

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 21.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA KIRÁLY ISTVÁN

21. KÖTET

REGÉNYEK
és
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
XXI.
1906—1907

1960

MIKSZÁTH KÁLMÁN

A NOSZTY FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL

II. KÖTET

1960

Sajtó alá rendezte
REJTŐ ISTVÁN

Lektor:
BUBINYI MÓZES

*Magy. ír. T. 3.
74, 258/1.*

© Akadémiai Kiadó, 1960

A köléstero Osillag Vésü munkája

A kiadásért felel: Bernát György, az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné Műszaki felelős: Horváth Tibor
A kézirat beérkezett: 1959. X. 20. Példányszám: 25 000
Terjedelem 21 A/5 fv + 2 oldal melléklet

60/50220 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A PATKÓ-LEGENDA KELETKEZÉSE ÉS SZÉTFOSZLÁSA

Biz az pedig valóságosan Velkovics Rozália volt és nincs benne semmi ördögösség, hogy ő volt, hiszen tudjuk, hogy Velkovics György uram és családja minden évben Somlyón tölt néhány napot. Trencsénben más a bonton, mint egyebütt. A trencsényi high-life nem megy a Tátrába vagy a Svájcba, mint a laposabb lakóhelyek úri népe nyarankint, nem veszi pénzen a telet (van az neki elég), Olaszországba se utazik ősze felé a meleg fölkeresésének okából, a trencsényi ember belülről szedegeti be a meleget borvieska képében, hanem ha valami nagy flancot akar mutatni, szüretekre jár. Nem a bor miatt, hiszen a bort Trencsénbe is elhozzák palackokban, hordókban, inkább a szőlőkben lezajló élmények miatt. Trencsénben ez a becses, ez imponál. Híro fut az egész környéken: Velkovicsék szüretre mentek. Száz trily sóhaj röppen el. Ah, boldog emberek! Mert jó panom! (Ördög bajuk az uraknak.) Hát ez bizony olyan fennhéjázó, rangos dolog, mintha azt mondanák más közönséges vidéken, hogy Velkovicsék tengeri fürdőre utaztak. Van bezzeg találgatás, hogy hova, miféle szüretre mentek hát Velkovicsék? Somlyóra. Hohó, Somlyóra! Nagy szó. A Somlyó semmivel se hitványabb hely a szürettek közt, mint a tengeri fürdőzésben Trouville vagy Ostende. Hja, aki teheti! Könnyű Velkovicséknak! Az ördög köpi azoknak a pénzt. Így beszélnek Trencsénben és hétmérföldnyire köröskörül a »pan«-ok és »panicská«-k kik még sohase láttak természetben venyigót és szőlőkarót.

Velkovicsék véletlenül érkeztek meg ma, csak holnapra várták őket. A véletlenség onnan eredt, mert az ötödik testvér, Kohlbrunn Matild, férjezett Mordon Jánosné, akinél

egy napot kellett volna tölteniök útközben, egész háznépestől valami temetésre ment Szombathelyre.

— Hát ez is csak nekünk szerencse — örvendezett a házigazda, amint a sok osókolódzásnak, ölelgetésnek vége szakadt.

— Ebédeltetek-e már?

— Hogyne! Pápán a »Griff«-nél.

— Nem igaz! — erősködött Krisztina asszony s el sem hitte addig, gyanúsán fürkészve őket, míg meg nem esküdtek sorba.

Akkor aztán megindult a millió és millió kérdés, osodálkozó felkiáltás, leginkább Rózát illetőleg. »Istennem, hogy megnőtt ez a gyermek! De milyen szép! Mit csinálsz a hajaddal lelkecském, hogy olyan fényes, mint az acél!«

Derült, meleg és hangulatos látvány volt, amint ott ültek hosszú évek múltán megint együtt a szőlőbeli villa mestergerendás, fehérre meszelt falú, nagy szobájában, a »Stadt Frankfurt« ebédlőjének egykori pajkos törzsvendégei, csak az öreg kékfestő hiányzott, de ahelyett ott volt az új hajtás, a szép Rozáli. Hejh, sok víz folyt le azóta a Vágon! Az idő sokat elszedett tőlük, csak az emlékeiket hagyta meg. A megindult beszélgetés föl-fölkavart egyet. Emlékszel-e még, mikor a bolond grófodat kísérted? Az ám, vajon mi lett aztán belőle? Hát azt tudod-e még, mikor a pezsgőt ittuk valahol a Zugligetben a zálogba csapott óra árából? Még most is őrzöm otthon Rekettyésen az öreg órát. Sorra került azután a trencsényi élet is.

— Ott van-e még a régi cimboránk, Stromm? — tudakolta Miska.

— Csinos, deli ember még most is — jegyezte meg Velkovicsné.

— Persze. Mert neked minden uniformis imponál — piritott rá Velkovics.

— Célzás akar ez lenni? — évelődött Tóth uram a sógorasszonnyal.

— Azért mondja Gyuri — mentegetőzött Velkovicsné —, mert . . . Eredj csak ki egy kicsit, Rozália, kérlek. De nini, hol van Mari?

— Künn sétál valahol a szobaleánnyal — felelte Tóthné.
— Bizonyosan nem vett benneteket észre, mert különben itt volna már.

— Eredj ki Rozika, keresd meg!

— Azonnal mama, csak a kalapomat teszem föl.

Róza, sejtven, hogy róla lesz szó, eltávozott, mire elbeszélte Velkovicsné, hogy a Gyuri csipős mondása voltaképpen arra vonatkozik, mert a Rózának egy tavalyi udvarlóját, egy hadnagyot, különös pártfogásába vette, akinek aztán szegénynek kvietálnia kellett valami kényes ügy miatt.

— Közönséges szélhámos volt — pattogott Velkovics.
— Kompromittálta a leányunkat.

— Lehet, hogy az volt, de előkelő családból származott.

— Mit nevezesz te előkelő családnak, Zsuzsánna?

— Olyat, aki nem maga járta ki a nemességét.

— Jó nyelved van, Zsuzsánna. Mondhatom, jó nyelved van — mondja Velkovics úr megsértődve, deres haját markával felborzolva, ami a közeledő vihar előjele szokott nála lenni.

Sietett is Tóthné átvinni a beszédet egyébre.

— Az idén is Rajecen töltöttétek a nyarat?

— Schol so voltunk — felelte Velkovics mogorván.

— Jele, hogy sommi bajotok nincs — szólt közbe Tóth sógor.

— Ugyan, hadd el kérlek. Éppen azért nem mentünk sehova, mert mind a ketten betegek vagyunk és nem tudunk a helyre nézve megegyezni. Zsuzsánna vérszegény, neki déli fenyeget ajánlottak a doktorok, nekem meg vértelulásaim vannak, engem Marienbadba küldtek. De mint-hogy Zsuzsi engem félt, én meg Zsuzsit félttem, hát nem mertük egymást ellenőrzés nélkül hagyni és inkább otthon maradtunk.

Ezen aztán úgy kacagott Trenosén érdemes polgármestere, mint a zuhatag, mert az volt a szokása, hogy ha a mérgét nem sikerült valami vastag gorombaságban ki-löknie, hát a humor édes mézében csöppentette el.

— Egyébiránt — tette hozzá — ebből is láthatod, sógor, a te amerikaius egyenlőségi tanaidnak a tarthatatlanságát,

mert még a vér sincs egyenlően és arányosan felosztva az emberi testekben. De ez ellen még legalább védekezhetik az ember, ahogy lehet.

— No, és hogy védekezik? — kérde Tóthné.

— Ami engem illet, köpölyöztetem magamat, a vág-
újhelyi vörös boromat pedig, melyet magamnak rendeltem,
ítatom azóta Zsuzsikával; van is, nincs is már a hordó
alján.

— Eredj, te Lucifer! — förmedt rá Zsuzsánna asszony,
kinek fagyás folytán átkozott vörös orra volt, mintegy cá-
folatául annak, hogy vérszegény — képes vagy rá meg-
fontolatlan szavaiddal, hogy először a katonatisztekkel hoz-
nál hírbe, most meg a részegeskedés gyanújába keversz.

Míg ilyen félig kedélyes, félig csipkelődő beszélgetés
folyt bent, addig a szép Róza bejárta a szőlőt, Marit keresve
mindenfelé, természetesen sehol sem találta, még a Bugri apó
se tudott róla semmit.

— Nem láttam a kisasszonykát reggel óta.

Bugri apó éppen a kunyhójába tartott, hogy a tapló-
készletéből vegyen magához.

— Nem is voltam különben otthon — magyarázta —,
mert szedőket jártam fogadni a városban.

— Mikor kezdjük a szüretet?

— Csak holnapután.

— Lesz-e sok bor?

— Apró a szem az idén, kisasszonykám. Az Isten
megadta bőven, hanem az idő nem jól dajkálta meg.

Az apó eltűnt a kunyhó ajtaján ezek után, de a meg-
nyíló ajtón át kiosont a kunyhóból a dogg, mister Bligi.
A kiállott fogság után megrázta magát, miközben csak úgy
pattogott a bőre s hamuszín szőréből egész porfelhő
támadt.

— Ah, a Bligi! Hopsza Bligi. Gyere ide kutyuskám —
örvendezett Rozália, piros száját összecsucsorítván fütyü-
lésre, bár az neki sehogy se sikerült. Mister Bligi mégis oda-
jött s megismervén őt tavalyról, a farkát csóválta. Róza
lehajolt hozzá, megveregette a bordáit kis kezével, ami annak
nyilván jól esett, mert egyre jobban megnyúlt és alakupo-
rodott, nagy, okos szemeivel hálásan pislogva rá.

— Hát megismertél, mister? Szép tőled, aranyosom. Nos, hol az úrnőd? Nem lehet nagyon messze. Vezess hozzá!

Bligi, mintha értene, megindult a barázdán, amelyen Mari ment volt délután s mindenütt szaglászva, szimatolva, kivette a vendég kisasszonyt az útra. Meg-megállt koronkint és hátranézett.

— Jól van, jól, csak eredj előre. Ne félj no. Megyek utánad, mert te bizonyosan tudod, hol van.

Ment, ment az eb egész biztonsággal s Róza utána mindenütt, noha már csodálkozni kezdett, hogy hova mehetett Mari ilyen messzire s nem minden szepegés nélkül gondolta, hogy tán könnyelműség volt őtőle is így elkalandozni ismeretlen helyen, de már könnyebbnek látszott a cél elérése a kutyával, mint a visszatérés a kutya nélkül, tehát ment ő is s egyszer csak ott találta magát a vigadó sokaság között, a Findura szőlőjében.

Bligi csodálatos tájékozottsággal vagy ösztönnel rögtön keresztülfúrta magát a leányok csoportján, réseket nyitott magának a kikeményített, különböző színű s szerves összefüggésbe hozott szoknyák között s egyszer csak mit csinált orvendező pajkosságában, felugrott az első két lábával a semmit nem gyanútó Tóth Marira s kiöltött veres nyelvvel megnyalta a kezét.

Bligi, te eudar! — kiáltott fel élénken. — Hogy jössz te ide? Jaj, hogy rám ijesztettél!

De még ennél is nagyobb volt meglepetése és ijedelme, amint egyszerre valaki, se szó, se beszéd, átfogta a nyakát és egy csókot cuppantott az arcára jobbról-balról.

Szent Isten, Róza! Te vagy az?

Tóth Mari pici, kedves fejcskéje még el volt bódulva a mulatság emlékeitől, minden érzéke izgalmas és zavaros állapotban volt, csillogó két szeme egy képet látott, egy alakot, akit várt — és íme, megjelenik helyette Velkovic s Róza.

Halotti sápadtság borítá el vékony arcocskáját s úgy rezketett, mint a nyárfalevél.

— Istenem, mi lelt? Oly fehér vagy, mint a kréta! — kiáltá ijedten Rozália.

— Semmi, oh semmi — mondá bágyadtan és mosolygott.

— Mi történt veled, édesem? S mit jelent rajtad ez az utálatos ruha?

Mari mintegy ösztönszerűleg védekezésül odatapasztotta remegő kis tenyerét barátnője szájára.

— Egy szót se erről, még egy szót se, Rózáoska, míg apródonkint mindent megmagyarázok, mert látod, ez szörnyű titok.

Sajátságos jelenet volt. Róza érezte, hogy rosszkor jött. Mari pedig éppen nem tudta elpalástolni ijedelmét. A viszontlátás öröme helyett bizonyos hűvös áram suhant el. Egy darabig némán néztek szembe, Mari olyanféle mozdulatot tett, mintha el akarna bújni előle, majd látható lehangoltsággal kérdé:

— Hogy jössz te ide?

— A kutya vezetett.

Mari mintegy ösztönszerűleg egyet rúgott Bligin a piciny lábacskájával, mely szinte a bokáig kilátszott a Klírira szabott szoknyából.

Erre vetette fel a fejét haragosan, kevélyen Rozália (s ismert rá a közeledő Noészty).

— Úgy látszik, alkalmatlan vagyok.

— Oh, dehogy — ellenkezett Mari, de csak úgy a híreért. — Megvallva az igazat, helyzetem egy kicsit kényes e pillanatban, mert mindjárt kezdődik a négyes és a táncosom jönni talál.

— Mit? A táncosod? — csodálkozott Róza, kerekre nyitott szemekkel. — Hát mi van itt?

— Ez a pápai iparosok szüreti mulatsága.

— És te itt táncolsz?

— Itt — szólt hátortalanul.

— Ebben a ruhában?

— Ebben.

— Ezekkel az emberekkel?

— Ezekkel — felelte szilárdan, de némileg idegesen — és azért nagy szívességet tennél nekem Rózáoska, ha most magamra hagynál szívem, mert mondom, hogy mindjárt jön a táncosom.

— Hát megeszem én a táncosodat? — fakadt ki Róza méltatlankodva. — Mari, Mari, félek hogy te most nem jársz igaz úton.

— Persze, nem járok — hadarta szaggatottan —, hiszen látod, hogy áruhában vagyok... szobalány szerepben... ruhát cseréltünk Klárral. Ha te most a barátnét játszod itt, könnyen észreveszik turpisságomat, kivált a táncosom és nagy kellemetlenségbe kerülhetek. Eredj kérlek, keresd meg valahol Klárit, az majd megmagyarázza a többit, a négyes után hozzátok megyek és indulunk haza.

— Nagyon szíves vagy — mondá csípősen Róza.

A szobalányt nem volt nehéz megtalálni. Kiritt úriasszony öltözkéiben a hátul báméskodó sokaságból, mint mákszál a zabtáblában. Mintegy tíz ölnyre a tánchelytől egy kordó volt észrevehető, melyen egy fölöpántlikázott szamar egy hordó sört hozott ki egy óra előtt. A szamarat kifogták legelni, a kordót pedig felfordították pajkos suhancok; azon állt Klári többedmagával; onnan pompásan lehetett látni mindent.

De bármily szembetűnő volt is Klára a párizsi kalapban, mégis ő ismerte fel előbb Velkovics kisasszonyt s megérőülve, hogy minden fel van fedezve, hogy talán itt van az egén a család a rügtön most letelik az esztendő, leugrott a kordóról, hozzá szuladt kezét osókolni.

— Miféle komédia ez, Klára? — förmedt rá. — Mit csináltak ti itten?

Mire a szobalány töredelmesen bevallotta, hogy kénytelen volt Mari kisasszonynak engedni. Ő csak szegény család, aki két malomkő közé került. Eleget akarta lebeszélni, úgymond, a kisasszonyt, de az sokkal önfajább, mintsem rá hallgasson. Mindenáron a fejébe vette, hogy erre a mulatságra, ahol nincsenek ismerősei, ruhát vált vele s beáll a sorba a lányok közé, hogy vajon viszik-e táncba a legények magát magáért.

Mindezt roppant hosszadalmasan, szakadozva, bűnbánó hangon adta elő, jelezvén kis úrnőjének azt a rögeszméjét, hogy ő rút, akit csak a hozományáért szeretnének oltárhoz vitetni, miközben Róza egy párszor közbeszólt: »Mari egyszerűen bolond«. »Hisz Mari szépa. Egyszer meg éppen az

csúszott ki a száján : »Bárcsak én volnék olyan, mint Mari«. Itt természetesen azt kívánta volna az illedelem, hogy Klára ellentmondjon, de Klára talán oda se figyelt, ráhagyta, ami nyilván rosszul esett Rózának, felhúzta orrocskáját és ridegen, majdnem ellenségesen tekintett rá, amit azonban Klára nem vett észre, mert a saját ártatlansága és a Tóth-családhoz való ragaszkodása festésénél könnyekben tört ki, melyek lepergőben bizonyos festéket érintettek, mint ahogy a hegyről lecsurgó erek lemossák a talaj felületét. Klára leányasszony tehát ahelyett, hogy mindent látó éles szemeivel a Róza kisasszonyét figyelje, a magáét törülgette, mégpedig, nem találván a kötenyt a ruháján, paraszti módra a könyökével.

— Mit csinálsz te? — feddette Róza megbotránkozva.
— Hát a kisasszonyod ruhaujjába kell törülközni?

Haragja azonban a kámfornál is könnyebben párologott el. Sőt miután látta, hogy nagyon meg van ijedve, megszánta.

— No, hát ami megtörtént, az megtörtént. És ha már így van, ne szóljunk róla senkinek. Hiszen voltaképpen nem is olyan rossz ötlet, csak a néni ne tudja meg. Talán én magam is megcselekedtem volna hasonló esetben. Hagyd abba azt a pityergést most már, hanem mit is akartam csak mondani, hol cseréltétek ki a ruhát?

— A szőlőbeli kunyhóban.

— Hm. Hátha a bácsiék estefelé, amint szokták, künn lesznek a szőlőben és lehetetlen lesz visszacserélni?

— Erre nem is gondoltunk — hüledezett a szobaleány.

— No, látjátok! — mondá diadalmasan Róza. — Ugye mégis jó, hogy eljöttem s figyelmeztetlek effélékre. Ejh — tette hozzá, napernyője nyelével rejtélyes betűket írva a porhanyó agyagba —, hárman közösen talán csak ki tudunk gondolni valami okosat.

Csodálatos vonzó ereje van a tilosnak az ifjú vérre. Íme, már segítette őket abban, amit előbb gáncsolt. Miután az ő eszében villant meg a könnyelműen keresztülvitt kaland egyik még hátralevő részletének, a ruhavisszacserélésnek aggasztó volta, ezzel a vakmerő csíny mintegy az övé is lett. Sőt most már a részletek és eredmények is érdekelni kezdik. Egyetlen beleejtett cöpp az ő találékonyságából, rózsaszínűre festi, ami előbb fekete volt. Egy kis hiúság az egész, hogy

őneki jutott eszébe, hol és mikor öltöznek át, ha az öregek künn találnak lenni a szőlőben. A hiúság vickándo-zása folytán a női lélek rengetegének többi dúvadjai is megjelennek helyeikből. Legelől a kíváncsiság.

— Ügy látszik, nem akarta Mari, hogy lássam a táncosát — fűzte a gondolatait Róza. — Talán valami idomtalan tökfilkó és restelli, hogy ott legyek? Pedig mégis ott leszek. Odaállok észrevétlenül a háta mögé, úgy teszek, mintha nem is ismerném.

— Várjon meg itt, Klárka fiam — mondá hangosan —, és tartsa addig a kalapomat.

Hajadon fővel könnyebben sikerült helyet szorítani Mari közelében, kalappal feltűnő lett volna a leánysorban. Csendesen kuksolt a két hórihorgas Balánczi nővér közé beleékelve, kik a leglármásabbak voltak a csoportban, úgy-hogy Trik Márton uram, a szűcs, aki valaha Olaszországban katonáskodott, azt a csípős megjegyzést tette rájuk:

— Megfordított világ ez, komámasszony (Kender István-néval beszélgetett). Mikor én Venéciában feküdtem, láttam, hogy ott a macska nyakára hatósági parancsból csöngettyűt kötnek, hogy a Szent Márkus téren levő galambok észrevegyék a macskák közeledését és menekülhessenek, itten pedig úgy látom, hogy a galambok kötnek a nyakukra csöngettyűt, már ti. ezek a Balánczi-leányok, hogy figyelmeztessék a macskákat »Itt vagyunk, tessék belénk harapni«.

Kender Istvánné jóízűen nevetett.

— De iszen macska legyen az, komám, akinek ezekbe bele nem törik a foga. Gonosz falatok ezek!

E gonosz falatok között állt Róza és türelmetlenül várta a négyes megkezdését vagyis inkább a Mari táncosát. Vajon milyen lehet? Miről fognak beszélgetni? Pokoli mulatság lesz azt hallani.

A négyes azonban nehezen szülemlett. Csak igen kevés pár állt ki a porondra. De már ezek is nagyban lekötötték a Róza kisasszony érdeklődését. A sületlen ötletek, a külön-böző felkiáltások, kurjongatások, mind új és eredeti volt előtte. Hát még az urak és hölgyek viselkedése! A sikongató leányok, kiket gavallérjaik pajzánul megcsipkedtek, a ruhán keresztül, de néha kényes helyeken is, halálra mulattatták.

Ez a csintalan »nyúlkálás«, úgy látszik, hozzátartozik a külső udvariassághoz. Amelyik mesterlegény oda nem kapkod a párjához, az vagy málé ember vagy neveletlen, vagy közömbös, aki kimutatja, hogy a portéka nem bír rá ingerrel. A leányok sivalkodnak ugyan, teszik magukat, hogy haragusznak, s gyakran hallani a fölháborodott szemérem felkiáltását : »A nehézség jöjjön a kezére!«, de amellett alapjában kitüntetésnek veszik az ilyfajta merényleteket s akin ilyenek nem estek napközben, az rosszul mulatott.

Hogy a négyes még mindig össze nem állt, restellte a rendezőség, kétségbeesve futkosott, igazított, tanakodott, a főrendező, Brozik éktelen káromkodásokkal terelte össze azokat, akik az előbb ajánlkoztak és most szégyenszemre cserben akarják hagyni. Elfutván a leányok sora előtt, rászólt Marira :

— Hát a maga táncosa hova lett?

— Nem tudom — felelte Mari egyszerűen.

Nehéz feladat volt kiszorítani még néhány párt, hogy valami formája legyen (mert inkább semmi, mint valamely neveltséges kísérlet). Egyenként kiabálták a neveket a listáról, melyre Brozik feljegyezte az ajánlkozókat. Lassan-lassan előkullognak, végre már nem hiányzott más, csak a Mari párja.

— Hogy hívják a táncosát? — kérdezte tőle a bömbölő hangú Kolotnoki.

— Nem tudom.

— Az mégis furcsa. Úgy látszik, megszökött. Vagy talán maga nyelte le, kisasszony — tette hozzá vidám röhejjel.

Keresni kezdték : »Vadász úr, vadász úr!« — kiáltozván, a hegyi visszhang ismételte, hasztalan, a vadász nem volt sehol. Pedig a puskája, vadásztarisznyája ott lóg a fán. Ki tud felőle? Egy lélek sem tudott. Ejnye, ez mégis különös. Egy ember mégsem gömböstit, hogy nyom nélkül tudjon elveszni.

A négyest most már meg kellett kezdeni, Mari tehát kimaradt, de ahelyett majd minden figyelem rá irányult. Mamák és leányok gúnyos pillantásokkal szurkálták. Ez az, kinek a táncosa megszökött. Pedig nem is rút. A férfiak figyelme se ugrotta át. Hogy elszomorodott — mondák. — Pedig osinos egy jószág.

Érezvén, hogy célpontja a nyilaknak, szeretett volna itt nem lenni, elmenekülni kábító lehangoltságával, melyről számot se tudott volna adni az első percben (ámbár érthetni, hogy bosszantó az ilyesmi), de kevély lelkének dacossága minden egyéb bizonytalan érzéseit elhomályosította és csak azért is veszteg maradt, hogy közönyt mutathasson.

A négyes ezáltal minden látványossága és előkelősége dacára nem bírta lekötni a sokaságot, annyira uralta a vadász eltűnése. Az a körülmény, hogy a puskája, tarisznyája ott maradt, valami rejtélyes színt kölcsönzött az egésznek. Sokaknak, akik a színházakba járnak, eszébe jutott a bűvös vadász regéje, csak a fránya Kolotnoki csattantott el egy ostoba élceet a különböző találgatásoknak közepette, olyan hangosan, hogy Mari is meghallotta :

— Nini, ott a vadász, fölvette a valódi alakját!

És a fölpántlikázott szürke számárra mutatott, mely csendes filozófiával legelészett a garád szélén.

Mari öntudatlanul ökölbe szorította kis kezét. De sokért nem adná most, ha a vadász itt teremne és meghallaná — majd adna az neki.

Néhányan mosolyogtak a Kolotnoki tréfáján, de a nagy többség váltig feszegette a rejtély nyitját, míg szerencsésen rábukkant. Persze, no persze. De hogy is lehetett csak egy pillanatig mást gondolni, mikor olyan világos, mint a nap és annyira közelfekvő, mint a sórtartóhoz a paprikatartó. Úgy van, úgy, Patkó volt, a híres haramia, Isten úgy segítjen, csak ő lehetett. Ide jött egy-két víg órát csapni, egy-két szép fejéreselédnek a fejét elcsavarni, aminthogy ki is nézte a pokol pozdorjája a legszebbet. (Most már ezzel az eseménnyel előlépett Mari a legszebbnek.) Itt azonban nyilván olyan valakit pillantott meg időközben, akitől megijedt, hogy felismeri, uccu hát, vesd el magad, elinalt tarisznya, puska nélkül, mert bizonyosan sürgős volt neki.

Ez volt a legszínesebb magyarázat, tehát ezt hitték el. Villámként terjed el a hír, hogy Patkó volt, a híres betyár, kitérít azt sírja a nóta : »Láttál-e már egy lovon hét patkót?» Érdekes, hogy a hét patkóból most csak az egyik jelent meg, mert se a lovát nem hozta el a négy patkóval, se az ezüstre patkolt eszímáját, topánkát viselt, mint az urak. Már csak

afölött sopánkodtak, kivált az asszonyok, hogy nem nézték meg behatóbban, hej, pedig ugyancsak megnézni való legény volt — hanem hát ki gondolta volna azt akkor?

A vargák és a mészárosok, kikben van egy kis fogdmegetermészet, a fejüket vakarták: »ejnye, ejnye«, mert a hét patkóból éppen az az egy a legértékesebb, amelyik itt volt, a hetedik, az aranyból való patkó, lévén kétszáz arany vérdíj kifizetve rá. Kutyateremtette, be jó mulatságot lehetett volna ezen csapni s ki is számították legottan, mennyit tenne az ki szivarban, borban, míg a szelídebb lelkű szabók és mézeskalácsosok nem bibelődtek ilyen különben is már elszalasztott ábrándokkal, hanem a tényleg létező puskára és tarisznyára nézve igyekeztek olyasforma határozatot érlelni meg, hogy szolgáltatassák át a rendőrségnek, melynek szimathianyja és élnetlensége ez alkalommal sok oldalról és igen behatóan tárgyaltatott, úgy, hogy a tekintetes főkapitány úrnak, ki ilyen időtájban rendszerint ft. Szerecsen János plébános úrnál szokott tarokkozni, ugyancsak módja volt sokat csuklani.

Így tartott ez sokáig, késő estig, míg végre megérkezett a »Griff«-vendéglő háziszolgája, a púpos Fíli és egy kis cédulát hozott a Nr. 3-tól (névszerint Fitos Jánostól) Brozik uramnak, hogy miután egy elhalaszthatatlan dolga miatt puskája és tarisznyája nélkül jött be a városba és már nem mehet vissza, amint tervezte, szíveskedjék vagy elküldeni vagy hazahozni a holmiját, mire az egész legenda összeomlott, mély sajnálatára a rendezőségnek, mely szerette volna fölcicomázni vele a szüretjét.

Tóth Mariról azonban még jókor gondoskodtak, mikor a legenda még ép volt és teljes erejében virágzott, maga Répásiné asszonyom adta be azt neki kávéskanállal, úgy, hogy volt benne sajnálkozás is, becsmélés is, de hisz az orvosság is úgy megy, a keserű valami édesben, együttvéve mégis émelygős; de legalább ő maga is megnyalta végén a kanalat.

— Tudja-e leányasszony, hogy ki volt a drágalátos gavallérja, mert olyan ártatlan pofával áll itt, mintha nem tudná? Hát az bizony a rettenetes Patkó volt, a rablógyilkos, akit kilenc vármegye pandúrja fogdos. Hiába mereszti a nagy szeméit. Olyan az, mint a szentírás, hogy ő volt. Többen

felismerték, Karattyán Mihály, az órás pedig megesküszik rá, mert képes újságot járat s látta abban a mappát az ábrázatáról. Maga ugyan nagy szerencsét csinált, szép rozmaringot kötött a pártájához, mondhatom. Hiába ájlozik most. Akkor kellett volna nem vigyorgni a szeme közé. Láttam én, amit láttam. Oh, Istenem, Istenem, és az az én félkegyelmű uram szedte fel. Hiszen én is hibás vagyok, hogy jobban nem tartom pórázon. De még jó, hogy le nem ütötte valahol azokon a néptelen utakon, mikor együtt jöttek (a kezeit tördelte). Csak egy hajszál híja, szentséges ég, hogy most én nem vagyok özvegyasszony.

S ezen aztán elkezdett keservesen sírni, hogy szinte a muzsikát is túlharsogta, míg Tóth Mari testét lassú reszketegség fogta el, szemei kitágultak és elhomályosodtak a rémülettől, nemesen ívezett homlokáról hideg verejtéket sajtolt ki a borzongás, minden vér elhagyta arcát és semmi egyebet nem látott, nem érzett eleinte, csak azt, hogy a szülőföld szalad velők, a táncoló párok egyetlen gyurmává olvadnak össze, a diófák megfordulnak a koronáikkal, aztán ki tudja, meddig nem érzett semmit, nem tudott semmiről, csak azt látta, mikor a szemeit felnyitotta, hogy Rozália tartja a karjai közt s Klári friss vizet loccsant az arcába.

— Hol vagyok? — nyögte halkan, leheletszerűen s feje bágyadtan esett a Róza vállaira vissza.

Mari halálosan sápadt arcába lassanként kezdett visszaterni az életszín: szemeit újólal fölnyitván, megpillantá Rózát és Klárit.

— Mi történt velem?

— Hát elájultál egy kicsit. Az a csúnya asszony megijesztett.

— Ah, istenem, mennyire szégyenlem.

— No, ugyan — vigasztalta Róza. — Szóra sem érdemes. Mászal is megtörténik. Katonadolog az!

Ezen a mondáson még Mari szenvedő arcán is bágyadt mosoly jelent meg, mert azt ugyan még soha senki sem állította, amit buzgalmában Róza, hogy az elájulás katonadolog.

A Répásiné asszonyom közlése s a modora még inkább leűjtőlag hatott a kedves leánykára, kit még nem értek soha villurok. Répásinének nagy kidülledt szemei voltak, mint a

szitakötőnek ; ezek már magukban félelmetesek, úgy rémlett neki, hogy ezek a szemek addig villámlanak, forognak üregeikben, míg egyszer csak ráugranak. A félelemhez járult a rettenetes felfedezés, hogy a táncosa rabló volt, hogy egy gyilkos tartotta karjaiban. S éppen akkor jött e borzalmas közlés, mikor a szíve csordultig tele volt nyugtalan vággyakkal miatta, mikor a lelke fájón édelgett a letűnt óra emlékein. Nem csoda, hogy az érzéseknek ebben az összeütközésében idegei fölmondták a szolgálatot, feje elszédült és elvesztette eszméletét.

Csak az elmúlt este olvasott el egy angol novellát, melynek fantasztikus meséje még ott kavargott kissé a fejecskéjében, bár a mai élmények miatt csak valahol alul : a szép Dolly beleszeret egy osinos fiatalemberbe, kiről nem tudja, nem is kérdezi, mi a foglalkozása, hozzá megy, boldogan élnek London egyik külvárosában, míg a menyecske férje ellenzése dacára fejébe nem veszi egyszer végignézni egy akasztást, ahol kisül, hogy az ő férje a hóhér, mire a szegény kedves kis Dolly összerogy az iszonyattól és szörnyethal — a kegyetlen szerző szerint. Mari abban a percben, midőn Répásiné rásújtott a borzasztó fölfedezéssel, a benyomások összekevertetvén az éjjeli olvasmány hatása alatt és a két eset némi hasonlatossága miatt, egyenesen Dollynak képzelte magát, most mikor felocsúdott, szinte csodálkozni látszott, hogy ő még életben van, holott a kis Dolly szörnyethalt.

Amint annyira helyre jött, hogy elindulhattak, Róza a kezénél fogta :

— Menjünk mármost haza, kedveském és vegyük az egészséget úgy, hogy egy bohókás álom volt.

Szó nélkül hagyta magát elvezetni a sok összeröfönt asszony közül, kik mindenáron szerettek volna megtudni róla egyet-mást, de se Róza, se Klári nem adott nekik semmi felvilágosítást. És ez megint igazi szerencse volt a szüretelő társaságra, mert megint maradt egy kis csemege, egy második titok, mely az asszonyi koponyákban motoszkálni fog.

Róza óvakodott előhozni az esetet, ellenkezőleg mindenféle mulatságos történeteket mondott el útközben, hogy Marit szórakoztassa s gondolatait széthessegesse másfelé ;

Mari azonban egy csöppet se érdekelték a Róza elbeszélései, talán oda se figyelt s kis kezét, melyet a magáiban tartott, még mindig reszketni érezte Róza. Mindamellett nem akart tágitani, hogy szétbeszélje, összehordott hetet-havat, víg apróságokat a macskájokról, mely mint kísértet szerepelt egy darabig, a papa híres szórakozottságáról mesélt el egy új adatot. No, ez okvetlenül meg fogja nevetetni. Elmondta, hogy ebéden voltak a múlt tavaszon a trencsényi pénzügyigazgatónál ő és a papája, a mama szegény betegen feküdt akkoriban (amit iszen neked is megírtunk, aranyosom). Nos tehát ebéden voltak a pénzügyigazgatónál. Az atyus (ti. Velkovic úr) abban a képzeletben, hogy otthon van, egyszer csak megszólal a levesnél, bosszúsan lecsapván a kanalat: »No, ez bizony rossz leves, de bocsánatot kérek, mert a feleségem már egy hete fekszik« — lett erre nagy nevetés, a pénzügyigazgatóné elvörösödött szégyenletében, de a papa is, mikor rájött, hogy nem ő a házigazda.

Mari bizony ezen se mosolyodott el, némán ment velök, mint egy árnyék. De mindegy, ha nem nevet is, vidám dolgokkal kell tartani, azért a napfény mégis szárítja a sarat, habár nem látszanék is mindjárt a szikkadás. A Királykőnél valami lila virágot pillantott meg Róza a dombtetőn s felküldte a szobaleányt: szakítsa le.

Alig hogy egyedül maradtak, Mari mohón kérdé:

— Ő is hallotta? (A szobaleányra mutatott.)

— Ő is — felelte Róza.

Sóhajtott és többé egy szót sem ejtett, míg csak a csalitoshoz nem értek, mely egykor állítólag a Corvin János parkja volt. A mulatókastély rég eltűnt, de a díszcserjékből és fák-ból sok megmaradt, egy-egy elvadult rózsató még most is hozza a virágait, messzire eltévedt méhek vendégfogadója, kosztot és kvártélyt nyújtván a rózsák szirmai.

— Bújjatok be ide a sűrűbe, ruhát cserélni — indítványozta Róza, aki elemében volt, hogy a kellemetlen helyzetben vezető szerephez jutott. — Ez alkalmas hely rá, senki sem lát. Én majd őrt állok az úton és figyelmeztetlek, ha közelednék valaki.

Éppen jó szerencse volt, mert alighogy visszakerültek, most már kiki a maga ruhájában és alig mentek néhány

lépést, midőn szembe jöttek az öregek, a Velkovics-pár és Tóth Mihály uram.

— No, ugyan messze elmentetek — feddette őket Tóth Mihály —, az egész hegyet tűvé tettük értetek.

— Szép az idő — felelte Róza —, hát lesétáltunk a völgybe.

Marit még nem látták Velkovicsék, neki estek, össze-
csókolgatták.

— De milyen halovány ez a leány! — jegyzé meg Velkovicsné.

— Az igaz, nagyon sápadt vagy Mari — riadt fel Tóth Mihály —, mi történt veled?

— Nagyon megijesztette egy izé. (itt egy kicsit megakadt Róza, de csakhamar hozzátette) egy veszett kutya.

No, az bizony megijesztette Tóth Mihály uramat is, de nagyon.

— Ne beszélj! — szisszent fel, mint aki tüskébe ugrik — csak nem harapott meg valamelyiteket?

— Oh, dehogy, bácsi — sietett Róza megfelelni —, csak az a tudat ijesztette meg Marit, hogy veszett.

— Miről tudtátok, hogy veszett? — faggatta őket Tóth Mihály.

— Csak úgy gondoltuk, mert ismeretlen volt.

— Bohók vagytok — nevetett az öreg úr —, nem minden ismeretlen kutya van megveszve. De most már forduljunk meg hazafelé, mert az asszony vár az uzsonnával.

Ideje is volt, az elhanyagló nap utolsó sugarai villámlottak a szőlőleveleken s otthon Tóthné nagyasszony már egy jó félórája zsémbel, hogy mind elpang a kávéhoz való tej a tűzhelyen.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

MIKOR A LEÁNYOK A GYERTYÁT ELOLTJÁK

Ennyi mindenféle mellékeseményt fiadzott a pápai iparos ifjúság híres somlyói szürete, mely egy nappal előbb zajlott le az általános szüretnél. Tóthéknál természetesen egyetlen szó sem esett róla, a fiatalok hallgattak a kalandjokról, de különben is volt ott most elég anyag a beszélgetésre. Bugri apó azonban estére mégis meghozta a hírt, a csószök mind jól informált emberek, hogy az istentelen Patkó hír szerint itt járt ma a hegyen s a Fındura szőlőjében táncoló pápai asszonyok és leányok füleiből mind kiszedte az arany fülbevalókat (lehetett vagy félvéka egy rakáson), aztán odébb állt. A nagyasszony a konyhában szedte fel ezt az újságot s halálra rémült képpel jött be jelenteni a vacsoránál ülő társaságnak. A két leány jelentősen nézett össze, de szerencsére senki sem vette őket észre, mert a Velkovicsné sikoltása foglalta el a főfigyelmet, melynek kapcsán kijelentette hogy ő egy világért se marad akkor itt éjszakára, fogasson be a sógor és vitésse Pápára a fogadóba, ahol a rendőség van. Ezt a nézetet Velkovics polgármester úr is osztotta, mert ő ugyan nem fél az ördögtől sem, de nem szereti az éjjeli jeleneteket, ha álmában háborgatják, márpedig, ha Patkó itt tartózkodik a hegyen, akkor okvetlenül ellátogat ide, lévén a Tóth Mihály nábobi híre nagy csalétek.

— Nem volna egy csöpp ép esze, nagyon lenézném — fejezte ki magát —, ha ide el nem látogatna.

Némi bátorság csak Rózánál nyilvánult.

— Ugyan, ne nyugtalankodjék papa, hiszen elég sokan vagyunk, hogy egy ember ne tudjon velünk elbánni. Itt van a bácsi, a kocsi, a vincellérje és végre itt vannak a puskák — neki pedig nincs is puskája.

— Hát én nem vagyok itt? — sértődött meg az apai méltóság Velkoviciban. — Hát én kutya vagyok? Engem nem is említasz, mi? (Szemrehányólag tekintett a kezéit tördelő Velkovicnéra.) A saját gyermekem és nem is említ. Mit várjon az ember a világtól, Zsuzsánna?

— Bocsásson meg, apuska, de úgy vettem a dolgot, hogy magát aludni hagyjuk.

— Úgy? Hm. Jó. De honnan veszed, hogy Patkó egyedül van? Miért ne lehetne itt az egész bandája? És hogy puskája sincs Patkónak?

— Mert tudom azaz csak gondolom — javította ki magát Róza.

— Oh, te macska! Hogy képzeled te Patkót? Bizonyosan parazzal puska helyett. No persze.

A szegény Mari ezalatt remegve ült székén s úgy dobogott a szíve, mint a kis madaré, ha a héja szárnycsattogását hallja.

Velkovicékat e riasztó hírre ugyancsak nem lehetett volna ott tartani éjjelre, ha a tornyosuló felhők miatt be nem áll a szuroksötétség, úgy hogy még talán a bagoly se látott ez este s azonfelül a házigazda is igyekezett őket más véleményre téríteni.

— Először is Pápára menni nagy megszeppenésre mutatna. Pedig mit szólna ahhoz a világ, hogy a trencsényi polgármester megijedt? Hát ki áll már helyt, ha egy ilyen előkelő hatósági közeg is elbújik? (Hm, ebben van valami igaz, — dünnyögte Velkovic György.) Másodszor hibás dolog azt hinni, hogy Pápán rendőrség van, vagy hogyha van, ott legyen, ahol veszedelemben forogna. Harmadszor úgy áll a dolog, hogy ha Patkó csakugyan itt van a hegyen és ma hozzánk akar betörni, akkor bizonyosan szemmel tartja a házat, következésképp mindent megtud, azt is észreveszi, hogy a városba szöktök előle, sőt azt fogja gondolni, a mi féltett kincseinket is magatokkal viszitek, minélfogva útközben fog megtámadni és kifosztani. Márpedig itthon a falak közt mégis könnyebb a védekezés, mint a nyílt úton, ahol bokorból, csulitból egy-kettőre lepuffantanak benneteket. Azért hát szó sincs róla, hogy eleerszelek . .

— Hiszen csak úgy értem, lelkem sógor — vágott közbe Velkovicné asszony aggódó hangon —, hogy nappalra

mindig idejönnék és csak az éjszakákat töltöék a városban.

— De Zsuzsánna! Hát nem hallottad, hogy lepuffantának az úton?

— Ellenben nézzük csak — folytatta Tóth Mihály —, mi vár ránk itthon? Valószínű, hogy Patkó ránk se gondol és ide nem jön, annál kevésbé, mert azt hallja, hogy vendégek vannak, meg azért, mert tudja, hogy egy szőlőbeli nyaralóban nincsen értékes holmi és hogy a jómódú ember se hord magával degesz tárcát szüretre. De tegyük fel, hogy betör, nos, hát itt hagyja a foga fehérét. Az én jó Lankaszteremmel magam elbánok három-négy emberrel, a kocsisom huszár volt, bátor ember, Bugri apó hűséges, mint egy vén kutya s azonfelül itt van a Bligi is. Majd akkor nézzétek meg Bligit, mit tud, ha a gazdáit bántják.

— És teringette, itt vagyok én is — verte a mellét Velkovics, a sok biztató szótól átmelegedve. — Hanem csak akkor költsetek fel, ha nagy baj van, mert izé . . . mert nem szeretek ölni.

Még sokáig tárgyalták ezt a témát, Krisztina asszony pompás puncsot készített, ami igen jól esett, mert megindulván künn az eső, a szoba levegője hűvös lett és minél tovább hányták-vetették a Patkó otlitét, annál többet veszített félelmetes voltából, utoljára már csak nevettek rajta, hanem azért Krisztina asszony mégis eltűnt egy félórára és gyertyával járván a pincében Klárival, ott egy helyen elásták a használatban levő ezüstöt, Tóth Mihály pedig arra való tekintettel, hogy Mari nagyon halovány, megnyugtató végett elküldte Bugri apót a Potornyayék szőlőjébe (a negyedik szomszéd innen), hol villát építettek a kőművesek, ezekből fölfogadott borsos áron hármat. S ellátván őket puskákkal, egész éjjel ott strázsáltak fegyveresen a ház körül, minél fogva úgy aludt Velkovics uram a kiállott utazás fáradsalmától eltörődve és a beszédett italoktól elringatva, mint a tej, sőt mindenki nyugodtan aludt, csak Mari nem, ki egész éjjel ide-oda hánykolódott az ágyban; Róza vele hálván egy szobában, többször hallotta sóhajtani, de úgy tett, mintha semmit se venne észre.

Minden egyéb tekintetben nyugodalmas volt az éjszaka, melynek semmi története nincs, hacsak a Velkovics

úr különös álmát nem vesszük, melyet bizonyos transzcendentális ködbe burkolva beszélt el a reggelinél. Ugyanis a szécsényi határban kóborolt álmában Miska sógorával. Ūrgét öntöttek a Forgách-féle birtokon, mint annyiszor hajdanta, fiú korukban. A harmadik kalap víznél, mert kalapban hordták a vizet (amit, úgymond, éppenséggel föl nem foghat, mivel szalmakalapja volt), ürge helyett Patkó, a híres haramia ugrott ki átázottan a lyukból és rákiáltván Velkoviczra: »pénzedet vagy életedet«, egyenesen ráemelte a pisztolyt, elcsattantotta a kakast és most jön már a csodálatos, mert a pisztoly nem sült el (persze, nedves is lehetett a puskapor), szóval a kakas nem teljesítette a pisztolybeli kakasok kötelességét, hanem az igazi eleven kakasokét — elkukorékolta magát. Velkovicz fölébredt erre s polgármesteri becsületére állítja, így ébren, teljes öntudatnál is hallotta még a kísérteties kukorékolást, mintha a föld alól hangzanék.

Voltak, akik csodálkoznak ; Kipeczkiné, a szakácsné, aki a tejesszilkét hozta, még keresztet is vetett magára, csak Tóthné kacagott fel jókedvűen.

— No, az bizony az én kakasom volt, amit két tyúkkal együtt tegnap vettem egy somlyóvásárhelyi asszonytól tyúklevesekre, s baromfi-ól hiányában abba a szobába zártam, a vén ládába, ahol maga hált s nagy örömben, mikor délután megjöttek, elfelejtettem onnan kivenni.

Az ebből származott derűtséggel kezdődvén a nap, annak verőfényében oszladozni kezdett a tegnap esti ijedség ; különben is hangos lett már az egész hegy a szüretelők dalától, jókedvű kurjongatásaitól és barátságosan nyájas az égnek szálló füstoszlopoktól, melyek a szőlőkben kigyúló tüzeiktől származtak. Ékhós szekerek csikorogtak a meredek utakon. Minden vidékről összegyűlt malachandák kóboroltak borháztól-borházhoz, cincogtatva hegedűiket. Pajkos gyerekek lármája verte föl, ami még a csendből megmaradt, addig is, míg a must elkészül, sárkányokat eregetve, melyek ott röpködtek a somlyói sólymok útjain. Tegnap, tegnapelőtt még egy-egy hírlap volt lenge testük, a gondolatszabadság futárja mindenik s ma már a gyerekek madzagján fetrengtek és kínlódtak a szellők játékában.

A hegy benépesedése teljesen helyreállította a közbátor-
ságot. Tóthné kiásta az ezüstjét, sőt ami még megmaradt
a Patkó-legendából, annak is a végére járt Tóth Mihály, aki
bement Pápára délelőtt holmi csemegéket beszerezni a ven-
dégei számára. Kíváncsian várták, mégpedig vegyes érzel-
mekkel, milyen híreket hoz.

— Mit hallottál Patkóról? — rohanta meg Velkovics.

— Mindent.

— Vagyis?

— Ott hált a »Griff«-ben. Magam is betértem egy pohár
sörre, beszéltem a vendéglőssel.

— És?

— Azt beszélte, hogy csakugyan ott volt az iparos ifjú-
ság szüretén tegnap, aztán meghált a »Griff«-ben.

— Természetesen elfogták?

— Nem biz azt, elment reggel, elutazott.

— Hogyan? Hát nem fogták el? Soha ilyen gyámol-
talanságot! — kiáltott fel Velkovics.

— Nem lehetett elfogni — jegyezte meg Tóth Mihály
nagy flegmával.

— Nem lehetett? — szörnyűködött Velkovics. — No,
azt szeretném én látni. Hát ugyan mért ne lehetett volna?

— Egyszerűen azért, mert nem Patkó volt.

— Hát ki volt? — kiálták erre egyszerre hárman is,
csalódottan.

Csak a Mari kisasszony szemein látszott úgy, mintha
valami fénycsík futna rajtok keresztül.

— Nevetségesek vagytok a kíváncsiságtokkal — vélte
Tóth uram. — Nem volt Patkó, punktum, egy közönséges
utas volt, utazgató diák vagy ilyesmi, szóval nem érdekes
eset ezentúl.

De így, de úgy — faggatták a gazdát, legkiváltképpen
Velkovics Róza —, mégiscsak érdekes volna tudni, ki lehe-
tett s miért jutott abba a hírbe, hogy Patkó. Akarva, nem
akarva, el kellett tehát mondania mindent, amit hallott. Tel-
jesít is aztán azzal a dörmögéssel: »Jaj, kedves hugocskám,
ha téged minden ember érdekel, aki nem Patkó, akkor aztán
a te kíváncsiságod nagyobb a tengernél és biz azon hajók
is járhatnak«.

Föl se vette Róza a bácsi gúnyolódását, ahelyett megcírógatta szépen a borostás szakállát, amire az nyomban beszédessé lett.

— Hogy, azt mondják, ott volt a szüreten, ahol senki se ismerte és valami ismeretlen szép leányba bolondult bele.

Jó, hogy most senki se figyelt Marira, aki oly piros lett, mint a láng, egész a homloka hegyéig.

— Egyszer csak, így beszélnek, éppen valami táncrea volt foglalkozva fruskájával — folytatá Tóth uram, míg Mari egészen a tányérja fölé hajlott, mintha a csirkecsontokkal foglalkoznék s oda se figyelne, pedig mohón nyelt el minden szót, a szent ígét se különben — keresi a táncosát, hát nincs sehol, de nem lett volna semmi, hiszen nem ritkaság az elugrott táncos, aki kiábrándul a leányzójából...

Mari összeresztent. Az anyja odaszólt:

— Mi bajod, szívecském?

— Megijedtem mama, hogy egy csont akadt meg a nyeldeklőmben.

— Vigyázz, fiam, mert tudok eseteket...

De az esetekbe bele nem bonyolódhatott, mert mindenki a gazdára figyelt, aki következőleg folytatta:

— Van olyan is, aki megmámorosodik s egyszerűen ezért marad el. De itt az volt az eset, hogy az elszökött táncos a puskáját és a vadásztarisznyáját, pedig hallok, mind a kettő értékes volt, otthagya. Ez volt a fogantyú aztán a fantáziák élesztéséhez és ahhoz az ötlethez, hogy az ismeretlen nem lehetett más, mint Patkó barátunk. Este azonban befagyott a dolog, mert az ismeretlen »spéci«, aki, hirtelen eszébe jutván valamely elvégzendő dolga, azzal az elhatározással szaladt be a városba, hogy még visszatér, kiküldte a vendéglő szolgáját a puskájáért, meghált a »Griff«-ben s ma reggel annak módja és rendje szerint kifizetvén számláját, Isten hírével elutazott.

— Nem tudja a bácsi, hogy hívták?

— Valami Fitos vagy Mikos néven jegyezte be magát a vendéglapra, és hogy igen csinos, kellemetes fiatalember volt...

— Hát aztán mit tud még a bácsi, hogy van tovább?

— Nincsen tovább.

Kár — mondta Velkovic —, legalább fölkaavarta egy kicsit a mi vérünket. Kár az egész Patkóért, hogy így összezsugorodott az eset.

Mindjárt gondoltam, hogy pletyka lesz — botránkozott meg Velkovicné. — Nem hiába mondom, hogy az Isten rosszul teremtette az embert, ki kellett volna mérnie a szavakat, mint a búzakalászbba a szemeket, hogy ennyi és annyi jut egy-egy emberi nyelv számára, például egy millió szó, ha ezeket ledarálta az utolsóig, megdermedne a nyelv és meg nem mozdulna többé, akkor aztán jobban meggondolnák az emberek, hogy mit beszélnek s nem pazarolnák a szókészletüket üres, valótlán fecsegésre.

— Oh, szegény Zsuzsannám, akkor te már régen néma lennél — szavalta Velkovic úr nagy pátosszal.

— Látod, ez az! Ez a haszontalan szófeoszlés — kekedett felül Zsuzsanna asszony bámulatos nyelvfürge-séggel.

Tóthné eközben a hozott csomagokon jártatván tekintet, lesújtó fölfedezést tett.

— Ember, te elfelejtettél élesztőt hozni!

Mire Tóth úr a homlokára ütött és mindenféle metegető-dzőssel igyekezett enyhíteni a felesége bosszúságát, melybe teljesen belefűlt a Patkó-legenda földerítésének érdeme. A nap főeseménye az lett, hogy nem hozott élesztőt s most már se kenyeret nem lehet sütni, se kalácsot a kávéhoz, hiszen valaki be nem szalad délután a városba.

Pedig bizony hozott Tóth uram elég élesztőt. Az anyag, melyet elbeszélésével a leányfejekbe kevert, a legtitkosabb gondolataik közé, ott forrt, ott bugyborékoltt és előrelátható volt, hogy bizalmas közlésekre fog vezetni. Róza most már többet tudott, mintsem érdemes lett volna tovább titkolózni. Ittben már látott, csak még nem jól. Igaz, hogy még csak botorkált, de már ott volt a kényes területen. Azonfelül Róza örömeiket is szerzett, hiszen készséges szövetségese lett Marinak és végre magáról az esetről is lehullt a rettenet kövéje. A borzaimas, csűf Patkó eloszlott a levegőben, mint a köd s maradt megint a csinos vadász.

A két leányszívnek okvetlenül meg kellett nyílnia egymás előtt, mikor esténként levetkeztek fehér függönyös

hálósobájukban, eloltották a gyertyát és nem jött álom a szemeikre. A nappali embert betakarja mosolygós, nyugodt, vagy gőgös betanult szerepével és arcával a sötét fátyol, az éj, melyet gyöngén átfest az ablakon beszűrődő holdvilág bágyadt fénye, s mint héjából a csiga, kijön a külső emberből a belső ember és elbeszélget magával. . . Hát bizony csak éppen a helyes szót kell akkor eltalálni a másik léleknek a másik ágyban s két titkos világnak a nyíló kapuja csikordul meg.

— Alszol már, Mari?

— Nem, még nem.

— Arról gondolkozom, hogy ki lehetett az a te táncosod. Van valami különös, valami titokzatos a dologban. Nekem legalább úgy látszik. Nem gondolod?

— De, de — hagyja rá Mari s magára húzza a paplant, hogy csak a szája, meg a szeme maradt takaratlan —, noha kisült, hogy nem az volt, akinek mondták, de hogy is lehetett volna az?

— Hogyan? Te tehát nem hitted Patkónak?

— Soha! — felelte elhirtelenkedve. — Hiszen az lehetlenség! Csak rá kell nézni.

— Vagyis azt akarod mondani, hogy becsületes kinézése volt?

— Valóban az volt.

— Hm. Szőke volt vagy barna?

— Barna — úgy gondolom.

— Ej, csak gondolod? Az ilyesmit minden leány tudja minden táncosáról és rendszerint csak azokat nem akarja tudni, akik különösen megbúvólték. Ez gyanús tünet. Erről ismerni meg a szerelmet.

Az ágynemű sustorgott odaát, jele, hogy Mari nyugtalanul mozdult meg erre a szóra.

— Talán nem minden leány egyforma — jegyezte meg tojtott hangon.

— Na, na! Ebben a tekintetben mind egy bordában szótték.

— Vagyis, hogy te olyan vagy.

— Természetesen, szívecském. Nekem is van egy olyan alakom, akinek az arca éjjel-nappal megjelenik előttem,

örökké látom és mégis örökké szomjazom, hogy bárcsak láthatnám.

— És nem tudod, milyen? — kérde Mari.

— Tudom, de valami megbénít, mikor másnak akarom elmondani. Mintha azzal, hogy nem szólok róla, magamnak tartanám.

— No, látod!

— Semmit se látok, mert előtted, tudd meg, nincs titkom. Kivált mióta azt hiszem, hogy te is titkolsz valakit. Az én alakom csinos fiú, nagy fekete szeme van, mint a bogár. Nos, a te táncosodnak milyen szeme volt?

— Fekete szeme.

— Az én alakomnak keskeny képe van, szép homloka, sűrű szőghaja.

— Ennek is az volt — sóhajtá Mari.

— Ugyan eredj! Te csak rámondod.

— De igazán olyan volt. Úgy írtad le, mintha csak ismerne.

— No, látod, hogy tudod s előttem mégis eltitkoltad volna — hánytá szemére Róza.

Addig-addig csevegték a két alakról, hogy egy-egy áruló szó a Mari ajkairól is kicsúszott; szerelemben a sötétséggől az őszinteséget.

— Ah, Istenem, Mari, úgy látszik nekem, tetszik neked.

— Azt én nem mondtam.

— Ne is tagadd, édesem.

— Nos, ha éppen akarod, hát bevallom, de el ne mondd, kőrök, senkinek.

— Isten mentsen attól, rólam biztos lehetsz, hiszen ismeréltünk; titokért titok.

— Aztán látod, úgyis csak olyan az egész, mint a permeteg eső — sóhajtott fel Mari. — Elmúlt, mielőtt megkezdődött, köd, semmi.

— Csak egyet nem értek, Mari lelkem, miként akadhott meg a szemed valakin éppen azokban a rétegekben, ahol tegnap voltál. Még ha legalább Patkó lett volna, Patkót meg értettem, Patkó végre is legény lehet a talpán és az úton gyakran előfordult, kivált a regényekben, hogy az úri hölgy beleszeret egy délceg brigantiba. Még a szép juhász-

bojtárt is körülengi némi költészet, de egy mesterlegénybe beleszeretni, az mégis shoking.

— Ejh, a tied talán valami princ vagy mi?

— Az enyim huszárhadnagy — felelte Róza egy sóhajjal.

— Az enyim is egészen olyan, mint egy civilruhába öltözött huszárhadnagy, de lehetne álruhás gróf is.

— Látnád az enyimnek a termetét, olyan, mint a szarvasé.

— Akár a hajlékony nádszál, olyan az enyimé.

— Hát még a szép vékony bajusza.

— Talán olyan, mint a hőscincéré?

— Kikérem a sértő megjegyzéseket. A legszebb bajusz az ármádiában, fölfelé kunkorodó.

— Nem különb az enyimnél.

— Az a hamis mosolygása, ha ino selkedik.

— És az a szelíd nézése, ha mosolyog.

— Az enyimnek a származása előkelő, majd csaknem arisztokrata.

— Az enyim meg abból az arisztokráciából származik, mely nem a királyoktól ered, hanem az Istentől. Ez a természet arisztokráciája. A királyok arisztokratái közt van tömpe orrú, púpos, csenevész ember, a természet arisztokráciáját ellenben az erő és a szépség teszi.

— De hát ahol együtt fordul elő mind a kettő?

— Mindegy, mégse cserélnék veled.

— Van is neked ízlésed! Tudod is te megítélni.

Így licitáltak egymásra, néha átcsapva némely személyeskedő, csípős megjegyzésekre is, amelyekből nyilván harag lett volna, ha a nagy versengési buzgalomban olyan jó tulajdonságokat is föl nem hoznak a kegyeltjeik mellett, kifogyván a jelentékenyekből, amelyekben okvetlenül nevetni kellett, mint pl. hogy a Róza hadnagya olyan szépen tud fütyülni, mint egy rigó és a Mari vadásza úgy tud pettyegtetni az ujjaival, mint az ostorpattoztatás, a szivarja füstjét pedig az orrán keresztül bocsátja ki.

— Aha! Most kezdelek már megérteni, hogy téged a füstölt orr vonz. No, ilyesimből én nem kérek, halaha.

Lassankint azonban a derültséggel megszaggatott versengésbe belevegyül egy-egy ásitás is. Majmuna álomtündér,

bár lomha léptekkel, de teljes bizonyossággal közeledik és betapasztja mézes ujjával a szemhéjaikat. Pedig ez egyszer módjában lenne nem becsukni, amint tiszte hozza, a szemeiket, esetleg ki is nyithatná, ha akarná; mert tündér lévén, mindenről tud, megsúghatná hát nekik igen könnyen... Oh, leányok, leányok, ne bolondozzatok, egymás hegyibe hordva ifjaitok magasztalását, melyik a külön köztük, még össze találnátok zördülni előlött, mikor pedig hiábavaló feleselés az egész, mert együgyűnazon emberről beszéltek mind a ketten...

De Majmuna a maga dolgához tartja magát, elaltatja a két leányt, elküldi mind a kettőt folytatni az álmok országában, aminek az eleje ébren történt s mikor reggel fölkelnek és a napsugár betódul az ablakon, egymásra mosolyognak szemérmesen, mint akik már mindent tudnak.

Mégis, bár ezentúl elég érdekes beszélgetni valójuk lett volna, Mari feltűnően kereste a magányt. Még Rózát is kerülte, órákig előgyelgett egyedül a szőlőben, töprengve, ábrándozva, lesve az égen úszó felhőket, vajon hova mennek, minck mennek, ki küldi őket? Hát a madarak mi indokból szállnak keresztül-kasul a légi utakon, céljuk van-e vagy csak úgy találomra röpködnek? És ha jobbra száll az egyik, balra a másik, találkoznak-e még valamikor és ha találkoznak, ráösmernek-e egymásra? Honnan tudja a kakuk, hány évet él az illető, aki megkérdezte és hátha két ember kérdezi egyszerre, hogyan felel nekik? Mit érezhet a méh, mikor a rózsa kelyhében hempereg? Ilyenféle problémákon törte a fejét, mert bizonyos rokonságban voltak legbensőbb, legtitkosabb tépelődéseivel, melyek akörül forogtak, nem volt-e konokság, oktalan gőg, köd elől, köd hátul, elzárni az utat a vadász elől, hogy közeledhessék? Bizony csúf kegyetlenség volt. Pedig hogy rimánkodott a szegény vadász — kétségtelen az egyedüli lény, aki azért szerette, mert tetszett neki, a testi alakja tetszett.

A világ kerekéből ugyancsak ki nem esett volna egyetlen küllő sem, ha megengedi neki, hogy legalább valamely álnóvre vagy betűjegyre írhasson neki. Milyen mulatságos lett volna olvasni a leveleit s felelni azokra. Ha más egyebet nem veszünk is, de már magáért a mulatságért kár.

Hogy ezek a kérdések bolygatják Marit, csak Róza vette észre, aki már keresztülment ezen a betegségen s minden szimptomáját ismeri. Az se kerülte ki figyelmét egy-két nap múlva, hogy sokat sugdos Klárával s mert Klári előtte való nap bent volt a városban, könnyű kitalálni, hogy egyúttal bizonyos nyomozásokat végzett a »Griff«-beli pincéreknél. Vajon mit süthetett ki? Kíváncsi volt, de Mari elzárkózott. Ez ismét új titok. S minden diót külön kell feltörni.

Mi, akik mindent tudunk, amit akarunk, elárulhatjuk, a hűséges Klári csakugyan tudakozódott a »Griff«-ben, de csak annyit tudott meg, hogy a vadász egy-egy forint borralót adott a pincéreknek, mikor elment. Ugyancsak akkor egy katonatiszt is ott volt szállva, aki ismerte a vadászt, mert beszélgettek együtt, csakhogy az a katonatiszt is elutazott harmadnapra, Isten tudja, hova.

Mindez nyilván megint bő tápot adott a Mari fantáziájának. Hogyan? Egy-egy forint borralót adott a szolgálknak, hisz az akkor úr. És a katonatiszttel beszélgetett! Talán barátja is volt. De ha úr, mit keresett volna az iparosok szüretjén? Kőd az egész végig, köd és köd. Ki nem igazodik ebből a káptalan sem. Ha csak az a kis húsdarab nem, amelyiknek több ereje és biztosabb ítélete van ilyenben a káptalannál.

Csak az öregek nem sejtettek semmit, mindamellett feltűnt nekik, hogy Mari búslakodó s arcába valami fájdalommas vonás lopta be magát. Összerezzen, ha hozzá szólnak, mintha álmából költenék fel. Szemeiből édesbús melankólia tükröződik, nem nevet, nem hancúrozik, nem ugrál oda-künn, mint azelőtt, hogy az egész ház víg volt a rezgésétől, hanem elvonul valahová és órákig elmereng a nagy semmin, elringatja lelkét a falevelek zizegésén. Hisz a falevelek is bizonyosan panaszkodnak, őszi szél sóhajában. Csak azt nem tudni, hogy miről.

Az öregek szintén panaszkodnak, beszélnek egymás közt:

— Mariska megváltozott. Valami baja van. Se nem iszik, se nem eszik, csak örökké gondolkozik.

Különösen Tóthné faggatja váltig:

— Min gondolkozol annyit? Nem jó az, papnak való az, aki a prédikációkon töri a fejét, de mi szükség neked gondolkodnod, mikor itt vagyunk mi, a szüleid. Nem vagy beteg? Nem kívánsz valamit?

— Nem, nem. Igazán nincsen semmi bajom.

A dologhoz végre, mint legfelsőbb fórum, Tóth úr is hozzászólt:

— Rosszul van fűtve a gép, ez az egész . . . a gépen fordul meg minden. A somlyói levegő nem jó neki, tehát nincs jó étvágya s mert nincsen jó étvágya, tehát nincs jó kedve sem. A gépet jól kell fűteni, ez az egész, igaz-e Gyurka?

— Meglehet — nevetett Velkovics —, ti ördögös amerikaiak többnyire eltaláljátok a dolgot, de ez, ha igaz, egyszerűsrimind azt is jelenti, hogy a gépet olyan helyre kell vinni, ahol jól fűtik, vagyis hazaviszed Marit Rekettyésre, nekünk pedig útilaput kötsz a talpunkra.

— Hohó! Ez ellen tiltakozom, mert ha arra kerülne is a sor, szerencsémnek tartanám, ha itt hagyhatnám nektek a szakácsnét, meg a pincét, meg az éléstárt.

Sor nem került rá. Tóthék most is itt töltötték rokonaik társaságában a vénasszonyok nyarát, úgy, mint máskor, csak az őszi esőzések beálltával utaztak haza. Mari azonban otthon is szomorú maradt, úgyhogy Tóthné asszonyom nagy sopánkodással panaszkodott fűnek-fának, a doktornak, az ispánnénak, a jegyzőnének, a papnénak, a doktornénak és mindenkinek, akivel szóba állott, hogy Mari nagy változáson ment át, az a szilaj, akaratos gyermek most olyan szelíd, jó, mint egy bárány (félek, hogy ez valami rosszat jelent) és hogy olyan szomorú, mint egy szent és olyan halovány, mint egy liliom.

A doktor azt mondta, hogy a szomorúság ellen nem tud medicinát, a jószág ellen pedig kár volna receptet írni; az ispánné, aki babonás asszonyság volt, abban találta a dolog nyitját, hogy a kisasszony nyilván megijedt valamely lútománytól s el kellene búcsúra vinni Szent-Malárdra, ahol a csodakútból igyék kilenc olyan gyűszűből, melynek mindenike más-más szűz leány ujján volt. (Jaj, lelkem — pirongett meg Tóth uram a feleségét, mikor ezzel előhozakodott —, hol a pokolba vegyek én ilyen gyűszűt és még hozzá

kilencet!). A jegyzőné ráolvasást ajánlott, a legvalószínűbb volt a doktorné gyanúja, hogy szentől jött Marira a baj s legjobb lesz szárított levendulával megfüstölni, mígnem a tiszteletesné, Kerekes Dánielné asszonyom csak ennyit mondott magyarul :

— Már az pedig úgy szokott lenni ilyen időtájt és aki ellopta az orcája pirosságát, instálom, majd meg tetszik látni, vissza is hozza azt. Az efféle tolvajt nem szükséges körözni.

TIZENHATODIK FEJEZET

EGY KIS KÓSTOLÓ AZ ÖNKORMÁNYZATI TEVÉ- KENYSÉG MEZEJÉRŐL

A nagy vagyon semmit sem változtatott Kopereczky alapjellémén. Érdekes mixtum compositum volt; fősvény és bőkezű, sőt pazarló. Vegyelemeire bontva, van benne egy kevés a felvidéki gavallérból, szeret sokat mutatni, ha nem kerül nagyon sokba, egy kevés az oligarchából, jól esik egy kis erőszakot gyakorolni másokon, a saját szeszélyei kedvéért, ha nem jár nagy veszedelemmel és végre némi kapzsi üzleti vér is beleszorult, mely arra ösztökéli, hogy minden egyes tényből kihúzza a maga kis polgári hasznát.

Elméletben talán kizárják egymást e tulajdonságok, mert hogyan lehetne gavallér a haszonleső? Tűz és víz együtt. Ám a gyakorlatban elférnek.

Ha a dalárda, a tűzoltó-egyesület, vagy valamely más kunyoráló küldöttség jelent meg nála, akképpen okoskodott: Ezek most száz forint adományra számítanak tőlem (s ez a kicsiny beclés némi bosszúsággal tölté el), pedig voltaképpen háromszáz forintot kellene adnom a vagyonomhoz és a nevemhez mérve (s itt a gőg önté el vonásait), de nem vagyok bolond, hogy annyit adjak (szötte tovább gondolatait nekividámult, szelíd arccal), adok nekik, a szemtelen tolvaj rablóknak kétszáz forintot, punctum — és adott nekik a kifizetésnél (melyet rendszerint a hú Bubenyk teljesített) százötven forintot — azt is köszönjék meg.

Még jellegzetesebb példa, midőn karácsony után Klementy szerkesztő úr jelent meg nála mecénást keresve «Bontó vármegye monográfiája és főispánjai napjainkig» című művére, mely minden új főispán alatt mint megjelenendő kísért, de azért lihetőleg sohase lát nyomdafestéket, talán nincs megírva sem. E keresésben mindenekelőtt, azaz

kizárólag báró Kopreczkyhez fordult, hangoztatván, hogy a vármegye becsülete és dicsősége függ a mű megjelenésétől. A főispán maga is belátta ezt, kedvetlenül kérdezőn :

— S mennyire rúgnának a költségek?

— Ötszáz forintra, méltóságos uram.

— Az sok, nagyon sok.

Morgott valamit a rossz termésről és a tömérdek kiadásról.

— Tekintettel azonban, hogy a mű napjainkig terjed, méltóságos uram, egészen napjainkig, vagyis . . .

— Értem, kedves Klementy. Azt akarja ön mondani, hogy én is benne leszek. Hát szép, szép, de talán mégis jobb volna, ha az utódom alatt jelenne meg a munka.

— Miért lenne jobb, esedezem?

— Mert akkor még jobban benne lehetnék, egész működésem kidomborodna, ahogy önök mondják.

— Ah, Istenem! — sóhajtott fel Klementy szerkesztő úr, ki a váltakozó politikai viszonyok szerint már egyszer Clementnek is írta a nevét s valószínűleg ez volt az igazi.

— Ah, Istenem, arra semmi kilátás, hogy méltóságod megbukjék.

— Ön gonosz hízalgó, Klementy úr.

— Higgye meg a méltóságos báró, hogy túl fog engem élni a főispáni széken s ez esetben . . .

— Nos, ez esetben halála utánra maradna a munka megjelenése.

— Az lehetetlen, könyörgöm.

— Miért volna lehetetlen?

— Mert nincs olyan ember az országban, aki az én írássomat el tudná olvasni. A szedők tízszer is eljönnek naponta, hogy egyes szavakat kibetűzzek nekik. A munkának tehát az én életemben kell megjelennie vagy különben elvész az emberiségre nézve s ezt méltóságod nem akarhatja.

— Nem, semmi esetre sem akarom — mentegetőzött a főispán —, de ötszáz forint sok pénz, nagyon sok pénz s arra gondoltam, hogy talán leíratom az ön felügyelete alatt, tisztán, olvashatóan a megyei írnokokkal.

Klementy úr sarokba szoríttatván, belátta, hogy engednie kell az összegre nézve, minélfogva ekképpen szólott :

— Nézzük csak, méltóságos uram... egy kis számvetést csináltam a fejemben s úgy látom, szigorún megszorítva mindent, talán kijönnék négyszáz forinttal.

— S azt persze tőlem várná ön? Nos, meg is adnám szívesen, de nekem most, édes barátom, nincs arra való pénzem, teljességgel nincs.

Klementy úr hamiskásan hunyorított szőrtelen szemöldékével s kihúzott a zsebéből egy váltóúrlapot.

— Erre mindjárt gondoltam — szólt nyájas mosolygással, ami még visszataszítóbbá tette himlőhelyes arcát.

— Átkozott Ovidius! — nevetett a báró, ki minden tollat forgató embert Ovidius kollégájának tartott, mert csak erről az egy skriblerről hallott egyet-mást. — Maga mindig a talpára ugrik. No, hát megfogott! Megadom magamat.

S ezzel, fogván a tollat, aláírta a váltót minden szó nélkül. Hiszen az a megjegyzés, hogy erre mindjárt gondolt, föl paprikázta egy kicsit. Micsoda? Azt tételezte föl róla, hogy nincsen ötszáz forintja? No, megállj, Ovidius, ezt nem viszed szárazon!

— Hát itt van a váltócska, amice, hanem mármost mit csinál vele, azt szeretném én tudni? Aláírtam, mert szeretem magát is, az irodalmat és kultúrát is, de most jön már a nehézség. Mert a megye területén nem szabad leszámíttatni se pénzintézetnél, se magánosnál. Mit gondol, az Isten szerelméért, hogy itt, ahol főispán vagyok, négyszáz forintos váltóim cirkuláljanak? Negyvenezer forint ha volna, azt eltűrném, az méltó egy főispánhoz, tekintélyt szerez, de négyszáz! Hisz akkor én el volnék veszve. No, hát mondja meg, mit csinál a váltóval?

— Értékesítem a szomszéd megyék valamelyik pénzintézetében.

— Ez se lehet. Mert csak az én aláírásom van rajta. Az intézetek több aláírást követelnek, de én nem vegyülhetek el mindenféle emberek közé, azt csak belátja. Az nekem derogál. Mindjárt keresztül hasítanám. Nem a váltót, hanem magát, amice, ha engem rossz társaságba keverne. Ha tud találni egy Esterházyt mellém vagy egy Nádasdyt, azt nem bánom, próbálja, de másképp nem lehet. Nos, mi lesz hát? Mert csak ezen föltétel alatt adom ki a kezemből.

Valóságosan gyönyörködött a Klementy zavarán, mintha most ő volna felül, de Klementy nem sokáig habozott a felelettel:

— Van nekem Losoncon egy uzsorás ismerősöm, aki rögtön leszámítolja.

— Úgy? De bizonyosan nagy kamatot vesz? — kérdi a főispán sajnálkozóan.

— Biz az rögtön levon húsz százalékot, amilyen gazember.

— E szerint maga nem kapna többet, mint . . .

— Háromszázhusz forintot.

— Hallatlan szemtelenség! Nem, ezt nem tűrhetem — méltatlankodott Kopereczky s dühösen nyomta meg a csöngettű-gombot, mire a főispáni huszár jelent meg az ajtóban. — Küldd be azonnal Bubeniykot! (Azzal ismét a szerkesztőhöz fordult.) Majd elintézem én mindjárt a dolgot keresztényi módon. Addig pedig, míg Bubeniyk előjön, nekem is van egy kérésem önhöz. A voglányi járásban, mint tudja, megüresedett egy szolgabírói állás, mely két hét múlva, a január 25-iki rendkívüli közgyűlésen lesz betöltendő, nyomja meg egy kicsit a tollat, mein lieber Klementy, a sógorom, Noszty Ferenc mellett és önnek, mint bizottsági tagnak is, erős befolyása van . . .

— Nem igen fog menni, méltóságos uram, megmondom őszintén, mert a fiatalurat részint nem ismerik a megyében, részint pedig ismerik. Akik nem ismerik, nem szavaznak ismeretlenre, akik pedig ismerik, inkább szavaznak másra. Vegyük ehhez, hogy az ellenfele Kaby Jóska . . .

— Nagy számár.

— Az meglehet, de meg van állapítva a jövője.

— Ugyan mivel?

— Azzal, hogy ő tudja a legszebben énekelni a cs. kir. marseillaise-t. Aki hallotta tőle egyszer, okvetlenül rászavaz. Érzés dolga az ilyen.

— Az ördög szántsa meg az effajta sületlen érzéseket.

— Miattam szánthatja, de azért mégse fog menni.

— Pedig a feleségem nagyon szeretné.

— Sajnos, de ami lehetetlen, az lehetetlen — sóhajtott föl Klementy.

— És én magam is akarom — ropogtatta meg az r betűt a főispán keményen.

— Hm. Akkor meg is lesz — mondá Klementy meghajolva.

— Ez már beszéd, ezt már szeretem — szólt a főispán örvendezve, kezét szorítván Klementyvel, ki a függetlenségi párt egyik vezére is volt. — Ez iránt tehát rendben volnánk. Szabad!

Bubenyk lépett be.

— Mit? Te kopogtattál megint. Hányadszor mondom, hogy mikor hivatlak, akkor te nem vagy látogató, hát ne kopogtass, hanem íziben jelenj meg, mint egy szellem.

— Mit tetszik parancsolni?

— Egyelőre csak annyit, hogy eredj ki és jöjj be kopogtatás nélkül.

Bubenyk kiment és bejött, nem ugyan nesztelenül, mint valami éjféli lélek, ellenkezőleg, nagy csörömpöléssel, mint egy pusztító tatár, mert a könyökével ügyetlenül benyomta valahogy az ajtó üvegtábláját.

— Vigyázz, hé, mert mindjárt pofonütlek — dühöngött a báró, vérbenforgó szemekkel. — Nem tudsz egyenesen járni, vagy részeg vagy?

Bubenyk egy cseppet se ijedt meg. Jól ismerte az urát.

— Miután méltóságod rám parancsolta, hogy szellem legyek, hát azt hittem, hogy az üvegen keresztül is be tudok röptülni.

— Eredj az ostoba kifogásaiddal a pokolba! Azaz megállj csak! No, ne menj hát el, hiszen nem haraptam le az orrodát. Maradj csak, Bubenycsek, mert azért hívattalak, hogy ezt a derék tekintetes urat megmentjük egy vérszopó piócától, ha lehet. Képzeld el, egy himpellér uzorás négyszázforintos jó váltóért csak háromszázhusz forintot akarna neki adni. No, ezt a pogányságot mégse engedjük. Ha az én megyémbe volna, megcsapatnám, ha százszor el van is törülve a botbüntetés. De mert nem itt lakik, csak azt kérdezem tőled, barátocskám, hogy van-e háromszázötven forintunk?

Bubenyk gondolkozott egy kicsit, szemrehányó pillantást vetett a báróra és foghegyről mondá:

— Lesz.

— Akkor hát váltsd be a tekintetes úrtól ezt a váltót. Ő is jól jár s te se jársz rosszul.

Ezekben nyilvánult a Kopereczky jelleme leghívebben. Hisz ez bolond ember, gondolná az olvasó, mert kétségkívül a balek együgyű szerepe az, amit játszik. Ha azonban jobban meggondoljuk, hogy ez a pénz mintegy szubvenciószámba ment a helyi lapnak s hogy ő (Kopereczky) azonfelül a mecénást is adta, sőt tetejébe egy vezérkolompost szerzett vele a sógora szolgabíróságának egy felette szelíd formában, mely a Klementy úr hasznavehetőségét semmiképpen sem koptatta le, úgy azt kell tartanunk, hogy Kopereczkynek elég magához való esze volt, noha sajátosan nyilvánult. Ami pedig a költségek lefaragását illeti, ezt olyan módon csinálta, hogy szinte úgy rémlett neki a végén, mintha ő szerzett volna ötven forintot. Adakozott s ezzel kielégítő gavalléros hajlamait, de az adományozott összegből vissza tudott csípni egy részt, ami viszont a kapzsisági hajlamainak felelt meg. Klementyvel szemben adta a tapasztalatlan, nagylelkű mágnást, akit mindenre rá lehet venni, Bubenykkal szemben a ravasz, okos embert, aki mindentől hasznot tud húzni, a közönség előtt pedig a bolondul pazarló mecénást, csakhogy egy kicsit visszájára sült el a törekvése, mert a fennforgó esetet véve például, Klementy tartotta őt ravasz kutyának, Bubenyk pazarló bolondnak és a közönségnek tűnt fel úgy, mint tapasztalatlan, nagylelkű mágnás. De nem volt talán egyiknek sem igaza.

Annyi azonban bizonyos, hogy rövid idő alatt alaposan megnyergelte a különben rakoncátlan vármegyét. Hogy mivel? Isten tudja. Épp olyan titok ez, mint amely az állatszélidítő tekintetében rejlik. Bolond kormányzás, mely előbb-utóbb megfeneklik, kétségtelenül van, de okos kormányzás, mely okvetlenül beválnék, nincs és nem lehet, vagy ha lehet, eddig még ki nem találták. Kormányzás csak olyan van, amely sikerül vagy nem sikerül. Lehet, hogy Bontó vármegyét maga Bismarck se tudná kormányozni, aki pedig egy világot húzgál az ő elméje finom cérnaszálain s lehet, elkormányozná jól a legutolsó írnok is, ha főispán lenne és nem tudnák róla, hogy írnok volt, mert hát azt el kell

valahogy találni. Már pedig az eltalálás ritkán az okos emberek hivatása ; az okos emberek nem találgatnak, hanem rendszerint akarnak valamit, mégpedig ritkán olyast, amit a nem okosok is akarnának s ez már magában is nagy baj. Azért aztán Isten mentsen meg minden becsületes kormányt az okos főispánoktól. Untig elég az, ha okosoknak látszanak.

Merem tehát mondani, hogy báró Kopereczky Izraelnek minden sikere beiktatási beszédének különös esetéből sarjadzik.

De bármily hatalmasnak látszott is a főispán, a januári rendkívüli közgyűlés tárgyai mégse hagyták hidegen a kedélyeket. A magyar nyelv iskolai tanítása tárgyában bizonyos régi megyei szabályrendelet életbeléptetése volt tárgyalásra tűzve s a már említett szolgabírói állás betöltése. Nem szenvedett kétséget, hogy Kopereczky a magyarosítás mellett van és az se lehetett titok, hogy szolgabírónak Noszty Ferencet óhajtja, mégis nagy szervezkedés indult meg ; az iskola-magyarosítás ellen a nemzetiségi bizottsági tagok fogództak össze, körülbelül a többség, a szolgabírói szék betöltése pedig főleg a magyarokat izgatta, mint akik mindig a mellékes dolgok iránt érdeklődnek jobban. Mindegy (a magyarok szerint) mit tanulnak a paraszt kölykök, de nem mindegy, hogy ki parancsol Voglányban.

Éles megjegyzések kapcsában összehasonlítások történtek a rokon- és ellenszenv festékével. Noszty Feri végre is csak egy tacszó, Herbert és exlajdinánt. Kell a kutyának! Ha cs. és kir. kamarás, maradjon veszteg a király kamrájában, de ne vegye el más ember elől a kenyeret. Legyen a szolgabíró köztünk nőtt, magunkszörű ember, nem félmágánás. És fonák is volna, hogy hosszabb a mellény, mint a dolmány, hogy a szolgabíró méltóságos úr legyen, az alispán pedig csak tekintetes.

Káby Józsiára kell szavazni az igaz magyarnak. Jó öreg fiú, aki azért úszott el, mert mindenkiért jótállt. Azonfelül »a sokat szenvedett hazafiak« közé tartozott, mert rajtavesztett az ötvenes évek elején a Marseillaise éneklésén, hiszen mindnyájan hallhatták egyszer-másszor a »Kék golyó«-nál. Most már csak mosolyog rajta az ember, de azokban a homlott időkben dühbe hozta, bánatba ringatta, keserű-

ségbe mártogatta a magyar szíveket, úgyhogy a felsőbbség bosszút lhegve csapott rá: »Hm. Az énekes madárnak kalitka való«. Az pedig volt nekik Kufsteinban, el is vitték oda vagy három évre. Ámbár nagy istentelenség volt tőlük ilyen kicsiségért, mert legfeljebb a dallamban lehetett találni kifogásolnivalót, maga a szöveg jóformán a császári királyi katonai sematizmusból merítettett:

Osztrák ármány, Ferdinánd,
Karl, Franz, Albrecht, Styevko Lajos,
Zsófia, Zsófia nagy dáma,
Kamarilla, reakció.
Ráo, szerb, oláh, illirizmus,
Saxonizmus,
Vesszetek el!

Heidinger, Leidinger, Windischgrätz,
Jellasic, Simonits, Ulich, Urbán,
Hurbán, Lamberg, Berger,
Wimmer, Prückner,
Vesszetek el!

Szóval elég szépen volt kigondolva és a végén nem ártott senkinek. Ha jobban meggondoljuk, még Kaby Józsi-
nak sem. Az a három évi pihenés elkellett a torkának — s
azonfelül nagy rangra emelték az elzárással, mert mikor
kiszabadult, az lehetett volna, ami akart lenni, de ő nem
akart, ameddig a nap sütött, vagyis míg nyájas zsidók vol-
tak a környéken, de most, mikor a zsidó arcok már elkomo-
rodnak láttára, rászorult a szolgabíróságra.

A rokonságot és a főispáni aula bennfentes csoportját
nem számítva, az egész magyarság a Kaby pártján állott,
csak a szerkesztő, Klementy pártolt el az utolsó napokban.
Egy fecske azonban még nem csinál se őszt, se nyarat. Eb-
ben az egyben nem szabad engedni a főispáni akarattal
szemben. Hát úgy is vette mindenki, hogy az egész válasz-
tás csak forma. Noszty Feri le se jött rá Pestről, hol a köz-
ismert járdataposókhoz tartozik. Nem éri meg a próbálko-
zás a vasúti menetjegyét!

A közgyűlés reggelén mindenki gratulált Kabynak,
csak a főispán mosolygott rejtélyesen.

— Nono, hátha még másképp csöppen — jegyzé meg öméltósága útközben, amint a közgyűlési terem emelvénye felé iparkodott.

— Nem gondolnám — felelt rá Petrovay Tamás, a Kaby ipa, ki történetesen a főispán mellett csoszogott —, hogy más győzhessen.

— Vajjon?

— Tojás nélkül nem lehet rántottát sütni, méltóságos uram.

— Hátha olyan csodaszakács akad, bátyámuram?

Megnyitván az ülést, mindenekelőtt kinevezte Malinkát tiszteletbeli megyei főjegyzőnek (nem kerül semmibe s neki örömet csinál); aztán a faltörő kost, az úgynevezett hivatalos szónokot, Liszy ügyvédet szólítá, akivel in camera charitatis előre állapodott már meg.

Ő volt kifejtendő a magyarosító szabályrendeletet s nem csekély ékesszólással bírt a vézna emberke, kár, hogy a hiányzó felső fogai miatt a szavak szétfolytak a nyelve alatt s bizonyos sípoló vagy sziszegő hangokba öltözködtek.

Előjáróban lepecskondiázta a parlamentarizmust, mely szerinte csak a már teljesen kiépített államokba való, ahol csak folyó ügyeket kell intézni, de ahol még alapvető munkálatok teljesítendőek, ott a parlamentarizmus egy ütet taplót sem ér.

— Ne kezdje Ádámon, Éván! — mordult bele Pénteki Bálint, kit, a karzat alatt állván, bösszé és türelmetlenné tettek az onnan leáradó mindenféle illatok a hölgyek hajából és keszkenőiből. Az öregúr a trágyaszagot szokta meg otthon, valamint a fokhagymáét a rostélyosokon és pirítóson; minden egyéb szag kihozta a sodrából.

— Halljuk, halljuk! — hangzott fel több helyről élénken, mert ebben a kérdésben nem volt se jobboldal, se baloldal, az egész magyarság együtt érzett.

Liszy rögtön megmagyarázta, miért indul ilyen megszűröl. Azt akarja bebizonyítani, hogy miért kell bizonyos dolgokat, melyek az egyik állami szerv feladatai, más szerveknek átvállalni, ha amazok képtelenek. A bivaly bizonyára erős, uraim, de ha teszem azt olyan merészet ugrana, mint a macska, hát okvetlenül kitörné a nyakát, máig a macs-

kának semmi baja sem esik. (Ez úgy van — bölintott a főispán.) Azért tehát a merész ugrásokat a macskára kell bízni. (Élénk helyeslés a kormánypárti csoportokban.) A parlamentnek felelős miniszterek nem ültetnek olyan fákat, melyek hosszú esztendők múltán tartanak árnyékot vagy hoznak gyümölcsöt, pedig a jövőökre is illik gondolni egy jól vezetett államban, valamint nem szüntetnek meg olyan bajokat, míg kicsinyek, melyekhez hozzányúlni kényelmetlen vagy személyükre nézve veszélyes — inkább áttolják a jövőendő kormányokra, akkorra, midőn már a bajok nagyra nőnek és magára az államra nézve lesznek veszélyesekké. A parlamentáris miniszterek előtt csak azok a sikerek számítanak, melyek mindjárt bekövetkeznek. Mit érne az nekik, hogy húsz év múlva dicsérnék? Nekik az kell, hogy most dicsérjék. Ők az esti lapokra dolgoznak. És ezt nem lehet rossz néven venni, mert minden teremtett lény csak annyi levegőt szív be a tüdejébe, amennyi a pillanatnyi légzésre szükséges és annyi vizet iszik, amennyi a szomjat oltja; kivévn a teve, mely a jövőökre is szed be egy kis tartalékot, de a teve csak két púpot visel a hátán, míg a miniszterén négyszáz és néhány púp van.

Popolniczky Ambrus, a bozsennai kerület országgyűlési képviselője meglökte könyökével a mellette ásitózó Noszty Pált.

— Hm. Ez nekünk szól. Ne válaszoljunk rá?

— Minek? Hisz igaza van.

Ezek után egy ékes kanyarodással (valami idézettel Thierstől) áttért arra, hogy ilyen körülmények között a társadalomra és a megyére szorul a magyarság erősítésének szent feladata s ezt az iskola útján érhetjük el legjobban a szőnyegen forgó statutum életbeléptetésével.

Viharos ellentmondások zúdultak fel a nemzetiségek részéről s nyomban felállt Padák Sámuel, egy óriási termetű tót lelkész, akit »luteránus Kapisztrán«-nak neveztek vakmerőségéért és gyűjtő szónoklatáért. Ijesztő benyomást tett széles vállaival, roppant fejével, melyből két vérbeforgó szem bandzsított. Padák volt a megye éjszaki részén fekvő tótság vezérszónoka. Hangja lágy tud lenni, mint a fuvola; de ha akarja, valóságos dobpergéssé dagad

és fölrázza a lelkeket. Nincsen ebben máskor semmi veszedelem (a lélek úgysis csak hálni jár a tótba, hosszabb időre nem marad benne), nincsen pedig azért sem veszedelem, mert jó az Isten, egy csomó szászt és oláhot is adott a nemes municipiumnak. Isten ments, ahol csak egyfajta nemzetiség van. Ebből a rosszból jobb a többféle; ahol három van, ott már lehet velök kártyázni. Az egyik mindig »tromf« a másik kettő ellen, vagy a kettő tromf egy ellen, ahogy lehet. A megye politikája ebben sarkallott s az ilyen diplomatizálás mellett éldegéltek valahogy az előző főispánok, mindig a magyarság akaratát vezetvén diadalra a közgyűléseken. Hanem ennél a szerencsétlen kérdésnél előre látható a magyarság veresége (minek is volt azt előrán-tani?), mert az összes nemzetiségek összefogóztak.

Horth Pista, a fürge másod aljegyző, kit a wipp szerepével bízott meg a főispán, éppen abban a pillanatban számította össze a pro és kontra szavazatokat, midőn nagytiszteletű Padák Sámuel úr beszélni kezdett, s sietve robotgott az emelvényre jelentést tenni.

— Kilencel többen vannak, mint kellene.

A főispán egykedvűen rágcsálta bajuszát s Poltáryhoz fordult:

— Mit csináljunk?

Poltáry vállat vont.

— Ha én tudnám...

— Te vagy a vármegye esze.

— Öt embert kellene hamarjában szerezni — tűnődött az alispán —, a szászokból nem lehet, mert a szászok egymástól szégyenlik a megjuhászodást. Az oláhokból se lehet, mert azok a pópáiktól nem mernek. Talán a tótoktól lehetne, azok puha emberek. Csak ez a Padák ne beszélne, mert az feltűzeli, megacélozza őket.

— Megvonjam tőle a szót? — kérdezte a főispán mohó kószsággal.

— Isten ments, azt nem engedi a törvény.

— Majd elhallgattatom én, ha Izrael bácsi megengedi súgta rejtélyesen az aljegyző, odadugva a fejét a főispán és az alispán feje közé. Szőke göndör haja, friss rózsaszín arca ugyancsak elütött a két vedlett koponyától.

Kopereczky az alispánra meresztette szemeit, várva, hogy ő nyilatkozzék.

— Jó, jó, öcsém — mondá ez —, csak eredj, vegyülj el köztük és gondold ki valami okos fortélyt, csábíts el egy pár embert villásreggelizni, itasd le őket, szóval, mit tudom én . . . sapienti pauca, csinálj, amit lehet. A cél szentesíti az eszközöket.

Horth Pista eltűnt s mint valami pajkos manó, hol itt bukkant fel, hol amott. Az alispánnak, aki lehetőleg szemmel kísérte, úgy látszott, mintha több példányban lenne meg. Most elvegyült a bizottsági tagok csoportjában, majd a karzaton lehetett látni nevetgélve az asszonyokkal. Sőt, az is ő, aki most surran ki az ajtón a tanács-teremből.

Ezzel már, azt hiszi az alispán, végképp elvesztette szeme elől, de nemsokára megint rátalál, közvetlen a Padák háta mögött, úgy tesz a kis semmirevaló, mintha a legnagyobb élvezettel hallgatná az ékes bibliai tót nyelven elvartyogott beszédet.

Padák úr még csak a kezdetnél van, a történeti előzményeknél, széles feneket épít. úgy látszik, hosszú lesz. Önérzetes szavakkal bélyegzi meg a különben nemes magyar nemzet mostani zsarnok ivadékait, kik a szlávok ellen készülnek merényletre. Lám, az Árpádok idejében jó volt a tót nyelv, hiszen a legrégebb magyar nyelvemlék, a híres »halotti beszéd«, jóformán tótul van. Az Árpád-házi királyok tótul nevezték el a vármegyéket, »Novigrade«-ot (Új várat) Nógrádnak, Cserni gradot (Fekete várat) Csongrádnak, a maguk családi fészket (a magas várat) Visegrádnak, a legfőbb udvari hivatalnokot, a palatinust, ugyancsak tótul nevezik »nadvorni pan«-ból (udvari úr) nádorispánnak.

— Ejnye — fészkelődik újra Popolniczky Ambrus s újra megdöfi Noszty Pált —, ne cáfoljuk meg?

— Minek? Hisz nincs igaza.

Ingerült fészkelődés támadt a magyarságban, mert a tótul tudók elmagyarázták a nem tudóknak; maga a pap gúnyos mosollyal nézte a tengerháborgást, de csak színelte a nyugodtságot, mert a balkezevel, miközben ide-oda

kalimpált a jobbal, idegesen morzsolgatta a szokásos fehér fityegőket a nyakán.

— Sőt, merem mondani, tisztelt közgyűlés — folytatá fennhéjázó hangon, némi művészi pauza után —, hogy a régi magyar királyok még a családi szentélyükben is a szláv nyelvet használták. A szláv volt az anyanyelvük.

— Ohó! Ohó! Bizonyítsa be!

— Elég bizonyosság, mélyen tisztelt közgyűlés, hogy négy Béla nevű királyunk volt; a Béla név pedig semmi egyéb, mint a latin Albertusnak, Albusnak szláv fordítása »Bjela«. A magyar királyok tehát még fiaikat is szláv nevekre keresztelték . . .

Egy rikácsoló hang, mint az olló, most egyszerre ketté metszette a beszédet. A hang a karzatról jött. Mindenki odanézett. Hm, nem kápráznak-e a szemeink? Bubenyik, a képéből kikelt és alkalmasint becsípett Bubenyik kiáltott közbe:

— To mi lepsje wjeme. Moj pan tam bol kde krstili!

Szokatlan lévén a karzatról való közbeszólás s pláne, hogy a főispán totum fac-ja tette, zajos derűltség támadt a teremben, de a hahotán is keresztül verte magát egy éles »Jaj!« kiáltás s minden figyelem a sikoly irányába fordult. A nagy brontesz szónok torkából jött az. A rémülettől kidagadt szemekkel mind a két kezével a derekához kapott, mintha ott tört volna ketté s aztán gomolyaggá zsugorodva, hömbölő üvöltéssel, minő a megsebzett komondoré, rohant ki a teremből. Utána a tót bizottsági tagok loholtak abban a hitben, hogy szemefényükön az örület tört ki. Némelyek félénken húzódtak el, hogy hátha megveszett és harapni fog.

Valóságos káosz támadt a teremben. Mi volt ez? Mi baja történt? Mit kiáltott rá a főispán komornyikja? Ki tudja? Ki hallotta? Valami borzasztót mondhatott, hogy úgy ütötte le, mint a bikát a tagló.

Nosza magyarok, szászok, románok mind Klementy szerkesztő felé tódultak. Ott ül, a zöld asztal legszélén s gyorsírással jegyzi a beszédeket. Rettenetes eszével mindjárt, amint hallja, azon melegiben lefordítja magyarra (ki se keresztli a füleiből, csak magyar öltözetben) s már mint ilyet volt papírra.

Klementy hát bizonyosan tudni fogja, mi volt a közbeszólás.

Tudta bizony s nyomban felolvasta a hiteles szöveget, mely így hangzott: *»Mi azt jobban tudjuk. Az uram ott volt a keresztelésnél.«*

Ejnye be furcsa! Most kezdték még csak nem érteni.

Hiszen ennek nincs se füle, se farka! Hát nem valami nagy titkot vagy bűnt leplezett le a tót közbeszólás, melytől Padáknak menten össze kellett roppannia? Hisz ez egy egészen semmitmondó hülyeség — azaz, hogy inkább sokatmondó, de inkább a közbeszólóra nézve, mert világosan látszik ebből, hogy ő is örült.

Klementy azonban jótállt a Bubenyik józan eszéért.

— De iszen nem örült az, hanem huncut. Ha egy kicsinyt pikós, szereti az urát kigúnyolni. A Kopereczky bárók ugyanis azzal szoktak dicsekedni, hogy valamelyik ősiük valamelyik régi királyunkat, már nem tudom, melyiket, a keresztvízre tartotta s hogy akkor adósodtak el.

— És hát igaz volna az?

— Isten tudja. Nehéz volna az ellenkezőt bizonyítani.

A beállott zavart taktikai célokra akarta kihasználni az alispán s figyelmeztette Kopereczkyt, hogy teremtsen csöndet, hátha most sikerülne szavazásra bocsátani a kérdést, amikor vagy tíz tót szavazó künn van, a szavazás kimondása után be lehetne zárítani a teremajtókat s a statutum sorsa biztos lenne.

— Így is biztos — felelte a főispán nyugodtan, de azért rázni kezdte a csöngettyűt.

Ugyancsak meddő fáradság volt. A csengettyű szava elveszett, mint a légyzúgás a kovácműhelyben, mikorra meg a zaj kezdett már veszni, felállott szólásra a szász Wolf Rudolf, a bontóvári téglagyár tulajdonosa s német nyelven támadta a statutumot. Alig jutott el öt-hat körmondattig, már a tótok is visszatértek, fenyegető gesztusokkal. Mindenki kíváncsi volt, mi újság, mi lett Padákkal? Lassankint fülből-fülbe szivárgott, hogy semmi nevezetes se történt, nincs baja, hála Istennek (ezt a tótok tették hozzá), csak egy kicsit megijedt és mindjárt itt lesz, mihelyt átöltözik, a »Kék golyó«-nál, a szobájában. Valójában pedig igen

otromba csíny történt — panaszkodának —, éretlen merénylet a szólásszabadság magasztos elve ellen, még pedig orvul, hátulról, amennyiben valami gazember galambtojás nagyságú jeget csúsztatott be hátul a szónokló tiszteletes úr inggallérja mögé, amely hirtelen leszaladván a meztelen hátagerincén, olyan rettentő érzést keltett, mintha hideg, éles pallospengével egyszerre ketté szelnék a testét. Nem csoda, hogy a szegény tiszteletes annyira kijött a sodrából... Hanem iszen nem maradhat ez példás elégtétel nélkül.

Wolf úr, ki tüntetőleg búzavirágot szokott viselni a kabátja gomblyukában, nem ilyenkor, csak nyár elején (ilyenkor parókat visel, de nem tüntetőleg), szintén a hosszadalmas szónokokhoz tartozott. Nem gyújtott, nem tett hatást, legfeljebb elálmosította a magyarokat (de az is valami). Nem is igen törődött ő ezzel, észre sem látszott venni a nemes törvényhatóságot, mint az imádkozó, valami itt jelen nem levő, képzelt alakhoz intézte szavait, hogy bevádolja a barbár magyarokat. Bismarck vagy az öreg Vilmos sziluettje lebeghetett lelke előtt.

Még az elején tartott, visszapillantással a hamelni patkányfogóra, ki egy varázssíp elbűvölő hangjával csábította ide a szászokat, míg most a sovinizmus csinadrattabumja riasztja el innen, midőn a teremajtóknál felállított hajdúk egyike sürgönyt nyújtott át neki. Ritka idegek és ritka ékesszólás bírnak meg egy felbontatlan táviratot. Beleveszi magát az ember fejébe és fúr ott, mint egy szű, a kíváncsiság és a rettegés bizonytalanságában himbálva az elmét. Próbálta egy darabig, de nem bírta ki. Addig-addig morzsolgatta ujjai közt, szórakozottan darálva mondókáját, míg végre feltörte s belepillantott. Arról értesíti a szuperintendens, hogy a féltizenkét órai vonattal megérkezik és hozzászáll.

Mint hogy pedig Wolf úr buzgó presbitere volt az egyháznak s amellet sokba vette a püspököt és nagy megtiszteltetésnek, hogy vendégül fogadhatja, legott meglepi a legnagyobb fokú nyugtalanság, akadozik, nem jutnak eszébe a poének, az óráját nézegeti. Huh, mindjárt tizenegy óra és még otthon semmit sem tudnak, hogy hozzájárulnak az ebédfőzéshez. Aztán a vasúthoz is ki kellene

menni, mégpedig egy kis küldöttséget illenék hirtelen összeszedni.

Szégyen ide, szégyen oda, a szükség a legnagyobb úr, mindeneknek meglepetésére befejezte, úgyszólván elcsapta beszédét, majd egy pár tekintélyesebb hitsorsosával tárgyalt, mire nagy sebbel-lobbal többedmagával elhagyta a közgyűlés termét. De bíz azt észre se vették, mert az imént belépett Padákra fordult a közfigyelem, kit hívei most már mint martírt, »szlava«-kiáltásokkal fogadtak.

Horth Pista azonban gondoskodott róla, hogy az elnökséget figyelmeztesse a beállott kedvező körülményre, felszaladt jelenteni a főispánnak :

— Nyolc darab szász szavazat eltávozott a vasúthoz a püspök elé.

— Nem is tudtam, hogy ma ide érkezik a püspök — jegyzé meg az alispán, lévén ágostai hiten ő maga is.

Horth Pista hamiskásan kacintott rá :

— Nem csodálom, mert maga a püspök sem tud felőle.

— Puff neki! Akkor semmi hasznát se vehetjük, mert mindjárt visszatérnek.

A nevetését alig tudta elfojtani a viceispán.

Alkotmányos hasznot azonban csakugyan nem lehetett húzni a Horth csínyjéből, mert a hurbanista dr. Motika nyomban átvette a szót. Szájás prókátor volt, éles hangjáért »Penicilus«-nak gúnyolták. Ha hamar bevégezné, még volna remény, Csakhogy ez is olyan penicilus, mely nem egykönnyen csukódik be.

A főispán csendesesen bóbiskolt az emelvényen, az alispán madarakat rajzolgatott egy ív tiszta papírosra, a bizottsági tagok csoportokba verődve trécseltek. »Hagyni kell a lovat, hadd hányja ki a kehet, aztán megint húz — inté türelemre környezetét Noszty Pál —, ne szóljatok közbe, hamarabb elhallgatnak.« De nem hallgattak el. A nagyobb kaliberű szónokok után sorompóba léptek a szatelleszeik, a kisebbfajta stréberek és az okvetetlenkedők, akiknek nincs építő téglájuk, de akad egy-egy kövecskájuk, amellyel meg lehet hagyigálni az ellenpártot. Bár gyorsan követték egymást, mégis csak félkettőkor záródott be a sor Uhl Timotheussal (röviden »Ultimó«-nak nevezték

Bontóváron), aki kijelentette, hogy inkább a Gyík hullámaiba fojtja gyermekeit, mintsem magyar iskolába küldje.

Ultimó úr csakugyan az utolsó szónok volt, de mit ért, ha a szászok már délben visszajöttek, elégedetlen arccal, hogy a püspök lekéselt a vonatról.

Poltáry gyöngéden megérinté a főispán kezét, mire az fölrezzent.

— A tárgy ki van merítve. Nincs több szónok.

Kopereczky keményen nézett végig a hullámozó tömegen, honnan szavazzunk-kiáltások voltak kivehetők, megázta a csöngettyút, mire csend támadt, aztán kinyújtotta a fejét, mely eddig váll-lapockái közé volt esve s ezeket mondta kemény, ropogós hangon, hogy szinte az ódon falak is visszhangozták:

— Miután a Liszy bizottsági tag úr indítványa ellen semmiféle érvet vagy kifogást nem hallottam, kimondom a határozatot, hogy egyhangúlag el van fogadva.

Mint hogyha hirtelen támadó orkán süvít végig az erdőn, szörnyű zúgással mozdulnak meg a fák s gallyaik egymásba kavarodva, birokra szállni látszanak, legott pokoli háborgás tört ki, száz fenyegető, tiltakozó vagy csodálkozó mozdulat keresztezte egymást a füledt, sűrű párák, szinte pépszerű levegőben s kivehetetlen kiáltások fonódtak össze fül- és ideghántó hangzavarrá. Még a magyarok is megütődve néztek a főispánra, majd egymásra. Poltáry orráról leesett a pápaszem, legurulván a pulpitusról a padolatra, egyik üvege el is tört. Noszty a fejét csóválta. A főjegyző kirúgta maga alól a széket s le akart szállni az emelvényről, míg ellenben a nemzetiségi emberek az emelvény felé csörtettek, mint a bikák a vörös posztó irányában, szenvedélyes kiáltásokkal, melyekből csak elvétve lehetett megérteni egy és mást: Ohó! Nem oda Buda! Nem úgy verik a cigányt! Előbb a szavazás következik! Hallatlan erőszak! Hát megbolondult? stb.

A vakmerő Wolf a dühtől sápadt arccal egyenesen az emelvényre ugrott. Kopereczky egy szigorú pillantást vetett feléje s haragosan csapott a leoldott, keresztben fekvő kardjára.

— Mit akar itt? — mennydörgé harsány hangon.

Pillanatnyi csönd támadt.

— A jogunkat akarom — kiáltá fulladozó hangon.
— Tessék szavazásra bocsátani a kérdést!

— Az már meghaladott álláspont — felelte csodálatos módon szelídre vált hangon a főispán —, én már ki-
mondtam a határozatot.

— Hisz éppen abban van a törvénytelenség, mert azon a hamis alapon mondta ki, hogy senki sem beszélt a Liszy indítványa ellen — méítatlankodott Wolf úr, most már tiszta magyar nyelven. — Fölforr az ember vére, ha látja, hogy ilyesmi lehetséges. Önökre hivatkozom, magyar testvérek, ítéljék meg mi történt itt. Hiszen élő emberek vagyunk, vannak füleink és vannak még gentlemanok. Uramfia, hisz reggel óta nem csinálunk egyebet, csak mindig a Liszy-féle indítvány ellen beszélünk, a többi közt magam is .

Most meg már az őszinte sajnálkozás és megbánás külső jeleit vette fel a Kopereczky sunyi arca.

— Ah, Istenem — szólt mintegy magába szállva, ösz-
szetörten, naiv megszeppenéssel. — Mennyire sajnálom,
hogy így történt, de honnan tudhattam volna én, hogy el-
lene beszélt az igen tisztelt barátom, mikor én nem értek
németül!

Gúnyos vigyorgás ült ki az ellenzéki arcokra erre a
kényszeredett kifogásra, míg a magyarok sötét hallgatásba
takaródtak, melyet mintegy kétfelé szelt, akár a borotva,
a dr. Motika sajtátszerű hangja.

— Hát én nem beszéltem ellene? Mi?

— Bizony, meglehet — felelte a főispán nyugodtan
—, de én tótul se tudok.

Semmi, még a pénz se fogy oly villámgyorsan, mint
a tisztelet és tekintély, ha egyszer az ember költeni kezd
belőle ; éktelen hahota támadt. Mit? Hogy tótul se tud?
Ilyet mer mondani? Ez már mégis plusquam dialektika!
Risum teneatis amici!

— No, már ennek az egész világ tudja az ellenkező-
jét, főispán úr — fortyant fel Padák Sámuel fejcsóválva.
— Hát nem tótul tárgyalt velem és társaimmal méltóságod
a tegnapi esti békítő konferencián? Kérdem, meri azt, amit

különben az egész világ tud s ami annyi szem közt történt, itt a megye színe előtt eltagadni?

Kopereczky még most se jött zavarba, se el nem vörösödött, mint a hazugságon értek szoktak, ellenkezőleg hátravetette a fejét kevélyen s kócsagtollas kalpagját magasra emelte, hogy szólni akar.

A kínos feszültség, mely erre a feleselésre következett, mélységes csendet teremtett, még a köhintéseket is leintették a türelmetlen pszt sziszegések. Hiszen lesz itt zaj mindjárt, mert egy szék fog most összetörni egy ember alatt. Ebből a slamasztikából lehetetlen immár kimászni. Halljuk, halljuk!

— Hát igaz — kezdé a főispán szakadozottan, lassan —, tegnap tótul tárgyaltam az urakkal és azonfelül sokszor és sokakkal beszéltem tótul, valamint még sokszor fogok, mert szeretek is tótul beszélni, de uraim (s itt egyszerre kigyúlt az arca, szinte megszépült, míg hangjában megcsendült az érc, miből közönségesen azt az aprópénzt verik, mellyel a hallgatók megvesztegettetnek), mikor én ezt a ruhát magamra veszem, ismétlem uraim, ezt a ruhát (és meggyszín bársony mentéje rubintköves csatjára helyezte mutatóujját), akkor én a három Istenből a negyedikben hiszek, a magyarok Istenében, a földtekéből csak egy kis darabnyit látok, a magyar hazát és minden nyelvet elfelejtetek, csak egyet tudok, a magyar nyelvet!

No iszen támadt erre zaj, de nem ám a főispáni szék recsegéséből, hanem a tomboló éljenrivalgástól. A nyomott kedélyek fölengedtek és a másik túlságba csaptak, mint a lefogott gallyak, váratlanul fölszabadulva, hatalmasabb erővel és lendülettel vágódnak fel a magasba. Valóságos diadal-mámor fogta el a magyarokat, tobzódtak a lelkesedésben, kendőket lobogtattak, kalapjaikat lengették; egyetlen tetszetős frázis kicsalta belőlük a tigrist, aki szörnyű fogát kivicsorítva, kész ellenfeleire rohanni. A nemzetiségek rögtön kicsinyek lettek és meglapultak, mint a siket malac a rozsbán. Csupán Uhl Timotheus kockáztatott meg egy szenvedélyes felkiáltást — de Uhl Timotheus bizonyosan be volt csípve, mert józanul nem merte volna:

— Önöknek tehát tetszik ez a gyalázatos törvénytelenység?

Nagy méltatlankodás tört ki erre. Jó szerencse, hogy immár nem karddal járnak a megyei urak, mert úgy járt volna Uhl Timotheus, mint egykor Rakovszky és Okolicsányi az ónodi országgyűlésen, ami pedig nagy kár, sőt szerencsétlenség lett volna, mert Uhl úr volt a főispán napi partnere a tarokkjátnál s Uhlon kívül még csak egy ember tudta a tarokkot tíz mérföldnyi távolságban Bontóvár körül, egy félszemű nyugalmazott ezredes (Bontóváron csak ferblit játszanak), minélfogva Uhl úr nélkülözhetetlen harmadik volt.

Sietett is a főispán elterelni róla a figyelmet, leintvén kezével a háborgást, mint Neptun a szeleket.

— Halljuk! Halljuk!

— Uhl t. bizottsági tag úr törvénytelenéget emleget, amint a zajból kivettem. Nos, beismerem azon esetre, ha ő vagy társai olyan törvényt mutatnak, amelyik azt rendel, hogy nekem németül vagy tótul kell tudnom.

— Úgy van, úgy. Nincs olyan törvény. Éljen a főispán!

— *Vitam et sanguinem pro comite nostro* — ordított bele az öreg Palójtay István, az ellenzék legkonokabb vezérférfia. — Meghajtom előtte a zászlómat!

Ezt a közbejött epizódot megint percekig tartó lelkes tüntetés követte a főispán mellett, úgyhogy csak nagyokára folytathatta szavait.

— Ugyebár nem tudnak ilyen törvényt mutatni? De én meg bírok mutatni önöknek olyat, mely azt mondja, hogy a határozat kimondása után minden további fecsegés hiábavaló. Azért tehát menjünk tovább, tisztelt közgyűlés. Napirenden van a megüresedett voglányi szolgabírói állás. Jelölöm Noszty Ferencet és Kaby Józsefet.

Kaby, Kaby, Kaby! A levegő megtelt »Kaby«-kiáltásokkal. Száz és száz Kaby zúgott, hömpölygött a teremben. A nemzetiségek összeharapták ajkaikat és kezdtek a teremből kivonulni, odakünt fenyegetőzve és lármázva, mert bent most nem lett volna tanácsos; akik bennmaradtak közülök, szintén »Kaby«-t kiáltottak, tudván, hogy a főispán ellen tesznek, csak imitt-amott szórványosan potyogott egy-egy »Noszty« s az is szerényen, elenyészőn.

Öméltósága összevonta szemöldjeit, mint egy haragos Jupiter, aztán kissé felemelkedett székében, kardját a hóna alá fogva:

— Minthogy úgy veszem ki — mondta határozott, kihívó hangon és szemeiből zöld fény lövellt ki —, hogy a többség Noszty Ferencet óhajtja, ezennel kijelentem, hogy Noszty Ferenc választatott meg! Több tárgya nem lévén az ülésnek, ezennel bezárom.

A meglepetés pillanatnyira megfagyasztotta az ajkakat. Lehetséges-e? Jól hallották-e? Higgyenek-e a füleiknek? Az apró sérelmekre gyorsan vág vissza a tömeg, de a nagy injúriák, mint az erős ökölütések, megszédítik az elméket. Úgyszólván levegő után kapkodtak a magyarok és mindössze egy általános fölszisszenés hangzott.

A nemzetiségek gúnyosan kiáltozták:

— Itt van ni! Kelltek ez nektek? Éljenneztek hát most is, pupákok!

Káby József halotthalványan ugrott fel az egyik zöld asztalra.

— Hát engedjük ezt, polgártársak? — hörögte. — Hiszen többségben vagyunk!

A főispán eközben rendíthetlen nyugalommal lépegett le az emelvényről, mint aki minden dolgát jól végezte. Némelyek eleibe futottak, hogy szép szóval meggyőzzék, visszatérítsék, mások ellenben tanácstalanul kiabáltak, kérdősködtek, lóttak-futottak, szörnyűködtek s fejvesztve keresték a fejüket, a Káby-párt vezérét, az őszhajú Palojtay Istvánt, aki csak az imént rakta le hódolati szóbokkrétáját a főispán lábaihoz.

— Hol van Palojtay? Merre van Palojtay? Mit mond Palojtay? Halljuk Palojtayt!

Palojtay azonban, aki a legtekintélyesebb véne volt Bontó vármegyének s mérges ember, mint a paprika, ezúttal csak a vállait rángatta ide-oda:

— Hja, kedves barátim — mondá végre nagy kedvetlenül, az ő parasztos, ódon modorában —, ha megettük a fácányt, aki nagyon ízes pecsenye volt, most már bizony nyeljük le a békát is, aki nagyon keserű falat.

Ebben aztán, akarva nem akarva, igazat kellett neki adni. »Ha az egyik jogtalanságot, mert jól esett, lelkesen megéljeneztük, most már nem lehet sírni a másikért.«

Így lett meg a voglányi járás szolgabírája Noszty Feri.

Persze suba alatt sok szó esett erről ezután is és ha Noszty Feri annyit csuklott volna, ahányszor e napokban emlegették a nemesi kúriákon és egyebütt, nem éppen hízelgő megjegyzésekkel, a doktorok bizonyára nem eresztik útnak tél közepén. Minthogy azonban éppenséggel nem csuklott és teljesen egészséges volt, a főispánnak arra a sürgönyére, hogy szolgabírónak választatott, jöjjön a hivatalát elfoglalni, legott útnak indult, azaz előbb még egy uzsorást hajszolt fel a Két szerecsenutcában, akiből egy kis kölcsönt csiholt ki az új állásra, amellyel az utolsó estén kövérebb útiköltséget próbált szerezni a »Korona«-beli kártyaszobában; minthogy azonban a szerencse istenasszonya mögött nem Kopereczky ült, hanem ellenkezőleg, őmellette ült egy úgynevezett rokonszenves gibic, aki a kezei és a szemöldökei mozgatásával minden kártyáját ki tudta fecsegní, titkos egyetértésben az ellenjátékosokkal, reggelre csak annyi pénze maradt, hogy a vasúti jegyet megválthatta.

Sokkal könnyelműbb volt, mintsem ez lehangolta volna. Semmi az, hiszen Bontóváron már ott a sógor, aki rendbehozza. Fellengős tervek és remények ringatták. Most végre megfogta a szerencse anyját. A raj majd utána jön. Milyen csodás véletlen, hogy éppen a voglányi járásban lesz. Alsó-Rekettyés is odatartozik. Tehát a legtermészetesebb módon jut be a Mariék házához is! Saprستي! Ez olyan szépen következik egymás után, mintha ő diktálná, vagy még jobban. Kíváncsi volt, mit szól mindezekhez Máli néni, akivel élénk levelezésben állt s akinek még Pápáról a vendéglőből megírta hosszú levélben a Findura szőlőjében lefolyt kalandot. Máli néni azt felelte ekkor röviden: »Ne tégy semmit többé, meg se moccanj ezentúl. A fúmag el van vetve, várd meg nyugodtan, míg kikel és megnő, hogy széna legyen belőle. Szerencsés kópé vagy.«

A szerencsés kópé megérkezett s nyomban a megyeházába ment, ahol éppen nagyban tisztogattak a főispán lakóosztályaiban. A főispánnét várták, aki holnap érkezik

meg a kis Izrael báróval a krapeci kastélyból. Fehérruhás leányok és a helybeli úrnők Bécsből rendelt kaméliabokrétával fogják várni a vasútnál.

A főispán nagy patáliát csapott, hogy minek pusztították el a szobájában levő pókhálót is a tisztogatás révén? Hogy engedhetted azt, te mamlasz? (Ez Bubenyniknek szólt.) Hát nem tudod, hogy az a pók nekem kedves állatom volt, akit órákig elnézegettem, mikor már töletek megundorodtam? A leghívebb barátomat öltétek meg. Ótőle tanulgattam a szövést. Aztán micsoda hasznát vettem csak az ősszel is, mikor még nyitva lehetett az ablakokat tartani, a beszálló legyeket mind elfogdosta, fölfalta, egyiket se engedte, hogy engem molesztáljon és most vége van. Jól van Bubenynik, most az egyszer elnézem a dolgot, hanem ha valamikor itt legyeket találok, azokat neked kell megenned a pók helyett. Isten engem úgy segéljen. Ah, nini. Hát megjöttél? Szervusz sógor! Elmehetsz Bubenynik!

— Kötelességemnek tartottam a sürgöny folytán — mondá az új szolgabíró, némi szertartásos ízzel — s mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki a megválasztásért. Nagyon kedvesen lepett meg.

— Majdnem egyhangúlag ment — mosolygott a főispán, megrázva a sógor kezét.

— Nem az én érdemem — szerénykedett Feri —, ősök érdeme s a Noszty név nimbusza.

— Nos, úgy értem az egyhangúságot, amice, hogy az én hangom, akárhogy kieresztem is, csak egy hang.

— A fő az, kérlek alásan, hogy megvagyok.

— Világos és természetes. Napoleonon se kereste az ördög sem, miként lett első konzul. De csak császár korában nem kereste. Mert akkor nem volt már tanácsos keresni. Te azonban egyelőre még nem vagy császár, sőt én magam so vagyok. Azért tehát jó lesz magadat mindenekelőtt egy kicsit megszerettetni. Azért sürgönyöztelek fel, hogy azonnal láss hozzá.

— Szívesen tenném, de hol kezdjem?

— Ezt is megmondom. Leteszed az esküt. Ami rendesen hamis eskü, mert azt egy szolgabíró se tartja be. De ezt az Isten nem is kívánja, van annak egyéb dolga is, mint a vár-

megye adminisztrációját figyelemmel kísérni. Annál inkább kívánják ennek az eskünek a be nem tartását a járás befolyásos bizottsági tagjai, ezek a liliputi oligarchák, a maguk két vagy háromszáz holdján. Máskülönben kimarnak, elüldöznek, gáncsot vetnek, fegyelmikbe mártanak, s pokol lesz az életed már itt a földön. Azért tehát látogatásokat teszel a járásodban az előkelőbb embereknél és igyekszel szeretetreméltó, kedves embernek mutatkozni...

— Hm, persze, hanem...

— Tudom, mit akarsz mondani. Ahhoz fogat kell és csinos hajdú a kocsiülésre. Aztán egy kis aprópénz a borralvalókra és a kártyára, mert azt csak nem mondhatod, ha tarokkozni hívnak, hogy »nem tudok«. A tudatlan ember ne vállaljon megyei hivatalt. No, ugye ezt akartad mondani?

— Bölcs Salamon se beszélt különben. Méz és színbölcsesség csurog ajkaidról.

— Ami a többit illeti, az mind meglesz magától. Lakást kivehetsz Voglányban, az elhalt szolgabíró házát kiadja az árvaszék, gazdasszonyt ellenben ne fogadj, mert azzal hírbe hoznak, ha olyan vén lesz is, mint a Matuzsálem hátramaradt özvegye. Kosztra egyébiránt nincs is szükséged, mert a szolgabíró a járásában mászkál és mindenütt etetik, mint a pókot. Képzeld csak milyen mérgem van! Kisöpörték a kedves pókomat, akinek itt volt a hálója az íróasztalom melletti ablaknál. A főispáni pókot, hahaha. Ha megtudja Klementy, egy humoros újdonságot ír róla. Ismered Klementyt?

— Nem.

— Oh, bár csak én se ismerném. De hogy a szavamat ne felejtsem, hát mondom, ne tarts gazdasszonyt s egyáltalán ne vigy háztartást, mivelhogy ma itten, holnap ottan, szépen kitartanak a kúriák és a kastélyok a hajdúval együtt, csak valahogy el ne áruld a hajdú előtt vagy a kisasszonyok stambuchjaiban, hogy melyek a kedvenc ételeid, ha csak nem akarsz egy évben hétszázöttszáz lekváros derelyét enni vagy káposztás kockát, aszerint, amint a hajdú megsúgja, akit a háziasszonyok eziránt kivallatnak. Tiltsd meg neki huszonöt bot vagy halálbüntetés terhe alatt, hogy tekintet-

ben nézetet nyilvánítson s olyan változatos kosztod lesz ingyen, majd meglásd, mint egy kanonoknak.

— Megengedem, kedves Izrael, de hát a többi?

— A többiről én gondoskodtam. Még hajdút, kocsist is fogadtam már a számodra.

— Te vagy a világ legédesebb sógora — áradozott Noszty Feri — és a legkörültekintőbb főispán.

— Először is itt van egy százas, ezt egyelőre kölcsön adom nyolcas kamatra. Mert ne gondold, hogy engem szípolozni fogsz. Amit eddig adtam, mind föl van jegyezve s fizeted utána a kamatokat, majd ha lesz miből. Hiszen talán lesz. (Jelentősen hunyorított a balszemével.) A lovaidat az én saját nevelésű táltosaimból válogattam ki (ti. a rosszát válogatta ki). Hétszáz forint az áruk, sógorok közt, mert olyan könnyelmű embertől, mint te, ha ugyan volna, egy másik hétszázat is megkapnék. A bricskát pedig Krapecről hozattam. Nem új, mert az nem is gavallérnak való, azt hinnék ha új volna, hogy csak most *kezdész* úr lenni, pedig annak a színének kell lenni, hogy *folytatod*. És arra fölséges egy ócska bricska, olyan mint az öreg nemesség. Egyébiránt kitataroztatta Bubenyik, úgyhogy jobb az újnál és újból ki van lakkozva, olyan mint egy ízé mint egy kalitka.

Ezt a szót húzta ki elméje szűkös szótárából, mert legközelebb feküdt a valósághoz, minthogy otthon Krapecen tyúkok és másféle házi szárnyasok tanyáztak és költöttek benne.

Feri urat meglehetősen lehangolta és szinte az egekből rántotta alá a fogat vázlatos rajza, de nem szólt, csak a bajuszát pödörgette kissé idegesen.

— Mindezeket az apádnak ígértem meg — folytatá. — Egy Kopereczky pedig vagy meghal vagy megtartja a szavát. Notabene, a bricska ára kétszázötven forint, a hámot ellenben kölcsön adom ideiglenesen, de ha szétszaggatjátok, előre megmondom hetven forint az értéke, mert clara pacta, boni amici, édes Ferim. Nagyon tetszeni fog neked az egész úri készség, éppen egy szolgabíróhoz való. Egész életedben áldani fogsz érte. Hanem azért ne bízd el magad túlságosan az atyafiságos érzületeimben, mert már

hallhattad is, hogy én egy kicsit bolond vagyok. Ezt a nővéred is bizonyíthatja, ha nekem nem hinnéd. Mondtam már, hogy holnap érkezik?

— Nem.

— No, hát mondom. Megjön és egy nagy bál lesz nálam a farsangon. Természetesen te is részt veszsz rajta. De nem erről van most szó. Arra akartalak inteni, hogy ne bízd el magadat az érzelmekben, mert ahogy most a főispánnál jelentkeztél és a sógort találtad, úgy is csöppenhet, hogy a sógorhoz jössz egyszer vagy másszor, egyben vagy másban és a főispánt találod magad előtt. Most pedig elmehet a szolgabíró úr! Bubenyik majd elvezeti a »Kék golyó«-ba, ahol a lovai és a oselédei vannak. Fizesse ki a számlájukat és menjen a járásba egyelőre csak ismerkedni.

Noszty engedelmesen sarkon fordult előljárója szavára és a kéznyújtást se várva, sietett az ajtó felé.

Kopereczkynek tetszett ez az engedmesség s nyájasan szólította vissza.

— Maradj kérlek, még egy kicsit. Látom, jó tisztviselői matéria lappang benned, eltaláltad a helyes ösvényt és nem akarsz visszaélni a rokoni összeköttetéssel, amitől, megvallom, fáztam egy kicsit. Hát ülj le most már, végy egy szivart az agyadra, míg kikeresem számodra a hasznos útmutatást. Azt ingyen adom.

Kinyitott egy fiókot az íróasztalban, sokáig kutatott, kotorászott benne s káromkodott, hogy nem találja. Felváltva szidta Bubenyikot és Malinkút, míg végre meg-sokallta Feri.

— Ugyan, ne fáradj, kérlek alásan, majd megveszem útközben a könyvkereskedésben.

— Mit veszel meg a könyvkereskedésben? — csodálkozott a főispán.

— Mi egyebet, mint a közigazgatáshoz szükséges ujjmutató kézikönyveket? Vagy nem azokkal akarsz megajándékozni?

Elnevette magát Kopereczky és kedélyesen hátbaütötte a sógorát.

— Oh, jaj, te golyhó! Miféle bolondságokon jár a te eszed? Isten ments, hogy én tereád könyvet tukmáljak!

Egyet tanulj meg lelkem, hogy patikából szeretni, könyvből országot igazgatni, romlásra vezet.

— Honnan tanuljam hát meg a közigazgatást? Hiszen tudod, hogy sohasem foglalkoztam ilyesmivel.

— Hogy honnan tanuld meg? Ejh, hát minden egyéb megtanít arra, csak a könyv nem. Megtanít például a bricskád, mert ahol nagyot zökken, ott kátyús az út, hát elrendeled, hogy csinálják meg. Ahol a lovad megbotlik vagy visszahökken a hídon, ott bizonyosan valami baj van vagy a korlátfán vagy a híddongákon, meg kell csináltatni. Ahol a pajták lyukain ki van tolva a kocsirúd a közlekedési útra, úgyhogy a sötétben felesnének a pityókos emberek, elrendeled a koci eltávolítását a rúd különbeni elfűrészelésének terhe alatt. A közigazgatás a legkönnyebb dolog a világon. Látni kell tudni és parancsolni, ez az egész. Azonfelül tapintatos legyen a szolgabíró. Ha valami üdvöset csinálsz, csináld nagy kürtöléssel, nagy nyilvánosság előtt, ha valakire huszonötöt vágatsz, gondoskodj róla, hogy ne legyen hozzá tanú, mert most már állítólag nem szabad botozni. Nem a miniszter, hanem az újságok miatt. Ahol rend nincs, rendet kell csinálni. Ahol az igazság erősebb, mint az emberek, ott az igazságot kell a nyeregbe ültetni, ahol ellenben az ember erősebb, mint az igazság, ott az illető ember pártjára állasz. A legnagyobb tudomány tehát az embereket ismerni a talpuktól kezdve a fejük tetejéig és arról szól, fráter, az én »hasznos ujjmutatásom«, amit keresek, de itt is van már. Elbújt a kutya a sok ostoba írás közé. (Egy kis paksamétát húzott ki s abból kikereste a voglányi járásra vonatkozót.)

— Ez az — mondá jelentősen —, ezt tanuld meg, mint a bibliát és kövesd, hogy hosszú életű légy ebben a járásban.

Szólt pedig a hasznos útmutató a járásban lakó előkelőbb és szájjasabb családokról, valamint azokkal való diplomatikus és célirányos viselkedésről és bánásmódról, ilyenformán :

Mezernye. Briskay Péter (háromszáz hold) szereti a latin klasszikusokat, egyéb nem imponál neki, erős kálvinista, gorombáskodni kell vele, a mézédés embert utálja.

Voglány. Wracza Károly meggazdagodott fűszerkereskedő, hiú ember, pertu kell szólítani s tehetsz vele, amit akarsz.

Bárkányban, Török Gábor nagybirtokos és nagy szá-
már, dicsérni kell a juhait és rendelni a saját készítésű édes
pálinkából.

Kaszád. Korgó Dániel (négy száz hold) sok atyafia van,
szidni kell őket előtte.

Alsó-Rekettyés. Tóth Mihály demokrata, bolondos né-
zetekkel, jó ember, használható, bár nagy befolyása még
nincs. A nagyzolást nem szereti.

Drenk. Palojtay István. Nagy portentum. Buzgó kato-
likus és erős antiszemita. Ámbár kuruc véralkatú, az ural-
kodóházat nem szabad előtte ócsárolni, mert Károly Albert
főherceg, akinek vadászterülete van a megyében, meg szokta
hívni vadászataira s ilyenkor vendégül is betér a házához.
Erre igen büszke, de különben is sok bogara van.

Így ment ez véghetetlen sorban, íveken keresztül az
összes bizottsági tagokról. Némely helyütt kényes és sikam-
lós instrukciók is előfordultak, ilyenfélék: »noli tangere
feminam, quia Dominus rabiatus est«. Ezt például Varsányi
Jánoséknál jegyzi meg, holott Krivy Mátyásnál éppen az
ellenkezőt javasolja: »Meg kell a menyecskét fogdosni
imitt-amott, a vén salabakter szereti ha nejét idegenek
kívánatosnak tartják«. Ugyancsak szigorúan óvja a hasznos
útmutató a vele élőt, nehogy Csobolyó Miklóstól a családja
után tudakozódják, mivelhogy az egyik kisasszonya Rómá-
ban van Besztercebányán, a feleségétől pedig válik.

TIZENHETEDIK FEJEZET

NAGY MULATSÁG A DRENKI ÖREGEKNÉL

Ez az egész elaboratum ugyan a főispán részére készült (Findzsa asszony adatbeli hozzájárulásával), de kiszakítva belőle pusztán a voglányi járást, Noszty Ferenc is hasznát vehette.

Illő szófogadással mindenben ennek alapján kezdte meg működését járásában, mindenekelőtt Palojtay Istvánt keresvén fel Drenken. Az öregúr ódon kúriában lakott, a falu végén. Különben minden ódon volt körülötte. Öreg faóriások meredeztek égnek a kertben, divatból kiment csézák és bricskák álltak a kocsiszínbén, valamennyi a legjobb karban, mert mindent kímélt és soha semmit se változtatott. Még a ruháját is mindig ugyanabból a posztóból vágatta. A cselédei hasonlóan többnyire vén tuskók voltak, egy bérése száz és két tavaszt számlált (arcképe gondolom meg is jelent a Vasárnapi Újságban). Valaha a Simonyi regimentjében szolgált, mint huszár s mutogat is ökelme egy makrapipát, amit a híres versailles-i zsákmányolásból elemelt, mely szerinte valamelyik francia királyé lehetett. (Alighanem a XIV. Lajosé, incselkedett az öreggel Palojtay.) Daru Jóska ebben az időben már semmit se dolgozott, csak pipázott (abból a fent említett tajtékipipából) és nyáron a gyümölcsösre ügyelt, ami nem volt valami fontos feladat, mert a gyümölcsfák is elaggottak és nemhogy gyümölcsöt hoznának, de már virágozni is lusták voltak. Bent a házban is ócska és kedves volt minden, a kályhák, a bútorok és maga az asszony is, jóval öregebb az uránál, minthogy Palojtay az első felesége halála után annak anyját vette el, hogy együtt sirathassák az elköltözöttet. Az anyósa, aki már a nyolcvan körül járt, olyan eleven, fürge volt még most is, mint egy fürj. Egész nap sürgött-forgott, tett-vett, bodros

főködtője szinte csillogott a fehérségtől. Keményre vasalt szoknyái vígan suhogtak, az övéhez tűzött kulcsok fiatalosan csörömpöltek. Az egész megyének ő volt a legtiszteltebb matrónája, kinek hírnevét csak emelte csodálatos karrierje, hogy anyósból feleség tudott lenni. Pajzán nyelvek azt beszéltek, hogy Károly Albert főherceg látogatása is (amit roppant irigyeltek tőle a mágnáskodó, nagyobb családok), arra a kíváncsiságra vezethető le, hogy ezt a világra szóló anyóst akarta látni őfensége.

Palojtay ezentúl is «mamá»-nak hitta feleségét s példás szeretetben éltek együtt. Bár kétezer hold földjük volt, mégis a kisebb nemesekkel és lateinerekkel barátkoztak, a rangtartó uraknak: Nosztyéknak, Rágányoséknak, Homlodyaknak, Horthoknak fittyet hányva — s innen az óriási népszerűség, mely Palojtayt és Fruzina mamát környezte.

Zimankós idő volt február elsején estefelé, mikor a Noszty Feri kocsija befordult a bontóvári útról Drenknek. Nagy hóbunda takarta a mezőket és az utakat, csak a varjak feketéllettek a csillogó fehérségen és a falvak szélein a disznópörkölési helyek. Noha az új fogaton sok kifogásolni való volt, most mégis nagy kedvveléssel hajtotta Feri, orosz trappereket képzelve élénk fantáziájával a pejkek helyére. Erősen elhatározta magában, hogy az új hivatallal ő maga is új, komoly emberré lesz, de úgy járt, mint a szenvedélyes alkoholista, mikor pálinkás butykost lát, mindjárt visszaesik régi nyavalyájába; amint markában érezte a gyeplőket, keblét legott dzsentrí-érzelmek kezdtek magasra dagasztani. A cikázó, csengő-bongó szánok, melyek részint megelőzték, részint szembe siklottak, felköltötték benne a rossz démont s azt jártatta mindenek felett eszében, miként tehetne annyi pénzre szert, hogy egy mutatós négyest szerezhessen. Barátok szerzése volt útjának a célja, ezt kívánta tőle a sógor. Nagyon helyes, de aztán így egészítette ki az alap gondolatot: barátokat szerezni, akik zsiráljanak neki. Az eskü emléke, melyet apjának tett, hogy sohase veszi többé igénybe a váltókat, a csengős fogatok zajába fült.

Palojtay szűz dohányt vágott a nagy ebédelőben az asztalon, Fruzina mama pedig a befőttes üvegek felett tartott

A
NOSZTY FIU ESETE
TÓTH MARIVAL

(HÁROM KÖTETBEN)

IRTA
MIKSZÁTH KÁLMÁN

I. KÖTET

BUDAPEST
FRANKLIN TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1908

A regény első kiadásának címlapja

A lengyel kiadás címlapja

szemlét, mikor az asztal alatt heverésző »Mászlás« nevű híres vizsla morogni kezdett s nyugtalanul hegyezte a füleit. Minthogy Palojtay és felesége egy kicsit nagyot hallottak, a vizsla mindig velök volt s ő jelezte, ha valaki érkezett odakünn.

— Vendég jött — mondá Fruzina mama.

— Mégpedig idegen — jegyezte meg Palojtay —, mert megyebeli úri ember mind tudja, hogy holnap kell jönni.

Hm, biz az finác is lehet. Be kell takarni a dohánykát. Hamar ráterítettek egy abroszt s azzal a vendég elé siettek volna a vizitszobába, hogy itt ne érje őket; de a jött csinos fiatalember megelőzte őket, hirtelen belépett, zuzmarás bajusszal, kivörösödött fülekkel és orral.

— Kívántam tiszteletemet tenni kedves urambátyámnál és édes asszonynémnél — szolt magát illedelmesen meghajtva.

— Isten hozott, kedves öcsém — kiáltott fel élénken a gazda —, de ne vedd rossz néven a gyengülő emlékezetemnek, hogy nem tudom, voltaképpen ki vagy.

— Noszty Ferenc, az új szolgabíró vagyok.

Az öregúr meghökkeni látszott egy kicsit.

— Ej no, beste lélek, hát te vagy az, akivel a törvényt pofonütötték?

Fruzina mama közbelépett, eltaszította pajkos dévansággal az urát a fiatalember elől.

— Eredj, te hóhér! Még bizony nem átallod összeszidni az öcsémet a részeges Kaby miatt.

S ezzel megölelte Ferit és egy atyafiságos csókot cuppanzott az orcájára.

— Sokat táncoltam valamikor az apáddal — szolt és szemtől-szembe figyelmesen megnézegette a jöttet. — Éppen ilyen volt valamikor.

— No, ha az apád képét viseled fiú — kacagott fel az öreg úr kedélyesen, mintegy nyitányul, hogy most fog élcet mondani —, akkor viseled az én képemet is, mert únbár nem szavaztam rá, ezidőszerint apád a képviselőm. Hozd idább hát azt a fizonómiádat, amely voltaképpen az én fizonómiám, hadd csókoljam meg magamat.

S most már ő is összecsókolta az új szolgabíró.

Hanem azért tovább is tette magát, hogy haragszik, és el is kezdte legottan indokolni.

— Hát nagyon rám ijesztettél fickó, mert tudd meg, hogy magyar dohányt vágtam odabent a másik szobában és minthogy ez tilos cselekedet, ilyenkor fázom a hatósági közlegektől. Még a szívem is elállt dobogni.

— Legalább nem kopik addig — felelte Feri. — Egyébiránt én örök hallgatásra kötelezem magamat.

— Nem ér semmit. Ennek csak egy orvoslata vagyok — folytatá az öreg úr —, ha az illető hatósági közeg is beáll bűnrészesnek, vagyis aláveti magát annak a szabálynak, hogy velem együtt szívja ki a felvágott dohányt. Nos, ráállunk?

— Attól függ, kedves bátyámuram, hogy hány pipányit vágott fel?

— Hát egy néhány pipányit.

— Mégis mennyit?

— Lehet vagy kétszáz pipára való.

— Tyűh! Hisz az egy hétig is eltartana.

— Attól függ, hogy milyen pipás vagy.

— Csak egy félóra jöttem, urambátyám, hogy magamat bemutassam.

— Bolond beszéd. Láss a vacsora után, Fruzinka. Nem lehet énnálam, fráter, egy félóra alatt bemutatkozni. Ne nézz engem olyan semmi embernek! Mert én a szolgabírámról mindenáron tudni akarom, hogy iszik, hogy kártyázik és hogy táncol.

— No, hát jól van — hagyta rá Noszty, hetykén belevetve magát egy karszékebe —, hozza hát ide bátyám azt a pipát, hadd gyűjtsak rá, aztán holdvilágos este van, el-mehetek én éjjélkor is, szívesen teljesítem a kívánságát a vacsoránál. Megpróbáljuk az ivást és egy kicsit kártyázhatunk is.

— Látom, hogy jól nevelt ember vagy, hékás, de ne kezd a hivatalodat mindjárt sikkasztáson — mert a táncolást már úgy látom, el akarod sinkófázni.

— Hiszen nem vagyok én medve, hogy a bátyámuram mindenképpen meg akar táncoltatni.

— Medve bizony nem vagy, hanem gavallér csak talán vagy és itt annyi szép leány és menyecske lesz a környékről holnap, hogy még a sánta ember lábai is megmozdulnak. Holnap van a Fruzina mama születésnapja, ezt aztán emberül szoktuk megtartani. Aki kabátos ember van a vidéken, az mind itt lesz, hacsak nem ágyban fekvő beteg, azt a csúfságot hát nem teszed az én öregemen, hogy ilyenkor menj el a házból.

— Hát persze, hogy nem megyek.

— No, már ezt szeretem. Jól fogsz mulatni, majd meglátod. Itt lesz a cigány is Bontóvárról. Most küldtem el értük két béres-szekeret és tizenkét bundát, hogy meg ne fagyjanak.

— Hol veszi urambátyám azt a sok bundát?

— Esett juhbőrökből fércelik össze erre az alkalomra a szolgálóink.

Noszty tehát ott maradt éjszakára Palojtayéknál, miközben igyekezett az öreg úr kedvében járni a hasznos útmutató szerint, szidta a zsidókat s szóba hozta a főherceg látogatását, ami kedvenc beszélgetési tárgya volt Palojtaynak.

Ettől rögtön bőbeszédű lett. Elmondta, hogy itt volt ennél az asztalnál s Fruzina mamát arra kérte, hogy magyar ebédet főzzön neki, hát főzött is neki pörköltet, töltött káposztát és túrós csuszát.

— Úgy beszélz — fortyant fel Palojtayné —, mintha egyéb se lett volna.

— Persze volt egyéb is, egy teljes francia ebéd, de ez most nem tartozik a tárgyhoz. Azt akarom mondani, hogy a pörkölt ízlett neki, a túrós csuszától azonban visszariadt, mikor megkóstolta, »oh Istenem — szól —, olyan ízű, mint a mosott ruha«. Általában különös emberek ezek a főhercegek. Sohase tudhatni, mi tetszik nekik. Más vér foly az ereikben. Mikor először jelentette be ezelőtt hat esztendővel, hogy a vízi vadászat idejére hozzánk száll, egy csomó anekdotás könyvet hozattam Pestről, Bécsből, hogy az ötleteket megtanulva, tudjam mivel mulattatni. Bevágtam úgyszólván szóról szóra a könyveket s ebédnél vagy vadászat közben próbáltam elmondani egyet-egyét, ha valami

apropóra került, de a főherceg hideg maradt, mintha fából volna az arca kifaragva, a legkacagtatóbb történetnél meg nem jelent azon egy fia mosoly sem; hogy él, csak az ásitásából és a pillái rezgéséből látszott. Már már kétségbeestem, hogy olyan kedélytelen és semmivel sem bírom felrázni, midőn véletlenül valami elhalaszthatlan teendőm jutott eszembe s minthogy rossz a memóriám, nehogy elfelejtsem, kihúzó a ceruzámat és az ing-mandzsettára jegyzem fel: »Mit ír ön?« — kérdezte. Megmagyaráztam neki, hogy rendszeren ide szoktam jegyezni egyet-mást. »Pompás gondolat — mondá —, ezt én is megtanulom.« Iskolás koromban szoktam meg — folytatom —, mert ide jegyeztem ki leckémből a slágvortokat, hogy a tanárokat bolonddá tegyem.« A főherceg édesdeden kacagott fel: »Das ist gut — kiáltott fel — sehr gelungen« — és megint csak kacagott, hogy a ház is rengett és a könnyei potyogtak. Ezzel aztán egyszerre, mintha a fejembe lőtték volna, kitaláltam, mi kell a főhercegnek s sorra előszedtem hajdani diákcsinjeimet és a másokéit, ostoba, sületlen lappaliákat, melyekben mindég a professzorok húzták a rövidebbet és amelyeken senki se nevet már napjainkban. Kifogyhatatlan derűtség kísérte ezeket, őfensége fel volt villanyozva, hahotázott, tombolt, hanyatt vágta magát a kanapén s kijelentette, hogy egész életében nem mulatott még ilyen jól és nem talált ilyen kitűnő vadászcimborára. Egy nappal meghosszabbította nálam való időzését s azzal búcsúzott el, hogy megint eljön hozzám, mihelyt teheti. Innen van az én barátságom a főherceggel, édes öcsém. Ne gondold, hogy én valami különös okos vagy szeretetreméltó férfiú vagyok, akit ki akar tüntetni, vagy akibe beleszeretett. Mindössze eltaláltam a gyengéjét. S az ő gyengéje is bizonyos pszichológiai igazságon nyugszik. Neki minden ember, a nagyuraktól és államférfiaktól kezdve az apró emberekig, mindig csak kellemeset mondott és tett, kivéven gyerekkorában a nevelők és professzorok, ezek az ő életét is megkeserítették, ők tehát az egyedüli ellenségei e földön. Minélfogva minden epe, harag és rosszakarat, amely egy emberi szívben szükségképpen megterem, míg nálunk eloszlik ezerfelé, e szegény jámbor főhercegeknél pusztán az ártatlan professzorok

nyakába szakad. Azért mulatott jól az én diákcsinjeimen, mint ahogy te mulatsz most az én előadásomon, mert te meg, imposztor, az én gyengémet találtad el.

Vacsora után Fruzina mama mindjárt lefeküdt, bocsánatot kérvén, hogy holnap mozgalmas nap vár rá, a tyúkokkal fekszik le, hogy a kakasokkal kelhessen, a két úr ellenben sokáig beszélgetett a borocska mellett, országos és megyei közügyekről, ahogy ez már szokás magyar anyától született emberek közt, szidták a németet és a zsidót, majd kifogyván a témákból, az örök forráshoz, a kártyához nyúltak, néhány parti pikétre vállalkozván. Palojtay kimelegedett a somlyóitól (Tóth Mihály termése — dicsérte a gazda), ingujjra vetkőzve csinálta a hatvanasokat és kilencveneseket, már szinte az éjfélhez járt közel az idő, mikor valami kopogtatásféle hallatszott az ablakon.

A gazda megrángatta a falon levő zsineget, mely a szomszéd szobában alvó inasának szólt, állítólag a lábára volt kötve a zsinag másík vége, mert az inas, Mucskó Bertti, szintén nagyott hallott, túl lévén ő is a nyolevanon. Nagy lassan előkullogott, ásítózva.

— No, mi a szó? — kérdé nem minden bosszúság nélkül.

— Nézd csak, apuska — mondá a gazda a kártyáit igazítva —, valaki az ablakon kopogtat már harmadizben és nem lehet meglátni, mert jégvirágos az üvegtábla, kinyitni pedig nem akarom, mert ki vagyok melegedve.

— Hát én nézzem meg, ugye? Mert én nem vagyok kimelegedve, ugye?

— Bizonyára te is ki vagy melegedve, apuska, de te nem kártyázol, ráérsz felöltözködni s kimenni, hogy tájékozást szerezhess, hogy ki az és mit akar?

Az inas kicammogott kedvetlenül, dörögve s elmúlt vagy negyedóra, míg visszatért.

— Ki volt? Mit akar? Csak nem vendég?

— Egy zsidó fiatalember.

— Micsoda? — ugrott fel Palojtay dühösen. — Hol az a korbács? Hát korcsma az én házam? Hát ki vagyok én, hogy éjnek évadján rám merjen kopogtatni? Ejnye, mordizom adta, ez már több az egynél. Hol van? Ereszd lo rá a kutyákat a láncról.

— Itt van az előszobában.

— Beeresztetted? Énhozzám? Most, éjjel? Hát meg vagy te veszve, apuska? Hát nem tudod te, hogy én antisemita vagyok? Korbácsold ki azonnal, te vén szamárr.

— Már azt pedig nem teszem — felelte Mucskó nagy flegmával.

— Mit? Nem teszed — s villámok jelentek meg a szemeiben —, amit én parancsolok . . .

— Az Icik zsidóné fia, azé a szegény özvegyasszonyé, aki a templom mellett lakik, a rozzant házikóban.

— Mit bánom, akárkié. Hogy mer idejönni? Ilyenkor? Hozzám?

— Hát úgy mer, hogy az anyja hirtelen nagyon megbetegedett, talán a halálán van s borostyán-csöppeket jött kérni a tekintetes úrhoz.

— Hm — szólt Palojtay megjuhászodva —, az a beteges, sovány asszony az, ugye, aki némi fűszerrel s nyáron gyümölcs-csel kereskedik?

— S úgy tartja fenn az apró gyermekeit.

— No, hát adunk neki borostyán-csöppeket. Küldd be azt a süldő zebedeust.

Egy tizenhat-tizenhétéves kamaszt tuzskolt be kisvártatva az apuska, aki vagy a hidegtől vagy a félelemtől reszketve állt meg az ajtónál, összehúzáván mellén a kopott zöld női wiklert, melybe be volt burkolva.

— Mi baja az anyádnak? — kérdő Palojtay.

— Görcei vannak — szólt siránkozó hangon —, már napok óta igen gyenge.

— Ki mondta, hogy borostyán-csöppeket vegyen?

— Ezek szokták fájdalmát enyhíteni, de nekünk nincs, elfogytak.

Palojtay könyvtárszekrényében tartogatta kézi patikáját, onnan vett ki egy kis üveget, amelyből átöntött valami keveset egy üres üvegbe.

— Eredj, siess velök, aztán jó volna, ha egy kis bort itatnál az anyáttokkal; van borotok?

— Van otthon. Árulunk azt is.

— Azt igya meg a béka, meg a kutya, amit ti árultok. Hanem egy kis erős tokaji bor kellene a betegnek. No, meg-

állj csak. Mit is csináljunk csak? (Az öregúr a fejét kezdte vakarni.) Hogy az ördög vigye el az anyádat, még utoljára is nekem kell lemennem a pincébe. Nagy hideg van odakünn, apuska, mi?

— Borzasztó hideg van — felelte Mucskó.

— Azért mondd, imposztor, hogy te szeretnél lemenni a pincébe. Nem találtam el, mi? Nix, nix, fráter. Neked már ártanak az ilyen expedíciók, öreg vagy s ha teleszopod magadat, két napig alszol utána, nem lehet hasznodat venni, majd csak magam botorkálok le. Add rám a bekecsemet és keresd elő a kulcsokat, hadd hozzak annak a beteg asszonynak egy pár kortyot. Így, most jól van. Eredj előre, világíts a gyertyával! Te pedig vigyázz, öcsém (ez a szolgabírónak szólt), hogy ez a fickó valamit addig el ne lopjon. Te pedig, Slajmi (ez a zsidófiúnak szólt), eredj közelebb a kályhához és melegedj meg.

Az öregúr csakugyan nem restelt a térdigérő hóban végigmenni az udvaron, a melléképület mögött a sziklába vájt pincébe s felhozni egy kis itcés üveg tokaji eszenciát.

— De nehogy megkóstold útközben, te gazember — figyelmezteté a suhancot, átadva neki az aranyszínű folyadékot —, és nehogy egyszerre találd az anyáddal megitatni, mert menten táncra kerekedik és férjhez megy.

Ha már egyszer lent járt, bizony egy kis altatót a maguk számára is hozott, megtöltött két kis poharat s koccintott a vendégével.

— Miértünk is meghalt a Jézus Krisztus — jegyzé meg kedélyesen, némi felköszöntés gyanánt —, azaz hogy megfeszítették a zsidók.

— Úgy ám, de urambátyámnak ez nem mindig jut eszébe, mert úgy látom, nem olyan nagy antiszemita, mint amilyennek tartják.

— Mit beszélsz? — csodálkozott az öreg. — Hogy én nem vagyok antiszemita? Hát hogyan volnék én antiszemita? Mindig ellenök beszélek a megyegyűléseken. Hiszen majd meg fogod te azt hallani.

— Mi a fityfenét ér, ha aztán olyanokat tesz, mint aminek az imént tanúja voltam?

Palojtay furfangosan mosolygott.

— Nem érted te a csíziót, öcsém. Mert, látod, úgy van az, hogy én alapjában borzasztó antiszemita vagyok, de csak azokra a zsidókra haragszom, akikre én szorulok rá: azokra, akik énrám szorulnak, nem haragszom.

S hogy ím így kivágta magát, erre a dicsőségre még egy-egy kupica tokajit kellett felhajtani Szent János áldásának. Még mikor lefeküdt és a gyertyáját eloltotta is egy szép, ciradás ezüst koppantóval, sokáig hánykolódott elmélkedvén párnái között, hogy milyen bolond ember ez az új szolgabíró, aki még őt se tartja igazi antiszemitanak. Hát érdemes a közügyekben fáradozni?

Reggelre nagy nyüzsgés-mozgásra ébredt Noszty Feri. Talpon volt az egész ház. Mozsárdöngetés, habverés zaja, malacvisítás, baromficsipogás hallatszott a konyhai helyiségek tájáról. Az udvaron cselédek lóttak-futottak, mindenféle nyelveken kiabálva, mintha a Babilon-tornyát építenék s valamennyi fölött, mint valami tábornoki parancsszó, uralgott a Fruzina mama hangja; sertést forráztak, távolabb a kamra előtt őzet s nyulakat nyúztak az ambituson. Azután a vendégek kezdtek érkezni a megye távolabbi részéből, csörgő-bongó szánokon, nehézkesen gördülő nagy batárokban. A bemutatkozásoknak nem volt se hossza, se vége. Az urak kártya-partikká alakultak át, az asszonyok pletykázó kompániákká. Odakünn az istállók előtt máglyatüzet gyújtottak meg, hogy a vendégcelédek melegedjenek körülötte. Ebéd után a közeli falvakból is ömlöttek a vendégek, úgyhogy hovatovább szűkebb lett a lakosztály, mivelhogy télen csak az inuensó részét lehetett a szobáknak használni. A kúriát a híres utazó Palojtay, István úr öregapja építtette; nagy fantaszta volt s talán Perzsiában is járt, ahol a sah palotájáról vette a burleszk ötletet, de akárhogy volt is, akármiért tette, elég az, hogy a »Paszománt« nevű patakot, mely átszeli a kertet, keresztülvezette a fundamentum-falba illesztett rostozaton a szobák egy részén, úgyhogy keresztülfolyik rajtuk és hűsen tartja őket; nyáron például úri élvezet a patak csörgése mellett szundikálni a díványon vagy csibukozni, azonfelül pisztrángtenyésztést is próbált ott a leleményes ős, hanem bezzeg télen nyirkosak és mohtól zöldek, fölfelé pedig penészesek lévén a falak, nemcsak kifűthet-

lenek a szobák, de nem is használhatók. A halála lenne a falak dögletes kipárolgásától, aki most ott töltene egy napot vagy éjszakát. Bízvást eltörülhetné a király a halálos büntetést, ha ilyen börtönei volnának.

Ily viszonyok mellett csak néhány szoba jutott a vendégeknek s amint egyre gyűltek, mindig több-több bútort kellett kivinni. Ágyak, almáriumok apránként kikerültek az udvarra, a hóra. Ilyenkor csak a székeknek van becsületük. S egyetlen professzor lenne most, akire Palojtay bácsi nem mondana élcet, még a főherceg ófensége kedvéért sem, ti. Hatvani professzor uram, aki ismerte azt a bűvös fortélyt, hogyan kell a kicsiny szobákat tetszés szerint egy pillanat alatt megtágítani öblös palotatermekké.

Torzonborz bácsik, öreg matrónák, szép fiatal leányok, délceg fiatal úrfiak fejtőztek ki rendre a különféle bundákból és prémes osurapékból, melyeket halomra hánytak az első szobában. Amennyi csókot és kézcsókot ezektől kapott ma Fruzina mama, jó, hogy át nem lyukadt az arca vagy a keze. Hát még a sok jókívánat!

Rangra ugyan nem volt egyforma a társaság, némelyik négy ficáncoló lovon jött, másik két rossz gebén, volt itt nagy úr, de falusi jegyző is, tanítók leányzói és baronesszek (Mezernyéről a báró Krackner kisasszonyai), de színre nézve egyformák voltak az érkezők: vörösek és fehérek — vagyis vörösre mart a csípős hideg minden orrt és minden arcot s fehérre meszelt minden bajuszt, hajat és szakállt a zúzmara. Csakhogy mikor aztán Fruzina mama nyájas szolámára: »tessék, tessék beljebb kerülni, édes lelkem«, beléptek a bundaszobából a nagy zöld szobába, melyet két vaskos kályha fűtött kívülről, némely haj kiengedett, megfeketedett, némely arc kifehéredett vagy rózsaszínt váltott, másik a sárga színt vette fel, míg ellenben maradtak hajak és szakállak, melyek megtartották a fehér színeiket azontúl is.

Ügyszólván egymás hátán tolongtak a vendégek este felé, de azért igen jól érezték magukat, kivált a fiatalok; egy almát nem lehetett volna elhajítani, ahogy szokás mondani, de egy gyújtó tekintetet most sokkal észrevétlenebbül lehetett kicserélni. Végre is ki tehet arról, hogy Fruzina

néni télen született, éppen abban a hónapban, melyben legkevesebbet beszélnek az asszonyok? A szükség nagy tanítómester és »sok jó ember elfér együtt«, olyanforma pótigazság, mint a hiányos emberi tagok eltüntetésére vagy kidomborítására kitalált vatta és egyéb mesterséges töltelék. Egy darabig elhitei, hogy ez mind idom — de alapjában mégis csak vatta. A szobákban beállott szorongás rendesen minden évben megszüli azt az indítványt, ha fagy van odakünn, hogy: »ki a szabadba!«. A vendégek már tudják és magukkal hozzák a fiatalok a korcsolyáikat. A kert alatt ott van a befagyott Mammut-szem (így hívják a tavat), óriás ezüst karika, melyen csodás élvezet siklani, odaállítják a partra a cigányt, s a zene hangjainál foly a multság, míg csak be nem sötétedik és megjelenik a hírnök: »tessék vacsorálni jönni«.

Most is úgy volt. A fiatalokat kikergették az öregek. Még a kártyaszoba (pedig az immunis hely) sem védte meg Noszty Ferit.

— Eredj ki, öcsém. Jégre magyar! — dirigálta Palojtay. — Ami kártyaasztal elfér, adjuk át whistező öreg hölgyeknek és uraknak. A ferbli majd csak a vacsora után jön. Addig te még menyasszonyt is találhatsz magadnak!

Hát el is ment az új szolgabíró s meglepte, elkápráztatta a tündéri kép, mely a Mammut-szemen elébe tárult a keresztül-kasul sikamló fiatalság, a strucc tollas és virágos női kalapok színpompája, a sehol véget nem érő fehérségben, mint egy illanó, összefolyó és szétszakadozó virágerdő.

Megállt a jégtábla szélén és az összképben gyönyörködött, midőn látja, hogy egy mellette elrohanó hölgy elesett a felkarcolt, szinte porzó tükörlapon.

Odasietett és kezét nyújtotta, hogy fölemelje. »Köszönöm« — mondá a nőcske gépiesen s csak akkor nézett lovajára, mikor már fölkelt. Összerezzen s egyszerre kék lett az arca. Minden vér elszállt abból, csak a fagy ereje maradt rajta, az pedig kék színt ad a vér nélkül.

Feri is csak most ismerte fel. Tóth Mari volt.

— Nem ütötte meg magát? — kérdé.

— Oh, nem — rebegte és reszketett. — Egy kicsit meglazul a korcsolyaszíj, azért estem el.

— Megengedi, hogy megigazítsam. Noszty Ferenc vagyok az új szolgabíró — mutatta be magát mosolyogva —, akit most sokan szidnak.

De még ki sem mondta egészen s a leány még nem ért rá felelni, mikor mint a villám, két korcsolyázó gavallér termett ott, nyilván bizalmas emberei. Az egyik báró Krackner (a Mezeryén lakó nyugalmazott tábornok fia), már messziről kiabálta:

— Így kell a kis gonosznak! Isten büntetése. Megszökött előlünk.

A másik Sipos István volt, a bontóvári fiatal törvényszéki elnök; csinos ember és nagy stréber. Azonfelül pompás korcsolyázó, aki, mielőtt megállt volna Mari előtt, egy művészi piruettet vágott ki, ami a korcsolya-sportban olyan virtus, mint mikor a legszebb írású hivatalnok kacskaringós manu propriát vagy cirádát kanyarít ki a neve végén pont helyett.

— Maga is látta? — kérdé Tóth Mari.

— Hogyne! Hiszen nem vak az ember, hogy a csil-laghullást se vegye észre. Úgy nézem, megoldódott a korcsolyája.

S abban a szempillanatban már le is kuporodott, féltérdre ereszkedve és igazgatni kezdte a szíjakat, mire az ehhez készülődő Noszty Ferenc szerényen félreállott.

— Saprستي! — duzzogott a kis báró, kit soványsága miatt »Keszeg báró«-nak neveztek a bakfiskörökben — mindig elszedi ez az ember előlem a legjobb falatokat. Pedig én voltam itt az első egy lóhosszal. Az enyém volna a korcsolyamegigazítás joga.

— Ne haragudj, kis báró — kérlelte kedélyesen az elnök —, inkább vegyük úgy, hogy a te nevedben igazítom fel a Mari kisasszony korcsolyáját.

— Az nem megy.

— Dehogy nem. Ha a király nevében igazítom az emberek ügyeit-bajait, miért ne igazíthatnám a korcsolyákat Krackner báró nevében?

— Azért, mert én nem vagyok király.

— De akinek igazítom, az királyné.

— Ugyan, ugyan! Szégyeneljék magukat! Hát nem tudnak valami okosabbról beszélni? — feddette őket Mari. — Bárcsak királyné volnék!

— No, ugyan mi csinálna?

— Nyomban fölmenteném mind a kettőjüket a szolgálat-tételtől.

Vidáman mosolyogtak az évelődésre, pedig volt benne egy kis komolyság is. A kisasszony olyanformán érezte, hogy az urak gyors megérkezése valami kellemes helyzetből zökkentette ki, de mindez csak zavarosan jelentkezett fejecskéjében. A feltűnő hasonlatosság lepte meg, de még azzal se volt tisztában, hogy valóságos hasonlatosság-e az, vagy csak emlékeztetés a somlyói vadászra. És a hang is, csodálatos, mintha a hang is az lenne. Meglehet, képzelődés, beteges érzékek, homályos álmok úznak vele csalfa játékot. Noszty Ferencnek, az új szolgabírónak mondta magát. A Nosztyak nagy urak, templomok patrónusai. Hatalmas középületek, romban heverő várfalak beszélnek róluk, a köztermekben felfüggesztett ősi arcképek, buzogányos, páncélos lovagok viselik ezt a nevet. S maga ez a Noszty Ferenc, mint a náluk megfordult vendégek elbeszéléseiből tudja, előkelő, finnyás úrfi, volt huszártiszt, a ravasz, hatalmas képviselőnek a fia, mit keresett volna a pápai csizmadiák és mesterlegények közt? Bolondság ilyesmit elképzelni és mégis sokért nem adta volna, ha csak egy percig hagyják még vele beszélni, csak még egyszer nézhette volna meg jól, csak még egy-két szavát hallhatta volna. Mindezek torlódtak össze fejében s szívébe nyilallott ez a vágó, nem bírt tőle szabadulni.

De hasztalan, vége volt, elmúlt, mint a füst, az érdekes idegen eltűnt a sok bámész, tarkabarka úri nép közt s tekintetével nem merte kutatni, nehogy a gavalérok észrevegyék, akik már az imént is szinte bántó módon szorították hátra, mintha bosszankodnának, amiért fölemelte, mintha valami olyanba ütötte volna az orrát, ami az övék.

Ohó, drága uracskák! Még nem vagyunk annyira! Kezét mérgesen ökölre szorította. De ki vette volna azt észre? Hiszen a keze a muffban volt.

A két gavallér közrevette, mindenik egy-egy karját fogva, elvitték onnan, sebesen röpülve tova hármashban, mint a nyíl. Az volt a helyzet, hogy Tóthné a két ifjúra bízta Marit, Mari pedig azzal pajkoskodott, hogy meg akart tőlük szökni, természetesen csak játékból. Egy ilyen megszökésnél esett le az imént — a két »zsandár« megfogta és crószakkal utaztatta fel és le a nagy jégmezőn. Csak mikor már elfáradtak, hagyták, hogy egy kicsit kifújja magát és hogy ők egy kicsit udvarolhassanak. Mari azonban kedvetlenül felelgetett arra a tömérdék badarságra, amit az aranyifjúság udvarlásnak nevez. Minden jel oda mutatott, hogy most is meg akar szökni, de most már talán nem is egészen játékból.

A két zsandár minden mozdulatát, minden tekintetét leste — a tekintetének pedig nem bírt parancsolni, hogy ne kutasson, valahányszor a tónak a kastélykert mögötti széléhez ért, ahol a vendég urak és hölgyek, parasztnyecskek, suhancok nézték a festői látványt.

— Keres valakit? — kérdé a gyanakodó Krackner.

— Azt hiszem — felelte gépiesen.

— Hogyan? Maga nem tudja, ha valakit keres, hogy bizonyosan keresi-e?

— A mamát nézem — dadogta zavarral.

— A mamát? Hiszen a mama bent ül a meleg kályha mellett s azt mondotta, hogy semmi szín alatt sem jön ki. Azért bízta ránk magát, hogy őrizzük.

— Akkor legalább mulattassanak!

— Hiszen mulattatnánk mi, de ha nem akar mulatni.

— Az csak annak a jele, hogy nem nagyon találékonnyak és hogy én meg már nagyon fáradt vagyok.

— Hahó, van egy ötletem! — kiáltott fel a báró. — Várjanak egy kicsit!

Egy iramodással átröpült a túlsó partra, ahol Krackner báróné üldögélt, egy számára kihozott öreg karszékben, az iringázó leányait tartva szemüggyel.

— Kelj fel mama, add ide a székedet — mondá a bárónőnek.

— Minek az neked? — kérdé a tábornokné, a lornyettjén nézve meg a fiút.

— Kell a karrieremhez — felelte nyeglén a fiatalúr.

— Eredj, te rossz fiú! Mindig áldozatokat kívánsz tőlem!

S ezzel felkelt, Artúr pedig megfogta a karszéket s mint valami pelyhet, hajtotta maga előtt, míg csak oda nem ért Marihoz.

— Üljön bele kisasszony, ha fáradt. Voltunk eddig lovagok, leszünk ezután lovak, tolni fogjuk. Hát nem jó ötlet ez tőlem?

Mari beleilleszkedett a karszékbe, a két udvarló pedig belefogódzott hátul s mint a szánkót szokás, csúsztatta maga előtt, hol lassan, hol sebesen, amint parancsolva volt, biztatva egymást: Gyí, Lámpás, Ráró!

Közben még beszélgetni is lehetett.

— Hallotta-e, hogy nagy főispáni bál lesz a farsangon? — újságolta a bíró.

— Ah! — mondá Tóth Mari unottan.

— Még pedig kettő is — sietett jólétesültségét bizonyítani a báró is —, egy úgynevezett általános bál, melyre meg lesz híva minden jobb család a megyében, tudja, egy afféle »jó kabátok bálja«, a másik pedig egy szűkebbkörű, melyre csak az arisztokratikusabb családok kapnak meghívót. Ez lesz az igazi. Sapristi, erre elmegyünk. Lábnak Patikárius Pestről, gyomornak Sacher Bécsből.

— Ott, úgy látszik, olyanok lesznek, akiknek csak lábuk és gyomruk van.

— Hahaha! — kacagott a kis báró. — Maga ma bal-lábbal kelt fel, szép kisasszony és sapristi, az epécskéjét rajtunk, az arisztokrácián tölti ki hahaha. Nagyon kedves.

— A főispánné már meg is érkezett tegnapelőtt — egészíté ki a legfrissebb híreket Sipos István. — Nagy fogadtatás volt a vasútnál.

— Szép asszony? — kérdé a bárócska. — Láttad?

— Átkozottul szép.

— A Nosztyak mind szépek, keskeny lábaik és piciny füleik vannak.

— Úgy? A főispánné tehát Noszty-leány? — kérdé Mari.

— Noszty Vilma.

— Úgy gondolom, egyetlen leány — mondotta Mari, pedig tudta, hogy egy fivére van.

— Dehogy. Egy fivére is van. Az új szolgabíró, Noszty Ferenc.

— Miféle ember?

— Nem valami jó firma — jegyezte meg az elnök.

— Melyikük ismeri?

Egyikük se jelentkezett.

— Pedig itt van a társaságban Palojtayéknál.

— Melyik az? — érdeklődött Krackner.

— Én nem fogom megmutatni. Majd kitalálhatja a keskeny lábáról és a kicsiny füleiről, melyek a Nosztyék tulajdonát képezik.

— Magának nagyon rossz nyelve van, kisasszony.

— Nekem? Miért?

— Mert ezzel körülbelül mindazt elsorolta, amivel még bírnak a Nosztyak.

— Tönkrementek?

— Valami háromszáz holdja van még az öregnek, de tele adóssággal s az is haszonbérbe van adva tizenkét évre.

— Hopp! Tisztelt lovak! — kiáltott fel most Mari élénken. — Álljunk meg — azaz forduljunk jobbra! Ott valami történik.

— Csakugyan, tartsunk arra!

Biz ott csata volt. A Palojtayék vendégei, akiknek nem volt korcsolyájuk, hanem csak nézni jöttek a fiatalságot, apránként megunták magukat, mint a Mátyás hadai a Duna jegén. Ebben a nagy semmittevésben, üres locogásban valamelyik pajzán menyecske (ha jól tudom, a csintalan Pataky Istvánné) egy hógomolyát gyúrt és megdobta vele a viceispánt, aki fiatal korában udvarolt neki, mire az alispán, mint udvarias, gavallér ember, hasonlóan egy hógolyóval visszadobta a szép asszonyt. Hiszen csak felelni is kell az ilyenre és végre csupa tréfa az egész. A viceispánét azonban, noha ma van először úri társaságban, mióta Rágányosék mulatsága palotahölgyé avatta, megmarta erre a zöldszemű szörnyeteg s szemet szemért, ha a férjemuram úgy tesz, eb ura fakó, ő sincs fából, nosza hamar ő is gyúrt egy hógalacsint és a daliás Ulrik János főcsendbiztost szemelte ki incselkedési tárggyul. Lett

nagy nevetés ezekre a jelképes udvarlásokra s uccu neki, egy bolond százat csinál, az egész társaság elkezdte egymást hólabdákkal paskolni. Mint a ragadós nyavalya, elharapódzott boldogra, boldogtalanra, keresztül-kasul, összevissza röpködtek a hólabdák, mintha fehér galambok szállnának, kergetőznének és egymást kereszteznék a levegőben, valóságos konfettijáték kerekedett ki belőle, ámbar annak akkor még hírért sem hallották Bontó megyében. Sikongatás, panasz, vidámság kacaj támadt nyomában, a kezük beledermedt, a toalettek megnedvesedtek, némelyiknek a szemébe csapódott a hógalacsin s tele lett még az inggallérja is hópihével, de mindegy, azért ők mégis jól mulattak.

Kisvártatva Marit is odaszállították lovagjai, lecsatolta a korcsolyáját s elvegyült a csintalankodók közé. Szerette volna lerázni a két gavallért, de azok sehogy sem akartak elmaradni s ha egy kicsit odább mentek is, csak azért tették, hogy megdobálják. Amor ma letette tegzét s más szerszámhoz nyúlt. Innen-onnan is jött egy-egy löveg, mely neki szólt. Egyszer aztán, mikor azt hitte, hogy nem figyelik, ő is kihúzta kezét a nyakán lógó muffból s lehajolt, hogy golyóbist csináljon.

Lopva indította el szemeit megkeresni a fiatal szolga-bíró, éppen az alispánnal beszélgetett.

Már-már meglóbázta kezét, mikor az az ötlete támadt, hogy odaállt a kövér Rajcsányiné háta mögé s onnan, védett helyről követi el a rettenetes merényletet.

Feje zúgott, szíve hangosan dobogott, amíg egyre hajtogatta magában : »A macska fél, de én nem félek.« Végre aztán csakugyan elhajította labdáját s rémülten pillantott oda, hogy mi történt. Hát biz az szerencsésen a Noszty Feri mellét érte, talán éppen a szíve táján. Ki hitte volna, hogy olyan jól tud célozni.

Noszty elmosolyodott, leverte mellényéről a havat és tovább folytatta a beszélgetést az alispánnal, mintha semmi se történt volna. Oh, Istenem, milyen borzasztók a férfiak!

Mari aztán úgy elszomorodott ettől, hogy bekísértette magát a két ugrifüles által a házba és ott leült a mamája mellé, megterhelt lelkiismerettel, hogy megint több titka, több bűne van eggyel. Pedig nem tett valami nagyon rosszat. Hiszen a többiek is mind így viháncoltak, bolondoztak. Igaz,

hogy ismeretlen embert dobott meg, de hát a többi leányok is elkövettek efféle pajkosságokat. Legfeljebb illetlenség, amit csinált. Sőt az se, mert ezzel vélte megköszönni, hogy az új szolgabíró fölsegítette. mikor leesett. Aztán nem vette észre senki. Ő sem. Nem is hederített rá. Látszik, komoly ember. Pedáns hatósági közeg, szolgabíró, akihez instanciával kell járulni és nem hógolyókkal. De ha látták volna is, hát mi volna benne? A golyó el is tévedhetett. Érhetne volna a szolgabírót arra az esetre is, ha valaki másnak van szánva, ha például a viceispánt akarta volna eltalálni.

Ilyen mindenféle mentségeket talált és amint ezek már teljesen megnyugtatták, akkor vette észre, hogy voltaképpen nem mentségeket keresett. Valami mást, amit nem talált meg.

Ezalatt gyorsan lehanyatlott a nap, de mit is ténferegne lent sokáig, mikor úgyis csak a fele napszámját végzi; nem melegít, pusztán világít s azt is csak kedvetlenül.

A gyertyák és lámpák kigyúltak bent, az estével a szél is felkelt és belevegyítette dúdolását a pecsényék sisterségébe a Palojtay-portán, a vendégek lassanként besereglettek a szobákba s mint ahogy a teremteskor szétválasztattak bölcsen a vizek a szárazföldről, Fruzina mama is külön kergette az ifjúságot az öregektől, hogy ne lássák az egymás gyengéit; ezek maradtak pletykázni és disputálni a balra eső szobákban, amazok pedig bevonultak »hogy tetszik«-et játszani jobbra, míg a közbüleső pajtányi ebédlőben nagy tányércsörömpöléssel iregtek-forogtak tatárarcú tenyeres-talpas szolgálók, rakván egymás mellé a terítékeket, ahogy a tekintetes asszony megparancsolta, jó sűrűn.

Feri nem csatlakozott az ifjúsághoz, pedig tudta, hogy Mari köztük van. Tudott az idegeinek parancsolni, hiszen elsőrendű játékos volt. S most jutott élete legérdekfeszítőbb játszamához. Összes érzékei, tehetségei meghatározódtak, még a lábbujjaival is gondolkozott — ahogy a nagy kártyásokról mondják. A »ferbli« két nagy regulája vezette. Az egyik el nem árulni tudni az arccal, hogy milyen »blatt« van a kézben. A másik elévülhetetlen regula, hogy a ferblit két kártyából kell megjátszani, vagyis addig, míg nincs minden kártya kiosztva. A játék csak odáig ér valamint, a többi már csak bamba szerencse. A két első kártyából, szóval »blindre«-re

»kóstáltatni« vagy »javítani«, ha az ember sokat akar »behúzni«.

»Javítani« vélt hát a helyzetet, ha visszatartja magát s nem közeledik szembeszökő módon a leányhoz. Sokkal hazárdabb volt, hogysem mindjárt a »zsinór« után nyúljon. A taktika adja meg a győzelmek borsát, savát. A katona is, a játékos is taktikával dolgozik. Ez az igazi, ehhez tartotta magát. A fiatalok közt különben sem voltak ismerősei, úgyhogy egyelőre csak alárendelt szerepet játszhatott volna Mari jelenlétében e rosszul öltözött vidéki majmok és falusi bakfisek közt, kikkel nem lehetett egyébről társalogni, mint jelentéktelen helyi eseményekről: hogy Kracknerék feldőltek a múlt héten a szánkóval és Matild baronesse-nek az a szép kék blúza a csipkedudorokkal tönkrement, úgy, hogy föl sem veheti többé, hogy a szeles Rápoltiné kiejtette tegnap a bölesőből a kis gyereket, azért nem jöhetett ma, mert a baba beteg lett és alighanem rámegey a szegény kis lélek.

Feri inkább künn maradt az asszonyok közt, katonahistóriákkal mulattatta Fruzina mamát és környezetét, a »századokat«. A gúnyoros Findzsa asszony nevezte el így, minthogy a háziasszony körül a legidősebb hölgyek, egykori leányismerősei sorakoztak, de ott legyeskedett a dévaj öregúr, Podwolski gróf is, csizmáján hetykén recsegett a talp, mert csikorgósra varratta még most is, s gavallérosan pengett a sarkantyú. A gróf csupa vidámság, csupa derű volt, bár már túl lehetett a hetvenen. Falun akadnak még ilyen életerős öregurak. A feje fehér volt, mint a friss hó, az arca piros, mint a rózsa s a beszéde csintalan, hetykélkedő, nagyzó, mint valami kvietált huszárőrmesteré olyan helyen, hol elvetheti a sulykot.

— Hát te, öcsém, mért nem hordod el innen az irhát?
— zsörtölődött a gazda Ferivel. — Mit udvarolsz itt a feleségemnek? Mars be a leányokhoz!

— Nem lehet, kedves bátyám. Nem illenék. Hiszen én most voltaképpen nászúton vagyok az új hivatalommal.

— Ördög kell neked, nem hivatal. De ha kellene, se manipulálj elhasznált bélyegekkel.

Ezt a gonosz célzást értette Kaprinczy Balázs né és fölvette a kesztyűt az érettebb női nem nevében.

— Mi is voltunk nyíló virágok valamikor s komámuram se volt fogatlan farkas, mint most. De ha hervadtak vagyunk is immár, azért ezt bizony nem érdemeltük, mert az elszáradt levendulának is van illata, forgós teremtetten és az öreg pemete-fű is jó orvosság az olyan krákogó öreg salabakternek, mint a komám.

— Hiszen éppen azért mondom — nevetett Palojtay —, mert Noszty öcsém még nem krákogó salabakter.

— Noszty? — rikkantott bele Podwolski gróf — Hohohó Noszty! Melyik Noszty! Mert annyi Noszty van, mint ahány tarka kutya a világon.

Az öreg gróf roppant örömet tudott mutatni, ha valami új ismerősre bukkant, ami nem csoda, mert ritkán esett meg vele, ismervén már az egész világot. Birtokát még jóformán mint fiatalember vitalitiumba adta s azóta mint vendég vagy utas csavarog a földtekén; egy nap Kairóban van, a jövő héten disznótoron valami magyar faluban, ahonnan a következő nap elutazik Monacóba és felteszi a krupiénél a mindennapi Napóleont, egyformán füttyürészve s félrecsapott kalappal ballagván haza estéknél a Casinóból, akár nyert, akár vesztett.

— Noszty Ferenc vagyok — felelte Feri, elnyelve a bosszúságot, hogy a Nosztyakról oly félvállról szólott.

— Ferenc? Én is Ferenc, te is Ferenc, a császár is Ferenc. Mit tudom én abból, melyik malac ki ökre?

Mindezt szerettetreméltó bonhómiával mondta, testének minden izma és porcikája mozgott, a szemei hamiskásan nevettek, a homloka ragyogott, a szája szélesre szétnyílt és a tömött bajusza szálanként élni és ingerkedni látszott.

Feri elképedve nézett rá, mintha sértené a szó, de enyhíté a kedves ennivaló mórrikálás hozzá; gondolkozott, hogy mit feleljen, de nem is kellett, Fruzina mama mondta helyette:

— Palinak, követünknek a fia.

— Szervusz, öcsém, agyagos — kiáltá erre kitörő lelkesedéssel, mind a két kezét barátságosan, bensőségesen megrázva. — Hja, hja — folytatá ezután elábrándozva és a nyelvével csattentve, —, hu, de szép fehér teste volt az anyádnak!

Noszty Ferenc minden vére fejébe tolult, első gondolata az volt, hogy felugrik és arcul üti a tisztos hajú aggastyánt, de

az olyan ártatlanul nézett le rá, mint egy gyermek, szép kék szemei szinte ugráltak az örömtől, a hangja csengett-bongott az elevenségétől és a kandallóban is azon mód szerint pittegettek-pattogtak, játszadoztak a tűszikrák, mintha az ő szavait kísérnék és vele együtt pajkoskodnának.

— És honnan tudja azt maga? — kérdé a fiatalember fojtott, tompa hangon. Olyan sötét, nehéz volt minden szava, mint egy felhő, melyben villám lakik.

Mindenki érezte a helyzet kínos voltát s szorongva, elsápadva várták a kitörést. A fiatalember melle hullámosan emelkedni kezdett, orrcimpái lüktettek. Oly csend lett, mint a kriptában, csak a szívek dobogását lehetett hallani.

— Na! Honnan tudja?

Mindenki érezte a puskaporral telített hangból a készülő robbanást, csak maga az öregúr nem.

— Hogy honnan? — pattant fel kedélyesen hahotázva, nagy kedvteléssel ringatván magát a csípőin. — No, nézd csak! Hiszen egy hajszál híja vagy annyi se, hogy nem én vagyok az édesapád, ebugatta és ebadta.

A vér lassanként szökött vissza a fejéből, most már megfordítva, halotti sápadtság borította el arcát, s hogy remegő kezeinek munkát adjon, egy cigarettát sodort a jobbkezeivel, miközben a ballal bajuszát morzsolta, tépegette nagy izgatottan.

Mindenki feléje fordult, mit fog tenni. Az emberek összenéztek, mintha mondanák: Ez mégis roppant tapintatlanság az öregtől. Szegény fiatalember, hogy háborog, hogy küzd magával! Kényes egy helyzetben van.

— No, mit morogsz, hékás? Mért nom szólsz? — piszkálta kedves kötekedéssel Podwolski, a sarkantyúit összeütve.

— Azon gondolkozom — felelte Noszty epés humorral, a szemöldjeit felhúzza — hogy apagyilkos legyek-e ezentúl, vagy pedig ne legyek gentleman?

Bravó, bravó! Kitért a derűtség és a taps mindenünnen. Az egész társaság mintegy lidércnyomástól szabadult. A »századok«
összedugták a fejeiket és úgy dicsérték. Szellemesen felelt meg! Kedves fiatalember. Egy püspök se felelhetett volna meg bölcsebben ennek a Podwolskinak, ennek a bolondos öreg gyereknek, akinek minden szabad. Mert ha valami

vitézi pózba vágja magát, nevetségessé válik, ha pedig rá se hederít az öreg gróf csacsogásaira, cinikus hírbe keveredik, szóval vagy krakéler lett volna vagy cinikus, így azonban pompásan ütött ki, apagyilkos se lett és megmaradt mégis gentleman. Hiába no, sokat tesz a finom nevelés!

Még Tóthné is odajött, ahol egy gyűrűben vették körül Ferit az öregasszonyok, magyarázva neki a Podwolski csintalan szabadszájúságát. Bizony nagy Isten csodája, hogy még be nem verték eddig a fejét.

— Ha már eddig be nem verték, ezután már könnyebben elkerüli — vélte az öreg Palojtay. — Ne hadd magad, öreg Ferkó!

Nem is hagyta az magát, sőt csak most kezdte magyarázni, miképp értette a dolgot.

— Hát úgy történt, hogy az öreg Labikán főispán volt akkoriban, mikor én fiatalember voltam. Felmegyek a megyeházára az előszobájába, hát ott találom azt a tacskót, Noszty Palit, akkor megyei aljegyző volt, és még egy csomó ügyesbajost. Azt kérdi, mi járatban vagyok. Mondom neki, egy kis beszédem volna a főispánnal. »Most az alispán van bent, meséli, utána majd én jönnék, de szívesen engedem át a helyemet.« Megköszöntem neki és körülbelül így szoltam: »Félek, hogy soká várakoztatnálak, mert azt hiszem, hosszabban veszem igénybe idejét, reménylem, te nem sokáig beszélsz bent?« »Oh, semmi esetre sem« felelte. »Micsoda ügyben mégysz be?« »Bagatell — mondá —, mindössze megkérdezek tőle valamit.« »Akkor hát eredj be előbb te, nekem az kényelmesebb.« Be is ment a lurkó és örömtől sugárzó arccal lépett ki egy pár perc múlva. Közvetlen utána a főispán elé járulok és ünnepélyesen megkérem tőle a leánya kezét, természetesen a nagyobbikét, mert a kisebbik tatár hercegnő, a mostani Homlódyné, még a bábuival játszott. A főispán fölszisszent meglepetésében s bosszúsan csóválta a fejét. »Ejnye, ejnye, elkéstél, Ferkó öcsém, éppen most ígértem oda Noszty Palinak a leányomat. Hogy nem tudtál tíz perccel előbb jönni!« Hát tudtam volna biz én, sőt maga Noszty ajánlotta fel, hogy menjek be előbb és ha szót fogadok neki, most akkor az én fiam volna ez a fattyú.

S édes szeretettel, szinte büszkeséggel feledte a szemét deli alakján.

— Nem is volna rossz — jegyzé meg Tóthné asszony, szokása szerint összeucсорítva száját, ha beszélt —, most már kész szolgabíró fia volna a gróf úrnak.

— Csakhogy ahhoz nyilván még hozzászólt volna a Labikán kisasszony is — kötekedett az öreggel Palojtay —, Noszty Pál különb legény volt ám akkor, mint te.

— Ritka szép ember lehetett — erősítette Tóthné —, megvan az arcképe, gondolom, abból az időből, mikor először választották követnek, mentében, kardosan, kócsagos kalpaggal, mint valami mesebeli király. Ott függ a vizitszobában, vagy tán nem is a vizitszobában. Oh, hogy romlik, mohosodik az ember esze, szomorú az. No, bizony elfelejtettem, hogy hol van felakasztva. Persze, tizennégy szoba, nem győzi az ember észben tartani. És mennyi tömérdek takarítás jár azzal! Oh, Istenem, Istenem, minek is élünk? Talán csak azért, hogy a szekrényeket letörölgessük. De bizony Isten, alighanem a kasznárunk lakásában lóg a kép.

Egyszerre derültebb, világosabb lett a szoba s üdőbb a levegője; mintha édes, tavaszi áram lopóznék be az ablakon, pedig hát nem lehet, hisz téli este van s az ablaktáblák be vannak téve, nem a tavasz jött, hanem Tóth Mari szaladt be a mamájához, annak a suhogó szoknyái csinálták azt a langyos, csiklandozó szelet, mely a tavasz búbájának adja ki magát.

Bár háttal állt Tóthné, tünődve, hogy hol is van volta-képpen a Noszty-arckép, mégis megérezte a leánya közelségét, legott hátra fordult:

— Mi bajod, báránycám?

— Nekem semmi, hanem a szoknyám kiszakadt a ráncaiból, igazítsa meg, mama. De van-e gombostűje?

— No, az volna szép, ha nem lenne, mikor apádnak ezer részvénye van a csikágói gombostűfabrikában, vagyis talán Davenportban van az a gyár, és ha jól emlékszem, nem gombostűket készít, hanem cérnát.

— Nem tudom, mama.

— No, nem tesz semmit. Hogy is mondta csak boldogult keresztapád olyankor, ha valamit nem tudott? Borzasztó az, hogy most már mindent elfelejték. Így ni, most már rendben van a ruhád. Föl nem foghatom, hogyan szakadhatott ki.

Talán valami szögben. Vagy pedig ráült valaki és te hirtelen fölkelteél. Kétségtelenül vagy az egyik vagy a másik. Ámbátor bizonyosan lehetnek még többféle esetek, csak az eszünkbe nem jutnak. De nini, nem tudod fiam, éppen arról beszéltünk, hogy a Noszty Pál arcképe melyik szobánkban van?

— Amelyikbe visszük, mamácska, mert egy poháron van kifestve.

— Igaz, persze, egy poháron. Hogy is tévedhettem annyira! — sópáncodott egyenesen Ferihez intézve a szót — mindamellettt kegyelettel őrizzük atyjaura portróját. Ő valóban csinos ember volt, ámbár nincs szerencsém személyesen ismerni, legalább tudtommal nem, mert nem lehetetlen egyébként, hogy láttam is valahol . . . de ne szaladj, kérlek. Leányom, Mari — Noszty Ferenc, új szolgabíró . . . Ugye már nagy leányom van, szolgabíró úr?

Mari gyöngén elpirult és egyetlen mozdulatra se volt képes, Feri meghajtotta magát.

— Volt már szerencsém találkozni a kisasszonnyal — mondá —, csak azt nem tudtam, hogy a nagyságos asszony leánya.

— Ah, és hol?

— A jégen.

— Szeretem, hogy rám ismert — vette fel a szót Tóth Mari, fojtott, reszketeg hangon —, így legalább meg is köszönhetem, hogy segítségemre volt.

— Miféle segítségedre? — kottyant bele Tóthné.

— Elestem, mama.

— Oh, te szerencsétlen gyermek! És ezt meg sem mondd nekem. Mutasd hamar, hol ütötted meg magadat? Istenem, Istenem.

— Sehol se, mama! Nem fáj semmim.

De Tóthné mégis megrémült és a kezét kezdte tördelni.

— Mit tudod te azt? Oh, jaj, hogy is küldhetelek egyedül? Mit mondjak az apádnak, ha megtudja?

— Ugyan, ugyan, legyen eszed, édes Tóthném — csillapította Kaprinczyné. — Hiszen hallod, hogy semmije se fáj. Mit akarsz egyebet?

— Hogy semmije se fáj? — vágott közbe Tóthné, aki oszökönyös volt, ha valami irányban megindult. — Az sem-

mit se bizonyít, édesem. Hányszor van az, hogy valaki fájdalmat érez, pedig voltaképpen semmije se fáj s az orvos azt mondja: »maga egyszerű hipochonder, menjen haza, ne gondoljon a betegségére többet, mely csak az idegek csalóka játéka«. Nálunk New Yorkban éppen a tőszomszédunkban lakott egy előkelő özvegyasszony, mrs. Schmitt, aki azt érezte, hogy egy béka van a gyomrában és mindennap elájult kétszer-háromszor a béka alkalmatlankodásaitól. Ő maga, Schmitt asszony, azt állította, hogy kis korában itta meg a békát s az ott nőtt meg a gyomrában; valami ilyet állított. De megállj csak, lelkem, mit is mondtam? Most jut eszembe, hogy voltaképpen egér volt a gyomrában és ez megzavar most, mert most már persze, ha agyonütnek se tudom, mit mondott, miképpen került bele az egér — minthogy azt, természetesen, be nem vehette vízben, mint ahogy bevehetette volna a kis békát. Nem emlékszel, Marikám, hogy mit mondott? Hogy nem? Eredj, golyhó, tudod te jól, csak nem akarsz rajtam segíteni! Ilyenek ezek a gonosz gyerekek, ha megnőnek, kinevetnek bennünket. Elég az hozzá, bent érezte az egeret és váltig jajveszékelt, hogy mardossa és harapja. A doktor persze nevette az egészet, mert az egérhistóriában egy percig se hitt. Alkalmasint nem mrs. Schmitt, hanem az egér miatt, mert az egér szívesebben húzódik meg egy hombárban, vagy egy ócska padlásszobában, mint a mrs. Schmitt gyomrában, bármennyire előkelő és tiszteletreméltó hely legyen az különben, mert a lady egy tábornoknak volt az özvegye. A doktor ennél fogva egy egeret fogatott valahol s úgy tett, mintha belőle úzná ki, valamely hókusz-pókuszokkal, pedig az ő mandzsettája alul szaladt ki a kis egérke a kellő pillanatban, amiben aztán meg is nyugodott az asszony és semmiféle marást vagy harapást nem érzett belső részeiben ezentúl.

— Jó, jó — jegyezte meg Fruzina mama —, de mi köze ennek a Mari eleséséhez, kedves Tóthné?

— Éppen ez az — végezte be Tóthné —, hogyha lehetnek fájdalmak, amelyekhez nincsenek betegségi okok, viszont lehetnek betegségi okok, amelyekhez nincsenek fájdalmak. Ma már annyi mindenféle betegség van, hogy megbolondul bele az ember, ha rájok gondol.

— Nem csodálom — elegendik közbe Palojtay —, hogy annyi a képzelt betegség, mikor ezeknek olyan jó termőföldjük van, mint a szülők fantáziája. Ne hallgass anyádra, Mari húgom, sőt menekülj, mert még látteleletet talál követelni a megütött helyekről s erre magam is vállalkoznám. . .

Mint a héja, hirtelen lecsapott rá Fruzina mama.

— Ejnye, Pista ! Mikor nő be már a fejed lágya? Hogy nem szégyenled magad megpirítani azt a szegény gyermeket az ízetlen, durva ötleteiddel.

Palojtay erre a szájára ütött, behúzta a fejét engedelmesen a vállai közé s látván, hogy Tóth Mari fut el onnan, mint az elriasztott őzike, egy fürge mozdulattal áthajolt a felesége feje fölött a tükör alatti márványasztalhoz, melyben egy cserépben kinyílt kamélia piroslott, egy bimbó s egy rózsza kandikáltak ki a húsos levelek közül (a figyelmes Podwolski hozta Fruzina mamának), nosza leszakította nagyhamar a rózsát és intett a szemöldjeivel Nosztynak :

— Szaladj csak utána, kérlek és add át nevemben, engeszteld ki, én magam most már nem merek a szemé elé kerülni.

CSIGABIGA NYÚJTSD KI SZARVACSKÁDAT

Feri se mondatta kétszer, röpült, mint a nyíl, utána és még előbb érte utol, mintsem a fiatalság közé nyitott volna a negyedik szobába. Már a harmadikban elfogta, ahol egy pár középkorú menyecske dominózott fiatalabb férfiakkal.

— Várjon csak, kisasszony, várjon csak !

Mari visszafordult a hangra (tudta már, kié), el se bámult, mikor meglátta, csak megállt szó nélkül, elsápadt és mereven bámult rá.

— Talán a mama kíván vissza? — kérdé tétovázón, miután némileg összeszedte magát.

Feri maga is bizonyos lámpalázt érzett, nem tudta, miként kezdje.

— Nem, nem.

Tehát?

Ez a kérdés azonban nem volt kifejezve hangban, csak a Mari szemeiből lehetett kiolvasni.

— Ösmeri kisasszony a cinkotai kántor históriáját?

Mari a fejével biccentett, miközben bársonyos szempillái lecsukódtak. Jaj Istenem, mit fog hallani?

— Én is mondhatnám — folytató Feri —, most azt gondolja, hogy a voglányi szolgabíró áll előtte, pedig...

Mari remegni kezdett. Tehát mégis ő volna? Édes Szűz Mária, Boldog Asszony anyácskám, ne hagyj el ! Balkezével egy öreg karszék szerezsefejét fogta meg, hogy el ne essék, mert szédült, jobbával a csontlegyezőjét terjesztette ki az arca elé.

— Pedig a Palojtay István uram követe áll most maga előtt, akit azzal bízott meg küldője, hogy engesztelje ki, hogy bocsánatot kérjen előbbi tréfás kifejezéséért, mert azzal ijesztették meg, hogy maga megneheztelt. S ezt úgy akarja

jóvátenni, hogy ezt a szép rózsát küldi. Azzal bízott meg, hogy engesztelés jeléül tűzzem be a hajába.

Mari elmosolyodott. Tehát mégsem ő. S ezzel egyszerre visszatért a ruganyossága, bátorsága. De a mosolyába belevegült egy kis méla szomorúság, amiért nem ő.

— Mit? Maga akarja betűzni? Hát még mi? Hogy a hajam közt babráljon? No, és még mivel bizta meg a kedves Pista bácsi? — kérdé élénken nevetve.

— Sajnos, ezzel az én szerepem véget ért — hajtá meg magát tréfás ceremóniával.

— De teljes sikerrel, mert elfogadom a rózsát, betűzőm a hajamba és otthon esetleg le is préselem.

— És nem haragszik?

— Sőt. Egyebet se szándékozom csinálni, mint egész este haragudni. Hiszen »haragszom rád«-ot játszunk odabent. Nem tart velünk?

— Nincsenek ismerőseim és nem is szokásom a játékból való harag — felelte Noszty szomorúan.

— Pedig olyan mord tekintettel méreget, mintha én-rám is haragudnék.

Feri ábrándosan rázta meg fejét:

— Oh, dehogy, inkább félek magától.

— Hát olyan rettenetes vagyok?

— Isten ments! Amit mord tekintetnek gondol, az inkább bizonyos szomorúság, amely elfog.

— Ha engem lát? No, maga szépeket mond nekem.

— Bizonyára úgy van ez, de nem a maga személye miatt, hanem. . .

— Hanem? — kérdé a leány merészen.

Feri úgy tett, mintha megrestelné, hogy olyan céltalan okvetetlenkedésbe bocsátkozott.

— Eh, bolondság. Nem érdemes, hogy beszéljessünk róla. Biztosítom, kisasszony, hogy nem érdekli.

— Ohó, követ úr! Így nem szabadul. Ön felpiszkálta az alvó szörnyeteget, a kíváncsiságomat, most már ki kell azt elégítenie. Csak halljuk most már.

— Hát az az egész, ha már mindenáron kívánja, hogy megmondjam — szólt Noszty látható kedvetlenséggel —, hasonlít valakihez, akire nekem nem jó gondolni.

A szegény Mari ezzel megint elvesztette elfogulatlanságát. Újra kigyúlt az arca, elhomályosodtak a szemei, szíve hangosan dobogott, és olyan ügyetlennek érezte magát, mintha üvegből lenne a lába : se szólani nem tudott, se elmozdulni nem mert.

— Tehát szent a béke Pista hácsival? — szólta Noszty, mintegy az elbocsátást várva.

Csak a szemeivel intett és az ajkszögleiteit vonta össze egy búcsúmosolyra, de azt is csak félig, egész mosoly nem lett belőle, mindössze két vagy három rizskásaszerű hófehér fog villant meg a piros ajkak közül.

Feri visszament a vén emberek közé, egykedvű, közömbös arccal, mint egy diplomata ; ha a cselszövő Máli néni látja most, bizonyosan megcirógatja az orcáit (hja, a Nosztyvér nem tagadja meg magát). Mari pedig a fiatalság szobájába nyitott be, de egyik sem volt ott lelkileg, ahol a testével. Különösen Mari sokat adott volna egy félórai magányért, hogy átgondolja, meghányja mindazt, ami lelkét foglalkoztatta. A Noszty legutolsó szavai mint valami vérpezsdítő fluidum járták át egész lényét. Azt mondta, nem jó gondolnia valakire, aki őhöz hasonló. Hátha a somlyói leánykát érti? Hátha mégis a somlyói vadász ő? Sebben az esetben az előbbi nyilatkozatában benne van a szerelmi vallomás is.

Ideges nyugtalanság fogta el, de nem a kellemetlen, lehangoló idegesség, ellenkezőleg, olyanforma volt, mintha láthatatlan szellemek mézbe mártogatnák a lelkét, de voltak a méznek keserű rétegei is.

»Ha csakugyan a vadász volna — mondá magában —, csak nem lenne olyan csacsi, hogy rám ne ismerne. Nem, ő nem a vadász.«

»Azaz, hogy mit beszélek — felelte kisvártatva önmagának —, hiszen én magam is csak olyan csacsi vagyok, hogy nem ismerem fel határozottan. Lehet biz az, hogy a vadász.«

»Igaz azonban, hogy én mégis legalább ismergetem őt, fürkészek utána, gyanakszom a személyében, míg ő, úgy látszik, nem is gondol arra az eshetőségre ; ha ő volna, lehetetlen, hogy ne gyanakodnék, mert az arcom az, a termetem is az, mosolyom, szemem, hangom, mind az — tehát mégse a vadász.«

»Vagy, ha mégis a vadász, no, akkor ugyan csekély be-
nyomást tettem rá.«

(És szinte már olyasvalamit kívánt az istenektől, hogy
inkább ne legyen hát a vadász.)

Szegény kis Mari! Egy láthatatlan mérleg himbálózott
gondolatában folytonosan s ezer apró dolgot és megfigyelést
rakott a serpenyőkre, hol ide tett valamit, hol amoda, megint
átrakta és a mérleg szüntelen hullámzott, mozgott és nem
állt meg eredményt mutatni. Bolondság, bolondság! Nem
lehet a ködöt meg a virágillatot megmérni.

Ebből a sok kombinálásból, találgatásból és fejtörésből
nemcsak, hogy semmi haszon nem volt, hanem ellenkezőleg,
kár, mert olyan szórakozottan játszott és ferdén felelgetett,
hogy mindennemű ékszerait, karperecét, gyűrűjét, kis ezüst
gyűszűjét zálogba szedték el s miután már az se futotta, még
a kaméliarózsáját is oda kellett adni a hajából a végrehaj-
tónak, a bontóvári törvényszéki elnöknek, aki már törte is a
fejét a kegyetlenebbnél kegyetlenebb kiváltási módokon,
mikor egyszerre megszólalt a kis harang a vacsorához s ki-ki
szerezvén párt, aminőt lehetett, megkeresték helyeiket a
nagy ebédlőben.

Mondani is fölösleges, hogy óriási vacsora következett,
amelyben mindenki megtalálta az ízléséhez és a gyomra
állapotához való ételeket, a becsináltaktól kezdve a francia
konyha mártásai és könnyed omlette souffée-i között, elvegyítve
félig véres angol húsokat és pudingokat, valamint a szokásos
nemzeti csemegéket: malacpecsenyét, töltöttkáposztát, tú-
róslepényt, hurka-kolbászt, melyek magyar embernek és
isteneknek valók, de inkább isteneknek, lévén az ételek halá-
losak, az istenek pedig halhatatlanok. Az ételeknél még csak
a tósztokban volt nagyobb bőség s ezek nagy része Palojtayné
egészségére zengett, úgy hogy Fruzina mama alig győzött
koccintani ürmösös poharával.

De mindez nem sokat érdekelte Marit. Az estének az az
általános nevezetessége, hogy a Palojtayné nem tudom
hányadik születésnapja csak a felületen úszott, külön-külön
mindenféle más nevezetességek tolakodtak elő vagy bújtak
ki. Mari előtt például az a jelentéktelen esemény dagadt
meg nagygyá, hogy a malacpecsenyénél, amint egyszer lopva

ráemelte tekintetét Nosztyra, aki részút átellenben ült az asztalnál, két szép menyecske, Pázsith Gusztiné és Gyurtsányiné között, éppen abban a pillanatban röpült a Noszty tekintete is Mari felé (vagy hogy mindig ott kujtorgott már azelőtt is), szóval nagy összeütközése lett ebből két égő planétának, hirtelen mindenik elkapta a maga tekintetét s Mari azonfelül elpirult és a tányérjára nézett, mint egy bűnbánó Magdolna, miközben ekképpen elmélkedett :

— Ha elszomorítja az én arcom látása, hát ugyan minek nézeget?

A Feri környékén egy kis feleselés támadt. Klementy szerkesztő a vad tósztok során Tóth Mihályt is felköszöntötte, de annál az ékes mondatnál, hogy tekintsünk vissza a múltba, közbemordult Kaby Józsi

— Én ugyan nem tekintek, mert ott minket megverték.

— Van ott elég dicsőség följegyezve a történelemben — folytató a szónok.

— Egyetlenegy trükk van, az, hogy Zsigmond királyt becsuktuk Siklós várába — disputált Kaby. — Hogy jött ki onnan, azt szeretném én tudni.

S fenyegetőleg rázta meg az ökleit.

— Bizonyosan valamelyik Noszty eresztette ki jó pénzért — hasadt ki valahonnan egy gúnyoros hang.

Feri szemeiben, ki eddig hallgatagon ült két csinos szomszédnője közt, villám gyúlt ki. Hamarporú ember volt, föl-szisszent s harsányan, fenyegetőn mondá :

— Valaki mostan kőbe hágott. (És háborgó tekintetét körülhordozta a patkós asztalon.) Ki volt az?

Szép volt így felindulva, mint egy fölriasztott tigris, kit nyíl hegye ért. Marinak legalább nagyon tetszett.

Siri csend következett. Senki se felelt.

— Egy német van köztünk — csóválta a fejét Kaby Jóska és röhögött.

Klementy eszentül háborítlanul folytatta tósztyját, mely abban csúcsosodott ki, hogy a modern kornak másféle hősei vannak, mint azelőtt ; a Lehelek, a Botondok, Kinizsiek kora lejárt, éljenek a Tóth Mihályok, akik nem a törököt verik meg, hanem a zsidót, ősi földet szereznek becsületes munkájukkal és azt úgy mívelik, hogy a legöregebb gazdák is bámulják.

Tóth Mihály, aki valamivel lejjebb ült, a leányával átellenben, láthatólag röstelkedett, a szeleburdi szerkesztő dicséretei általában gyanús természetűek s legott megindul nyomukban a találgatás, mennyibe kerülhet. Tisztes, deresbe vegyülő hajú öregúr volt, kemény, határozott vonásokkal, keveset beszélt, de mindég higgadtan. Magas, kidudorodó homloka, tisztafényű szemei kiváló értelmet árultak el, csak az esetlen mozdulatain látszott a mesterember.

— Nono — szólt csendesen s igyekezett mindjobban elbújni a nagytestű mezernyei tiszteletes asszony válla mögé, kinek lovagjául volt odaültetve.

Mindamellettt sokan felálltak Klementyn kívül is s odajárultak koccintani a kevésbé rátartó urak közül, még Noszty is:

— Noszty szolgabíró vagyok.

— Azt vettem észre — mosolygott Tóth Mihály.

— A másik pólust — folytatá Feri —, a munka emberét kívánja megtisztelni a munkátlanság embere.

— Munkátlanság! — kottyant bele Klementy. — Ahogy vesszük. Ki szereti a munkát? Bolond, aki szereti. Nem igaz, mi? Apellálok minden okos emberre. Lám a méhek a legmunkásabb állatkák, de még azok se szeretik a munkát. Azt hallom, kivittek egy köpút Brazíliába s látván, hogy ott örökös nyár van, gondolták magukban, minek dolgozzunk — és nem dolgoznak többé.

— Ejnye, ejnye, Klementy — pirit rá Findzsa asszony, miután már a Tóth Mihály körüli diskurzus általánossá vált —, mi lelte, hogy ma így antalkodik? Előbb dicsőíti a munkát, most meg már leszólja a sárga földig.

— Mert én sokoldalú ember vagyok — védekezett sunyi ábrázatát mind a két kezével megvakarva — és csak Noszty úrra értettem, aki nyári éghajlat alatt született.

— Csakhogy az én nyaram csak az én tavaszomig tartott — felelte Feri némi keserűséggel — és ezentúl bizony már nekem is munkával kell megkeresnem a mindennapi kenyeremet.

— Nem szakad meg abba a méltóságos úr — nevetett a szerkesztő.

— Ugyan hagyja, kedves szerkesztő úr, ne méltóságozzon engem.

— Kérem, kérem, császári királyi kamarás, tehát méltóságos.

(Hm, tehát kamarás — sóhajtott Mari —, azért olyan rátartó.)

— Az csak a kriptának szól — felelte Noszty szerényen — a családi csontoknak. Nekem magamnak inkább csak a »tekintetes« titulus jár s ezt is azzal a tudattal kell viselnem, hogy más, alkalmasabb, erőteljesebb emberre volt szabva.

— Ujhuj! — rikkantott közbe a pofitos Kaby Jóska, aki idefigyelt félfüllel, máskor lőnye ember, de ha bort lát, szaporamalom. — Ne resteld! Mit restelled? Vármegye kenyerét aki kapja, az marja. Én se restelném, ha én húztam volna ki alólad a gyékényt, hát punktum. Csak egyet ismerj el, brúderkám, hogy huncut a német. Amiért viszont én elismerem, hogy az a jó, mert ha a német nem volna huncut, nem tudnánk kire haragudni s anélkül rég belénk penészedett volna a nemzeti virtus.

Erre aztán úgy illett, hogy Noszty, mint fiatalabb, át-sétáljon a túlsó oldalra és a Kaby Józsi poharát megérintse a maga poharával.

— Kellemes fiatalembernek látszik — jegyezte meg Tóth Mihály Nosztyra, a szomszédasszonyhoz fordulva.

— Hm — felelte a tiszteletesné csókaszemével a fiatalemberre pislogva. — Azt hallottam, hogy egy kicsit lacsuha természetű. Az apja se egészen kóser ember. És milyen gőgös, kivált az országgyűlési ciklusok közepén. Egy »Pesti Napló«-t hord szüntelen zsebében s mikor valaki olyan jön szembe az utcán, akit nem akar megismerni, kiveszi, beletemeti a fizimiskáját és az olvasást mímelve megy el az ember mellett.

Többé-kevésbé efféle semmiségek mondtak és történtek az asztalnál s természetesen sokáig ki nem elégíthették az igényeket, kivévn az emberiség »tiszlizó« részét. A mindkét nembeli ifjúságnak a talpa viszkedett, táncra készülődének, az öregurak a kártyaszobába vágytak, a tantuszaihoz s türelmetlenül lesték, mikor bont asztalt az elnöklő Fruzina mama. Bontana is, ha a locsi-fecsi Podwolski pontot tudna csinálni; színes szerelmi kalandjai egymásba fonódnak, mint a szederindák.

Végre azonban mégis fölemelkedik a háziasszony s az a bizonyos suhogás támad, mint mikor egy nagy madár-osapat felrebben. Hangzanak is mindjárt a vezényszavak. »Ki az asztalokkal!« zibong az ifjúság. »Előre uraim, amiből élünk!« sorakoznak csatarendbe a kártyások. Csak az örök szomjúság rabszolgái várják gyámoltalanul, hogy melyik szobát teszi meg a háziúr »kredenc«-nek, ahova aztán be lehet húzódni iszogatni, disputálni, csibukozni, sőt még dalolni is.

Feri az öregurakhoz csatlakozott s leült az egyik tarokk-asztalnál gibicnek, a Tóth Mihály háta mögé (ki tudja, mire lesz az jó valamikor). Ott különben hasznát is vették, mert az egyik partner, Pajojtay, váltig futkározott, hol ide hívták, hol oda hívták rendet csinálni s ilyenkor, mert az idő pénz, hogy folytonossági hiány ne legyen a játékban, ő helyettesíté a házigazdát. Egész este nem mozdult, anekdotákat mondott, savanyúvizes bort töltött a játékosoknak és kiszolgálta őket. Szóval hasznos ember volt, megbecsülték s amikor Tóth uram valami nagyobb játékot akart kimondani, »ultimót« vagy »szólót«, mindig hátrafordult, amint ez már illendő dolog a rokonszenves gibicel szemben s csak, ha az jóváhagyólag intett a szempilláival, kiáltotta ki nagy élénkséggel :

— Szóló, ha vizet iszom is !

Pedig a nagy teremben, ahol a tánc folyt, erősen várta »valaki«. Ha tudta volna, talán otthagytá volna a hatalmas skiz szürke híveit vagy hogy talán tudta és azért nem hagyta ott.

A csillár gyertyái már körömhegyig égtek a nagy teremben, új gyertyákat raktak fel a oselédek, hullámozott a sokaság, a mamák bóbiskoltak a szögletekben, a táncosok nagyrészt már kifáradtak és újak szilajodtak neki. A pletykázó szobákból, a kredencből bekukkantak az unatkozók, csak ő nem mutatkozott, akit Tóth Mari várt. Különös ember ! Gógös-e, vagy világyűlölő? Valóságos rejtély. Bizonyosan befogatott már és elment. Amennyire az udvarlótól tehetette (nem nagyon tehetette, mert körüldöngték, mint a méhek a jázmint), mindég figyelte az ajtókat, jöttek-mentek az emberek, de ő nem mutatkozott. Szeretett volna kérdezősködni

felőle, de nem mert. Fruzina mama bizonyosan tudja, mert őtőle nyilván elbúcsúzott, de Isten ments meg Fruzina mama előtt szóba hozni, gyik szeme van, mindjárt leolvasná velök a titkos gondolatait. Ámbár iszen azok se olyanok, hogy szégyenkeznie kellene miattok, ha csak nincs alattuk még egy réteg: a legtitkosabb gondolatok.

Ninos, ninos. Oh, dehogyl Semmi sinos. Mindössze táncolni szeretne a méltóságos kamarás úrral. Egy kis ártatlan kíváncsiság az egész. Úgy rémlik neki, hogy a csárdástáncáról holt bizonyossággal meg tudná állapítani, ő volt-e a somlyói vadász vagy nem, mert ez a bolondos kérdés még mindég ki nem párologott a fejből, nem is akar és nem is fog, talán örökkön-örökké megmarad a gyanúja és bosszantani fogja. Mert hátha alakoskodik a kamarás úr? S oh, milyen bosszúság, az ő (a Mari) szeme is csalódhatik az arcban, emlékezete a hangban — hanem ha táncolhatna vele egyet! Minden hazudhat, csak a láb nem, mely egyforma ritmusban igazodik a muzsikához.

Hogy ez a kívánsága nem teljesült, udvarlóival érezte, akik hosszú orral szóródtak szét. Az elnököt megsértette valamivel, duzzogva befogatott és hazament, a kis báró pedig a mamájához sietett panaszkodni:

— Mari rosszul bánik velem. Úgy látszik, semmi se lesz a reményeidből. Hagyj nekem békét ezzel az arany békával. Én holnap visszamegyek Pestre.

— Persze. Az orfeumi dámához. No, hallod, abból semmi selesz. Hát miből következted, hogy rosszul állnak az ügyeid?

— Azt mondta megvet, ne kerüljek többé a szeme elé.

— És miért?

— Amiért, azt mondja, én kiáltottam közbe a vacsoránál, hogy Zsigmond királyt valamelyik Noszty bocsátotta ki a siklósi börtönből jó pénzért s aztán mikor Noszty fenyegetőleg jelentkezésre szólította föl a közbeszólót, meglapultam, mint a gomba a fűben.

— Miért is nem jelentkezél?

— Majd bolond vagyok, hogy felapított volna az a tigrispofájú.

— Igaz, igaz — mondta a bárónő megsimogatva fiacskája szőszke fürtjeit — de látod, az ilyen éretlen leányok

szeretik a hősöket, magokba falják a regényekből. Legalább eltagadtad volna, hogy te kiáltottál közbe.

— Az ám. Hiszen akartam én. De ráismert a hangomról.

— Te! Ha az a te hangodat száz közül megismerte, holott én se ismertem meg, akkor az bizonyosan szeret téged. Légy nyugodt, megbékültök.

S ezzel fölkelte és fölkereste Tóthnét, hogy fia ügyét megfeljebbezze nála. Tóthnének, ki egy csoportban beszélgetett, igen jól esett, hogy a báróné bizalmasan félrehívta és hogy az egész világ látja, amint az ablakmélyedésben tárgyalnak együtt. Egy-két mézesmázos szó elég volt s Tóthné jól fel volt húzva, amilyen jól csak fel lehet húzni egy hibátlan szerkezetű ketyegő órát.

— Oh, Istenem — mondta a befejezett beszélgetés után visszatérve csoportjához — milyen más ez az arisztokrácia! Milyen finomak ezek a nők! Még a hangjuk is olyan lágy, mint a brüsszeli csipke. Csak azt nem értem, hogy miért hiányzik elől a két felső szemfoga és hogy nem csináltat helyettük álfogakat. Párizsban ismertem egy Lambelle nevű grófnőt, annak is éppen az a bizonyos foga hiányzott. Talán divat. De ezer bocsánat, meg kell keresnem a leányomat.

Föltette a lornyettjét némi előkelő reminiscenciák szerint s körülnézett, de osakhamar visszafordult:

— Oh, nem, nem. Talán mégsem divat. A Lambelle grófnő fogát a háttas lova rúgta ki s nem föltehető, hogy a ló tudta volna a divatot. . . Ámbár azt mondta a komornyik, hogy igen magasvérű ló volt. Az úr meglőtte szegény párát. . . Oh, még most is sírhatnak, ha a szegény lovacskára gondolok.

Eközben megpillantotta Marit, a csillár alatt.

— Szent ég! — kiálta hozzá tipegve. — Mind a ruhádra csepegnek ezek a gyertyák. Azt gondolod, hogy Worth úr ingyen adja a ruhákat? Gyere csak, gyere, gonosz gyermek, hadd mossam meg a fejedet. A bárónő panaszkodik, hogy rosszul bánsz a fiával.

— Azzal az apalín szívűvel — mondá a leány fitymáló hangon.

— Már akármilyen szívű, de ez a szív hozzád húz. Én nem mondom, hogy borulj az ölébe és ez nem is valami elegáns dolog, azt se mondom, hogy menj hozzá férjhez, mert

tudod, hogy az apád milyen bogaras, de legalább szépen bánj vele, mert minden esetre megtiszteltetés, hogy egy arisztokrata. . .

— Pakfon arisztokrácia — dűnnyögte ajkait elbigygyesztve.

— Az arany veled vegyülne hozzá.

— Nem szokás az aranyat pakfonnal vegyíteni, mama.

— Neked ma valami bajod van, Mari.

— A fejem fáj, mamácska.

— Talán haza akarnál jönni.

— Azt hiszem, jó volna, ha hazamennénk.

— Eredj hát, keresd meg az apádat valahol a kártyázók közt és figyelmeztess a hazamenetelre. Majd otthon beszélnünk a dologról.

Mari végigment a szobákon és sok kérdezősködés után végre ráakadt a szobalabirintusban a kártyabarlangra s élénken elpirult, mikor betoppanva ott látta Nosztyt az apja mellett, kéklő füstfelhőbe takarva.

— Engem keresel? — mosolygott rá az öreg Tóth olyan szeretetteljes pillantással, mint aminővel a pagátot veszi észre az ember.

— A mama küldött, apuska, hogy már haza akarna menni.

— Ohó! Az lehetetlen!

— Miért, apa?

— Mert két ultimó van rajtam és egy szóló.

A leány ráemelte szemeit, hogy hol van rajta az a két ultimó, amitől nem mozdulhat s úgy tett, mintha csak most venné észre Nosztyt.

— Hát maga nem táncol?

— Nem! — felelte kurtán.

— Nem is szokott?

— Nem igen.

— Sohase táncolt?

— De igen, egyszer-másszor.

— Eredj csak, fiacskám, innen a füstből — szolt az öreg Tóth —, mondd meg a mamának, hogy várjatok még. És talán te is fordulj még egy-kettőt, míg a kártya fordul.

Mari hidegen biccentett a fejével Noszty felé, sarkon fordult, szoknyái megszigesztek s azzal szapora léptekkel elhagyta a szobát, de kivártatva visszatért ijedt arccal.

— No, mi baj megint?

— Nem merek kimenni — mondotta szégyenlősen.

— Hogyhogy? — kérdezte Tóth úr szórakozottan, a kártyáit rendezve.

— Egy nagy kutya fekszik a szomszéd szoba küszöbén. Olyan csúnya! És rám vicсорítja a fogait, mikor át akarom lépni.

— Hát kergesd el! Mondjad neki, hogy »osiba te!«

— Hiszen kértem már, de nem akar elmenni.

— Oh, te bolondos kis fruska! — nevetett Tóth úr, hogy a szemei is belenedvesedtek. — Kontra! Harmadik vétel.

— Az a Cuzka agár lesz — vélte a megkontrázott Palojtay. — Eredj, Noszty ösém, vezesd ki a húgomat. Miféle gavallér vagy te? Különben nem bánt az, szívecském, senkit. Öreg kutya az már, még a nyulat se bántja, penzióban van.

Noszty kikísérte Marit, pedig szükség se lett volna rá, mert egyik udvarlója, Kevermesy Antal eleibe jött már felkérni egy valcerre.

— Nem adok kosarat, de csak egy tourra vállalkozom, mert már fáradt vagyok. Ugyan, kedves Noszty, vállalja addig ezeket az én családi csontjaimat.

Nosztynak dobta oda a szép faragású elefántcsont legyezőjét. Noszty elmosolyodott a célzásra és elkapta ügyesen.

Nemsokára visszatért lihegve, ahol Noszty állt, a nagy terem ajtajához.

— Nos, nem vesztette el a csontjaimat?

— Megvannak. De maga, úgy látszik, elvesztette az én rózsámat, vagyis a mi rózsánkat.

— Dehogy.

— Hát talán nem tűzte fel, pedig úgy szólt az alku?

— Feltűztem, tekintetes szolgabíró úr, igenis, feltűztem, instállom — szólt, kecsesen móríkalva magát, mint a parasztemenyecskék szokták a bíróság előtt —, de valami más történt vele.

- Talán odaadta valakinek?
- Olyas valami, de mégsem egészen.
- Nem értem.
- Kíváncsi rá?
- Oh, hogyne.
- No, lássa, én is kíváncsi vagyok valamire, amit csak ön mondhat meg.
- Ugyan mire? — érdeklődött Noszty.
- Tudja mit — indítványozta Mari —, tegyünk úgy, mint az ellenséges táborok; kicserélik a hadifoglyaikat. Én kielégítem a maga kíváncsiságát, maga meg kielégíti az enyimet.
- Nem bánom.
- Hát ki kezdje?
- Kezdje el a kisasszony.
- Jól van, de ülünk le ide, éppen van itt két üres szék, mert én már nagyon fáradt vagyok.
- Leültek két ablak közé, Feri egy nádszékre, Mari pedig elhelyezkedett egy magas bőrkarszékben, olyan volt, mintha trónon ülne, lábait fölrakta a karszék alsó ráámjára s gondosan, kacéran elrendezte a szoknyája redőzetét, de annyit mégis künn hagyott az apró lábaiból, amennyitől a szem megszegepszik.
- Hát hogy hova lett a kamélia, kérdi? Biz azt elvették tőlem zálogba. No, mit néz rám? Ami igaz, igaz. Ügyetlenül felelgettem a »haragszom rád«-ban. És ez még semmi se volna, hanem elvették a brossomat és gyűrűmet is.
- Ki vette el?
- Egy fiatalember. És ez se volna még semmi, ha visszaadná, de nem adja.
- Micsoda? A gyűrűt se?
- Természetesen azt se.
- Noszty nyugtalanul mozdult meg.
- Hogy lehet az?
- Megharagudott valamiért és hazament, a tárgyakat pedig a zsebében felejtette. És ezzel most már én készen vagyok.
- Vagyis, hogy most már én következem.
- Nincs másképpen.

— Tehát parancsoljon.

Mari az egyik ablakfüggöny csücskét morzsolgatta, fejét a balvállára hajtván, lopva kémlelte a félig lecsukódó pillák alól a Noszty vonásait.

— Maga a vacsora előtt azt mondta nekem, hogy nem nézhet rám. . .

— Nem, nem azt mondtam, nem úgy értettem — tiltakozott Noszty, azzal a fölényes mosolygással, ahogy egy nagyon komoly ember szokott végighallgatni egy bohó gyermeket.

— Ne vitatkozzunk, kérem, erről. Tudja, én amerikai leány vagyok, szabad levegőn és szabad beszéden növekedtem fel. Tudom, hogy maga indokolta, miért szomorítja a látásom. S éppen csak erről az indokról van most szó. Magát azt a tényt, hogy engem nem szeret látni, kikapcsolom. No, meg van elégedve? Sőt megengedem, hogy hunyja be, ha akarja, a szemét, mikor velem beszél. . . Kérem, kérem, ne szóljon közbe, mert mondom, nem ez a tárgy van szónyegen. De az indoklása tett kíváncsivá. Ön azt mondja, hogy ismert vagy ismer valakit, aki a csalódásig hasonlít hozzám. Lássa be, hogy ez engem felbirizgált és folytonosan csiklandozza azóta a fantáziámat. Az ember elvégre nem lehet közömbös a maga hasonmása, hogy is mondjam csak, a Doppelgängerje iránt, kivált ha asszonyfajta. Úgy szeretném, de úgy szeretném tudni, ki ő, hogy hívják, merre van hazája, milyen a lelke, a sorsa és mindent, mindent, ami rá vonatkozik, mert úgy képzelem, hogy az nekem egyedüli testvérem a világ valamennyi emberi lényé között. Oh, mondjon nekem róla egyet-mást. De mi lelte, hogy úgy elszontyolodott?

Feri mélyen sóhajtott s pillanatnyi csend állt be ; hallani lehetne a fejük feletti óra tiktakját, ha a muzsika nem szólna s ha vagy tíz pár nem keringőzne a teremben. Hanem azért mégis csend volt az, csend a zajban, melyet csak ők észleltek s csak őket nyomta.

— Inkább csak bosszankodom — szólott Noszty szembe-tűnőleg kelletlenül, szinte vontatva s bizonyos melankólia-szerű kód borongott a homlokán. — Magamra bosszankodom, kisasszony, hogy olyasvalami csúszott ki a szájamon, amiről nem szokás beszélni. Nincs annak se értelme, se formája.

De már megtörtént, s minthogy úgy állapotunk meg, hát kielégitem a kíváncsiságát, de azt hiszem, nem lesz meglegedve.

— Miért hiszi?

— Mert a Doppelgängerje nem a felső tízezrekből való.

Tóth Mari vállat vont s hanyagul hátradobta magát a karszékekben, mire összeomlott a ruhája előbbi redőzete s más hullámvonalak keletkeztek a fécánszín szoknyáján.

Ferinek a szemét kápráztatta ez, elfordította a fejét, inkább nézett bele a csillár remegő lángnyelveibe; az nem olyan veszedelmes.

— Az iparosok egy mulatságán ismertem meg az elmúlt ősszel a Somlyó-hegyen.

Tisztán látott, hiszen már tudta és mégis a szédület fogta el, mikor most, mint kétségbevonhatlan tény állt elébe, ami csak sejtelem volt és később valószínűség. Sápadt lett, mint a fal és úgy érezte, hogy a szíve hevesen ver, míg a torkát, mintha egy csontos kéz szorítaná össze.

— Úgy?... Igen? — mormolta rekedten — a Somlyó-hegyen? — Majd álmodozva tette hozzá: — No és?

— Egy fiatal leány volt ott...

Egy kissé összeszedte magát s hogy a megindulását palástolja, csintalan mosollyal szóló közbe:

— Mindjárt gyanítottam, hogy nem egy fiatal zerge vagy medvebocs.

— Úgy értettem, hogy lehetett volna menyecske is, de leány volt.

— Valami csizmadia-leány?

— Bizonyára szegénysorsú, amint mondta, komorna vagy ilyesmi, valami úrnőnél.

— Természetesen nagy lábakkal és vörös kezekkel — kötekedett Tóth Mari, fitymáló mozdulattal.

— Ejh — pattant fel Noszty éles hangon, melynek ércét szokatlan melegség töltötte meg —, egy hercegisasszony is elbújhatna mellette.

Lázás öröm töltötte el a leány vonásait, szeméibe fényes csillagok költöztek, arcán piros rózsa nyiladoztak egyszeribe. Milyen jó ilyenkor a legyező, mellyel mindezt el lehet takarni. Asszonyfegyver az, nem csupán csecebeose.

— Ah, ah — ismételte egypárszor gépiesen, mintha a többi nem érdekelné, szétterjesztve két karját, mint mikor a madár el akar szállni, vagy mint mikor az embernek ásítani van kedve s fáradt derekát egyengeti. A nevelőintézetben csináltak így az unalom jelzésére, de mivelhogy illetlen volt, mindig hozzászóttek valami alkalmas mondatot, melynek kapcsolatában a kezek eme kiterjesztése ártatlan illusztrációnak tűnt fel, pl. »Van nekünk egy tehenünk, ekkora szarvai vannak!» Ehhez a jámbor pajkossághoz nyúlt a gonosz vadász kijátszására. Tobzódott a lelke kéjes diadalban. Hm, itt vergődik most a hálóban. Úgy kell neki. Nem árt egy kicsit megkínózni.

— Ön, úgy látszik, egy mesebeli hamupipőkére akadt, kinek a lábára magától ugrik rá az aranycipellő.

— Ráakadtam, de köd előtte, köd utána, mindjárt el is vesztettem s nem hiszem, hogy valaha megtaláljam — felelte Noszty szomorúan, csendesesen, mintegy önmagához beszélve.

— Hogyhogy?

— Nem akarta megmondani, hol lakik, kinél van s minden keresésem hasztalan azóta.

— Oh, szegény ember! — sopánkodott Mari tréfásan.
— S tényleg kereste?

Elemében volt. Nem tudott mit csinálni a pajkosságtól. A cipője sarkaival veregette a szék lábait.

Noszty csak a fejével bólintott, hogy kereste.

— Ej, Noszty, Noszty! — és szemrehányólag fenyegette meg ujjaival — mondja meg nekem, de tegye szívére a kezét és ne vegye tőlem rossz néven, hogy pártját fogom az én kis Doppelgängeremnek, mire való az, hogy keresi? Minek bántja szegénykét?

— Az már igazán az én dolgom — válaszolta hűvösen és felkelt a székről.

— No, no, csak üljön vissza! Még nem végeztünk, uram. Nem szabad haragudni. Mondja meg nekem őszintén, ha már ennyi bizalomra méltatott, mi célja van azzal, hogy keresi? Mit tenne például, ha megtalálná?

— Mit tudom én azt?

— Csak nem venné el feleségül?

— Ki tudja!

- Egy szobaleányt? Egy Noszty?
— Megtették ezt már nagyobb urak is.

Hanem iszen nem ment ez a beszélgetés komoly számba, inkább csak kötekedő incselkedés volt s azt is hirtelen megszakította a Tóthné érkezése, ki már mindenfelé kereste Marit, hogy indulnak-e vagy nem.

— Apa még nem akar menni — jelentette Mari s hófehér homlokán egy árnyék suhant el, az elégedetlenség, hogy zavarják.

— Jó, jó, de hát miért nem jössz az ilyet megmondani, látod, már a wikler is rajtam van.

— Elmerültünk, mamácska — mentette magát mosolyogva —, egy érdekes témába.

— Valami titok?

— Noszty úr beszél nekem valakiről, aki nagyon hasonlít hozzám.

— Bolondság, bolondság — hadarta Tóthné —, mikor olyan fityfirty iskolás leányka voltál, mindig azt mondták, hogy szakasztott olyan vagy, mint az apád, némelyek ellenben esküdöztek, hogy színről-színre engem látnak benned. No, ha ez igaz lett volna, akkor nekem is hasonlítanom kellett volna apádhoz, pedig én sohasem hasonlítottam hozzá... azt kikérem. Ámbár nem mondhatom, hogy csúnya ember lett volna, inkább csinos volt és a szemei is kékék voltak, sőt meglehet, hogy most is kékék. Tehát még visszavigyem a wikleremet, mit gondolsz?

— Vidd vissza, mama.

Tóthné szorosán a falak mellett, hogy a táncoló párok fel ne lökjék, visszatípett a bundaszobába, Mari pedig az elmélázó Noszty felé fordult.

— Mondja csak, tényleg nagyon hasonlított hozzám?

Úgy tett, mintha már elejtette volna a fonalat; mintha a lelke nem volna jelen s talán annál a másiknál kódognék.

— Mit tetszik kérdezni? Őt? Oh, igen. A megszólalásig sőt a megszólaláson túl, mert a hangja is hasonlított.

— Jaj, de szeretném ismerni — csacsogott a leány, megeredt a szava, mint a forrás vize, ha a rajta fekvő kő elgurul. — Ha én király volnék, vagy mit beszélek, királyné

és volna ilyen hasonmásom, palotahölgynek tartanám magam mellett. Milyen pompás dolgok sarjadzhatnak ebből!

— Ugyan.

— Két személyben volnék s ha olyat tennék, ami a királynénak nem illik, ezt akkor ő vállalná. Ha az urammal kellene valami kellemetlen dolgot igazítani, a másik személyemet küldeném, kivált amikor mérges lenne az uram, ti. őfelsége. (Édesdeden nevetett hozzá s Ferit is láthatólag gyönyörködtette a rakoncátlan vidámsága.) Aztán mi mindent lehetne csinálni! Egyszer csak azt írják a magyar újságok, hogy a királyné megjelent ma Bontóváron a református templomban és együtt énekelt a hívekkel a zsolttárogat, mire a bécsi újságok vadul cáfolnának, hogy ez nem igaz, mert a királyné ugyanabban az órában reggelit adott Bécsben a Hofburgban s a cercele után kikocsizott Ferenczy Idával a Práterbe. Hahaha! Milyen marakodás, veszekedés lenne ebből.

— Ej, ej, Mari kisasszony! Hát így csapná be az alattvalóit? Csakhogy azoknak is volna ám eszük.

— Rá nem jönnének, higgye meg.

— Dehogynem. Ferenczy Ida határozná. Ahol Ferenczy lenne, az vétetnék igazi királynénak. A két egyforma királynéhoz két egyforma Ferenczy Ida is kellenék.

Egyre beljebb csúsztak a »zöld« beszélgetésbe, akár egy bakfis és egy gimnazista; napsugárból, ködből, naiv bohóságokból font kötélletrán lépegettek az égbe. S útközben úgy nekimelegedett a Noszty szíve, hogy a jóság harmatját izzadta ki; restelni kezdte, hogy ilyen alattomos törtvetett az ártatlan, kedves leánykának. És talán vissza is riad az utolsó percben, ha meg nem vigasztalja, hogy nini, hiszen Mari is komédiázik. Ohó, hisz akkor az ő dolga nem galádul kivetett háló, hanem szabályos lefolyású párbaj. Hát csak hadd folyjon tovább. Annyi különbség azonban mégis volt, hogy Mari nem láthatta a Noszty hamis játékát, Noszty előtt ellenben Mari minden kártyája úgyszólván ki volt terítve.

— No, csak sok mindenféle tarkabarka dolgot lehetne csinálni egy tökéletes hasonmással — erősködött Mari —, akár hiszi, akár nem. Vegyük csak például a mi esetünket,

mit szolt volna mélyen tisztelt kamarás úr, ha én azt talál-
tam volna mondani az imént, mikor a somlyói leányt említette,
hogy itt vagyok, ragyogok, én vagyok az?

— Egyszerűen nevettem volna, hogy maga milyen
tréfás kedvében van.

— És nem hitte volna el?

— Nem hát. Mert nemcsak szeme van az embernek,
hanem esze is. A szememmel elhinném, az eszem azonban
ellentmondana, mert hogyan juthatott volna el a kisasszony
egy közönséges iparomulatságra?

Mari felkelt a székről, Noszty elé állt s meghimbálván
a szoknyája két szélét, osupa merő osintalanságból meg-
hajtottta magát, kisleányos ceremóniával.

— Úgy, ahogy eljuthatott a méltóságos kamarás úr.

— Hja, az más. A belindek kiüti fejét a parkban, a
réten, az árokban és mindenütt, de a pálma csak a maga
levegőjében és földjében.

— És hátha nemcsak mondanám, hanem tényleg is
én volnék a somlyói leány?

Hangja reszketett és mereven nézett a Noszty arcába ;
még csak egy pillája se rezdült meg.

— Isten ments — mondá csendesen.

S ez láthatólag lehangolta Marit.

— Nem is örülne neki?

— Ellenkezőleg.

— Miért? — kérdé halkán ; visszaült a székébe és a
szemeit lehunyta.

— Mert amikor feltaláltam volna, jobban elveszteném
őt, mint mikor nem tudtam, hogy hol van s legalább gondol-
kozhattam felőle.

— Nem, nem értem önt — tagolta a leány rekedten
s feje a vállára billent, mint az eltört növény virágpártája.

— Pedig világos. Maga milliomos leány, én szegény
ördög s oly messze volna tőlem, mint az egyik planéta a
másiktól. De szerencsére nem így van.

— Jól van, végeztünk — szolt Mari s kevélyen föl-
emelte a fejét, mint a páva. (Oh, de gyönyörű nyaka volt) —
hanem akármilyen nagy is a különbség, uram, a szegények
és gazdagok közt, azért mégis van egy megjegyzésem.

— S ez?

— Hogy aki mivel tartozik a másiknak, azt köteles teljesíteni. Hallja ezt?

(Egy francianégyes első akkordjait kezdte pengetni a banda.)

— Ön egy négyessel maradt adósom, mikor ősszel a Somlyó-hegyről eltűnt. Igaz, vagy nem igaz?

S gúnyosan nevetett a szeme közé.

— Klára! — hebegte Noszty elkábultan. — Oh, Istenem, csakugyan maga az? Lehetséges-e vagy álmodom?

Oly természetesen adta a meglepetést, hogy egy nagy színésznek is becsületére vált volna.

— Én ezt a négyest most egzekválom.

Erre aztán nem tehetett egyebet, odanyújtotta a karját Marinak és szépen beálltak a sorba a gyülekező párok közé.

— Hiszi-e már, hogy én vagyok?

— Igen — felelte Noszty zavartan, mintha még most sem szedte volna össze magát —, a személyazonosság meg van állapítva.

— Mégis igaz, hogy csak a hegyek nem találkoznak — mondá álmatag arccal Mari.

— De még azért sok érthetetlen van.

— Van, van — hagyta rá a leány, s szelíd panaszkodás borulata rezgett hangján.

— Például, miképpen jutott oda a kisasszony?

— Csitt! Valahogy ne említse a szüleim előtt, ők nem tudnak erről. Egy kis pajkos csíny volt tőlem, egy rossz szeszély, de ők, ki tudja, mit gondolnának. Tartsa örök titokban és ne feledje, hogy magának is sok van a rováson. Mért szökött meg előlem?

Éppen felelni akart Noszty, de nem lehetett, a francianégyes nem alkalmas ilyen kimagyarázásokra. Az ember nem maradhat meg állhatatosan a párja mellett, mint a becsületes, őszinte csárdásban. Csapodár, csélosap tánc ez (vagyis inkább poétikus járkálás), olyan, mint a francia lélek, határozatlan, vágyakozásokkal teljes. Az elegancia mártásával föleresztett szeretkezés. Hivalkodó flört, keoses szemle s nem az érzéseknek mozdulatokban kifejezett óceánja. A táncos végigviziteli az egész hölgykoszorút,

mint a vadméh, körülöng minden virágot: illegeti magát előttük, hajlik, bókol, közójük fonódik, meg elkapcsolódik s megy tovább, tovább, mintha egy bűvös könyvben levelezne. A szemük közé mosolyog, megfogja a kezöket és egy-egy könnyed, finom fordulatot lejt mindenikkel, míg egyszer csak, a figura végén, megint visszakerül valahogy a párjához, aki azóta szintén valamennyi kézen megfordult.

Mikor összekerültek, megint csak ott kezdte Tóth Mari.

— Hát igazán kutatott utánam?

— Igazán.

— És hogy?

— Újsághirdetéseken.

— Ne mondja!

— Nem olvasta?

Mari a fejét rázta.

— Hiszen tudja, hogy nem tudok olvasni.

Édesdeden kacagott hozzá; erre aztán Noszty is elnevette magát, mintha egy ezüst csengettyű szép harmóniában csilingelne együtt a kolomppal.

Elváltak a quadrille rideg szabályai szerint, meg összejöttek, útközben itt is, ott is egy-két szót kellett váltani ezzel vagy emezzel. Az öreg Podwolski, aki szinte ott poroszkált a kolonnban, kedveskedve súgta a Mari fülébe: »Ezek a zsvány Nosztyak mindig megelőznek«. Az egyik Krackner kisasszony hangosan mondá a háta mögött valakinek: Ma nagyon jó színben van Tóth Mari — mire azzal felelt az a valaki: »Olyan, mint egy olvadó gleccser«. Mari hátra se fordult, bánta is ő most, alig várván, hogy újra a táncosához jusson. Dehogy veszítette volna el a fonalat:

— Megvannak még azok az újságlapok?

— Megvannak.

— Hozza el nekem egyszer! Elhozza?

— Minek?

Lomhán húzogatta a vállait, mintha feleletlen gondolkoznék.

— Hát csak — mondá azután vontatottan. — Hiszen nekem szóltak.

— Isten tudja — felelte Noszty —, inkább csak annak a másiknak, az árnyéknak, aki volt és nincs többé.

— Ejnye, Noszty! Ne legyen olyan szemtelen.
Megfenyegette az ujjáival.

— Jó, hát elhozom.

— Mikor?

— Amikor parancsolja!

— Hozza el holnap.

— Az nem lehet. A régi lapok a pesti lakásomon vannak, ahhoz legalább is egy hét kell.

— Hozza hát el egy hét múlva.

— Hol lakik.?

— Oh, maga golyhó! — nevetett Tóth Mari. — Még azt se tudja? Alsó-Reketyésen.

De mindezeket csak szaggatottan, közvetve, jóformán lopva lehetett megbeszélni, míg a négyes véget nem ért. Mikor pedig véget ért és Noszty a helyére vezette táncosnőjét, már akkorra ott állottak Tóthék az ajtónál, oda-intették a leányukat.

— Nem vagy nagyon kimelegedve? — kérdé Tóth úr.

— Nem.

— Hát akkor menjünk, fiam; készülődj, búcsúzz, anyád már nagyon álmos.

Mari leeresztette kezeit, arca megnyúlt, elkomorodott, egy ellenállhatatlanul kedves grimaszt csinált (ami az öreg Tóthot mindig megigézte), s aztán azon az elkényeztetett, nyafka, elnyúlt hangon, mellyel makrancos kis leányka korábban uralkodott az öregeken, s mely most is a szívükig hatott, mint édes emlék a múltból, jelentette ki:

— Én még nem akarok hazamenni.

— Mit, te még nem akarsz? Hallod ezt Krisztina, a fruska még nem akar hazamenni? Hát mit csináljunk?

S ezen aztán olyat kacagott, hogy a csipkefüggönyök mozogni kezdtek a hahotájától, mintha a szél lengetné. És minden nevetett köröskörül. Nevettek a gyertyák, lobogva, incselkedve, nevettek a tükrök, a virágok az aszszonyi hajakban, az opálok, smaragdok, rubintok a fülbevalókban és násfákban, a buzogányos Palojtayak és a Stuart Mária-galléros Palojtaynék a falakról, mert hát olyan nevetető is, hogy ez az életúnt, törékeny, sápadt arcú kis Mari, aki elálmosodik udvarlói közt otthon, aki már ásít vacsora

közben az utolsó ételnél, akit mindig csak parancsszóval lehet kimozdítani otthonról, most megköti magát, hogy azt mondja, ő nem akar még hazamenni.

— Olyan nagyot neveltél — mondá Tóthné —, hogy kiment az álom a fejemből.

— És belement a ravaszság, mert ezt azért mondod, hogy a leányod akarata meglegyen. No, eredj hát még vissza, te kis korhely, te éji pille.

Majd félrehúzta Tóthné egy szögletbe s hamiskás hunyorítással kérdé:

— Ennek valami oka van, Krisztina. Ez nagy változás. Nem vettél észre semmit?

— Nem, nem. Semmit se vettem még észre. A leányka még egy óra előtt haza akart menni, nekem is szólt, hozzád is elment. A változás hiszen kétségtelen, de azt mondják az orvosok, hogy az ember minden hét évben megváltozik, minélfogva talán az elmúlt óra alatt telt el a hetedik év . . . De talán nem is a doktorok mondják, mert azoknak úgysem hisz az ember, hanem annyi más embertől hallottam ezt, hogy már szinte azt hiszem, én magam találtam ki. Gondolod, hogy nem így van?

— Ostobaság! — felelte Tóth Mihály — nem kell ahhoz hét esztendő, elég ahhoz egy csinos bajusz.

Azon meg aztán Tóthné nevetett édesdeden s óvatos maoskaléptekkel húzódott a leánya után, de úgy, hogy az ne lássa, ne tudja, meg-megállt valamely a háta és vállak által védett helyen, s a hónapok alatt nézett szét, föl téve lornyettjét is, hogy azt a bizonyos bajuszt fölfedezze.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

A SZT. SEBESTYÉN-PIHENŐHÁZ ÉS A REKETTYÉSI KÚRIA, VALAMINT LAKÓI

A mezeryei »Nagy korsóhoz« címzett vendéglőben, melyre olyan korsó van ráfestve, hogy beleférne három akó sör, közönségesen két okos ember szokott esténként sakkozni. Néha csak beszélgetnek s mindenkinek van egy rögeszméje. Az egyik okos ember, dr. Pázmár Anzelmus azt állítja, hogy törvényileg meg kellene tiltani az ötven éven alóli emberek gyógyítását (maga alatt vágja a fát a doktor), mert ha egészséges szervezetű az ötven éven alóli ember, magától is meggyógyul, ha pedig nem jó szervezetű, hadd menjen a maga útján, ne szaporítsa itt a kenyérpusztítókat és a rossz szervezetű utódokat; gyógyítani csak az ötven éven túlit volna szabad, az öregségi bajok reparálása céljából. Ha ezt a törvényt behoznák, akkor kellene aztán megnézni vagy száz év múlva Magyarországot. A másik okos embernek, Holics József kéményseprőmesternek, szinte van egy hazamentő eszméje (mert van az minden magyarnak). Azt mondja ugyanis, hogy egy országot csak a kémények tehetnek naggyá. De ez aztán biztos. A kormány ostoba, mert az embereket számláltatja meg a statisztikusokkal, holott ahelyett kéményszámlálást kellene elrendelnie. A kéményekben van az erő. Anglia nem azért nagy, mert negyvenmillió lakosa van a három királyságnak, hanem mert van vagy tizenötmillió kéménye. Minden három lélekre esik egy. (Csak azt szeretném tudni, a ponciusát, hogy ki tisztogatja azt mind!)

A doktor rossz véleménnyel viseltetett a kürtők iránt, mint amelyeknek füstjében megy ki az ember keresménye. A kéményeket, úgymond, csak Dickens szerette, mert a szél regényeket dudált be neki azon keresztül.

Ennek ellenében, bár nem olyan tudós ember Holics mester, mint a doktor, mégis kivágja a rezet:

— Bizonyára vagynak kémények, amelyeken kiszalad a föld, de viszont vagynak kémények, amelyeken beszalad a pénz. Igaz, hogy ilyen kürtői csak az egy Tóth Mihály-nak vagynak.

Az ám. A rekettyési uradalom tele volt ilyen karosú, égnek meredező kéményekkel; ott állt a gőzmalom a falu végén, a kockagyár roppant kürtője és a fűrészmalomé az erdő alján, továbbá egy nagy szeszgyár is ott dolgozott még tavaly a kenderáztatók mellett, ami krumplit már a tótoskák nem bírtak megenni, átváltoztatta nekik alkohollá; volt még azonfelül téglagyár a birtokon és Isten tudja mi minden. Egyszóval Tóth Mihály nem hiába járta Amerikát, valóságos kis paradicsomot teremtett az elhanyagolt birtokon, hol az idillikus ősgazdálkodás mellett megkísérelte az amerikai rendszert is: zsidó nélkül gazdálkodni — amit ő így fejezett ki a szomszéd birtokosok előtt, kiknek alagsóvezett rétjeit és füstölő gyárait megmutogatta: »Az urak szidják a zsidót, pedig nem tudnak megenni nélküle, mert ő veszi meg, amit termelnek, én nem szidom, pedig nincs rá szükségem, mert lehetőleg magam dolgozom fel, amit termelek, ezáltal munkát nyújtok a népnek és — tette hozzá — magam teszem zsebre a hasznot«.

Csak abban nem volt igaza, hogy a hasznot ő teszi zsebre. Tóth Mihály birtoka öntötte ugyan a pénzt, de ő nem volt kapzsi és haszonleső (amerikai részvényei úgyis eleget jövedelmeztek), amit a birtok hozott, okos bőkezűséggel szórta szét jótékony célokra, többnyire névtelenül, sohase hivalkodás okáért, nemes ösztönből, azért az élvezetért, hogy ő magát jó embernek és hasznos polgárnak tudja. De a jótékony-sága egészen más volt, mint az idevaló magyaroké. Követválasztásra nem engedte magát megpumpoltatni, párt-célokra se adott egy grislit se (amiért aztán rossz hazafinak tartották), még kevésbé volt munificens templomok és papi dolgok iránt (amiért kijárt neki a »pogány kutya« elnevezés), hanem ahelyett kiosztott nyaranként a kontóvári gyerekek közt háromszáz labdát, télen pedig ugyanannyi pár korcsolyát (ezért meg már éppen félbolondnak emlegették), s megalapította Mezernyén (a tatár fővárosban), a Szent Sebestyén-szanatóriumot, melynek ő lett a védnöke s költ-

ségeit jóformán maga viselte. Ezért már nem merték szidni, csak magukban gondolták: »Ostoba fráter«.

Voltaképpen csak azért alapította, mert vagyona egy részét valami jó célra szánta. S ez elég jó. Az Isten iránta való jósága megtermékenyítette az ő szívének jóságát is. Az öröklött vagyon rendszerint göggel jár, a szerzett vagyon bizonyos alázatossággal, bizonyos bocsánatkérés-félével az emberiség iránt, mely elől a tejfölt leszedte. Innen van az, hogy a parvenük humánusabbak, mint a született nagyurak. Ezek a külső csillogásra költenek, azok a szerencséjük nyomán keletkező irigység tompítására.

Talán ez a szempont vezette Tóth urat is? Talán az amerikai nábobok példája? Akármilyen vezette, elég praktikusán csinálta. Nem doktorokat alkalmazott a kórháznál, hanem öregasszonyokat, akik az ápoláshoz értettek és a főzéshez, doktor csak egy volt, az említett Pázmár Anzelmus. A kórházat nem nevezte el ispotálynak, hanem Szent Sebestyén-pihenőháznak, mert az ispotály szó ellenszenves azon a vidéken. Gyalázatnak tartja a paraszt a kórházba való jutást: az akasztófán meghalni vagy a kórházban, egyforma szégyen, sőt az akasztófa még valamivel gavallérosabb, mert a király akasztatja fel az embert roppant ceremóniával (s az is csak valami), de az ispotály borzasztó, inkább pusztuljon el az illető a garádban, a lésza alatt!

Ez elnevezés alatt csakhamar fölvirágozott a kórház s tele lett betegekkel és szimulánsokkal (mert híre ment a jó kosztának), s a nép is belátta a Tóth Mihály áldozatkészségét, számos jellel mutatta ki iránta szeretetét és nagyrabecsülését, úgyhogy Tóth Mihály úr, aki csak azt célozta, hogy lázároknak és ügyefogyottaknak vigasztalást nyújtson, önmagának szerezte a legnagyobb vigasztalást és gyönyörűséget. Jobbnak, nemesebbnek, tisztábbnak érezte magát, valahányszor az egyemeletes vörös téglaeépület szemébe tűnt. Ez tehát az ő alkotása. Úgy tűnt fel neki, mint egy kőből összerakott oltár, melyről imádság száll az Istenhez a kémények füstjében. . . . Ez a füst ugyanis a betegek számára főtt ételkből származik.

Kevély volt erre a dolgára s lassankint minden javítási és cselekvési szenvedélye erre a pontra gyűlt. Kertet csinált

a betegeknek, artézi kutat fúratott nekik, hogy jobb ivóvizük legyen, örökké tett-vett, járt-kelt a Szent Sebestyén-pihenőház érdekében.

Majd minden délután áthajtatott Mezernyére, ha nehéz betegük volt, néha éjszakára is ott maradt, kivált ha krízis előtt állott, érdekelte, hova billen a Párkák orsója. Egy szobája volt berendezve az emeleten, abban hált, este pedig olyankor, a »Nagy Korsó«-nál vacsorált s hallgatta a dr. Pázmár és a Holics József disputáit a kéményekről és a beteg emberekről. Néha ő maga is beleszólt szelíd, csendes modorában, leginkább az orvos rögeszméje ellen, ki Spárta példájára, egy erős, edzett fajnak roppant jövőjét tudta élénk színekkel kifesteni, azon az alapon, hogy hadd hulljon a férgese.

— Nem doktorhoz méltó beszéd ez — jegyezte meg egyszer Tóth Mihály.

Pázmár úr nagyon neki volt már hevülve, nem hagyta magát.

— A doktor is lehet okos ember a privát óráiban.

— Igen, de mindenekelőtt neki kell a legjobban áthatva lennie a modern humanizmustól, mely ez előhaldott századnak a legnemesebb alap gondolata. Önben a múlt századok szelleme nyilatkozik, mikor az embert, mint birközési alanyt tekintették a királyok és oligarchák.

— Ejh, menjenek önök a pokolba azzal a modern humanizmussal. Az is csak svindli!

— Ejnye, doktor, doktor! Hiszen maga alatt vágja a fát. A saját működését törpíti le és egy kicsit az enyimet is.

— Bánom is én!

— Hát nem lélekemelő az, mikor az év végén kimutatást csinálunk a Szent Sebestyénnél s azt jelenthetjük, mint például tavaly, hogy kétszázötven beteget bocsátottunk el meggyógyulva? Nem érez ön ekkor egy kis meleget szíve táján? Vallja meg őszintén.

— Nem.

— No, én érzek.

— Pedig, ha valaki, úgy éppen ön nem érezhet.

— Hogy én? — dadogta Tóth úr, részben csodálkozva, részben elképedve, részben sértődve.

— Ön, ön, Tóth úr — rikácsolta a doktor és az egész pohár puncsot fölhajtotta egyszerre.

— Hogy érti ön azt? — kérdé Tóth Mihály tompán.

— Nos, én goromba ember vagyok és ha már annyira jutottunk, hát megmondom önnek az igazat. Ahogy én önt ismerem, Tóth úr, le fog a szeméről esni a hályog s egész világításban meg fogja ismerni a saját, úgynevezett modern humanizmusát, amelyre most olyan sokat tart.

— Vajon? — szolt Tóth Mihály s kétkedve rázta a fejét.

— A dolog valóban úgy áll, hogy körülbelül kétszáz beteget gyógyítunk ki évente a Sebestyénben, de miután én egyszermind a gyári orvosa is vagyok Tóth úrnak, én ennélfogva arról is vezetek magánstatisztikát, hogy az ön gyáraiban hány ember betegszik meg és nyomorodik el évenként, a szeszgyárban előállított alkohol pusztításait nem is számítva, körülbelül háromszáz lélekre rúg, az idén pláne több volt. No, mármost . . .

— Ugyan, ugyan — vágott közbe Holics uram, szürke, gömbölyű fejét rosszalón csóválva.

— No, mármost — folytatá a doktor feltartóztat-hatatlanul —, ha Tóth úr beszüntetné egy napon gyáraiban az üzemet és bezárná a Szent Sebestyént, hát maradna évenként ötven ember haszon. Ilyen az a modern humaniz-musa a kémények urainak, hahaha.

Tóth Mihály elvörösödött, mint a rák, kihörpintette szó nélkül a whiskyjét s azzal hazament lefeküdni a szanatóriumi szobájába. Mikor reggel felkelt, már akkor az orvos az inspekcióját végezte a betegek közt.

— Majd ha készen lesz, doktor, rendelkezésemre bocsátja azokat az adatokat.

— Miféle adatokat? — csodálkozott Pázmár.

— Amelyekről tegnap este szolott.

— Tegnap este? Miről is beszéltünk tegnap este? Ah, igen, emlékszem már. (Nevetett, mint aki valami jó tréfára emlékszik vissza.) Tényleg összeállítottam ezeket az adatokat.

Kihozta szobájából s átadta neki.

— A statisztika azért jó tudomány — jegyezte meg —, mert mindent be lehet vele bizonyítani.

Tóth Mihály azzal kezét fogott vele s hazament Re-kettyésre. Nem is jött el, csak harmadnapra, amikor vissza-adta a jegyzeteket Pázmár úrnak.

— Önnek igaza volt — mondá egyszerűen. — A mai naptól kezdve bezártam a gyárait.

— Csak talán nem? — hüledezett a doktor.

— De igen. Ön meggyőzött engem, hogy az effajta humanizmus öncsalás, istencsalás és népcsalás. Egy szájból hideget és meleget fújni s bezsebelni az emberek tiszteletét, nemtelen dolog. Vagy a gyárakat kell becsukni vagy a szanatóriumot. Számot vetettem magammal, elég gazdag vagyok hozzá, én a gyárakat szüntetem meg.

— És az én gyári prakszisom és fizetésem?

— Az is megszűnt a mai nappal. Vagyis a fizetés jár még egy évig hálából, azért, hogy fölvilágosított.

Pázmár dr. ránézett, nem tréfál-e s mennyre-földre esküdözött, hogy ő csak tréfált tegnapelőtt, de bizony Tóth Mihály egészen komolyan vette a dolgot s attól a naptól kezdve a rekettyési uradalomban megszűntek füstölögni azok a szép magas, karcsú kémények, a Holics József uram kedvencei.

Ilyen ember volt Tóth Mihály. Hirtelen elhatározású, s amit egyszer eltökélt, amellet kitarató, sőt hajthatatlan.

A gyári üzem megszűnése sok szóbeszédre adott alkalmat annak idején, de kevés következménnyel járt, hacsak azt nem vesszük, hogy a »Nagy Korsó« két szenvedélyes vitatkozója végre abbahagyta az évekig tartó szóharcot, a doktor óvatos volt a betegek hiábavaló gyógyításáról elmélkedni, a kéményseprőmesternek pedig fájt a szíve a kürtőkért, melyeket ő söpörtetett azelőtt, s a be nem hegedt sebet nem akarta többé érinteni, azonfelül egy pontban mind a ketten megegyeztek, hogy Tóth Mihálynak az egyik kereke hiányzik. A távol álló körök természetesen nem hitték el Pázmár előadását, hanem arra vezették vissza a gyárak megszüntetését, hogy nem jövedelmeztek eleget (van ám Tóth Mihálynak magához való esze), de akadtak olyanok is, akik azt sugdosták: Tóth Mihály uramnak elfogyott immár az aprópénze.

Ezt az utóbbi híresztelést azonban nemsokára tudtán és akaratán kívül is alaposan megcáfolta, midőn a múlt év végén a bontóvári takarékpénztár válságos helyzetbe jutott, s még Pesten járt küldöttel sem bírtak a pénzüc

rendkívül nyomott helyzete miatt gyors segítséget hozni jó szerencse, a vonaton összetalálkoztak Tóth Mihállyal, s elpanaszolván neki a bajukat, megjegyzi az amerikai szerényen: »Ejnye, ejnye, hm. Ami pénzem van most a ház körül, beviszem holnap az uraknak«. Be is állított másnap és leolvasott nekik a pulpitusukra egy negyedmillió forintot.

Most már egészen a terményekre vetette magát, de ebben is mesés sikereket ért el, mert nem a sablonos gazdálkodást folytatta, nem azt nézte, hogy ő mit szeret, hanem hogy mit szeret a föld; egy ötszázholdas táblát beültetett hagymával, több mint százezer forint tiszta jövedelmet hozott neki, egy másik nagy táblában rengeteg mákja termett, egy harmadikban lencséje. A pompás talaj, mely már megunta az örökös búzát, szinte nekiszilajodott mámoros jókedvében, hogy valami újat mutathat.

A szomszéd birtokosok nem győzték bámulni szerencsését, s dicsérni csodálatos szakértelmét, de ő mindig kitért a dícséretnek elől.

— Nem tudok én semmit. És éppen abban van az erőm, hogy ezt tudom magamról, s olyanokra bízom a dolgaimat, akik tudnak hozzá. A mineapolisi egyetemen van egy komám, aki a Mari leányomat tartotta keresztvívre, nagy vegyész, annak zacskókban beküldöm különböző dülökből a talajt, ő vegyelemzi és megírja, melyik milyen növénybe szerelmes. Én aztán csak az áldást adom rá. Ez az egyik titkom. A másik az, hogy jól fizetem az embereimet, a béresek, juhászok bére fokozatosan emelkedik s nyugdíj van kikötve öreg napjaikra, ezzel érem el, hogy jól viselik magukat és együtt éreznek velem. A gazdaszjtjeimmel pertu vagyok s ha valamit mondani akarok nekik, én keresem fel őket, amiért aztán jól érzik magukat nálam és fizetésen felül bizonyos hányadban osztoznak velem a jövedelemből, egyszóval, szépen megélnék a birtokon valamennyien, sőt azonfelül nekem és vendégeimnek is jut.

Még pedig elég vendég fordult meg a háznál, kivált mióta Mari eladósorba került. Kedves, barátságos háztartást vittek, melynek azonban voltak holmi különösségei,

melyeket balul ítéltek meg némelyek s csúfolták érte háta mögött a kiflikirályt. Már mindjárt furesa, hogy a kastélyban, mely egykor a Várkonyi báróké volt, a gazdatisztek laktak, a tulajdonos az ambitusos tisztartó-házat foglalta el. »Még ez is túlságos bő és fényes nekem — mentegetőzött Tóth úr. — Mit keresnék én abban a zordon kastélyban, azokban a nagy termekben? Megfagnék én ott».

Bent a szobákban is különö összevisszaságban fonódott egybe a legridegebb igénytelenség a legnagyobb pompával. Az előszobában néhány keményfaszekrény van, egy ruhafogas, rajta a Mari kékrókás bundája lóg (Worthtól való elsőrangú darab) az öregúr birkabőrrel bélelt fakó kabátjai közt. A falon egy velencei tükör látható, mellette az aratók szalmakoszorúja, a tükör alatt egérfogó masina és egy kosár, amelyben az anyamacska ül világtalan kölykei. Kedves parányi fejüket ki-kidugják, azután megint összebújnak az anyjuk meleg teste alá. Ámbár iszen ebből a szempontból elég tisztességesen ellátva jöttek a világra, primes bundában mindenik.

A nagy nappali szoba is a fent írt képet mutatja. Minden előkelő és értékes, ami Mari kisasszonyra vonatkozik vagy az ő tulajdonát képezi, a többi pedig polgárias. Egy korhadt sublódsszekrény, néhány olcsó, csikos kanavásszal behúzott szék és ugyanolyan kelméjű hepehupásra besüllyedt kihúzás dívány, egy hibátlan tigrisbőr a padlón s halvány zsenilia-szőnyeg rózsákkal, a kánai menyegző egy rossz színnyomata a falon, húsvéti barkával a ráma mögött, átellenben Mari kisasszony pompás arcképe kis leányka korából Lenbachtól, egy kétezer forintos mahagoni zongora, egy puhafa pohárszék festetlen (a faragóbéres készítménye), egy XIV. Lajos korabeli bronzdiszítésű rózsafaasztal, melynek felső lapján művészien van berakva a fontainebleui kastély. A szoba másik sarkában is van egy asztal, de ez már nem műredek, egyszerű X-lábú alkotás, melyen a Mari kedvenc virágai telelnék drága majolika cserepekben. S így megy ez végig. A Tóthné szobájában, akár válik díszére, akár nem a zöld ripsz-garnitúrának, egy szuszék áll az ajtónál, tele ocсуval, hogy amikor a nemzetes asszony kifelé megy, belemarkolhasson, mivelhogy künn csipogva gyűl köréje, ha meglátja,

a sok lesipuskás, potyakedvelő baromfi s azt nagyon szereti a nemzetes asszony.

Érdekes volna a Mari kisasszony szobájába is benézni, milyen kedves, tiszta, csillogó, csupa hab, csupa csipke, mint egy királykisasszony fészke, de oda nem illik belépni akármikor, sőt a legjellemzetesebb a gazda szobája lenne, de ilyenkor, ha az eszterga berreg, nem szabad őt háborgatni. Most templom a szoba s lakója az Istennek áldozik, vagyis első szerelmének: zöld posztókötényben, felgyúrt ingujjakkal tajtékpipákat csinál a cselédeknek és a tiszteknek.

Azaz van, akinek minden szabad. Mari kisasszony rántja fel az ajtót, ijedt képpel, szelesen.

— Apa, apa — lihegi —, vendég érkezett.

— Hát aztán? — mondja az öreg nagy flegmával.

— Hamar, hamar, vedd le a kötényt... a kötényt... az ablakon át láttam, mindjárt itt lesz.

S ezzel maga rohant, hogy a kötényt megoldja.

— De legyen már eszed, mit rángatsz? Mért félsz úgy a köténytől? Hiszen nem loptam én azt.

Mari a lábával toppantott.

— De ő van itt — hebegte zavartan —, az izé...

— Talán bizony az esztergomi hercegérsek? — mondá az öreg Tóth némi csodálkozással.

De már akkor kopogás hallatszott az ajtón, s az új szolgabíró, Noszty lépett be.

— Isten hozta, Isten hozta — szaladt elébe az öregúr, ismergetve, ki legyen. — Ah, az én múltkori gibicem — kiáltá vidáman s megrázta a jöttnek mind a két kezét.

— Mint a járás új tisztviselője, kötelességemnek tartotam tiszteletemet tenni.

— Örülök a szerencsének. De menjünk talán a szalonba, mert itt nagy rendetlenség van. Pipákat metszek a cselédeknek. Értek hozzá egy kicsit. Pipacsináló voltam valamikor. Hej, milyen szép idők voltak azok!

Noszty tapintatosan jegyzé meg, hogy csak az az igazi úr, aki a kezével is meg tudja a kenyerét keresni, nemcsak az eszével, mert annak két dominiuma van.

A szalonban csakhamar megjelent Tóthné is. Valóságos örömlármával fogadta a váratlan vendéget. Bocsánatot kért,

hogy előbb nem jött, de nem vette észre a kocsi érkezését. Ebben a latyakos sárban nem zörögnek a kerekek, csak huruttyolnak. Ámbár előre érezte, hogy ma kedves vendég lesz.

— Mert valóságos kalendárium az én testem és szibilla-könyv — folytatá szokott modorában, mindig a jelentéktelen részletekbe csúszva az alapgondolatról —, ha lábamban van hasogatás, akkor eső lesz, ha a halántékom ég, szél lesz, ha a balszemem viszket, kedves vendég jön, ha az orrom viszket, valami eltörik a háznál... ha a jobb fülem zúg, rossz hírt hallok, vagy ha talán a bal fülem, nem tudom bizonyosan, te talán tudod, Mihály.

— A bal füled lesz, Krisztina. mert csak a balra hallasz — nevetett Tóth úr.

— Ejnye Mihály, Mihály — botránkozott meg Tóthné —, mi szükség a feleségedre rápirítani? Mért nem doboltatod ki a bontóvári piacon hajdúval, hogy siket vagyok? Tudhatnád, hogy minden asszony asszony s egyik se szereti, ha a hibáit kikürtölik.

— Nem akarom, szívem, hogy elszeressenek tőlem — tréfálózott Tóth úr.

Erre aztán Krisztina asszony is elmosolyodott és rászólt a hallgatag Marira, ki olyan zavartnak, ügyetlennek, bátoratlannak érezte magát e pillanatban, mint még sohasem.

— Ugorj, leányom, hozzá az asztalra egy kis szilvóriumot és pogácsát.

Miközben még mindig dörzsölte a viszkető bal szemét.

Noszty úr szabadkozott, hogy az ő kedvéért ugyan ne fáradjon a kisasszony, mert ő a világért se kér semmit, s hogy megakadályozza, mert Mari már megindult, utána szaladt a szomszéd szobába és ott hirtelen átadott neki néhány összehajtott régi újságot.

— Amit ígértem, kisasszony. Tudja, a somlyói tündérről.

— Emlékszem — felelte félénken, s a fekete kabátkája alá osúsztatta a fakó újságot.

— És most már jöjjön vissza, mert azzal az ürüggyel szaladtam maga után, hogy megakadályozom a pogácsahozatalt.

Noszty ezek után csakhamar felkelt és búcsúzott. Sopánkodtak, amint ez már minden magyar házban szokás,

hogy mért nem marad ott ebédre, játszották a sértettet, fenyegetőztek, hogy sohase bocsátják meg, csábították, hogy özgerinc lesz és balatoni fogas, délután tarokk-parti, mert a kasznár egyike a legjobb tarokkistáknak Magyarországon és a kapcsolt részekben. Noszty azonban kibeszélte magát, hogy most csak rövid, tiszteletteljes vizitre jöhetett, mert ebédre Voglányba hivatalos, ott találkozik a hűgával, a főispánnéval, akit még nem látott, mióta itt van. Sok huzavona után utoljára abban egyeztek meg, hogy a jövő héten eljön egy egész napra s hogy azután is mindig ideszáll, ha a hivatalos dolga erre hajtja. Búcsúzaskor ünnepélyesen kezet kellett adnia mindezekre.

— Annyit leszek én itt, hogy még rám is unnak asszony-nénémék — ígérgette.

— De már azt csak nem tesszük — tiltakozott Tóthné, kit egészen elbájolt a bizalmas »asszony-néném« megszólítás, mintha hájjal kegnegetnék.

Künn az ambituson az úgynevezett kisebbik búcsúzkodás következett, amikor a szíves háziak még egyszer összefoglalják az összes jókívánságokat és viszontlátogatási biztosítékokat, természetesen dideregve, mert ők csak a szobai ruhában jöttek ki, míg a vendég már jó helyen van a bundájában, de mindegy, ennek meg kell lenni, hisz azért falu és azért fekszik Magyarországon. Marinak természetesen eszébe jut eközben:

— Ejnye, lássa, meg sem mutattam magának, hogy mim van.

— Hát ugyan mije?

— Jöjjön no, nézze meg!

S ezzel visszainti az előszobába, ahol megmutatja a kis maoskákat az anyjokkal.

— Ugyan Mari, de gyerekes vagy — osóválja a fejét Tóthné —, pedig már nagy leány volnál.

A vén macska gyanakodva, ellenségesen néz vissza a kíváncsiakra, szemei pirosban fénylenek, mint a rubint és a berzenkedő bajusza szinte szikrákat hány. A kicsinyek pedig bóbiskolni látszanak mindnyájan, csak éppen az egyik nyitogatja már a szemecskéjét, mintha egy kis serét volna, ott bent a nyílásban.

— Hát látott már valaha ilyen gyönyörűséget?

Noszty elmosolyodik, mint mikor valaki nem tudja, mit feleljen egy bohókás kis gyermeknek.

— Nem, soha — mondá és egész lelkével belemerült a Mari arcának nézésébe.

Mintha tűz perzselné, úgy égett, olvadt, vörösödött e tekintet alatt.

De ennek is vége lett, sőt a harmadik búcsúzásnak is a kocsii mellett, ahova már csak Tóth Mihály kísérte vendégét, még egyszer kezét fogni vele, mikor felszáll.

— A vizontlátásig, Miska bátyám.

S ezzel aztán elgurult a szolgabíró kocsija, az ugató komondorok, melyek rárohantak, összeszidattak, ott bent pedig a szokásos észrevételek cseréltettek ki. Tóth Mihály azt mondta: »Szép fiatalember, meg kell adni«.

Tóthné hozzá toldta:

— És milyen kedves, előkelő.

Mari nem nyilatkozott. Tóth Mihálynak feltűnt és megkérdezte:

— Neked hogy tetszik, kisleányom?

Elbiggyesztette ajkát, húzogatta egy kissé szemöldjeit, a vállait, azután azt felelte:

— Nekem? Én bizony meg se néztem.

Vidáman, szelesen, valami dalt dúdolva szaladt ki a szobából, bezárkózott a magáéba, kulcsra csukta be, aztán maga elé terítette ki a lapokat, és miután ráakadt, éledelegve olvasta el a következő kishirdetést:

Somlyó-hegyen, a pápai iparosok idei szüretén azt a fiatal leányt, aki cseresznyeszín ruhában, sárga rózsával a hajában jelent meg s magát Klárának nevezte, arra kéri táncosa, kire felejthetetlen benyomást tett, hogy adjon magáról életjelt e lapok kiadóhivatalába: »Örök sebjelige alatt.

Lankadtan bocsátotta le a lapot ölébe, s merengett, álmodozott, bekalandozta lelkével azt a hátteret, mely ennek az úgynevezett apróhirdetésnek mögöttes elterül; milyen szépnek gondolta ő azt (pedig milyen rút volt, milyen közönséges volt — mi már láttuk).

— Szeret, szeret — suttogta, aztán felugrott, végigkeringőzött a szobán, majd megállt a tükör előtt, nézegette magát s egy-két szertartásos piruettet vágott ki tükörbeli énje felé.

Egész nap víg volt, mint a csicsergő madár, de ez se tűnt fel, mert a Palojtayné-féle születésnap óta nem olyan ványadt, búskomor többé, mint azelőtt. Nemcsak a régi kedve jött meg, hanem az arca is kezdte fölvenni a hajdani almavirágszínét.

Az udvarlók iránt se volt oly érdes többé, nem bújtt el előlük, nem szeszélyeskedett, ha jöttek, nyájasan beszélgetett, tréfálkozott vagy kártyázott velök. Pedig ugyancsak jöttek. Néha tele volt az udvar kocsival, az istálló pedig idegen lovakkal. Az a baj, hogy a kocsisok is ott voltak, akik sok minden tarkaságot elmondtak az uraikról a Tóthék cselédei előtt, kikből ismét Tóthné szedte ki a hasznos tudnivalókat, melyek nagyban halványították azt a jóleső pompát és fényt, melyet a szép kocsik, cifra szerszámok és lovak mutattak a szemnek. Kisült, hogy a Vitnyédy Pali négy szürkéje le van foglalva s ha meg nem kapja Mari kisasszonyt húsvétig, mindene dobra kerül. (No, hát nem kapja meg — dohogott Krisztina asszony.) A Gyengő Józsi is csak olyan könnyű gavallér, két orosz trapperje is bizony csak arra való, hogy sebesebben elérje rajtuk a »Budapesti Közlöny« valamelyik hátulsó kolumnáját. A legnagyobb »flanc«-ot Palásthy György fejtette ki, mert az minden alkalommal más-más lovakon jött, folytonosan csereberélvén őket. Csinos, elkényeztetett úrfi volt, szertelen gögijében azt szokta mondogatni: »Csak egy Isten és egy Palásthy van, csakhogy az Isten három személyre oszlik«. Szóval az Isten föl van már Krisztus születése óta darabolva, de Palásthy egyben van. Erősen számot tartott a Mari kezére s úgy tekintette, hogy egy szavától függ, hanem ezzel a döntő szóval még gazdálkodott, egyelőre a »flört«-nél maradt, csak ez a szép, ezt kell nyújtani — a többi egyszerű forma.

Valóban a származás volt itt piaca állítva a jámbor Tóthék elé, hogy mint portéka óriási áron keljen el. És Tóthné tényleg a származás felé hajlott titkos terveivel, Palásthy és Krackner közt habozva, mert Palásthy ugyan

csinosabb fiú, de Krackner báró. Igaz viszont, hogy Krackner csak német báró, holott Palásthy előkelő magyar familia. Tóth úr semmi nézetet nem nyilvánított, de ha szabad némi jelekről következtetni, legszívesebben beszélgetett vendégei közül Sipos törvényszéki elnökkel, pedig az csak fiakkeren járt ki Bontóvárról és már nem is volt elég fiatal, azonfelül azt mondják, nem nemes ember, holmi polgári Siposokból való. A széptevők néha »elefántokat« is hoztak magukkal, ezek nélkül nem megy az ilyen falusi udvarlás. A széptevők-ből nem egy esetben udvarlók támadtak s így szaporodott a Mari udvara. Új alakokkal új benyomások keletkeztek s Tóthné aszerint módosította terveit, reményeit, a folytonosan változó szituációban nagyobb szórakozást és mulatságot találva, mint leánya. A Palásthy György előkelő származása elhomályosult a köpcös Vente László egyik elejtett büszke szavával. Vente, akit lófő székelynek mondanak, de inkább hasonlít feje a békáéhoz, csak elefánt volt eddig, vagy legalább úgy tekintették (Gyengő hozta el magával néhanapján), hanem egyszer, két nappal azután, ahogy a szolgabíró ott járt, nagyban feléje fordult a Tóthné érdeklődése és figyelme. Orronverősdit játszott Marival. Vente úr buktatott lett, Mari pajkos volt, mint egy kis ördög, nem lehetett vele bírni, olyan komolyan és lendülettel ütogette nagy uborkaorrát a kártyákkal, hogy a vér eredt meg belőle. Az istenért, hamar egy lavórt és vizet! Kifolyt abból vagy másfél messzely vér, úgy, hogy mindnyájan meg voltak már ijedve s ő maga is megrettent, hogy azt mondja, ez igen veszedelmes dolog a Ventéknél. Hogy miért, kíváncsiskodott Tóthné, ki szenvedélyes gyűjtője a különös családi vonásoknak.

— Mert családi betegség, mégpedig halálos betegség — felelte Vente. — Már Attila, egyik nevezetesebb ősapám is orrvérzésben halt meg, éppen a lakodalma éjszakáján. (Olyan hangon mondta, mintha még nevezetesebb Venték is lettek volna.) Azóta meg éppen sok Vente pusztult el így — kivált a megyei restaurációkon.

Az orrvérzés elállott és a Vente Laci értéke nagyban megnőtt, mert már mindjárt a vacsoránál feljebb ültette Tóthné vagy négy terítéssel, mint azelőtt.

HUSZADIK FEJEZET

NOSZTY FERENO EMELKEDŐBEN

E hivalkodó, léha társaságot találta Noszty Reketytyésen, mikor a következő héten látogatást tett. Nem volt panaszra oka, mert szívesen fogadták, nemcsak az öregek, de Mari is. Ügyszólván vele foglalkozott, neki beszélt, őrá figyelt és kurtán bánt el a többiekkel, ha hozzája igyekeztek férközni. Ez különösen a Palásthy gőgjét sértette s ürügyet keresett, hogy belekössön az új vetélytársba. A vacsoránál szóba került a pozsonyi Kempelennek, akit Tóthné még ismert kis leányka korából, a világhírű sakkzó gépe, mely I. Napóleont is megverte a sakkban. Kempelen anyai nagybátyja volt Palásthynak, de a család se tudja a világ e legosodálatosabb találmányának a titkát, az akkori fejedelmek is eleget firtatták a nagybácsit, de nem mondta meg.

— Ejh, hát ember volt benne elrejtve — mondá Noszty. — Nem lehet másképp.

— Vagyis ez azt jelentené, hogy a nagybátyám csaló volt?

— Én csak azt állítom, hogy élő ember volt a gépben — felelt kitérőleg és gúnyorosan —, se többet, se kevesebbet. Az ön bácsikájához semmi közöm.

Felugrott erre Palásthy, mint a hörcsög.

— Én pedig nem tűröm ezt a szemtelenséget, hallja az úr.

Nyugodtan ráemelte a szemeit Noszty :

— Én pedig megtanítom önt türelemre.

Mindössze ennyi feleselés történt, néma osönd lett utána s vontatottan ment azután a társalgás, hamar szétoszlottak.

Reggel aztán párbaj volt a bontóvári Nyirjésben, Noszty Fereno átlötte a Palásthy jobb kezét, úgy, hogy harmadnapra amputálni kellett. (Most már hát Palásthy

is több darabban volt.) De semmi az, hiszen balkézzeel is lehet hajtani négy lovat.

A Tóthék ártatlan polgári életét kellemetlenül zavarta meg ez a szomorú eset, mely a náluk történt összeszólalkozás következménye. Tóth úr különben, igazságos lévén, inkább a Noszty pártját fogta

— Ő volt a sértett, nem tehetett egyebet ; Palásthy maga kereste a bajt.

Fokozta rokonszenvét Noszty még azzal is, hogy midőn néhány nap múlva látogatást tett, nem hősként viselte magát, inkább mutatkozott vezeklőnek. Az asszonyok is Noszty mellé állottak, már azért is, hogy az asszonyok előtt mindig a jelenlevőnek van igaza, nem az elmaradottnak, márpedig Palásthy, mikor meggyógyult, sem jött el többé Rekettyésre.

— Mit is keresne itt? — nyugodott bele nagy malíciával miss Tropp, az amerikai gouvernante — hisz már úgyis csak balkézzele köthetne házasságot.

Eközben apránként elvonult a tél s megérkezett a tavasz lila bíborával a rekettyési udvarházat körülövező orgonabokrokon. Minden izgalom és nagyobb esemény nélkül történt ez meg. Mari egyetlen bálba se ment, sőt még a színházba sem kívánczolt Bontóvárra. Mindamellettt gyorsan suhant el a tél. Valaki mindig jött, vagy legalább mindig várt valakit. S ez is mulatság.

Többnyire a már említett uracsok szállingóztak be délutánonként a közeli falvakból vagy a városból. Néha sokan egyszerre, mintha összebeszéltek volna, néha csak egy vagy kettő.

Ezek a vizitek Marit illették, de Tóthnéhoz is eljött a tiszteletesné egy kis parázs pletykára, Kovács Antalné, az özvegy kapitányné, Voglányból, a jó befőttekre. Ebből a két asszonyból telt ki a társasága, mert Palojtayné, Fruzina mama, akivel szintén jóban voltak Tóthék, téli időben nem mozdult otthonról ; a többi vidéki dzsentrí gőgös asszonyainak derogált a pékné barátsága.

A gazdát nem igen vonzotta ez a társaság, többnyire áthajtatott délután Mezernyére s ott volt késő estig a szanatóriumban : azok a fifikák, »griffek és finták, melyekkel

a leányoknak férjet fogdosnak a mamák, bántóan hatottak az ő gyöngéd, finom lelkületére. Nem jól érezte magát a leánya kezéért versengő léha úrfiak közt. Olyannak tűnt fel előtte, mint egy licitáció, mintha legkedvesebb tárgyát kótyavetyélnék. Háborgott a gondolatra, hogy a leányát valami idegen ember elvigye tőle — de mégis megadta magát a természet rendjének. Úgy kell lenni, mert mindig úgy volt. Arra azonban nem volt rávehető, hogy a természet rendjét ő maga is támogassa — elég, ha ellene nem szegül.

Váltig pirogatta Krisztina asszony evégett:

— Te semmit se törődöl a leánnyal, a jövőjével.

— Eleget szereztem neki. Húsz-harminc rostélyost ehetik napjában holtáig.

— Úgy beszélsz, Mihály, mint egy pénzsák, s nem mint egy keresztény úriember. Az embernek nemcsak hasa van, hanem szíve is. Tekintetbe kellene vened, hogy egyszer mi is meghalunk, mert a halált igen ritkán lehet kikerülni, sőt nem is lehet. Neki férjhez kell mennie s ezt irányítani kell.

— Az anyák dolga a lányokat elsütöni — felelt Tóth Mihály kedvetlenül —, ha már olyan nagyon akarsz tőle szegénytől szabadulni.

Elérzékenyült e szemrehányásra az asszony, elborították az arcát a könnyek s nagy méltatlankodással elrohant, becsapva mérgesen maga után az ajtót, hogy a mennyezet vakolata is lehámlott egy darabon.

Pedig nem volt igaza, mert Tóth figyelte azért a dolgokat a maga módja szerint és máris többet látott, mint neje. Feltűnt neki, hogy a megyei közigazgatás egyszerre osodálatosan fürge lett. Ha egy híd valamelyik dongája elromlik, másnap már ott terem a szolgabíró a helyszínén és elrendeli a megcsináltatását, ha egy korlátfa kidől a meredek helyeknél, megjelenik a szolgabíró, mint az örökké éber gondviselés s pótolja újjal, ha egy kátyú támad az úton, nosza legott Rekettyésen van s behányatja, ha egy becsületes verekedés esik az Icik kocsmájában (pedig az mindig esik), másnap már megindul a vizsgálat, szóval a szolgabíró ezer módját ejti, hogy valami dolga legyen a faluban, és felüti a maga székhelyét Tóthéknál.

Úgy, de ez csak annak a jele, hogy a szolgabíró érdek-
lődik Mari iránt. Abban még semmi sincs. Hiszen a többi
gavallér is az ő kedvéért jár. Hanem van egy másik gyanús
jel, amit Tóth észrevett, hogy a gavallérok eddig mindig
szaporodtak, most pedig kezdenek apránként elmaradozni.
Világos ebből, hogy már valamit észrevettek, ami a san-
szaikat összetörte, hogy már van valami, ami a szimat és
megfigyelés erejével megállapítható, mert a szerelem szeme-
sebb, érzékenyebb a történendők iránt a börszénél is. Minek
törné tehát az eszét Tóth Mihály úr a találgatásban, mikor
úgyis elég hangosan beszélnek a jelek?

Azaz még a jelekre szükség. Suttogja, pletykázza
azt már az egész környék. Mikor a tavaszon valami érte-
kezletre hívta meg a főispán Tóth urat, már akkor nem egy
kedélyes célzást hallott erre nézve ismerőseitől. Az értekezlet
után az a kitüntetés érte, hogy a főispán magánál marasz-
totta ebédre.

— Csak éppen a legszűkebb családi körben. Semmi
parádé. Egy kis levesünk lesz és egy kis húsunk.

Tóth úr szabódni próbált, hogy még egy kis megbeszélni
valója volna a takarékpénztári igazgatóval, aki ezalatt már
elhagyta a tanácskozási termet és lefelé sietett a lépcsőkön.

— Szaladjon utána, Malinka — találta fel magát hir-
telen a főispán —, és hívja meg nevemben őt is. Mert ilyen
kifogást el nem fogadhatok.

Tóth úr most már nem tehetett semmi ellenvetést,
megadta magát sorsának, pedig inkább szeretett volna az
utolsó butikban vereshagymát enni, mint a bárói családnál
mamaligát,* mert a két kézzel való evés mindig kiizzasz-
totta — holtig nem tudott beleszokni.

Tényleg intim ebéd volt, a háziakon kívül csak Homló-
dyné volt ott és a takarékpénztári igazgató, Uhl Timotheus,
akit a kapunál csípett el Malinka. Igen jó kis ebéd volt, de
Tóth úr sohase tudta volna elmondani, mi minden volt,
pedig Krisztina asszony otthon hetekig fogja élesíteni, sar-
kantyúzni és korbácsolni az emlékezőtehetségét. »Gondol-
kozzál csak, hiszen élő ember vagy, lehetetlen az, hogy

* Népmesei neve egy elképzelt jóságú, mindenekft felülmúló
ételnek.

eszedbe ne jusson.« Pedig mégsem fog eszébe jutni, hanem azt el nem felejtí, hogy az asszonyok igen nyájasak és figyelmesek voltak iránta; a méltóságos asszony (de micsoda takaros, cukros teremtés), kilátásba helyezte, hogy legközelebb megtekinti a mezeryei Szent Sebestyént, s ez alkalommal jó szívvvel venné, ha megismerhetné a családját is.

A feketekávénál a főispán egy sajátkezűleg megtömött csibukot nyomott a markába, mire Bubenyik, mintha valami varázsszóra történnék, berohant tüzes üszöggel egy lapáton. A méltóságos báróné személyesen beejtett a fehér kezecskéjével a findzsájába két cukorkockát, a tatár hercegnő, Homlódyné pedig egyszerre bizalmasan közelebb húzta hozzá a székét.

— Mondja csak, Tóth bácsi, mivel boszorkányozta meg azt az én öcsémet, Noszty Ferit, hogy az most felém se néz, hanem sülve-főve ott van Rekettyésen?

— Jó ember a jó emberekhez húz — felelte Tóth Mihály egyszerűen.

— Nincs annak valami egyéb oka? — mosolygott a főispánné.

— Isten tudja — mondta a kérdett kitérőleg.

— Hehehe! — nevetett a főispán. — Mintha ti nem tudnátok. Oh, szegény kis tudatlankák! Hát ki babonázta volna meg, mint az a szép kis boszorkány, aki ott lakik. Nem igaz?

Tóth Mihály elpirult a távollevő kis boszorkány helyett is.

— Bizony nem lehetetlen, méltóságos uram, mert mikor annak az ideje van, kijön a fű a földből, még ha bunkóval vernék is vissza.

— No persze. De ön csak nem programszerűen emlegeti most a bunkót?

— Nem, nem. Ha az Isten is úgy akarja, nekem semmi kifogásom ellene.

— Feri egy kicsit szeles fiú — jegyezte meg a báróné —, de jó szíve van, és én meg vagyok győződve, hogy akit elvesz, boldoggá fogja tenni.

Több szó nem esett erről e nevezetes ebéden, de ennyi is elég volt untig, hogy a közönség közé kiszivárogva, Uhl Timót révén, minden szemről leessék a hályog s tisztán láthassa Noszty Feriben a felkelő napot. A pénz előre vetődő

árnyéka glóriát font a feje körül. Hisz ez egy kapitális fiú! Mennyi természetes esze van! Milyen okosan fejezi ki magát. De iszen, ember lesz ebből. Különb, mint az apja. Őt kell az országgyűlésre küldeni, nem az öreget. Lesz még abból miniszter is és legyen, mert azelőtt mindig voltak a kabinetben földieink, addig volt jó dolgunk, de befellegzett már azóta a szegény hazának (vagyis nem kap a nemes város semmit), stb.

Egyszerre az ifjúság vezére lett, dédelgetett kedvence mindenkinek, a szemek lehunyódtak a hibái fölött és csak az a hír világított, mint valami szemvakító karbunkulus, hogy el fogja venni Tóth Marit. Uhl Timotheus pertupoharat iszik vele a »Kék golyó«-nál, mondván: »Legyünk örökös barátok és ha egy hú szívre van szükséged, vagy egy kis polgári kölcsönre, méltóztass velem rendelkezni«.

Mindenünnen a napfény dédelgeti. Maga Kopereczky is megbiztatja, tréfás szemhunyorgatással:

— Az öreg Tóth, úgy látom, nem nézi rossz szemmel a tervünket. Hanem tudod-e, mi az a finis-lovaglás?

— Éppen abban vagyok most.

— Helyes. Most kell megfeszíteni minden erődöt, az utolsó pillanatban, a cél előtt, és talán nem rossz volna, miután már az öreg nem akadály, ha a leányra helyeznéd a fősúlyt. Úgy gondolom, egy kis fény kifejtése nem ártana. Tudod, egy kis maszlag. Mit szólnál valami gyönyörű hátsalóhoz? Takarosan veszed ki magad a ló hátán. Imponálnál neki. Vagy talán egy szép négyes? Ami a költséget illeti, hát iszen már benne vagyunk. Ne félj addig, míg engem látsz. No, mit gondolsz?

Noszty Feri természetesen azt gondolta, hogy az bizony nem lenne rossz és igénybe vette a sógora tárcáját, sőt az Uhl Timotheus ígését se hagyta rozsdásodni, ti. a pénzre vonatkozó részét, mert ami a hú szívet illeti, erre ez idő szerint nem volt szüksége.

Mindenütt csak előzékenységet és szeretetreméltóságot tapasztalt, még Tóth Mihály részéről is, ki a főispáni ebéd óta, ahol a házassági terv először merült fel, mint egy küszöbön álló lehetőség, mélyebben kezdett foglalkozni a fiatalemberrel. Több apró jel árulta el, hogy rokonszenvezik vele s közeledik hozzá.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

AZ EMBER NÉHA EGY SZALMASZÁLBAN BOTLIK MEG

Egy estefelé úgy jött Rekettyésre, hogy Tóthné és Mari nem voltak otthon, a szegény mezeryei doktorné temetésére mentek el, időközben azonban rettenetes égiháború keletkezett, mintha minden lázadoznék a természetben, a barmok bőgtek az istállóban, tyúkok, madarak elbújtak s az utolsó fűszál is félénken reszketett: a vihar neki-szilajodva, ádáz erővel tördelte a fákat, dobálta le a háztetőket, a sötétén kavargó vészterhes felleget Isten haragos pillantásai hasogatták.

Tóth urat nagy aggodásban találta.

— Nem tudom, hogyan jönnek haza az enyéim. Jobb volna, ha ott hálnának meg.

Noszty nem volt azon a véleményen.

— Az ilyen vihar hamar átszáguld, egy óra alatt vége van, még hazajöhetnek.

— Az még rosszabb — vélte Tóth —, mert ha felhőszakadás lesz, a Gyík előnti az utat. Jobb, ha ott maradnak éjszakára.

— De az a vendéglő gyalázatos — fakadt ki Noszty, aki különben is kedvetlen volt, hogy Marit nem találta itthon —, tele van poloskával. A borzalom fog el, ha hivatalos ügyben ott kell éjszakára maradnom, pedig sokszor kénytelen vagyok vele.

— Persze — jegyezte meg Tóth. — Ha az ember mindent előre látna. Nekem ott a Szent Sebestyénben rendes, tiszta szobám van, kényelmesen meghálhatnának benne most, föltéve, hogy a vihar tartós lesz, ha a kulcsot odaadtam volna, vagy ha eszükbe jutna kinyitítani az ajtót. Hanem ha már őrajtuk nem segítettem, az öcsémuramat szívesen mentem meg a »Nagy Korsó« bogaraitól. Tessék,

használja a szobát, ha Mezernyén tartja a hivatalos dolga, odaadom a kulcsot.

— Köszönöm alásan, de ka a kulcsot nekem adja, akkor a bátyám nem használhatja a szobáját, mikor szüksége van rá.

— Dehogy nem. Két ajtaja van, az egyik az emeleten, a másik egy csapóajtó, mely egyenesen vezet a kórházi terembe. Bátran használhatjuk azt mind a ketten. Én különben mindössze kétszer vagy háromszor hálók ott egész évben, csak vigye el az egyik kulcsot.

S ezzel kihúzott az asztalfiókból egy kulcsot és átnyújtotta Nosztynak.

— Ha a király aranykulcsot adott — mondá nevetve —, elégedjon meg, ha a kifli-király csak egy vaskulcsot ajánl föl.

Erre most már kénytelen volt zsebre tenni a kulcsot.

— Nagyobb kitüntetésnek veszem az utóbbit — szólt magát meghajtva —, mert a bátyámuram irántam való jóakarát jelenti, míg az előbbi egyszerű számárság s csak a katonaságnál veszi hasznát az ember. De mióta katona nem vagyok, csak annyit ér, mint amennyit a kakasnak a sarkantyú.

— Igaz biz az, el is feledtem, hogy azelőtt katona volt.

— Úgy van! Belekóstoltam a gyöngyéletbe is.

— És miért vált meg tőle?

— Egészségi okokból.

— Furcsa, nem úgy néz ki öcsémuram, mintha gyöngé, beteges szervezetű volna.

— Vért köptem — akarta mondani Noszty, de csakhamar megrestellte, hogy ilyet mondjon, hiszen hektikusnak nem adhatja ki magát; elpirult, zavarba jött.

Szerencsére e pillanatban kocsizörgés hallatszott az udvaron. Tóth felugrott és az ablakhoz futott.

— Megérkeztek az asszonyok — mondá. — A vihar kitörését mégis szerencsésen megelőzték.

De azért nem kerülte el figyelmét a Noszty zavara s Ferit is bosszantotta, hogy olyan esetlenül viselte magát ennél a kényes pontnál. »Az ördögbe is, egy szalmaszálban botoljak meg, mikor már kerítéset ugrottam át« — gondolta

magában, mialatt a hölgyek átöltözködtek és magukhoz térve az ijedtségtől, szintén megjelentek a szalonban.

Elősevegvén a temetés részleteit, kik voltak ott, hogy voltak öltözve, mit beszélt a pap stb., Tóth úr úgy irányozta a beszélgetés rúdját, hogy még egyszer visszatérhetett a katonaelethe.

— Bizony kedves dolog az. Ha még egyszer születnék a világra és ha a teremtő megkérdezné, mi akarok lenni, azt felelném, hogy húsz éves koromtól harmincig huszárhadnagy, azután pedig egész végig püspök, hogy leimádkozhassam a bűneimet.

— Ugyan apa! — mosolygott Mari.

— Egyébiránt attól függ, hogy hol van az ember, Majlandban-e, a sok szép olasz leány között, vagy valami istenverte határszéli faluban. Öcsémuram hol szolgált?

— Pesten és Trencsénben — felelte Feri közömbösen.

— Trencsénben? — kérdé az öregúr, kellemesen meglepetve. — Nem ismerte Velkovicsekát?

Feri megint elpirult.

— Trencsén kis város, mind ismerik egymást az emberek.

— Tehát a mi Rózánkat is ismeri? — emelte fel fejét élénken Mari.

— Természetesen. Sokat táncoltam vele annak idején.

Feri kedvetlenül harapdálta bajszát. Ez a szerencsétlen Róza már másodszor jön elő, hogy a multságát tönkretegye.

— Szép leány, ugye? — kérdé Tóthné.

— Csinos, kellemetes teremtés.

— Megfordult a házuknál is?

— Elég sokszor — felelte immel-ámmal Noszty.

Az öregek jelentőségteljesen néztek össze, mintha mondanák: Hm, nem ez a hadnagy-e az, akit Velkovicsek emlegettek?

— Unokahúgom — mondá Mari.

— A nővérem leánya — magyarázta Tóthné —, és azt hallom, neki is egy huszárhadnagy csapta a levet. Zsuzsanna azt mondja, hogy tetszett neki a fickó. Oh, ezek a leányok, ezek a mai leányok! Húzza őket az uniformis, mint a mágnes a vasat. Azok az ostoba katonakabát-gombok

és csillagok! Ámbár iszen nekem is voltak leánykoromban katonaudvarlóim. De az más, mert Pozsony tele van katonákkal és fülemilékkel. Mária Terézia ott hált egy éjszakára és arra az alkalomra néhány ezer fülemilét fogatott a városi magisztrátus és eleresztette őket a ligetben, hogy éjjel szépen énekeljenek a királynénak. Hogy énekeltek-e neki, nem tudom, de azóta igen sok fülemile van, az bizonyos. A királyné aztán a fülemilékért viszonzásul egy-két ezred katonát helyezett oda, úgyhogy most úgyszólván egyéb sincs Pozsonyban, mint fülemile és katonatiszt. Hát ott nem lehet egészen elhúzódni a katonatisztektől, mert akkor csak a fülemilék maradnának, azokhoz pedig nem lehet férjhez menni.

Tóth úr bosszús volt Krisztina asszonyra, hogy a sok szóbeszéddel mintegy elkaparta a lélektani megfigyelésekre alkalmas tárgyat, csendesen dűnnyögte a bajsza alatt: No, bizonyosan volt ott liba is feles számmal.

S aztán egyszerre megint ráugrott az előbbi témára, mint a kutya a csontra.

— Nini, hiszen ha ön Trencsénben volt, akkor bizonyosan ismeri Stromm ezredest.

Noszty összeresztett erre a nem várt kérdésre és arca sápadt lett, mint a fal.

— Oh, bizonyára — felelte rekedt hangon —, hiszen a parancsnokom volt.

Mari ráemelte az ibolyaszín szép szemeit, melyek a varrására voltak eddig szegezve s ijedten kérdé:

— Nincs magának valami baja?

— Tanulókori pajtásom volt — mondá Tóth.

— A fejem fáj — felelte a szolgabíró.

— Jó volna talán egy kis tormát szagolni — vélte Tóthné. — Eredj leányom, reszeltess hamar künn a konyhában. Ez bizonyosan használni fog. Mert az mindenre jó a világon. Bizony, Pázmár doktor is vehetett volna ma a szájába koronként egy csipetnyit, hogy legalább az sajtoljon ki egy-két könnyecseppet a szemeiből a tisztesség és illedelem okáért. Szégyen, gyalázat egy férjtől, hogy annyi fájdalmat se tud mutatni a felesége temetésén, amennyit egy agyonütött szúnyog érdemel. És micsoda díztelen volt minden, fenyőfa-koporsó, olcsó szemfedő.

Tóth Mihály egypár szót ejtett a doktor védelmére, de iszen egy doktor egészen másképp nézi a halált, mint egy gyöngé nő. Ami pedig a fukarságot illeti, az is a doktori állással jár. Majd minden doktor fősvény lesz idővel. De ebben nem pusztán a pénz szeretete mutatkozik, hanem egyszersmind a munkája látható eredményében való gyönyörködés. A többi foglalkozásnál külön jelentkezik ez a két hajlam. A gazda munkájából előbb vetés lesz, gyönyörködik benne, ha szép, ha megéri, következik az aratás, nagy öröm, ha sok kéve lesz, aztán a cséplés új öröm, ha jól fizet, és csak mikor már a gazda a munkáján kimulatja magát unos-untig, akkor lesz belőle pénz — s ez már csak afféle ráadás, nem sokba veszi s könnyen kiadja. Ezért a leggavallérabb osztály a földdel foglalkozó, mert legmesszebb esik munkájától a pénz. A pénz szeretete hiszen mindenkiben megvan, de ennél erősebb érzés a munka eredményének a szeretete. Például az írónál, kinek a könyve majdnem olyan kedves, mintha a gyermeke volna. Hanem az orvos munkája, épp úgy, mint a kereskedőé, úgyszólván abban a szempillantásban pénzzé változik. Mikor fölébred reggel, künn az előszobájában türelmetlenül csoszognak, krákognak a várakozó betegek. A szobaleány bejön és jelenti, hogy hatan várják. »Hat ötforintos« — gondolja a doktor. Az ötforintosok aztán beeresztetnek érkezési sorrendben, a doktor végez velök, megkopogtatja a mellüket, kinyújtatja velük a nyelvüket, megtapintja az ütőeret s mikor végre kiürül az előszoba s fáradtan kimerülve dől karszékébe, munkájából nincs egyéb látható eredmény, csak az ötforintosok. Szóval az orvosnál a pénzszeretet érzésébe beleszakad a munka eredményének szeretete is, vagyis az orvosnak a szíve két vezetéken húz a pénzhez.

Ezek a fejtegetések, melyekben a természetes eszét szerette csillogtatni a self-made man, szerencsésen eltemették az előbbi kényes beszélgetést, Noszty egy kis levegőhöz jutott, fejfájása megszűnt a tormaszagolástól és az elfogulatlanságát is visszanyerte, noha a mai beszélgetés mégse múlt el egészen nyom nélkül.

Tóth úr fejében megfogamzott az az elhatározás, hogy a trencsényi ismerősöknél esetleg tudakozódni fog, ámbár

nem gondolt semmi olyanra, amit magától is ki nem találhat — hogy ti. Noszty könnyelmű fráter lehetett, sok leányt megcsalt és sok hitelezőt szerzett Trencsénben —, de az vesse rá az első követ, aki valaha hadnagy volt és nem képzelte magát kisistennek!

Noszty pedig arra jött ma rá, hogy ezt a veszedelmes pontot nem vette eddig tekintetbe, pedig a Velkovics Rozália megjelenése a somlyói szőlőhegyen, mindjárt baljóslatú volt. Most még jobban nyugtalanította Stromm ezredes. Egy kísértet, mely nem éjfélkor jelenik meg, hanem mikor legjobban süt a nap. Mit akar ez a sötét árnyék? Figyelmeztetni akarja-e csak, hogy »vigyázz és siess«, vagy pedig a bűnhődést hozza a köpenyege alatt. Tehát tanuló társa volt Tóthnak! Milyen osodálatosan szövi az emberek életútjait a gondviselés!

Feri azt találta, hogy nem jó lesz a dolgot sokáig halogatni. Ez pedig meglehetősen megegyezett a Kopereczky és az öreg Noszty véleményével is, kik aggódva nézték a Feri életmódját, mióta az uborkafára kapott s könnyen meg tudta tölteni a tárcáját, ha kiürült. Gyakran utazott le a fővárosba és néha napokig ott kártyázott. Még egyszer majd kiírják az újságba, vagy más úton is fülébe juthat az öreg Tóthnak. Ha Pesten volt, akkor az volt a veszedelem, ha pedig nem volt Pesten, az még nagyobb veszedelemnek látszott. Nyári szinkör volt Bontóvárott s egy vándortársulat működött benne, valami vöröshajú primadonnával, akit hogy Feri egy-kétszer megpezsztetett, máris híre járt a városban.

Félni lehetett, hogy valami bolondot csinál. Mert Feri azokhoz a szerencsétlenekhez tartozott, akik okosak, mint a kígyók, ha nem jól megy a dolguk, de akik megrészegednek a jóléttól, mint a darazsak a pergetett méztől.

A kis vöröshajú színésznő meglehetősen fölzavarta a család kedélyét, Ferit maga elé idézte a főispán s jól megmosta a fejét apja, nővére és Homlódyné jelenlétében.

— Hát micsoda ember vagy te? Nem szégyenled magad ilyet tenni? Most, mikor már annyit költöttünk rád. Mikor már majdnem a célnál vagy. Még egy lépés és nagyúr lehetsz örökre. S mikor éppen ezt a lépést kellene megtenned, te akkor hasravágod magad, meghemperegsz a pocsolyában,

mint egy sertés. Hát becsület ez, sógor?

Feri mennyre-földre esküdözött, hogy nem teszi többé.

— Ha teszed, csak egyszer teszed, mert rögtön felfüggesztetek, azt a dámát pedig eltoloncoltatom a városból, Isten engem úgy segítjen. Különben azt látom, hogy a te kezében olyan a pénz, mint a kis gyerek kezében a kés. Azért többet ne várj egy garast se.

— Pedig éppen kérni akartalak — mondá Feri szelíd, félénk hangon, mint egy megszeppent diák. — Nagy bajban vagyok.

— No, mi az megint? — vonta össze redőkebe szemöldjeit az öreg Noszty.

— Vesztettem kártyán, becsületszóra.

— Mennyit? — kérdé a főispán.

— Háromezer forintot.

— Lódd magad föbe — szólt Kopereczky ridegen. — Ez a legokosabb, amit tehetsz.

— Oh, Izrael, hogy tudsz olyan kegyetlen lenni! — kiáltott fel fájdalmasan Kopereczkyné. Keskeny ajka remegni kezdett s könnyek szivárogtak szemeiből.

Kopereczky nyomban ellágyult erre és így szólt:

— Egy föltétel alatt megkapod a háromezer forintot.

— Elfogadom ab invisis.

— Ebből az ab invisisből ismerek rád. Jóraivaló ember semmit se fogad el látatlanban. De most ne vitatkozzunk ezen. Az én föltételem az, hogy még e héten dűlőre viszed Tóth Marival a dolgot.

— Magamnak is az volna óhajtásom, de félek, hogy még zöld gyümölcs az egész — felelte Feri.

— Még most sem vagy biztos a leányban?

— Nehéz dió egy leánynak a lelkülete. Hátha mindent elrontok, ha korán nyúlok hozzá?

— No, én pedig nem adok semmi haladékot — jelentette ki Kopereczky kereken —, mert akkor meg a veres-hajúval rontasz el mindent.

— Becsületemre mondom, csak azért legyeskedtem körülötte, mert Marihoz hasonlít.

— Mily megható szerelem és állhatatosság — kiáltott fel gúnyoros kacagással a főispán.

Az öreg Noszty amellett érvelt, hogy a fennforgó esetben alig volna értelme a halasztásnak. Ő úgy tudja, Feri most előnyben van az összes ott settenkedő akarnokok között, hát mire vár? Olyan időpontra, amikor nem lesz előnyben?

Vilma ellentmondott apjának.

— Vannak dolgok, apa, amelyekhez te nem értesz. A szerelem hirtelen támad, mert az csoda, mennyei misztérium, de a hajlam lassan érik, akár a dinnye, melyet nem szabad idő előtt meglékelni, mert különben vége van.

— Furcsa hasonlataid vannak — dörmögte Kope-reczky s valami közvetítő formulán törte a fejét. — Talán nem ártana, ha valamely szakértő szemek szétnéznének... Egy kis izé, hogy is hívják katonanyelven, egy kis kém-szemle... ha például te vállalkoznál Máli, te, a család esze.

Homlódyné elgondolkozott egy percig.

— Magam is gondoltam már erre, de...

— Tudom, hogy nehezebbre esik a kevésységednek, de — Látod, Izrael, ez megint egy jó gondolat tőled — mondá Vilma. — Mert ha Máli néni egy félórát tölt Tóthék-nál, beléjük lát, olyan világosak lesznek a Máli néni szemén keresztül, mint a gyertya irányában tartott tojások.

— Mondom, Vilma, hogy borzasztó vagy a hasonla-taiddal.

— Csak valami szerencsés ürügyön gondolkozom — mentegetőzött Homlódyné, kis homlokát összeráncolva —, nem szeretném, hogy háztűznézőnek látszassam, valami formát keresek a látogatásnak s holnap áthajtok Rekettyésre, holnapután pedig mindent meg fogtok tudni.

A tatár hercegnő másnap csakugyan meglátogatta Tóthékat, amit kivált a hiú Tóthné roppant nagyra vett, azt se tudta a nagy örömtől, melyik lábára álljon; Homlódyné egész lényéből csodálatos sikk és előkelőség áradt ki, méltóságteljes volt és mégis szeretetreméltó, nyájas és mégsem leereszkedő, természetes és mégis ravasz, kiszámító. Teljes két órát csevegett részint Tóthtal, gazdasági dolgok-ról, részint az asszonyokkal, holmi semmiségekről, beleszóve Noszty Ferit is, amennyire a szükség hozta, meguzsonnált s mikor elbúcsúzott, összeesőkolózott a hölgyekkel, megígértette velök, hogy legközelebb ők is eljönnek Voglányba.

Még ez is! Tóthné ujjongott elragadtatásában. Voglányba mennek vizitát visszaadni, a Labikán ősfészekbe. Nagy dübörgéssel leereszkedik előttük a felvonóhid. Kár, hogy már nem tartanak kürtöst a nagyurak, mint hajdanta, hogy kürtző jelentené a vendégek érkezését. De még enélkül is szép! Teremtő Isten, ki gondolt volna arra valaha, mikor még mi összekeltünk, Mihály, hogy egy ilyen helyre megyünk vizitet visszaadni. Oh, Mihály, nem dolgoztál hiába e világon, nagy pozíciót szereztél a családnak, hanem most már gondoskodj, hogy illő módon jelenhessünk meg, négy lovon, amint Homlodyékhoz szokás. Mit rázod a fejedet? Hogy nem engeded, mert nem szereted a hivalkodást és kapaszkodást? Hát mit bánom én, ne szeresd, de szeress legalább bennünket s ne engedd, hogy úgy állítsunk be Voglányba leányoddal, mint valami arme Reisenderek.

A tatár hercegnő összejött útközben, éppen a Gyík hídjánál, a Noszty fogatával. Baldachinos kis kocsját, melyben ő hajtott, messziről felismerte Feri és az ostora nyelével tisztelgett. Meglassítván lovait, odakiáltá Homlodyénak :

— Mi újság?

— Megnyertem az egy mázsa bonbont — kiáltá ez vissza.

— Komolyan?

— Mind a három kapu ki van nyitva. »Good by!«

Kocsis és Pimpósi, a hajdú, mind nem értett ebből egy szót se, de annál többet Feri. Mintha kicserélték volna a világot. Zöldebbek lettek a füvek, szerelemről zúgtak az erdők s ugyanerről fecsegett a kacskaringós Gyík. Vigan hajtott most már Rekettyés felé, ismerősen integetett a pléhfedeles torony, mintha hívná. Amint a faluba befordult, szembe látta jönni Tóth Mihályt Pázmár doktorral. A doktor egy kifeszített ernyőt tartott maga elé a nap ellen, Tóth pedig puskát vitt a vállán.

Noszty odadobta a gyeplőt a kocsisnak, leugrott.

— Úgy látom, veszett kutya van a faluban.

— Nem biz az — felelte Tóth Mihály nevetve —, hanem egy kis kabátbólés kell az anyjuknak télire, hát arra pályázom most. A doktor egy rókaosaládot fedezett fel itt a Horka-erdőben.

— És ön, doktor, napernyőt visz puska helyett?
— Én csak egyféleképpen ölök — elménkedett a doktor. — Tartson velünk a szolgabíró úr!

— Bánja a szösz — határozta el magát hirtelen —, hanem akkor puska kellene.

— Majd hoz utánunk a hajdú egyet — vélte Tóth Mihály. — Csak menjen, Pimpósi, kérjen a kisasszonytól, mert a feleségem nem mer hozzányúlni. Ott leszünk a kis erdőben — mutatta a hajdúnak az egypár holdnyi bükköst.

Szép júniusi délután volt, úgy hat óra felé, a nap még erősen tűzött s Pázmár a napernyő alatt is nagyban törülgette izzadó homlokát.

Az erdő alig néhány száz lépésnyire volt innen; a Tóthék lakásától még ennél is közelebb, mert valaha a gazdatiszti parkhoz tartozott, de Tóth kiirtatta a közbül eső részt és most búza termett benne. Hogy tehát az erdőfoltot megközelítsék, a falu végére kellett jönniök s ott a mezei gyalogútra térni, mely zizegő búzafalak közt vezetett odáig. A gabona már-már fölszedegette a szőke ruházatját, a nagybajuszú kalászkok szelíden ringatóztak, ha egy-egy kis széláram felizgatta őket. Egyhangú és mégis szép volt minden, itt-ott a búzavirág kékkelt, vagy a pipacs harangja piroslott.

— Szép a világ! — lelkesedett a doktor.

— S a maga betegei mégis itt hagyogatják — kötekedett vele a szolgabíró.

— Hja, az már nem az én hibám, hanem a legfelsőbb közigazgatásé — ríposztírozott a doktor.

— Kérdés. Mert például ki ápolja őket ilyenkor, mikor maga a róka ellen vezet öldöklő férfiakat?

— Oh, azokról ilyenkor is gondoskodva van. Három öregasszony ápoló van a kórházban. Minden héten föl váltva asszisztensem valamelyik. Felvesz távollétemben betegeket s képes őket ellátni legalább az elsőssegéllyel. Néha magamat is meglepnek, mi mindent tudnak ezek az öreg anyókák s mi mindent kitalált a nép ezredévek óta a maga eredeti észjárásával. A múlt héten egy embert hoztak be Voglányból, ki a nagy emelésektől veszélyes sérvet kapott. Nem bírtam visszatolni. Mikor otthon nem voltam, Kecske Gergelyné (így hívják az egyik ápolónőt) két téglát tett a beteg ágya

alá, a lábaknál, úgy, hogy a beteg feje alantabb essék, mint a felső teste, s egy éj alatt a sérv magától visszament.

Tóth Mihálynak megtetszett az eset, a magyarázatát kérte, ami veszedelmes volt, mert a doktort, ha valami tudományos fejtegetésbe bocsátkozott, lehetetlen volt megállítani.

Szerencsére elérték az erdőt s a szolgabíró furfangosan kivonhatta magát a meghallgatás alól.

— Csak menjenek előre. Nekem itt az erdő szélén kell bevárnom Pimpósit, mert különben nem akad rám. Majd utolérem az urakat!

Tóthék tovább mentek, beljebb a sűrűbe, Noszty pedig leült egy fatörzsre s hallgatta a madarak csicsergését. Többet ér az, mint a Pázmár előadásai. Különösen ma nagyon a szívéhez szóltak, mintha egyenesen neki dalolnának. S mennyire megtöltötte szívét édes érzésekkel az erdő is. Elandalodva nézett bele a faszorok titokzatos, mély homályába. Lábainál egy kő alól víz szivárgott ki, mely egy kis darabon mint ezüst paszománt futott a zöld pázsiton, megitatva a füvecskéket, majd eltűnt a földrepedésekben, vagy egy bokor alatt, aztán előbukkant odább és újra elrejtőzött. Még hangja sincs, csak úgy megy, nesztelenül — gondolta magában Noszty —, holott odább már zsémbelni fog és morogni, valahol pedig talán harsogó folyam lesz és a sziklákat verdesi haragos habjaival.

Noszty a figyelmét erre irányítva, mindenütt követte a szélesedő ezüst pántlikát a szemeivel, látva, annak is milyen nehéz útja van eleinte, hogy megy neki egy kőnek s hogy hull vissza gyöngyözve, hogy téved bele egy gödörbe, ahonnan nem tud egyhamar kivánszorogni, ahol hajolt sziklarétegre ér, szétterül rajta, mint egy ezüst abrosz... S amint odább sem ereszté el a tekintete az erecskét, sőt fel is állott, hogy tovább láthassa, egyszerre két villogó szem és egy rőt fej bizsergettette meg a tagjait. Egy öreg róka mászott ki egy lyukból s óvatosan szétnézvén, száját apatakba mártotta s osakhamar felszürcsölte majdnem az egésztest. Valami jót szonnálhatott a koma.

Noszty egy bokor mögé húzódott, hogy a róka észre ne vegye, szidván Pimpósit magában, hogy még mindig

nincs itt a puskával. A róka eloltván szomját, körülnézett a világ mind a négy része felé, mint a magyar gazda, mikor az esőt várja, csakhogy a gazda az eget nézi, a róka pedig a talajt fürkészte. Csend volt köröskörül, semmi gyanús jel sehonnan. Most tehát visszament a lyukhoz és sajtóságot hangot hallatott.

Ez volt a hívó jel. Három kis rókakölyök ugrott ki erre a lyukból és elkezdett a lyuk előtti pásziton hancúrozni. Az anyjuk egy nyúllábat keresett elő valahonnan, azt oda dobta nekik, az egyik rókakölyök elkapta és elkezdett vele szaladni a tisztáson, a másik kettő utána, kergették, utolérték, egymáson hemperegtek és az inkriminált nyúlláb hol az egyiknél, hol a másikon volt, kikapták egymás szájából, irtogtak-forogtak, mint a fonott kalács, néha egyetlen hármas testnek látszottak egy rakáson, a másik percben pedig egy három rókatestből formált karikagyűrűnek, hanem ez mind csak játék volt, mert a kis testvérek egymást nem bántották. Az öreg megállt a lyuk szájánál és onnan nézte gyönyörködve a gyerekek egészséges jókedvét, aranyos pajkoságát.

Egyszer aztán magasra emelte fel a lompos farkát s úgy látszik, ezt a jelbeszédet értették a csemeték, mert egyszerre megszűnt a játék s mint valami vezényszóra, mind a hárman betakarodtak a lyukba — künn hagyván a nyúllábat, amely, úgy látszik, inkább csak szimbólum volt.

Az öreg róka most megint megvizsgálta a tájékat mindenfelől s miután a közbiztonságot kielégítőnek találhatta, megegyszer visszaszaladt a lyukhoz és megint hallatott valami hangot, ami tekintettel a továbbiakra, fenyegetésféle lehetett, hogy : »most én elmegyek, gyerekek, szépen viseljétek magatokat és ki ne jöjjetek semmi zajra, míg én ki nem hívlak, mert különben megesz a mumus«.

A róka elrohant Mezernye felé, nekivágván rézsút az erdőcske éjszakai részének (ahol különben egy major volt az erdőszélen). Noszty megfordult, utána bámult és éppen kiáltani akart Tóthékra, hogy »Hopp, hopp, ott szalad a róka, midőn egyszerre nesz támad, megzörrennek a gallyak, hátrafordul és elnyeli a szándékolt kiáltást, mert egy sokkal meglepőbb tör ki az ajkairól :

— Klára!

Azt hitte, álmodik. A somlyóhegyi leány állt előtte, ugyanabban a cseresznyesínű szoknyában, ingvállban, csipkés kötényben, sárga tearózsával a hajában, nem bírt betelni vele.

— Az vagyok. Én vagyok. Elhoztam a vadász úrnak a puskáját.

S pajzán mosoly játszott az ajkai körül, miközben az erdő is nevetett, ő pedig egyet perdült, mint az orsó és szétnézett.

— De hol az apa és az orvos?

— Azok elmentek az erdőbe a doktor rókáját keresni, én meg itt bevártam a puskát.

Mari nagyon elszontyolodott erre és az erdő is szomorúlett.

— Szent Isten, mit tegyek? Hisz akkor én kompromittáltam magamat. Jöjjön, jöjjön, keressük fel őket.

— Lehetetlen most.

— Miért?

— Látja ott azt a lyukat, ott a kis tisztáson, a borókával átellenben?

— Látom.

— Hát abban három rókakölyök lakik, most tuszkolta be őket az anyjok s ő maga elment valahová, várom, míg visszatér.

— Lehetetlen! — dadogta Mari gyermekes elképedéssel. — Oh, be szeretném őket látni!

— Üljön le és várjuk meg.

— Leüljek és hová?

— Talán a gyepre. Tudja-e, mikor Somlyón a hordócskán ült, a szoknyáját váltig lehúzogatva, hogy a szép kis lába ne legyen künn. Éppen ez a szoknya volt. Beh szép ön ebben! Köszönöm a kedves meglepetést.

— Tudja, a mama nincsen otthon, éppen átment a kasznárnéhoz, mikor a hajdúja jött puskát kérni. Gondoltam magamban: ahá, a szolgabíró úr átvedlett vadásznak, hát én is csinálók egy tréfát.

— No, hát mégsem ül le?

— Nem, nem, én visszamegyek. Félek, nagyon félek, hogy meglát valaki. Képzelve csak. Hisz akkor én el vagyok veszve. Már talán így is. Úgy félek, úgy reszketek..

- Ejh, mitől fél?
- Furcsa. Hogy hírbe hoznak.
- Hiszen lehet azon segíteni.
- Oh, dehogy lehet.

— Én tudok rá akár két módot is — mondá fojtott hangon Noszty és lehajolt a bokor alá, hogy egy ciklamente lépjen, melyet a buja páfrányok eltakartak.

— Mi az? — kérdé a leány haloványan, ijedten tekintgetve körül.

Noszty hozzálépett vakmerően. A leány mintegy ösztönszerűen egy lépést tett hátra.

— Az egyik az volna, ha én most megkérném feleségül.

Mari arca kipirosodott, mint a nyíló rózsza.

— Majd is a szájára ütnék. No nézze meg az ember. Nem szégyenli magát ilyeneket beszélni? Mondja a másik módot!

— A másik mód pedig az lenne, ha maga kérne meg engem férjéül.

— No hallja, szolgabíró úr, maga mégis gonosz egy ember.

— Pszt, pszt! Ott, ott jön — susogta most Noszty és a tekintetével mutatta az irányt, ahova Marinak néznie kellett.

A róka jött vissza hosszan elnyúlt testtel, lompos zászlaját felkunkorítva s egy téglaszín tollazatú kakast tartott a szájában a lábainál fogva, mely kínosan vergődött szárnyaival s kétségbeesve csipogott, nyímozott, mintha mondaná: »Engem már visznek«.

— Jöjjön közelebb! — integetett Feri, majd átfogta derekát és közelebb vont a sűrű bokorba, hogy a róka ne lássa. A leány észre sem vette a látvány izgalmi közt, hogy még azután is ott maradt az ifjú keze a derekán; egyre közelebb húzta magához balkézze, míg jobbáiban a puskát tartotta, a két szív közel egymáshoz dobogott, a két fej majdnem összeért, Feri érezte a leány hajának illatát, a Mari szíve hangosan vert — de persze mind a róka miatt.

A róka-mama tehát uzsonnáért járt a majorban s most a lyukhoz érve, valami nyiffanást hallatott, mire megint kiugrottak a rókafiak s látván anyjuk szájában a félelmes állatot, amint hősiesen kalimpál az egyik sarkantyús lábával

s üti-veri szárnyaival az édest, amit az osak annyiba vesz, mintha egy önműködő legyező hús szelet hajtana rá ebben a kutya melegben, ijedten, megszeppenve állottak félre.

Az öreg némi mozgásokat csinált a farkával (úgy látszik, minden mozdulata jelent valamit, amit a kicsinyek értenek), aztán közvetlen közelükben eleresztette a kakast. Nesztek, itt az uzsonna!

A rókafiak azonban, ahelyett, hogy rávetették volna magukat, riadtan futottak be a lyukba, a kakas pedig az ellenkező irányban menekült.

A róka bosszús tekintetet vetett a maflák után, mintha restellné, hogy ilyen élheterlen kölykei vannak: »mi lesz belőletek, mi lesz?» — a kakast egy iramodással megint elfogta és megint előhívta a gyerkőcöket.

Kijöttek engedelmesen s megálltak sorba, mint valami iskolásfiúk, szemüket anyjukra függesztvén. Az öreg kétszer emelte fel a farkát, kétszer lehajtotta s egy félkört írt le vele a gyepen. Aztán a középre állt s elkezdődött az előadás. Ide figyeljetek kedveskéim!

Kieresztette szájából a kakas lábát, mire az megint szabad lett volna, de az egyik talpát rátette a szárnyára, az természetesen rángatta, mire egy fényes toll a szárnyából kitépődött. Az egyik rókakölyök, a legbátrabb, nekidurálta most magát, kilépett a sorból és a szájába vette a tollat. Az öreg jóakaratólag pislogott rá: »Jó róka lesz belőle«, gondolta, de talán meg is mondta valahogy a farka billegetésével, mert határozottan irigykedve tekintettek rá a testvérekéi.

A helyzet egyre válságosabb lett. A kakas csapkodott, fetrengett, vonaglott, hánykolódott, de mindig kevesebb erővel. Érezte utolsó perceinek közeledését. A róka egy-kétszer meghömpölygette első lábaival, mintegy játszott vele, aztán egyszerre megvillantak apró, éles fehér fogai és ham, egyetlen harapással elválasztá nyakát a törzsétől, aztán elugrott a vonagló holttesttől, mely fej nélkül is szaladt még egy darabkán s a kölykeket uszította rá... ezek most is félnken közeledtek felé.

Noszty e pillanatban vette le karját a Mari derekáról, fölkapta puskáját, hogy célba vegye az öreg rókát.

Mari remegve fogta meg a karját.

— Ne, ne; jaj, ne bántsa a szegény kicsikék mamáját kérem.

— Mit ad, ha életben hagyom? — suttogta Feri mosolyogva.

— A sárga rózsámat a hajamból — suttogta vissza Mari.

S már ez a suttogás oly ingerlő, oly csalogató volt, mint az örvény. A szerelmesek hangja az — habár most csak a rókák miatt volt suttogó.

— Nem elég, nem elég — és keze a kakashoz nyúlt.

— Hát mit akar? — kérdé rekedten, lázasan.

— Egy csókot, Mari — lihegte Noszty.

— Nem lehet, az nem lehet — szólt és reszketett. — Hova gondol? Legyen esze.

— Lássuk no, mit ajánl föl a maga jószántából?

— Jaj, csak a csókot ne kívánja, mert én meghalnék szégyenletemben — dadogta csendesen, szép fejét féloldalra hajtva, mintha el volna törve —, inkább leszék, nem bánom... a felesége.

— Oh, kis bohó! — kiáltott fel Noszty örömittasan. — Hát jól van, abba is belenyugszom.

S ezzel elhajtá magától a fegyvert, a két karjába zárta a kedves alakot, forró lehelete, feje mellén nyugodván, szinte égette s megbódítá, szemei tétova fényt lövelltek, lehajolt az arcához, kezébe vette az állát, belenézett a szépvágású ibolyaszemeibe s hirtelen megcsókolta.

Csodálatos, nem halt bele — sőt olyan viruló lett az arca, mint azelőtt egyszer sem s elmenckülvén tőle, összeomlott haját igazgatva, melynek egy fonata valahogy a mellénygombba akadt volt meg, lesütött szemeiben alattomosan bujkáló mosollyal fenyegette meg az ígéretszegőt:

— Megálljon, erdei zsvány! . . . Maga Patkó!

A rókacsalád az eldobott puska zöreijére bevonult a földalatti palotájába és semmi sem maradt a tisztáson az előbbi drámából, csak a szegény kakas kitépett tollazata. A fák levelei ábrándosan suttogtak. Egy hús áram végig-suhant az erdön. Valahol egy rigó füttyentett. Odább az erdő mellett vezető telegráf-oszlopok egyikén egy harkály dolgozott, kopácsolt, abban a hitben, hogy bogaraknak kell lenniök

az oszlopban, különben honnan lenne a zúgás? A kenyérért való küzdelem mindenütt — s a hibás kombináció. Hát ezeknek a szegény madaraknak is vannak csalódásaik?

Különben csend volt köröskörül. Ünnepeyles, lankasztó, édes csend.

— Menjünk — mondá Mari ábrándosan. — Keressük meg apát.

Feri lehajolt a puskáért s csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen nem is volt megtöltve.

Megindultak az erecske mentén s nézték, nézték, hogy nő, hogy szélesedik. A nap már lent járt s bíborvörösre festette a páfrányok húsos leveleit s arany vásznakat teregetett ki a sűrű lombozat között. Jobbról egy lövés döreje rázta fel a csendet. Arra tartottak. A patak velök ment, zsémbelt, majd morgott. Ők pedig hallgattak.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

TÓTH MIHÁLY FÖLSZIPPANT VALAMIT

Egyedül dolgozott irodájában a főispán, tudniillik cigarettahüvelyeket töltögetett meg finomra vágott gálócsi dohánynyal, midőn minden bejelentés és kopogtatás nélkül felrántotta az ajtót Noszty Feri.

— Nos? — kérdé a főispán, hivatalos ridegséggel.

Feri egy csöppet se respektálta most a hivatalbeli főnököt, végigvágta magát a díványon, még a lábait is fölrakta.

— Nos, megkértem Marit és igent mondott.

Kopereczky felvillanyozva ugrott fel.

— Derék fattyú vagy! Állj fel, hadd öleljelek meg.

Feri aggódva nézett a szomszéd ajtóra, amely nyitva volt.

— Malinka nincs ott — nyugtatta meg Kopereczky. — Vilma egy kicsit náthás, nem megy ki, hát elkérte tőlem mára.

— Mit kért el Vilma, nem értettem?

— Malinkát. Az most dominózik vele egész nap. A szármásáig jó fiú ez a Malinka. No, de beszélj már, hogy volt, mint volt?

— Hja, ha én azt el tudnám mondani! De ha el tudnám, se mondanám el. Tudod, van abban valami nevetséges és ostoba. Az akkori hangulat kell hozzá, a milió, az erdő csendje, a rókák, stb. Egyszóval az erdőben voltunk tegnap és valahogy úgy jött ki a sor, hogy rendbe jöttünk.

— Gratulálok, sógor. Nagy gondot vettél le a fejünkről. Az öregekkel is végeztél?

— Nem lehetett, mert Pázmár doktort is ott marasztották vacsorára, másrészt jobb szeretem, ha egy kis formát adunk az eljárásnak. Az sohase árt.

— Sőt használ. Élni se tudna az ember a formulák nélkül.

— Azért is jöttem legelsőbbem hozzád, hogy fölkerjelek, légy szíves, vállald el a kérői tisztet.

— Parancsolj velem, kérlek.

— Amely formalitást betartani főleg azért jó, mert én magam egy szót se ejthetnék anyagi kérdésekről, de te ezeket is érintheted és dűlőre viheted az öregúrnál.

— Abban igazad van.

— Mindenekelőtt, hiszen jól tudod, adósságaim vannak. Ezeket ki kell fizetnem. S azután se élhetek apanázsból, mint valami nyugalmazott hivatalnok. Az öregúrnak elég pénze hever itt Bontóvárrott és egyebütt takarékpénztáraknál, vegyen a leányának birtokot. Vagy adja át nekünk Rekettyést, ő pedig szerezzen magának másikat. Szóval, te elég ügyes vagy, hogy a körülmények és az ott fűjdogáló szelek szerint kivasalod a lehető legtöbbet.

— Csak bízd rám, sógor.

— Tehát rendben van?

— Tartom szerencsémnek. Holnap délelőtt áthajtatok, azután csapunk olyan lagzit, hogy a macskák is pezsgőt isznak. De most gyere át Vilmához és mondd el neki az eset poétikus részét . . . A prózát majd elintézem én.

Bár még titokban illett volna tartani a hírt, gyorsan száguldott szét a rokonság közt. Vilma átszaladt vele Rágányosékhöz, Feri ebédre Voglányba ment s Máli nénivel szótták a rózsaszínű terveket a jövőre. Az öreg Nosztynak maga Kopereczky sürgönyözte meg »in Blumen« : »Feri beleharapott a dinnyébe, a dinnye éretta. Az öreg a képviselőházban kapta meg a sürgönyt, megértette és legott vonatra ült; sőt a furcsa sürgöny tartalma a telegrafista-kisasszony révén a nagyközönség közé is kiszivárgott s mint az alkorán képletes kifejezései, különféle magyarázatok mártásában keringett. A nap folyamán a Horthok, Ilváczyak is megtudták falujokban és másnap úgyszólván az egész úri család összegyülekezett a Vilma termeiben. Értesülvén, hogy a főispán Rekettyésen van az ügy végleges rendezése céljából, nagy érdeklődéssel várták megérkezését és az új híreket. Feri egy csöppet sem volt ideges. »Biztos vagyok a dolgomról«. A tatár hercegnő pedig éppen úgy fogta fel a dolgot, hogy a szülék roppant boldogok lesznek, hogy végre Mariban

is megmozdult az a kis húsdarab, amely annyi bajt csinál a világban ; az öregeknek unoka kell és ha egy fiú találna jönni, az öreg Tóth meg is bolondul örömeiben. Nagy pipafüst volt a szobákban, de az mind rózsaszín párának látszott e gögös urak és hölgyek előtt, kik e füstalakzatokból a Noszty-cimer ágaskodó bivalyát látták izmosan kibontakozni. Ferit valóságosan ünnepelték, kényeztették, mint a hadjáratból megtért mesebeli királyiit, aki zsákmányul hozta a csodálatos bülbülmadarat, melynek dalától mindnyájan megifjúhódnak. Nem tréfa az! Ó volt a család nyúge eddig s most ő lesz a nábobja, a szemefénye ; a Tóth-vagyonról tömérdek szó esett.

Csodálatosan nőtt, nőtt, mióta képzeletben Noszty-kézen van, oly gyorsan nőtt, hogy olyan gyorsan nem fogyhat akkor sem, ha tényleg Noszty-kézen lesz.

A közörömből mindenki kivette részét, csak az öreg Noszty volt nyugtalan. Nem biztos az még. Nem jó a medve bőrére előre inni. Tóth Mihály furcsa ember. De miután ebédre sem jött haza a főispán, az ő skrupulusai is kezdtek eltűnedezni. Ha ebéden ott maradt, hát akkor bizonyosan tárgyalnak, ha pedig tárgyalnak, akkor bizonyosan meg-egyeznek.

Délutánra már olyan jó kedve szottyant, hogy egy kis ferblit indítványozott, úgyis a családban marad a pénz, s mire estefelé megjött Kopereczky, már akkorra egy csinos összeget el is vesztett a menyé hozományából. Ahogy a hintó begurult, mindenki az ablakhoz rohant s nem mint a hajdani jósek az állati belekből, hanem különféle más jelből igyekeztek kitalálni az eredményt.

— Izrael vidám — mondá a főispánné —, füttyörészve jön fel a lépcsőkön.

— Bubenyk fején félre van csapva a vadászsapka. Bubenyk be van rúgva — figyelte meg Homlódý.

— Nagy traktában voltak — jegyezte meg a tatár hercegnő.

Végre fölérkezett Kopereczky, nehéz léptei egyre közelebb hangzottak, de ez egy örökkévalóság volt, míg benyitott.

— Széna, vagy szalma? — kiálták négyen is, mialatt az elbizakodott Feri nagy flegmával fésülte a bajuszát, egy zsebtükröt tartva maga elé.

— Szalmáról szó sincs — nyilatkoztatta ki a főispán, bizonyos fontoskodással —, de a széna sincsen még lekaszálván.

Egy kis lehangoltság keletkezett.

— Nem értjük!

Feri maga is meghökkent.

— Hát ne tréfálj — mondá türelmetlenül.

— Az ördögnek tartoztam egy úttal — folytatá Kopereczky s az arcok még jobban kezdtek elsötétedni —, nem volt szerencsém.

— Izrael, az Istenért, megölsz bennünket — pirongatta Vilma. — Beszélj már világosan. Ideadta Tóth a leányt, vagy nem adta?

— Nem adta — felelte Kopereczky nagy léleknyugalommal és egy kis művészi szünetet tartott, mialatt kínos, temetői csönd állt be a szobában —, mert nem adhatta, nem lévén mostanság otthon.

— Tehát nem is beszéltél vele?

— Természetesen nem beszéltem, mert még tegnap utazott el Trencsénbe, sürgönyt kapott, hogy a sógorát, Velkovicsot megütötte a guta, elment a temetésére és a családi ügyek rendezésére.

Nagy lidércnyomás alól szabadultak fel a kedélyek.

— No, hála Istennek, akkor hát nem romlott el semmi.

— Sőt minden a lehető legfényesebben áll — erősítette Kopereczky.

Elbeszélte aztán, hogy az asszonyok előtt nem titkolta el, mi járathban van, mire ők megnyugtatták, hogy Mari még tegnapelőtt este őszintén elmondta szüleinek az erdőben történt jelenetet és azt is kijelentette, hogy vagy Ferihez megy férjhez, vagy senkihez és hogy az öregúrnak nem volt ez ellen semmi kifogása, ellenkezőleg kijelentette, hogy Feri neki rokonszenves és ha egy kicsinyt megkomolyodik, kiváló ember lesz belőle.

Körülbelül minden arc kiderült. Hisz ez már annyi, mint bizonyos. Feri már vélegénynek tekinthető. Csak Ferit nyomta az a gondolat, hogy Velkovicsot megütötte a guta. Miért éppen Velkovicsot? Nem tudott inkább valaki mást megütni? Sehogy sem tetszett neki, hogy éppen Trencsénbe kellett utaznia Tóth úrnak.

— És miben maradtatok? — kérdé Kopereczkytól.

— Hát miben maradtunk volna? Az esküvő idejét majd megállapítjátok magatok ketten. Tóthné olyasvalamit említett, hogy őszre szeretné.

— Az messze van!

Kopereczky pajkosan hunyorgatott.

— Értelek, kópé. Micsoda édes kis teremtés! Nem tudtam betelni a nézésével s mikor elkezdtem a képzeletemben vetkőztetni s egyenkint hullottak le róla a réklík és a szoknyák . . .

— Utálatos vagy Izrael! — szakította félbe a főispánné. — Sohasem nézhetek többé nyugodtan a szemedbe, ha meggondolom, hogy milyen paráznaság lakik bennök.

— Mikor jön haza az öregúr? — kérdezte Feri.

— Nem tudják. Azért neked legyen rá gondod, mert megígértem, hogy mihelyt hazajön, felkeresem. Ámbár Mari azt mondta, hogy nem okvetlenül szükséges, vagyis hozhatod már a gyűrűket . . .

— Nem, az nem volna illendő — vélte Homlódyné —, az apát be kell várni az eljegyzésre.

Feri mindamellet még aznap megrendelte a gyűrűket Skarba ezüstművesnél, a kezdőbetűket és az évszámot vésette belültre. Ennek a híre is gyorsan elterjedt a városban s egymást érte a sok gratuláció, faggatás, kérdezősködés. Meg is bánta a dolgot, mert úgy járt, mint azok a szerencsefiak, akiknek a sorsjegyet kihúzzák. A hitelezők elhallgattak ugyan, sőt új pénzeket jöttek felkínálni, persze jó kamatra, mert hiszen még levegőben lóg a tündérvár — vagyis libalábon forog (ahogy a csípősnyelvűek jegyezték meg), de ahelyett özönével jöttek a kéregetők, a feltalálók, akiknek csak éppen egypár száz forintra volna szükségük, hogy nagy dologgal ajándékozzák meg a világot s íme, itt van egy vérbeli gavallér, aki egy garmada pénzhez jut, ezt jó lesz most mindjárt melegiben megfogni, jöttek azok a bizonyos özvegyasszonyok, akiknek a férjeik a forradalomban estek el, jöttek a jótékony egyletek, megválasztották dísztagnak, előkerültek a poklok zugából is régi iskolatársak, akiknek mind kellett valami. Klementy szerkesztő egy kis baráti kölcsönt kért, amit lehetetlen megtagadni, márcsak azért is, hogy vala-

nogy ki ne írja lapjában az érdekes hímen-hírt (azért, hogy majd kiírja annak idején, új kölosön következik). De ki győzné sorban elszámlálni, hogy az ilyen szerencsének mivel van a másik oldala kibéelve. Legkellemetlenebb volt az öreg Noszty, kit (de köztünk maradjon a szó), csóddel fenyegettek a pesti hitelezői s kapóra jött a »dinnye«-távirat, hogy egy kis pénzműveletre használja fel a helyzetet. Ferivel egy tízezer forintos váltót iratott alá, melyre most már Kopereczky is alakanyarította a nevét. Hiszen nem lehet úgy hagyni, mert ha az öreg ellen most csődöt kérnek, akkor esetleg összeomlik az egész dolog s minden eddigi pénze elúszik. Ment hát Kopereczky is a pénze után.

Ferinek szintén ki kellett magát húznia, hirtelen megvette a Topsich gróf négy fekete lovát s azon hajtatott Rekettyésre, úgy ment az a négy ló, mint négy páva, még a föld is érezni látszott kényes lépkedésüket. Tóth még mindig nem jött haza, azt írta, hogy a megboldogult Velkovic nagy rendetlenségben hagyta családját, tehát addig marad ott, míg tűrhető állapotokat tud teremteni. És hát csak maradjon, nem hiányzik most senkinek. Mari boldogan turbókolt Ferijével, Tóthné pedig még szerelmesebb volt leendő vejébe, mint a leánya. Vasárnap a Feri fogatán látogatást tettek a voglányi várkastélyban, ott is ebédeltek, a tatár hercegnő még a helyüket is megfújta, úgy megbecsülte. Hej, de más világ az ezeknél a nagyuraknál! Ott a kanalak és kések is máskép csörögnek, mint közönséges helyen.

Azontúl is majd minden nap átment Feri Rekettyésre, amikor pedig nem mehetett, legalább Pimpósi vitt el egy bokrétát, lóháton üzenetet vive, hozva. Mindig közte volt, hogy az öreg tekintetes úr még nem érkezett meg.

Két hét is elmúlt, a júliusi nagy hőségek beütöttek és Tóth még mindig nem jött. Már Kopereczky is türelmetlen lett, Pestre kellett volna mennie, de napról napra halasztotta, hogy előbb Tóthtal végez — s azután megy a Császárfürdőbe a reumas lábával. Maga Feri is elutazott, egy Zemplén megyében lakó gróf felozlatta a versenyistállóját, no hát ezt az alkalmat nem szabad elmulasztani, hátha könnyű módon juthat ott az önkénytes árverésen nemes állatokhoz, amelyekben Mari is örömét fogja találni; a vasúton

azonban azt hallotta, hogy egy másik grófnak eladó a Balatonon dangubáló jachtja és hogy most éppen meg van szorulva, vesztett a kaszinóban, potom áron meg lehetne szerezni! Ferinek a jacht új szeget ütött a fejébe.

Terringette, egy jacht! Ez már valami. Milyen fölséges nászutazás lenne ide-oda ügyelegni a Balatonon, saját jachton! Ilyet még egyetlen Noszty sem produkált. Fogta magát, az első állomáson kiszállt s a zempléni árverés helyett nekivágott a dunántúli útnak Siófokra.

Hogy ím távol volt Feri, most már éppen semmit se tudott Kopereczky Tóth úr felől. De hát mire való a főispáni hatalom? Legott egy meghagyást intézett a rekettyési állomásfőnökhöz, hogy az naponként értesítse, hogy megjött-e már Tóth Mihály vagy sem, ami aztán meg is történt, de mindig az, hogy még nem érkezett meg.

Még az ágyban feküdt egy reggel, mikor Bubenjik sürgönyt hozott be ezüst tálcán és egy névjegyet. A főispán a sürgönyt bontotta fel előbb s bosszúan a padlóra dobta; a szokásos jelentés volt benne az állomásfőnöktől: »Tóth Mihály ma sem érkezett meg«, majd a névjegy után nyúlt, azon meg az volt írva: »Tóth Mihály«.

— Ő maga van itt? — csodálkozott a főispán.

— Ő maga!

Kopereczky vidáman ugrott ki ágyából.

— Vezesd be hamar az elfogadó szobába s vigyél be szivart és konyakot. Mondd, hogy öt perc alatt rendelkezésére állok.

De még talán annyi se telt el, már felöltözött s szaladt be Tóth Mihályhoz, kordialisan belecsapva a kezébe s meg rázva azt, hogy szinte ropogott erős markában a becsületes kérges tenyér.

— Isten hozta, Isten hozta, kedves bátyám! No, ez igazán nagy meglepetés. Annak a mafla rekettyési állomásfőnöknek meghagytam, hogy értesítsen a megjöveteléről, mert én akartam önhöz menni. S képzelje, a számár még ma is azt sürgönyzi, hogy ön nem érkezett meg. Nem lehet ezekben az emberekben megbízni.

— Az állomásfőnöknek igaza volt, mert nem szálltam ki Rekettyésen, egyenest ide jöttem a mai reggeli vonattal.

— Úgy? Hát foglaljon helyet, kedves bátyám. Ide, ide, ebbe a puha karszékbe . . .

De Tóth Mihály állva maradt; egy csöppet se vidult föl, ahogy a látogató szokott a szívélyes fogadtatásra viszonzásul, halvány arcán mély szomorúság ült, melyet talpig fekete ruhája csak kiemelt; még a meleg kézszorítást is mintegy húzódozva fogadta, mint akinek valami bankóból tévedésből többet adnak ki, mint amennyi jár.

— Egy igen különös ügyben vagyok bátor tiszteletemet tenni méltóságodnál. Nem is tudom, hogy és hol kezdjem . . .

— Kezdheti, ahol tetszik, kedves Tóth bácsi és nem is olyan különös már, mert nem ön kezdi, ön csak folytatja. Hiszen én voltam a kezdő, azért kerestem fel a múltkor Rekettyésen. Hja, ezek a fiatalok! Az ember fölneveli a kis madárkát, aztán egyszer csak megnő a szárnya és hess, elröpül a fészekből. De hát miért nem ül le, Tóth bácsi?

— Köszönöm, de már csak állva maradok. Hát iszen éppen azért jöttem, mert a feleségem megírta, hogy megtisztelte méltóságod a házamat és arról is értesített, hogy újólág készül hozzám bizonyos ügyben.

— Hát az csak természetes — szólt Koperczky a kezeit dörzsölve.

— Meg akartam előzni és otthon ki sem szállva, egyenesen ide jöttem Trencsénből.

— Igen szép öntől, hogy meg akart a fáradságtól kímélni, de ezzel rosszat is tett, mert megfosztott néhány kellemes órától, melyet a családjá körében tölthettem volna ebből kifolyólag.

Tóth úr mohón kapott ezen a hivatalos kifejezésen; éppen ilyenforma kíméletes kifejezést keresett szűk szótárában.

— »Ebből kifolyólag«, méltóztatott mondani. Ez az, ami engem aggasztott. Ettől akartam megkímélni méltóságodat, mivelhogy . . .

— Nem értem önt!

— Mivelhogy abból a dologból már nem lesz semmi — mondta Tóth Mihály szelíden, egyszerűen.

— Melyik dologból?

— Amelyből kifolyólag hozzám akarna jönni méltóságod.

— Én a Noszty sógorom ügyét értem — lihegte Kopereczky izgatottan.

— Én is — felelte Tóth Mihály. — Nem akarom azt a színt adni a dolognak, hogy a főispán úr, illetve a szolgabíró úr kosarat kapott hát arra jöttem kérni, ne méltóztassék engem emiatt fölkeresni s különösen kegyeskednék oda hatni a szolgabíró úrnál, hogy a leányomat, kinek bizonynyal fájdalmat okoz az én elhatározásom, ezentúl, mint lovagias úrhoz illik, mivel a házassági kapocs teljesen lehetetlen, kerülje.

Kopereczky elsápadt, a haja fölborzolódtott az égne, ajkai rángatózni kezdtek, majd sebesen nyargalt föl s alá a szobában, feldöntve a kis asztalkák közül egyet.

— Hát meg van ön veszve, édes Tóth? Hát tudja ön, mit cselekszik?

— Amit egy becsületes apának kell cselekedni.

— Nem fél ön, hogy a sógorom hasba lövi?

— Én semmitől se félek.

— Hiszen nekem azt mondta a neje, hogy ön örömmel veszi tudomásul a Noszty szándékát.

— Ez akkor volt; most másképp határoztam.

— Gondolja meg, leánya szereti Nosztyt s boldogtalanná teszi ezt a kedves teremtetést.

— Azt is meggondoltam.

— De legalább az okot mondja meg.

— Nem szándékom az okot megmondani.

Ez a csökönység a dühöngésig fokozta a Kopereczky felindulását, nem bírta már magát türtőztetni. A csengettyűhöz rohant s olyat rántott rajta, hogy a bojtos zöld zsinór leszakadt, vérbeborult szemekkel dobta a padlóra Tóth úr elé:

— Vigyázzon Tóth, vigyázzon! — rikácsolta. — A sógorom nem hagyja ezt annyiban, magyarázatot fog öntől követelni.

Tóth Mihály szomorúan rázta a fejét.

— Azt ő bizonynyal nem fogja cselekedni.

Ezzel meghajtotta magát és távozott. Az ajtóban egymást keresztettk a befelé rohanó Bubenykkal.

— Mit paranosol mélt...

De már abban a szempillantásban visszaesett a szó a torkába, mert olyant csattant képén a Kopereczky hatalmas tenyere, hogy künn az előszobában is meghallhatta a távozó Tóth.

Bubenyik fölszisszent s jajgatni kezdett, míg a báró föl s alá szaladgálva fűjt, mint egy megvadult bika, majd némileg lecsillapodván, ráivallt Bubenyikra.

— Ne ordíts, marha! Hát nem látod, hogy ez csak forma, hogy ezt voltaképpen Tóth helyett kaptad. Nem bírtam már magammal, Bubenyik. Muszáj volt valakit pofon ütni.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

MIT CSINÁL A PÓK, HA A HÁLÓJÁT ÖSSZETÉPIK

Nagy katasztrófa volt ez. Szerencse, hogy még el lehetett egy darabig titkolni. Kopreczkyt előntötte az epe, hiszen az ő pénzéből úszott el a legtöbb, mármint aztán nem a Császárfürdőbe küldték az orvosok, hanem Karlsbadba, a sárgaság ellen. El is ment Malinka kíséretében másnap az esti vonattal, mielőtt még Feri hazajött volna.

— Megölném, ha most kellene vele találkoznom. Inkább elmegyek otthonról.

— Ugyan, ugyan, mit bántod a szegény fiút, inkább sajnálkoznod kellene felette — csillapította Vilma. — Nagy bánata lehet, mert szereti a leányt.

— Én is szeretem a pénzemet. Nekem is nagy bánatom van.

Ferinek első látogatása, amint visszaérkezett Bontóvárra, Vilmának szólt. Már akkor tele volt a ház rokonokkal. Ezek még a régimódi urakból valók. Nem hagyják az esetteiket hidegvérűen elpusztulni, mint a maiak. Mindig akkor rőffentek össze, ha valami baj történt, ami tiszteletreméltó vonás volt bennök — ezért is uralkodtak nemzedékről-nemzedékre a megyében. Mert minden hatalom a tisztesség valamely forrásából ered.

Vidáman toppant be azzal a szóval, hogy jachtot vett Mari számára.

— No, süsd meg — szaladt ki a szó a nyers Leviczky Jánosból.

— A jachtot?

— A jachtot is, a Maridat is.

Apránként vallogatták ki a történeteket. Szegény Feri valóságosan összetört. Annyira a szívére vette, hogy eleinte az öngyilkosságtól féltették. Vilma ott tartotta maga mellett

a lakosztályában. Puskát, pisztolyt gondosan elzárt és a kulcsot magánál tartotta.

A család is teljesen ki volt forgatva nyugalomból. Hisz az ilyen dolog alkalmas megrendíteni azt a tekintélyt, amelynek éltek, amelyből a gögjük táplálkozott. Először a férfiak hányták-vetették meg az esetet, természetesen dzsentri ésszel. Szörnyűség, hogy ilyesmi történhetik egy Nosztyval! Dúltak, fúltak, boncolták a kérdést, rágódtak rajta. Pedig olyan egyszerű volt. Csak az történt, hogy nem sikerült nekik egy jól kieszelt spekuláció. De ők azt az oldalt látták, hogy egy Nosztynak röviden kiadták az utat. És ha már ebből az ügyletből, melyre annyi fáradságot áldoztak egyes családtagok, nem lehetett pénzt csinálni, hogyan lehetne legalább egy kis vért eresztetni, akár innen, akár onnan — hisz az már mindegy.

Rágányos vetette fel a kérdést, nem kellene-e Ferinek magyarázatot kérni Tóth Mihálytól? Mert Feri bizonyos fókig önréztben is meg van kurtítva.

Homlódy ellenezte. Az ő felfogása szerint szabad a kosár. Isten mentsen, hogy házasságkötések a lovagiasság szabályai szerint intéztessenek el.

Leviczky Jánosra, a nagytermetű nyugalmazott dzsidás-ezredesre, a híres párbajhősre tapadt minden szem.

— Hát te mit mondasz, János?

Az ezredes azt mondta, hogy ő igenis lát bizonyos szubtilis árnyalatot, amiből lehetne valamit kihozni. Tóth Mihály ugyanis beleegyezett a házasságba és csak most, miután Trencsénből megjött, jelentette be vétőjét, ami könnyen úgy tüntetheti fel Ferit a csőcselék szemében, mintha valami becstelen dolgot tudott volna meg róla Trencsénben, ahol az ezrede feküdt — hát igenis, Ferinek joga van magyarázatot követelni.

Az ezredesnek senki sem mert ellentmondani, olyasmi nem történt vele soha ; még Noszty Pál sem cselekedte volna meg, de most kénytelen volt vele, mert ő körülbelül sejtette, hogy milyen magyarázatot adhatna Tóth, ha kényszerítenék — ennélfogva úgy vélte, hogy teljesen csatlakoznék a János úr helyesen és finoman kidomborított nézetéhez, ha Tóth Mihály már egyszer tényleg igent mondott volna, de ahogy neki Izrael most Pesten átutaztában elmondta a tényállást,

azt csak Tóthné csevegte, hogy ura nem tett kifogást, ők azonban Tóthnak csupán egy kijelentését tekinthetik mondottnak, amit a Feri megbízottja, Kopereczky előtt személyesen tett s ez az, hogy nem adja a lányát — ezért pedig nem lehet felelősségre vonni.

Leviczky haragosan rángatta bozontos szemöldjeit és noha Noszty igen tapintatos formában cáfolta, a rokonok mindamellet az hitték, hogy legalább is megeszi.

Morgott is, mikor bevégezte, de nem ette meg. A párbaj pedig elmaradt.

Hanem azért még hetekig, hónapokig folytak az efölötti eszmecserék a férfirokonok közt, míg az asszonyok leginkább amiatt szidták Ferit, hogy a gyűrűket itthon csináltatta s így a kezdőbetűkből a bolond is kitalálhatja, kit akart menyasszonyául ; nincs hát semmi mentség, előbb-utóbb köz tudomásra jut a kosár. S az a szégyen, az a rettenetes szégyen! Ha a gyűrűkkel nem történik ez a könnyelműség — el lehetett volna titkolni vagy tagadni, de így mindennek vége.

— Az utcán se merek többet mutatkozni — nyafogott a kis grófné (Rágányosné).

Csak a tatár hercegnő nem vesztette el a szívét.

— Ejh, hátha még nem ez az utolsó stáció ebben a dologban.

Kétkedő mosolyok voltak a felelet. Feri csak a fejét horgasztotta le és sóhajtott.

— No, ugyan mit nevettek? Hát a szindarabokban nem mindig ilyen az első felvonás, pedig a harmadikban okvetlenül összekerülnek a párok.

— De iszen elhegedülte azt Szent Dávid, kedves húgom — bömbölt közbe a dzsidás-ezredes.

— Vagy ki tudja, kedves János bátyám? Láttam már én olyan tulipánt is, mely a fűrészpör alól nőtt ki.

Homlódyné célozgatásait üres, Feri vigasztaló szóbeszédnek vették az atyafiak, csak az egy Vilma nem adta fel teljesen a reményt s egy ilyen alkalommal odasimult Máli nénihez :

— Igazán van valami terve?

— Tervem? Az még nincs. Hanem úgy a sötétségből dereng egy kis kiindulási pont.

— Ugyan súgja meg — rimánkodott a főispánné.

Homlódyné sügött valamit, mire Vilma elnevette magát és egy kicsit el is pirult.

— Oh, gonosz, gonosz nénike . . . Hanem hát ezzel nem sokra megyünk. Ez nem terv, ez csak egy óhajtság.

— Kicsiny téglákból épülnek a nagy házak.

Épülnek bizony, de nem fundus nélkül. Vége van ennek a dolognak. A kis és nagy rókák, akik valamiképp szerepeltek benne, mind megegyeztek abban, hogy nincs mit keresgélni többé. A sok róka közül csak egynek volt belőle haszna, annak, amelyik a Horka-erdőben ezen a réven megmenekült. Ámbár még annak se, mert a puska úgysem volt megtöltve.

Homlódyné azonban mégse pihent, mert noha minden elcsendesedett s az atyafiak napirendre látszottak térni, éles megfigyelő észrevehetett volna bizonyos különösségeket; hogy ő nem szüntette meg az érintkezést Tóthékkal, sőt egyre melegebb barátságba ereszkedett. Majd minden héten ott volt náluk, ők viszont átjártak Voglányba. Az is észlelhető volt, kivált később, hogy Vilma, Homlódyné és Feri valami titkot rejtegetnek, néha egyetértőleg összenéznek, azonfelül sokat tanácskoznak zárt ajtóknál. De hát kit érdekelt már ez! Ha tervelnek, hát mulassanak. Ártatlan dolog már a Máli néni minden praktikája. De mindegy. Hiszen a pók se azért szövi az ő vásznát, hogy kereskedésben eladja, szövi a maga gyönyörűségére és ha tízet leütnek is a hálójából a porolókefével, a pók meg nem unja, szövi a tizenegyediket.

Hogy azonban lehetett valami egészséges mag a Máli néni terveiben, arra is volt jel, a Noszty Feri gyors kiépülése kedélybetegségéből. Nemcsak összeszedte magát, de reményleni kezdett. (Ez már nyilván a Homlódyné életelixirje.) Egy napon kijelentette, hogy unja magát Vilmánál, elmegy Pestre, vevőt keresni jachtjára. Szóval már pénz kell neki. Tehát meggyógyult. Mehet.

Csak egy levelet hagyott Bontóváron, Kopereczky számára, melyben arra kéri, hogy helyezze át egy más járásba, ami meg is történt, mihelyt Kopereczky hazajött Karlsbadból, áttette a megye éjszaki részébe, az ottani szolgabírót helyettesítvén árvaszéki elnöknek; a főispán tapintatos-

nak találta Feri kérését, mert nem járhat ezek után Reketytyésre, Feri pedig a hitelezői zaklatása elől menekült oda ; a voglányi szolgabíróság teendőivel ideiglenesen Malinka Kornélt bízta meg.

Mindez úgy látszott, mintha magától történnék, a világ elhelyezkedik a benne levő súlyok szerint, holott ez úgy volt kicsinálva, billentyük és kerekék hozattak észrevétlen módon mozgásba, bizonyos cél kedvéért. A főispánék Krapecen töltötték a szeptembert és októbert, a kis Kope-reozky már járnai tanult az elhanyagolt parkban, Tóthék a Somlyó-hegyen szüreteltek s csak november elején jöttek haza ; Feri az új járásban tartózkodott és csak levelekben érintkezett Homlódynéval és Vilmával — de éppen ezek a levelek árulói annak, hogy ami történt, abban nagyrészt az ő kezük van.

November 3-ikán beszakadt a privogyeci kőszénbánya s valami harmincöt munkást eltemetett. Erre a szerencsétlenségre (nota bene nem állítom, hogy a bányát is Homlódyné döntötte volna be), hazajött a főispáni család, Homlódyné meghívta ebédre Klementy szerkesztőt és kifőzte vele, hogy a szerencsétlenül jártak családjai javára valami nagy dolgot kell csinálni. Ebbe a hazaérkezett főispánné is bevonatott s elhatározták, hogy egy nagy bált adnak, pompás élőképpel.

Egy erdélyi fejedelemről, a jámbor Apafi Mihályról maradt fenn a mese, hogy a fejedelemségét egy órára átengedte a feleségének, Bornemissza Annának. Hogy mit csinált ez egyetlen óra alatt, nem jegyezte fel a krónika. Tehát nem tudjuk. Bizonyára ő maga sem tudta. Mert hisz bizonyosan valami egyebet szándékozott csinálni, mint a nadrágban járó fejedelmek. Pedig éppen azt csinált, amit ők. Adókat. De sokkal nagyobbakat, mint ők.

Az egyórai uralmat ugyanis lefestette egy jó piktor. A szép kép elterjedt a magyar házaknál és most, mikor már a fejedelemasszony kétszáz év óta porlad sírjában, mégis keményen adóztatja nemcsak Erdélyt, hanem a szomszéd nagy Magyarországot is (amely nem volt az övé addig az egy óráig sem), mert általános divat lett az egyórai uralmát személyesíteni élőképekben s a közönség tódult és fize-

tett — míg a tableau vivant-okat ki nem szorították más divatok.

A választás itt is a népszerű «egy órai uralom»-ra esett. Kijelöltettek az alkalmas személyek, amennyire lehetett, az előkelő világból, kivételt csak az egy Tóth Mari képezett, aki egy fiatal palotahölgyet fog ábrázolni.

Az elnökséget a főispánné vállalta, ki személyesen kérte fel az egyes szereplőket, minélfogva Rekettyésen is látogatást tett Homlódynéval és felszólította Mari kisasszonyt a közreműködésre, mondván, hogy ő fogja ábrázolni az erdélyi udvar legszebb hölgyét. Bizony pedig ehhez nem igen volt most alkalmas a szegény Mari. A nyaka sovány volt, az arca színtelen, a szemei alatt kék karikák (a sok sírástól — gondolta a főispánné és érezni kezdte, hogy ő most Istennek tetsző dologban jár).

Tóthné igen köszönte a nagy szerencsét, hogy az ő leányára gondoltak, igen hálás azért is, hogy a méltóságos báróné szegény házukhoz megalázta magát, Marinak szükségessé volna egy kis szórakozás, mint fűnek a harmat nagy szárazságban, nem is lenne egyetlen szava se, ha az Isten meg nem látogatta volna (ugyanis köszvény volt a Tóthné lábaiban és nem bírt megmozdulni a karosszékből), hanem így nincs, aki Marival bejárjon a próbákra, mert Mihálynak is hosszabb időre el kell utaznia Trencsénbe, miután még most sincsen rendben a hagyatéki ügy, Isten nyugosztalja Velkovic sógort, értett egy várost igazgatni, látott talán a messze századokba előre, de a saját zsebébe nem látott.

— Mindez ne aggassa, kedves Tóthném — vette át a szót a tatár hercegnő —, mindössze egy-két értekezlet lesz a toaettek dolgában, majd egy-két próba, ha a kosztümök elkészülnek s én akkor mindannyiszor eljövök, elviszem az én lelkem Marimat és vissza is hozom a mamájához, föltéve, hogy még akkor a mama nem lesz talpon.

Miután Tóth úrnak sem volt ellenvetése, sőt helyeselte a jótékony célt, Mari véglegesen besoroztatott az egyórai uralomhoz, sőt Tóth Mihály annyira ment, mikor a hölgyek búcsúztak, kihúzott a zsebéből egy ezrest, hogy amennyiben nem találna akkor otthon lenni, ezzel megváltja a belépti jegyet.

Tóth mintegy háláját akarta jelezni e gavalléros felülfizetéssel. Azt a körülményt, hogy a főispán Nosztyt elhelyezte a járásból, iránta való gyöngédségnek képzelte s ez igen jól esett neki.

Volt miről beszélni a megyében, a bányamunkások iránti részvét divattá emelkedett. Boldogok az urak, mert a szegények őket szolgálják és ha valami bajuk történik, az is egy mulatságra ad alkalmat az uraknak. Mikor a szegény emberek szemeiben megjelennek a fájdalomtól, nyomortól kisajtott gyöngyök, akkor az úriasszonyok is előszedik a gyöngyeiket — a kazetjeikből. Lázás készülődések folytak, szabók, frájjok, masamódok éjjel-nappal varrták a piperét és jelmezt. Sok babrálás van az ilyeneken. Csak decemberben jutottak annyira, tanácskozások, értekezletek, kanapé-proceszszusok után, hogy végre huszadikára kitűzhették a főpróbát, mely már kosztümökben, esti világitásnál történik meg. Erre már néhány műértő vendéget is meg lehet hívni a főispánné szalonjába.

Kétségkívül Homlódyné volt a legfürgébb, ki amellett, hogy Tóth Marit gardírozta, behozta az összejövetelekre és hazavitte, valami egyébben is buzgólkodott. Gyakran sügta-búgtak össze Vilmával, később Malinkát is bevonták valami titokzatos összeesküvésbe. Noszty Feri ritkán jött be a székvárosba és akkor Rágányoséknál szállt meg. Homlódyné ott kereste fel, nagy tanácskozásokba merültek, de ezekről egy szót sem szóltak senkinek.

Az utóbbi napokban azonban mégis közölni kellett egyet-mást Kopereczkyvel, mert Ferinek pénzre volt szüksége, hogy magát ideig-óráig a hitelezők ádáz rohamaival szemben fenntarthassa.

Kopereczky végig se akarta hallgatni a tervüket, ijedten dugta be füleit ujjjaival.

— Semmit se akarok tudni. Mosom a kezeimet. Csináljatok, amit akartok. A szívem veletek van, de pénzt tőlem ne kérjetek.

— Hisz csak kölcsön lenne — kapacitálta Homlódyné.
— Mindent visszakapsz Feritől.

— Kölcsönt hiszen adok, nem ugyan pénzben, hanem ami sokkal többet ér aranynál, gyémántnál . . .

— Mi lehet az? — tünődött Noszty Feri.

— Odaadom kölcsön egy pár napra Bubeniykot. Ha valamely turpisságban jár az ember, Bubeniyk megbecsülhetetlen kincs.

— Hát azt is köszönettel fogadjuk, de egy kis pénzt se sajnálj tőlünk.

— Ritka furfangos ember — áradozott a főispán — és intelligens. Valaha színész volt, tele van ötletekkel az imponátor. Amire ez ráadja magát, az okvetlenül sikerül.

— Ej, hogy lehetsz olyan következtelen, kedves Izrael — puhította a tatár hercegnő —, azt mondod, hogy Bubeniykkel sikerül s mégis megtagadod a pénzbeli támogatást, ami nélkül pedig Bubeniyk nem ér semmit. Edd meg a Bubeniykodat. Észünk magunknak is van.

— De nem annyi, mint Bubeniyknek.

Homlódyné ismerte Kopereczkyt, elkezdett vele disputálni, ingerkedni, nevetségessé téve Bubeniyk iránti elfogultságát, biztos volt, hogy ezzel feltűzeli, kihívja valamely hősies áldozatra.

— Mit, ti semmire se taksáljátok őt. Én meg a terveteket nem taksálom semmire. Nem adok rá egy ólompanykét. De ha Bubeniyk benne lesz, az mindjárt más, Bubeniykra még rászának egy kis összeget.

Így jutottak némi pénzhez és Bubeniykhez, kit Feri még aznap kicserélt Pimpósival és beavatott a tervbe.

Nagy figyelemmel hallgatta, hol az egyik fülcimpáját vakarva, hol a másikat; nem tetszett neki.

— Hiszen ez valóságos gépezet, sok benne a sróf, meg a kerék, meg a rúgó, ha csak az egyik nem jár jól, vége az egésznek. Hanem hát azért megteszünk mindent.

Tényleg sokfelé ágazott a terv, melynek december 20-ikán kellett eldőlnie. Kegyetlen hideg idő volt e napon, Malinka, ki korán reggel kelt fel, befagyva találta az ablakokat. A reggelinél aggodalmasan említette a főispánné:

— Félek, hogy a Gyík befagyott az éjjel s ez mindent elrontana.

— Attól nem kell tartani — jegyezte meg Malinka. — Annyira be nem fagyhatott, hogy a jég egy kocsiat megbírjon. Különben majd meglátom útközben. Ne legyen ideges.

— Elmegy? — kérdé a főispánné.
— El kell mennem Voglányba. Hiszen tudja. Odarendeltem az útibiztost. Nem tudom, megbízható ember-e?
— Föltétlenül. Férjemnek gazdatisztje volt, s most, hogy Krapecet bérbeadtuk, ide helyezte be.

Malinka úr, ki innen vitte ideiglenesen a szolgabírói teendőket, miután a főispán csibukjából kiszítt egy pipa dohányt, beburkolóztatván ugyancsak a főispán bundájába, áthajtatott Voglányba.

Szép fehér világ volt odakünn. Millió gyémánttű csillogott a fákon s vakító fehér bunda alatt aludott a föld. Minden egyszínű volt, csak a lovak, a kocsis és a Pimpósi szájából kiömlő pára volt szürkébb egy árnyalattal. A Gyik, mely Bontóvár alatt fut el egyenesen Voglányig s csak Voglányon túl kanyarodik be Mezernye felé, mintegy kizárva Rekettyést, Bálingot, Hertyánt és a mellette fekvő pusztákat, nem volt befagyva, hanem javában zajlott, szilaj zúgással nyargalt medrében s hatalmas jégtáblákat vitt tarajos hátán.

Voglányba a szolgabírói hivatalba érve, már ott találta az előszobában az útibiztost. Ismerős arcú, gömbölyű öregúr volt, zöldpiros harasztból kötött kendőbe bagyulált nyakkal, csikóbőrrel bélelt bekecsben.

Malinka rögtön ráismert. Hisz ez Klincsó, a szedresi volt kasznár.

— Hát végképp otthagya a sovány ökröket? — kérdezte Malinka kedélyesen.

— Elváltunk — sóhajtott fel az öreg —, mert birto-koska elment bérletbe s bérlő engemet nem akarta, pedig az ökröket átvett mindnyáját.

— Jöjjön be, öregem. Tudja-e mért rendeltem be?

— Nem tudok, tekintetes ideiglenes szolgabíró úr.

— Mondja meg nekem, milyen állapotban van ez idő szerint a rekettyési híd?

— Híd van jelenleg rendes állapotban.

— Mikor látta?

— Mindennap látok őtet.

— És teljesen jó?

— A lexebb, legjobb híd egész járásban.

— Fázik még a keze?

— Nem fázik az. Csak szerínységből céklaszínű.

— Melengesse meg egy kicsit a kályhánál. Aztán üljön le az íróasztalhoz és intézzen hozzám egy jelentést, hogy a rekettyési híd meg van rongálva.

Klincsók nagy szemeket meresztett.

— Rosszul engem értenyi tetszett.

— Ne okoskodjék. Tegye azt, amit rendelek, ez a méltóságos főispán úr akarata is. Mit ért maga a magasabb politikához!

Klincsók erre kikereste a pápaszemét, leült az íróasztalhoz és írta a jelentést, hogy rossz a híd, miközben csurgott homlokáról a verejték. Kétszer is megállt, megtörülgette és fújta egyet: »Huj, huj, de meleg ez a prémecke, de nehéz vele koncipiálni.«

— Miféle prém az?

— Kiszló.

Malinka gondolkozott. Valami nevezetes prém lehet. Sohase hallotta a hírért. Távolról se gyanította, hogy a »kiszló« kis lovat (osikót) jelent.

Végre elkészült volt a jelentés, Malinka elolvasta, eltette a többi akták közé, aztán kiadta a rendeletet szinte írásban, de megmagyarázta szóval is.

— Ma este, mihelyt besötétedik, tehát öt-hat órakor, a munkásokkal szétszedeti a rekettyési hidat, úgy, hogy az éjszakán át járhatatlan marad, korán reggel öt-hat óra tájban azonban ismét összerakítja s egy pár új pallódeszkát tesznek bele. Így követeli ezt a közigazgatás érdeke. Megjegyzem, hogy ez estig a legszigorúbb hivatalos titok. Megértette?

— Holtig tanulja az ember — jegyezte meg alázatosan Klincsók, fejével bólingatva.

Még egy megbízatása volt Malinkának a főispánnétól; át kellett mennie Rekettyésre és ha Tóth Mihály otthon lenne, valahogy úgy mesterkedni, hogy hivatalos eljárás címén, vagy más ürügy alatt otthon is maradjon a délután folyamán. Át is ment, de Tóth Mihály még nem volt otthon, csak másnapra várták. Hogy férfi legyen a háznál, Igali Menyhért, az öreg kasznár hurcolkodott át ideiglenesen. Becsületes, hű ember volt, hanem parázna szájú és az a rossz szokása volt, hogy

fennhangon gondolkozott. De ha valami kiszaladt a száján, olyan töredelmesen tudta mondani: »grácia a fejemnek«, hogy lehetetlen volt rá haragudni.

Az asszony már fent sántikált, de bot mellett s erősen bízott, hogy a jótékonysági nagy bálra már maga viheti be leányát Bontóvárra. Ebéd közben vidám volt a hangulat, míg Bligi, a dogg, elő nem jött a csontokra s rettenetesen kezdte ugatni Malinkát. »Csiba te — riasztgatta Igali —, hát már minden szolgabírót elugat innen valaki?«

Igali a szájára ütött, hogy »grácia a fejemnek«, de már késő volt, Mari lesütötte a fejét és a tányérjára bámult. Tóthné szemkarikái megnedvesedtek s azontúl beállott a kínos csend. Csak a feketekávénál támadt egy kis élénkség, betoppant Homlódyné s vele üde levegő csapott be.

— Itt a pandur — kiáltá már az ajtóból. — Megyünk!

— Készen vagyok — jelenté ki Mari és repesve szaladt, kezét csókolni. Szaporábban kopogtak a Tóthné mankói is, amint a jött elé tipegett.

Csakhowy nem addig az, nem azért van itt Igali bácsi, hogy ne tudná, mi jár egy ilyen útra. Dehowy mennek, dehowy, méltóságos asszonykám, míg én egy kis téglát nem melegítettek a lábuk alá, tudom én, hogy mi kell az olyan kis lábaknak. Az enyém is olyan volt — hároméves koromban. Bárcsak tyúkszem lehetnék rajta. Grácia a fejemnek.

Nemcsak téglát, hanem két kis, vízzel megtöltött, forró palackot is tett bele a muffokba a kezeknek, mire a hintóba kászmolódtak.

— Ma aztán ne nyugtalankodjék, kedves Tóthném, hogy későn hozom haza a báránycámat — kiáltott ki a hintóból Homlódyné —, mert este tartjuk a főpróbát s utána egy kis vacsora van Vilmánál. Éjfél is elmúlik, mire hazavergődünk.

— Nem tesz semmit — jegyezte meg Igali. — Holdvilág lesz az éjjel. S én úgyse tudok aludni, ébren várom a kisasszonyt.

Még egy rövid órát trécselt Malinka Tóthnéval, aztán befogatott és elment. A Gyík hídján túl, a »Kurjantó« csárdánál szembe jöttek Klincsók és emberei; megnyugodva látta, hogy a hivatalos akarat szerint forog odább a világ kereke.

Mire Bontóvárra ért — kurták most a napok —, este lett; a megyeház udvara tele volt hintókkal, az ablakok kívülá-
gítva véges-végig. Nyilván mind összejöttek már a szereplők
és öitözködnek.

Néhány meghívott vendég a főispán szobáiban kártyá-
zott, ezeknek csak akkor szabad belépni a nagy szalonba,
ha a jelenet már fel lesz állítva, hogy teljes legyen az illúzió.

Sokáig tartott, míg eligazodtak, de meg kell adni, sike-
rült. Kopereczky legalább el volt ragadtatva, kezében tart-
ván a festményt, s összehasonlítva az elébe táruló élőképpel,
a feleségéhez szaladt s egy csókot nyomott a szájára. »Pecsét,
a másolat hitelül«, mondá s ezzel konstatálva volt a siker.
Ki merne a főispánnak ellentmondani? Malinka keserűen
mosolygott. Noszty Feri Marinak intett jóestét, ki remegve,
holthelványan bújt a fejedelemasszony bíborpalástja mögé.
Egy pár udvari dáma édesdeden kacagott valamin, az egyik
egy cukorkát hagyított a túlsó sarkon álló fejedelmi apródnak,
ő pedig igyekezett azt elkapni.

Homlódyné, aki az udvarmesternőt ábrázolta, stílszerű
zsörtölődéssel fordult feléjük

— Asszonyok és leányasszonyok, ne mozogjanak kegyel-
metek, mint a kukacok és ne nevensenek a fejedelemné önagy-
sága jelenlétében, egyrészt mert nem illik, másrészt mert
Csopp fényképész úr magnéziumfény mellett le fog most ben-
nünket venni.

Hiszen sok kedves volt ebben, ha győznék valaki elmon-
dani. A gyertyákat el kellett oltani előbb. Koromsötétség
támadt, Horth Pista elkiáltotta magát: »Szabad a csók!«
Egy-két sikoltás hangzott. Vilmát valaki megcsókolta, az ő
éles fölszisszenése vált ki legjobban. Azután kigyúlt a magné-
zium fantasztikus fénye, egyet vagy kettőt kattant a fény-
képezőgép és a társaság meg volt örökítve.

Hogy Vilmával történt valami, csak abból lehet gyaní-
tani, hogy miután a szereplők levetették a jelmezeiket és
megjelentek az ebédlőben, Kopereczky egy bősziparó
tekintetével fürkészte az embereket s Vilma elsuhanván
Malinka mellett, halkán, szemrehányón mondta: »Micsoda
könnyelmű ördög bújt ma magába?« Malinka persze ártat-
lan képet vágott és a végén azt hámoztta ki Kopereczky, hogy

voltaképpen Feri csókolta meg a hűgát. Elég csacsi, hogy nem egyebűtt kereskedik.

Kereskedett volna biz ő, de nem igen lehetett, mert sok szem figyelt rá és Marira. A főispánénak volt annyi tapintata, hogy nem ültette őket egymás mellé. De ha szomszédágában űlnek, sem beszélhetek volna egyebet, mint közömbös dolgokról. Ez pedig a semminél is kínosabb.

Mindössze egyetlen szempillanat látszott alkalmasnak, mikor a háziasszony feloszlatta az asztalt és a szétszéledő vendégek nagy összevisszaságban az asztal körül tolongva, egymás egészségére kívánják a vaosorát, gépíleg nyűjtogaván kezeiket előre, jobbra-balra, hol űres kezet látnak. Hogy történt, hogy nem történt, egyszer csak valami villamosáramszerűt érzett Mari s látta elhomályosodó szemekkel, hogy keze a Feriében pihen. Melyik volt forróbb, melyik reszketett jobban, melyik nyűlt a másikhoz előbb, ki tudja? Csak nagyon édes volt az érintés és az agyvelőtől kezdve az egész testen kéjjel nyílallott végig.

— Oh, Mari, Mari, hát így kell nekűnk szemben állni, ilyen hidegen . . .

— Nem én vagyok az oka — susogott leheletszerűen és lassan, szelíden visszahűzta a kezét.

— Hol beszélhetnék magával?

— Énvelem? (Gyermeteg csodálkozással emelte fel a fejét.) Én Istenem, hát hol? — mondá dacos vállrántással, majd leereszté a két karját lankadtan. — Nem mondhatom, nem tudom.

És ellépett mellőle, hogy elkeverőzhessék a sokaságba.

A szalonba teát hordtak fel, hármával, négyesével letelepedtek apró asztalokhoz, fecsegték, trélálóztak és úgy elröpiűlt az idő, hogy senki észre se vette, éjjélre járt.

— Talán mehetnénk, szivecském — figyelmezteté Marit Homlódyné. — Nem valami jól érzem magamat. Majd ide hívom Noszty Ferit.

Mari egy szót sem felelt, mintha megsibbadt volna a nyelve, hanem a vonagló ajka és a felhűzott szemöldive egyetlen hangos kérdés volt.

Homlódyné megsimogatta a fejét. Gyermekeket szokás így megnyugtatni.

— Noszty hozzánk, Voglányba jön hálásra, Homlódynal van valami dolga, hát meg akarom neki mondani, hogy fogasson, legalább férfi lesz a kíséretünkben — a másik kocsin.

Ferit könnyű volt megtalálni, átellenben ült egy kucokban, talán hogy onnan messziről Marit láthassa, de nem soká maradhatott egyedül, a két Krackner baronessz, egyik jobbról, másik balról, valóságos ostrom alá fogta. »Oh, a szemtelenek!« gondolta Mari és úgy fájt, de úgy fájt a szíve, hogy azt ki sem lehet mondani.

Homlódyné odainthette volna, de meg volt állapítva a családi jelszó: »semmi tapintatlanság és semmi összeboronálási kísérlet, mely a család méltóságát érinthetné«, inkább ő kelt fel s ment Ferihez.

— Fogass be! — mondá halkán.

Feri eltűnt s kis idő múlva jelentették, hogy a kocsi előállott.

Csakhamar lent voltak a kapuboltozat alatt, hol régi buzogányok, dárdák, bőrvedrek lógtak a falakról s zúzmarás bajszú fegyveres várta járt egyhangú léptekkel fel s alá. A hölgyek helyet foglaltak a faeton kocsiban. Homlódyné megigazgatta a Mari kékróka-bundáját, bebagyulálta nagykendőbe a fejét, hogy csak a szeme látszott és a fehér homlokából egy csöpp. A Homlódyné inasa felugrott a bakra s ezzel megindult a kocsi, helyet adva a háttérben álló homokfutónak, melynek a lovai nyugtalanul esattogtatták a patkóikkal a megkopott gránitköveket.

— Hopp a tarisznyám! — kiáltá most Bubenik s még az istállóba kellett szaladnia a tarisznyáért, amivel egy kis időt és annyi tért vesztek az előre indult kocsival szemben, hogy bár lóhalálban eresztette meg a négy feketét Feri, mégis csak túl a városon, a Róth-féle gőzmalomnál érte utol, sőt melléje vágott; odadobván a gyeplőt kocsisának, hirtelen leugrott s egy iramodással úgyszólván föl hagyította magát a Homlódyné kocsijára. »Ügyes egy fattyú«, csóválta a fejét Bubenik.

— Meg vagy te veszve? — támadt rá Homlódyné. — Hogy megijesztettél! Mit akarsz?

Feri egész nyugodtan leereszkedett az előülésre és mintha csak egy szomszéd szobából nyitott volna be, egyszerűen felelte:

— Átjöttem egy kicsit beszélgetni, abban a föltevésben, hogy unatkozni méltóztatnak.

— No, ugyan jó helyre jöttél. Mari kisasszonynak nem szabad beszélni, mert légesóhurutot kap, én pedig máris olyan rosszul vagyok, hogy azt se tudom, mit csináljak.

— Mi baja, Máli néni?

— Azt hiszem, a gyomorgörcseim kezdődnek . . . Oh, rettenetes az.

— Ígyék egy kis konyakot!

— Jaj, ha volna!

— Van nekem, mindig itt hordom a kis kulacsomat. S ezzel kihúzott egy kis befonott üveget a vadászkabátja zsebéből, lecsavarta a dugóját és odanyújtotta.

— Az Isten is megáld érte.

— No lássa, ugye, hogy mégse vagyok fölösleges — majd hozzátette szomorúan — magának.

Homlódyné ivott és csendesen, szótlantul szuszogott egy darabig; Feri odább húzódott egy picinyt és ha egyet zökkent a kocsi, térde összeért a Mari lábával, kikerülhetetlen volt, bármennyire összehúzódott is szegényke a sarokban; csak az a baj, hogy kevés kátyú volt. (Kár volt ezt az utat olyan nagyon becézni szolgabíró korában.)

Csikorgó hideg, tiszta idő volt, azokból a szép fehér éjszakákból való, mikor a végtelen fehér szemfedőn, mely a földet takarja, meglátszik, ahol a nyúl lábnyoma kicsipkázta. A hold megolvadt ezüstjében minden a mezőn maradt kóró, garád szélén meredező tűzfa kísértetszámba megy, messze valahol egy bagoly meglepően utánozza csudálatos hughogásával a harangszót, rémletes valami ez a szélcsendes éjben.

— Jobban van, Máli néni?

Máli néni nem felelt, csak nyöszörgött.

— Nem fázik, Mari kisasszony?

— Köszönöm, csak a lábam érzékeny egy kicsit.

— Szabad megigazítani a lábzsákot?

— Oh, nem, nem. Ne nyúl káljon! Majd csak én . . . én.

— Mozgassa, rázogassa egy kicsit a lábát, meglássa, mindjárt nem fázik úgy Máli néni, úgy látszik, elszundikált. Pedig milyen szép éjszaka volna, csak persze meleg szobából kellene benne gyönyörködni. Mennyi sok szép szikrázó csillag!

Mintha cukorporral lenne az égbolt behintve. Vajon melyik a maga csillaga?

— Ki tudja azt? — sóhajtott fel Mari. — Nekem talán nincs is csillagom.

— Mindenkinek kell lenni, azt mondják.

— Mondani mindent lehet.

— És azt is mondják, hogy ha valaki kitalálja a maga csillagát, mindjárt meghal.

— Ha hinném, mindjárt találgatnám.

— Hát válasszon egyet, én is választok, aztán majd megtudjuk, közel vannak-e?

— Úgyis tudjuk, hogy messze vannak.

— De legalább eltelik az idő. Ugyan no, válasszon!

— Jól van, hát választottam.

— Én is. Melyik a magáé?

— Maga mondja meg előbb.

— Látja ott azt a parányi fényt a Göncöl szekere mellett balra?

— Hiszen ha tudnám, melyik a Göncöl szekere.

— Jaj nekem! Mindjárt meghalok — nyögött fel Homlódyné s egész teste vonaglani látszott —, végem van.

Mari nyugtalanul mozdult meg.

— Mije fáj, édes tante? — kérdezte Feri.

— A görcs, a görcs — lihegte Homlódyné —, azt hiszem meghalok. Rettenetes, ahogy fáj.

— Szent Isten, mit csináljunk? — tördelte kezeit Mari kétségbeesve.

— Nem kíván valamit, kedves néni? Szóljon, kérem, mit tegyünk?

De Homlódyné egy szót se felelt, csak jajgatott, nyöszörgött s rövid lélegzeteket szedett.

— Gomboljátok föl a ruhámat — hörögte végre ziháló mellel.

Feri azonnal szorgoskodni kezdett, de Mari megfogta a karjait s erőszakosan elrántotta.

— Mit gondol, az Isten szerelméért? A ruhát fölnyitni ebben a hidegben! Nem engedem. Hiszen biztos volna a tüdőgyulladás.

— Azt gondoltam, hogy talán a mider szorítja . . .

A Homlódyné inasa hátrafordult.

— Ilyenkor melegített zabzacskókat raknak, megkövetem alásan, a méltóságos asszony gyomrára. Az szokott használni. Itt van nem messze egy juhászlak a pusztán, talán oda kellene hajtani és a párnák közé tenni.

— Ejh hisz már Voglány sincs messze. Csak hajtson a kocsis — rendelte Noszty.

Csakugyan hallatszott már messzirőla voglányi kutyák ugatása. Egy égnek meredező nagy, fekete rém feléjük látszott lépegetni — ez a kastély ódon bástyatornya — csakhogy nem az közeledett, hanem ők, mert a négy ló száguldott, mint a vihar.

Néhány perc múlva a kastély udvarán voltak. A Feri táltosai előbb odaértek, már ki is voltak fogva. Bubenyk elsőnek szaladt az érkező kocsihoz, megkérdezni, mi történt. Feri és az inas gyöngéden leemelték az úrnőt, mire a kastély cselédei is előjöttek lámpásokkal. Mari szintén le akart szállni, hogy itt marad ápolni.

— Nem, nem — ellenkezett a beteg síró hangon. — Szegény mamája, tudom, aggódik. Csak menj, Feri, kísérd haza és vigyázz, meg ne hűljön. Visszafelé eredj el az orvosért.

Mari éppen tiltakozni akart, hogy egyedül sem fél elmenni, de ha Nosztynak az orvost kell elhozni, akkor nem lehet semmi szava.

Hagyta tehát Nosztyt maga mellé ülni, a Homlódyné inasa helyére a bakra felugrott Bubenyk, a fogat megfordult az udvaron és megindult Rekettyés felé. Hiszen egy verébegrás az egész. Mindjárt otthon vannak.

Az idő megenyhült. Egy csomó sötét rongy úszott volt imitt-amott az égen, nyújtotta, húzgálta valami láthatatlan kéz, míg egyetlen sötét fátyollá formálódott.

— Elnyelte a felhő a csillagainkat — próbálta a beszélgetést megkezdeni Feri.

— Én úgyse tudnám már, melyiket választottam — szólt Mari.

— De most mindjárt megeszi a gyertyánkat is.

És csak emlegetni kellett, hirtelen elbújt a hold is, sötét lett. Amellett csendes, mozdulatlan volt minden. Csak a Gyík morajlott egyre hangosabban.

Mind a ketten a haragos folyócskát hallgatták, mely

mindenütt a kocsijuk mellett futott, mint egy kezes csikó. Különös hangulat vett erőt Marin. Ki hitte volna még csak néhány órával ezelőtt, hogy ők ma éjjel együtt fognak utazni Nosztyval, kettesben, egyedül, úgy, hogy csak a csillagok fogják látni, azok is csak kis ideig, mert a jó istenke eloltogatja őket és végül a lámpát is elfujta. . . Vigyáz-e hát vajon a jó isten a garde-dame nélküli leányokra s törődik-e azzal, mi illik, mi nem illik?

Feri próbálta megtörni a csendet; egyszer-másszor fölvetett valamely tárgyat, melynek szálán melegebb beszélgetés fejlődhetnék, de Mari egy kurta igennel vagy nemmel legott elvágta a fonalat; zúzmarás házfedelet bajos gyufaszálakkal meggyújtani.

Inkább nem erőltette tovább (hiszen lesz még arra idő). Gondolatokba merültek mind a ketten. Bubenarik füttyürészt a bakon, a lovak pedig vígan kocogtak előre, midőn egyszer csak fölkiáltott Mari:

— Nézzen csak oda!

S önkénytelenül közelebb húzódott Nosztyhoz, mintha oltalmat keresne nála. Elfelejtette leányvoltát, a kényes helyzetet, amit a véletlen szült, csak azt tudta, hogy ő a gyenge és Feri az erős.

— Ott, ott!

Körülbelül másfél kilométer távolságban élénk tűz lobogott. Elcinte csak szép látvány volt a rézsunt lengő szürke fátyol, a füstoszlop, mely alul egy rubint-rózsával látszott letűzve lenni, de most már látható lett, hogy emberek rezsegnek a tűz körül, mint a mesékben a zsványok, mikor az erdőben pecsenyét sűtnek.

— Nem tudom, mi lehet — felelte Feri egyszerűen.

— Úgy félek, de olyan nagyon félek — rebegte a leány és a foga is megvacogott. — Talán zsványok.

— Oh, dehogy.

— Alkalmasint valami erdő felé tévedtünk.

— Nincs erre sehol erdő.

— Bizonyosan tudja, hogy jó úton vagyunk?

— Bizonyosan.

— Nézze csak, milyen marcona, ijesztő alakok! Oh Istenem, Istenem! Megölnék minket.

— Ne féljen semmit, míg engem lát.
— Mondja csak, erős maga?
— Nincsen olyan legény, akitől én megijedjek, de ha magát kell védelmezni, akkor tíznek se nézek oda.
Nem felelt, valami imádságot mormogott.
E pillanatban egy durva hang kiáltá:
— Megállj! Egy tapodtat se tovább!
— Jézus Mária! — sikoltott Mari s kis erszénykáját kezdte keresni ruhája zsebében.

— No, mi az? — kérde Noszty.
— A híd fel van szedve, nem lehet átmenni.
A kocsi megállt minthogy nem is mehetett tovább, mert egy korlátfa volt odaállítva. A tűz mellől két ember a kocsihoz jött fáklyákkal s immár nem oldalt, de elöl lett látható sötétzöld habjaival a folyó, mely itt fordul be a mezernyei völgybe. Doboza fel volt szedve, csak a váza állt ott, a keret, az oldalak és a cölöpök.

Feri leugrott a kocsiról, megvizsgálta a hidat s beszélt a fáklyásokkal, aztán Marihoz intézte a szavait:

— Nagy bajban vagyunk, a hidat javítják, nem mehetünk át. Hát mármost mit csináljunk? A híd csak holnap délelőtt lehet járható.

— Nem tudom — tagolta Mari reszketve. A fáklyafény az arcára verődött. Olyan fehér volt, mint a halotté.

Feri visszaült a kocsiába.

— Mezernyére! — mondá a kocsisnak eltökélten.
A fogat megfordult és áttért a réteket átszelő dűlő útra.

— Hova megyünk? — kérdezte a leány elhalón. — Mi lesz velem?

— Mezernyére megyünk.

— Én haza akarok menni — felelte egyszerre, erőteljesen, makrancosan legyintve egyet a muffjával a levegőben.

— De ha nem lehet, mert nem tudunk röpdülni. Hiszen láthatta!

— Én akkor kiugrom a kocsiából, megyek a világnak — fakadt ki akaratosan s kászmálódni kezdett, az egyik lábát kihúzta a lábzsákból.

— Mari! — könyörgött Noszty érzélgősen, megfogván a karját — hallgasson meg . . .

— Nem, nem! — és kirántotta a karját.

— Csináljon aztán, amit akar, de kérem, hallgasson meg előbb.

— No, hát beszéljen.

— Mezernyére azért viszem, mert ön már bágyadt és Mezernye van legközelebb.

— És mit csinál velem Mezernyén?

— Hiszen éppen azt akarom mondani. Mezernyén ön otthon lesz. Ott van Pázmár doktor, ott van az édesapjának a szanatóriuma, abban van neki rendes szobája, ágya, Pázmár doktor hamarjában befűteti és ön nyugodtan eltöltheti az éjszaka hátralevő részét, úgyse sok van már belőle s reggelre megcsinálják a hidat, szépen haza mehet. Szóval maga ott meghál a saját apja fedele alatt, én pedig elviszem Pázmárt Máli nénihez, ahogy rám bízta.

Ez a magyarázat némileg megnyugtatta Marit, visszaült csendesen a helyére.

— Nos, meg van nyugtatva? — kérdé szelíden Feri.

— Bocsássa meg, ha valami különöset gondoltam, de lássa, szegény kis agyvelőmet úgy megzavarják a dolgok, hogy azt kellett hinnem, amit az apám mondott . . .

— Énrólam?

Csak a fejével bólintott szomorúan.

— Mit mondott?

— Azt, hogy maga nem becsületes ember és sohase lehet az én férjem.

De ezzel aztán el is tört a mécses, sírni kezdett.

Feri megrázkódott és egy szót se szólt többet. Feje a mellére hanyatlott s egy percig arra gondolt, hátha ő ugrana le a kocsiról s elindulna úgy a világnak, hogy soha a hírét se hallanák.

Egy bolyongó éji madár neki akart repülni a kocsilámpa világosságának, de mert a lámpát odább vitte a rohanó négy ló, az irányt tévesztett bagoly a Feri fejének szállt s horzsolva szétterjesztett szárnyaival a kalapját, kísértetiesen vijjongta: Kuvik, kuvik.

IIUSZONNEGYEDIK FEJEZET

A BOTRÁNY

Éjfél után két óra tájban zörgette fel a Szt. Sebestyénnel átellenben lakó Pázmár orvost Bubenik, hogy jöjjön azonnal, Tóth kiasszony várja künn és méltóságos Noszty Ferenc úr, hozza el a kulcsot is a Tóth úr szobájától, mert a kisasszony itt fog hálni az apja szobájában (a rekettyési hídon nem lehet átmenni), aztán hozza a bundáját, botosát is, mert át kell mennie Voglányba, Homlódyné méltóságos asszony megbetegedett.

Míg egymásután belebújt a ruháiba, addig lassanként az eseményeket és azoknak okait is összekapkodta a doktor, úgyhogy teljesen informálva csoszogott el botosaiban a kocsához.

— Jöjjön, jöjjön, kedves kisasszony. No, semmi az. Itt jó helyen van. A saját házában van. De ki látott valaha ilyen esetet! A tarka Zebedeusát ennek a vármegyének. Hát nem tudják nappal megcsináltatni azt a hidat? Hiszen mindjárt befűtök én. Nem a vármegyének, ámbár annak se ártana, de a szobában. Ugye, nagyon össze van törve? Hogyne, hogyne. Ez az Apafi mindig részeges ember volt, de még most is bajokat csinál. Úgy? Hát az élőképek főpróbája volt? A tarka Zebedeusát azoknak az élőképeknek. És hát mi baja a Homlódynénak? Görcsök? Úgy kell neki, mert olyan, mint a kéneső, mindig jár-kei és felfázik. Itt most a lépcsők következnek, kisasszony. Csak tessék énrám támaszkodni. Hopp, itt vagyunk. A szolgabíró úr már ismeri ezt a helyet. Ő is hált már itt néhányszor.

Kinyitotta az ajtót és gyertyát gyújtott. Egész barátságos szoba volt. A fogason az öreg Tóthnak a kabátjai lógtak. Az íróasztalon könyvek, Jósikától, Keménytől, Jókaitól, egy házisapka, amit harmadéve karácsonyra Mari kötött

az apjának, ugyancsak egy törülközőtartó a mosdóasztalnál, az is az ő hímzése, hiszen itt ő valóban otthon van. A bal-szögletben hófehér ágy kínálkozott fekhelyül, az ajtó mellett egy vaskályha terpeszkedett, még a gyújtó is oda volt készítve.

— Hajoljon le, Bubenyik, gyújtsa meg.

A száraz fa mindjárt tüzet fogott s csakhamar elkezdett pattogni, szikrázni, majd perelni és dohogni. A lángok eleinte sziszegve nyalták a falasábokat, nyújtózkodva, mint valami kék giliszták, míg a folytonos előnyomulásban végre erőt vettek rajtuk s ropogva, diadalmas zúgással tomboltak a kályhában. A doktor ezalatt meggyújtotta a szamovár alatt is a szeszt, Marinak teát főzve; nyájas és vidám lett a szoba, Mari egy kicsinyt magához jött és még mosolygott is. Mikor pedig Noszty megsürgette a doktort, hogy jöjjön már, mert Máli tante türelmetlenül várja Voglányban, Mari is tuszkolta, hogy csak menjen, menjen, ő egészen jól érzi itt magát.

A doktor kivette a kulcsot kívülről és belülről tolta be a zárba, figyelmeztette, hogy kétszer fordítsa meg.

— Ha pedig valamire szükség lesz, itt a csengettyűzsinór, húzza meg, az ápolónők, akik lent vannak a betegeknel, azonnal feljönnek. Majd külön is utasítom most őket.

— Köszönöm szépen, de nincs szükségem semmire, kivé-
vén nyugalomra.

— Hát csak pihenje ki magát, kedves kisasszony. Reggel majd magam viszem el a mamájának.

Mikor elmentek, Mari Nosztynak is kezet nyújtott.

— Nem haragszik rám? — szólt és hamar elfordította a fejét.

— Dehogy — felelte Feri egyszerűen s aztán elmentek. Mari még hallgatta a lépteiket az emeleti folyosón, kip-kop, kip-kop, ezek a Feri ritmikus lépései, zsop-osop, ezek a doktor botosai, drob-brob, ezek a Bubenyik nagy talpai. Még azt is hallotta, mikor a kocsi elindult.

Hirtelen vetkeződni kezdett, az ágy szélére ült, megoldotta felső szoknyáját s kilépett belőle, kikapcsolta galambszín mellénykáját, ekkor jutott eszébe, hogy nincsen hálóreklije. Gépiesen nyomogatta össze a miderkapcsokat s lehullt a páncél, mint mikor a mákvirág kihasad a burkából. Lehet-e

igézőbb valami? A cipellőket is lehúzta s egyenként leejtette a padlóra. Kip, koppant az egyik, kip, koppant a másik, mintha azoknak a most elhangzott lépteknek felelgetnének.

Elhangzottak és talán sohase fogja hallani többé. Úgy elfacsarodott a szíve, hogy sírva borult az ágyra s addig sírdogált míg elaludt.

A gyertya égve maradt az asztalon, egy piciny piros rózsza nőtt ki a kanócából, egy molylepke keringett, táncolt körölte eszeveszetten, egy prücsök pedig hegedült neki hozzá valahol a falban.

A doktor az egész úton szundikált, Voglányban a kastély udvarán felköltötte Noszty, bekísérte a Máli tante lakosztályába és átadta egy komornának, míg ő maga úgy, ahogy jött, visszasurrant az udvarra, ahol már befogva várta a saját kocsija. Felültek Bubenyyikkal és köd előttük, köd utánuk, Mezernyére hajtottak.

— A toronyszobában világosság van — figyelmeztette ideiglenes gazdáját Bubenyyik, mikor a Szt. Sebestyén elé érték.

— Már mindegy — felelte Noszty. — Benne vagyunk.

Megállították a kocsit a kórház északi részénél, Bubenyyik nyakába kanyarította táskáját s gyalog lépegettek a homlokzathoz, a parkosított részen keresztül.

Valami nyitott filagória volt oldalt, ahol a betegek nyáron üldögélni szoktak. Bubenyyik ide vonta be Ferit.

— Itt majd elkészítem a méltóságos urat, hogy még az édesanyja se ismerne rá.

A táskából kihúzott Bubenyyik egy ősz parókát meg egy álszakállt.

— No, adja ide a fejét, olyan patriárka lesz — mindjárt, hogy a Sebestyénbeli anyókák azt hiszik, Aeskulap apó véteti fel magát betegnek.

Nem hiába volt színész valamikor Bubenyyik, egy pero alatt átalakította Nosztyt öreg embernek, parókát húzott fejére, álszakállt ragasztott az állára, egy ócska köpenyeget terített rá s tetejébe vállára akasztotta, ahonnan ez mind előkerült, a tarisznyát.

— Rendben van. Mármost csak tartsa magát egy kioszint görbén és tessék megmondani, hol várjuk reggel?

— A vendéglőben.

Bubenýk visszament a kocsához, Noszty pedig előre jött a Szent Sebestyén bejáratához s meghúzta az ajtófélfán lógó fogantyút, mire éles hangon szólalt meg a harang odabent.

Kisvártatva kulcs nyikorgott az ajtóban s egy köpcös asszony dugta ki a fejét, melyen fehér bodros főkötő pipeakedett, félrehibbanva és meggyűrve. Kezében lámpást tartott, mely csak gyér fényt vetett a jöttre.

— No, mi az? Mit akar?

— Beteg vagyok, kérem magamat fölvetetni a kórházba.

— Miféle szerzet? — kérdezte az asszony bizalmatlanul.

— Vándor óraconsináló vagyok.

— Nem erre a vidékre való, ugye?

— Tóth úrék óráit igazítottam Rekettyésen.

Erre megennyhült egy kicsit az asszony és így szólt:

— Hát mi baja?

— Szédülök — nyöszörögte —, azt hiszem, mindjárt összerogyok.

— De hol csavarog ilyen késő éjjel, hiszen mindjárt rorátéra fognak harangozni?

— Lassan vánszorogtam az úton és minthogy ismerem Pázmár doktor urat . . .

Ettől még jobban megennyhült az asszony szigorú arca s most már valamivel nagyobb nyílást hagyott az ajtón, még csak az utolsó próba volt hátra.

— Hajoljon idebb és leheljen rám.

Noszty, nehogy a lámpafénynél meglássa valahogy fehér fogait, óvatosságból olyan közlről lehel rá, hogy az ajkait érinté, csóknak is beillett, csakhogy éppen nem ouppant.

— No, nézd a vén kutyát! — kiáltott fel az asszony, hirtelen elrántva a fejét, — Még mit nem akar!

De minthogy se bor-, se pálinkaszagot nem érzett rajta, most már kitárta az ajtót előtte.

— Jöjjön be hát és pihenjen le, jó öreg. Reggel majd megvizsgálja a doktor úr.

Ezzel elvezette a folyosón át a közterembe. Feri ismerte itt már a járást s arra kérte az ápolónőt, hogy az ő ágját messzebb jelölje ki, mert nem tudna pihenni, ha a betegek

nyöszörgését közelről hallaná s egyenest a csigalépcső melletti ágyhoz tartott, mely hátul volt egy alkovszerű szögletben.

Az ápolónő ráhagyta s miután az új beteg kijelentette, hogy semmire nincs szüksége, elcsoszogott lámpájával a terem előrészébe, hol egy nehéz beteg mellett virrasztott. Útközben sorra nézegette az elfoglalt ágyakat, figyelte az alvókat és betakargatta, aztán leült egy karosszékbe az egyik ágynál, a lámpát letette a padlóra maga mellé, hogy a fény ne bántsa az alvókat, egy kanál orvosságot adott be egy félkönyökére emelkedő fehér alaknak, egy másik üvegből magavett be valamit, de aligha orvosságot, s lassan-lassan bóbiskolni kezdett, fehér főkötős feje lazán mozgott, mintha madzagon lógna le a nyakáról, s valami játszi szellő ingatná ide-oda.

Noszty csak erre az elcsendesedésre várt, melyet elvétele zavartak sóhajok, szuszogások és nyöszörgések, gyorsan lerángatta álháját, szakállát és a táskába gyömöszölte, lehúzta cipőit és a hóna alá fogva, lábujjhegyen a csigalépcsőig osont, fölment nesztelenül, kikereste a zsebéből a kulcsot, melyet egykor Tóth Mihálytól kapott használatba, nagy óvatosan megfordította a mennyezeten levő zárban, mire lassan-lassan fölemelte a csapóajtót, hogy zörejt ne okozzon s most már csak egy lépés — bent volt a Tóth Mari szobájában.

Meghökken, mint a szentségtörő, aki egy templomba lép rabolni. Egyet lépett előre s a lépte nesztől megrémült. Zsibbadni, merevedni érezte lábait. Úgy rémlett neki, mintha szellemek suhogának láthatatlan pallosokkal az ágy körül, ahonnan csendes, szabályos pihegés hallik.

Minden úgy volt még, mint mikor az álom betapasztotta szemeit, a szép, szomorú szemeket. A gyertya égett, de már a legvége sercegett a gyertyatartó üregében, a tücsök még mindig hegedült, hanem a víg, bohó táncos, a molylepke, már halva volt; a lángokba vágódott és megégett. A kis cipők ott heverték az ágy mellett. A rezedaszín szoknya, meg a galambszürke blúz hanyagul a székre volt dobva, az utóbbi még szinte az élő test formáit mutatta a vállaknál és a mellnél, ahol be nem huppant és — csak remegve mert odanézni Noszty — a fehér párnákba besüppedve a Mari feje pihent,

koszorúba font kalászsín hajával. Ajkai körül amorettek játszottak. Nyakának édes vonalai minden lélegzetvételnél mozogtak, alakultak s mozogni látszott velök egy kis szentkép, mely keskeny, fekete bársony pántlikán lógott a nyakán, mint a csöngettyű a bárányn.

Noszty szíve hangosan vert. Hallotta a mélységes csöndben s ez olyan bántó volt, mintha még valaki volna itt rajta kívül.

Bizonytalan kilátásokkal szorongatták különböző érzések ; a megszorult ember cinizmusa, a moral insanity kaotikus zagyaléka, mely lényének alapját képezte, a nemesember fölszedett lovagias allűrjei, a szerelmes gyöngédsége, a kéjenc gyönyörszomja mintegy birokra keltek a könnyelmű úrfi lelkében. Volt mozzanat, melyben a megbánás kerekedett felül, legjobb, ha visszaoson csendesen, de egy tekintet azokra a formás cipőkre s az álmában gyöngéden kipirult kedves arcra, megint meglökte az ördög : hát mind-ezt itt hagyja másnak, mikor már majdnem az övé volt? Nem, nem. Törjön szét a világ, szakadjon rá minden kárhozat, de meg nem hátrál. Hiszen nem akar semmi becsutent, csak a csatát akarja megnyerni, melyet neki a végzet üzent.

Határozott, sőt dacos léptekkel közeledett az ágyhoz. Ekkor pillantotta meg a szoba falán végighúzódo csöngettyűzsinórt, kivette kését és kettévágta. Az ágy mellett állva, megcsapta az a bódító illat, mely a női testből kiárad, szédült és reszketett a vágytól minden porcikája, érezte, hogy nem bír többé magával és nem tehet mást, mint átkapja azt a bűbájos, titokzatos szépségekkel teljes alakot, a karjaiba szoritja, álmát, haragját lecsókolja.

De mit mondanának majd ehhez azok a tiszta égi szemek, melyek most a pillák selyemrojtjai alatt vannak elrejtve? Mit mondanak, ha majd megnyílnak? Jaj, azok a szemek!

És Noszty nem karolta át, amint akarta, hanem aheletyett letérdelt az ágy melletti szőnyegre s gyöngén megérinté a párnán nyugvó kis kezét.

— Mari! — szólt halkán.

Erre a hangra feltekintett félébren, féiálomban, meglátta Nosztyt, valami mosolyféle suhant át az ajka bal-

szögletében, aztán újra lecsukta nyugodtan a szemeit. Azt hitte, álmában látja Nosztyt. S ez jól esett neki.

— Itt vagyok. Én vagyok — ismételtette Noszty hangosabban s kezébe vette a kezét.

Mint a megriasztott madár, ahogy a szárnyát idegen érintésre szétcsapja, elhárítólag emelte fel a karjait s egy velőtrázó sikoltással bújt a paplan alá az álla hegyéig.

A rémületé volt az első mozdulata, a szeméremé a második.

Feri bűnbánó hangon beszélt hozzá :

— Bocsássa meg, oh, bocsássa meg, hogy idejöttem. Ne haragudjék, édes Mari. Nem akarok semmi rosszat. Csak azért vagyok itt, hogy meghallgasson és igazat adjon nekem.

Az pedig egy szót se felelt. Ajkai mozogtak, látszott, hogy beszélni akar, de nem tud, mintha megnémult volna. Finom orrcimpái remegtek, homlokán a rettenet verejtéke gyöngyözött. Majd végre hangos sirásban tört ki. Noszty pedig csak egyre ismételtette, hogy ne haragudjék és ne féljen tőle, mert ő nem akar tőle semmi rosszat.

A könnyek igazi fegyverei a gyengébb nemnek ; Feri elgyengült, Mari megedződött általuk.

— Távozzék innen! — kiáltá váratlanul, élesen s alma-virágszín karját végighúzva a szemén, végigkente rajta a könnyeket. — Ha ebben a pillanatban nem megy, föllármázom a kórházat!

És keze a zsinór felé nyúlt.

— Hasztalan — felelte Noszty —, a zsinórt elvágтам.

— Becstelen! — sziszegte a leány megvető hangon. — Nem félek magától. Én amerikai leány vagyok. Velem nem olyan könnyű elbánni.

Erre a bátor hangra Feri úgyszólván összetört.

— Oh, Mari, ne legyen olyan kegyetlen — esengett —, ne ítéljen olyan keményen. Hibás lehetek, de nem becstelen. A módok és az eszközök, amelyekhez nyúltam, talán kifogásolhatók, de a cél . . .

E pillanatban nagyot lobbant a gyertya utolsó lángja s egy szörcsenással kialudt, homály támadt a szobában.

Mari felhasználta ezt, a paplan alatt az ágy lábához osúszott, fürgén, mint a gyík, ott hirtelen átvette magát

az ágy deszkáján s egy iramodással az ablakpárkányon termett.

Noszty csak az alsószoknyák sustorgását hallotta, aztán valami fehérét látott megvillanni a sötétben, csak akkor vette észre, hogy voltaképpen mi történt, mikor onnan fenyegette meg:

— Ha ön nem megy, én megyek. Leugrom innen — s ezzel osavarni kezdte az ablak kilincsét.

Noszty ijedten fordult meg.

— Mari, Mari, az Isten szerelméért, megálljon. Térjen vissza az ágyba és hallgasson meg. Ha ön elküld, miután meghallgatott, esküszöm az élő Istenre, távozom a szobából.

— Hát jól van, beszéljen — mondá s egykedvűen lógázta a lábait a párkányon ülve. Már egy csöppet se félt, érezte, hogy ő van felül.

— Jöjjön vissza, kérem, mert ott megfázik. Az a halál ott!

— Távozzék az ágytól, távozzék a kályhához, akkor visszamegyek. És esküdjék meg, hogy nem közeleg az ágyhoz, esküdjék meg az anyja sírjára, mert az anyját talán szerette.

— Szerettem, és esküszöm az ő sírjára, hogy mindenben engedelmeskedni fogok magának.

— Úgy? Akkor jól van. (Most már szinte tetszett a dolog Marinak.) Mindenek előtt hunyja be a szemét és forduljon el.

— Ha elfordulok, akkor minek húnyjam be a szememet, ha pedig behúnyom a szememet, minek forduljak el?

— Csak semmi okoskodás.

Noszty a kályhához ment, amit azzal konstataált, hogy fölemelte a piszkálóvasat és felturkálta benne a parazsat a hamu alól. Azalatt Mari visszasuhant az ágyába.

— Hát mármost, mondja meg, hogy jutott ide és mit akar?

— Engem a szerelem hozott ide, az olthatatlan, a zablát, fegyelmet és akadályt megvető, mindent összetipró lázas szerelem.

— Ne mondja! — szolt közbe Mari nyújtott, gúnyolódó hangon. — Oh, szegény ember!

— Képzeld magát helyzetembe. Megszerettem egy leánykát, egyszerű sorsú gyermeket, önt Mari, mikor még azt hittem, komorna. Ő volt életem, kerestem mindenfelé, ábrándoztam felőle s íme sorsunk összehoz, kisül, hogy ideálom dúsgazdag kisasszony, ön Mari. Mindjárt éreztem akkor, hogy szerencsétlenség ért. Vissza akartam vonulni, de ön bátorított s végül, hiszen tudja, ebben az alakban is majdnem kalászba szökött már a boldogságom, mikor az ön apja megjelent és a sógorom előtt kijelentette, hogy mindennek végeszakadt. Képzelheti azt a bánatot. Egy összetört szerelem is megölhet egy embert, de két összetört szerelem egyszerre, ez már nem a halálba kergeti, hanem messzebb, a pokolba. Hányszor kiáltottam fel az Istenhez gyötrelmemben: Isten, Isten, minek tetted azt? Legalább hagyta volna meg Klárit. Az is elég lett volna nekem, hogy keressem, hogy gondoljak rá, tudjam, hogy megvan valahol, de mért tetted nekem a világot egészen üressé?

A dallamos, behízelt hang megrezgettette a Mari lelkét, egy szót se felelt, csak sóhajtott: hiszen ő sem bánná, ha megvolna a vadász valahol . . .

— Hát mármost mitévő legyek — folytatá Feri keserűen, miközben leült a fáskosárra —, vártam, hogy talán jelt ad, csak egy parányi jelt és küzdeni fogok, ahogy a közönséges életben küzdenek az akadályokkal és diadalra viszik szerelmüket igen sokan. De maga úgy tett, mintha soha semmi se történt volna köztünk. Maga, úgy látszik, azokhoz a virágokhoz tartozik, amelyeket mindennap más-más vízbe kell tenni, hogy éljenek. Maga engem sohasem szeretett.

Mari nyugtalanul mozdult meg a párnák közt.

— Az nem igaz.

— Egy jégcsap nem lehet hidegebb, mint amilyen ma irántam volt.

Mari észre se vette, hogy megint fordult a kooka, támadóból védekező lett.

— Ne gondoljon rosszat felőlem. Nem magához vagyok én kegyetlen, de én magamhoz. Megparancsoltam a szívemnek, hogy: »ne mozogj!«, megparancsoltam a szememnek: »ne árulkodj!« és magának úgy látszik, hogy szót fogadtak, de én tudom, hogy nem egészen. Magamat kell elszoktatnom a

reménytől, apámnak a kijelentése után, hogy ön nem becsületes ember és sohasem lehet az én férjem.

— És megmondta az apja a bűnömet?

— Igen, mondott valamit, talán nem az egészet, úgy sejttem, nem az egészet, de eleget.

— Tehát ön is elítél, Mari? — fakadt ki Noszty és olyan tompa volt a hangja, mintha a föld alól jönne. — Értem, hogy az apja ilyen, de hogy egy szerelmes leány szerelmét gyökerestül fújja el az első szél, az mégis lehangoló, sivár dolog. Hiszen nem öltem embert. Igaz, hogy bűnös vagyok, meggyónom őszintén, de hány fiatalember keveredik ilyenmibe, akiből később derék ember lesz. A helyzet, a szorultság, az éhség viszi rá.

— Hogyan, az éhség is? — csodálkozott Mari.

— Sokszor az is. Beismerem, megtörtént velem, de soha nyilvánosságra nem jutott, nincs is semmi bizonyíték rá és végre megfizettem.

— Mit beszél? Megfizette?

— Természetesen.

— És aztán?

— Széttéptem.

— De hát miről beszél maga?

— A váltóról.

— Nem értem.

— Hát iszen tudja, aláírtam az ezredesem nevét, mert pénzre volt szükségem, ezért kellett elhagynom az ezredet, s ezért hagytam el most maga is.

— Nem, én erről semmit se hallottam — tiltakozott.

— Pedig csak ez az egy fiatalkori botlásom van.

— Hiszen ha csak ez volna — szólt Mari fitymáló hangon.

— Mondom, hogy ez.

— Ugyan menjen! Maga engem még e nehéz pillanatban is bolonddá akar tenni. Mit bánom én, hogy mit firkált maga alá, mit nem firkált, de másról van itt szó, tisztelt úr.

— Ugyan miről?

— Én azt hittem, hogy az unokatestvéremről, Velkovics Rozáliáról beszélünk.

— Hiszen ha csak az volna! — sóhajtott fel Noszty.

— Micsoda, maga azt oly osekőlybe veszi, hogy egy leánynak megzavarja a fejét, házasságot ígér neki s ugyanakkor egy más vidéken egy másik leány iránt tettet a nagy, az észbontó, hogy is mondta csak az imént — a lázas szerelmet.

Nosztty nevetett.

— Nem volt az szerelem — nem volt az soha komoly dolog, legyeskedtem körülte, megvallom, ahogy minden fiatalember megteszi, de mindez csak a felületen volt.

— Apám nem így adta elő.

— Apja nemeslelkű ember s a hibámat színezte ki, ha ugyan hibának nevezhető, hogy a bűnömet ne kelljen említenie. Ő azt hitte, maga előtt ez is eléggé elrettentő.

— Inkább, mint a másik. Hát azt állítja, hogy nem igaz? Hogy nem szereti Rozálit?

— Nem.

— Pedig ő... de mit is beszélek csak? Hát igazán nem tetszett?

— Azt nem állítom, hiszen sok leány tetszett már nekem, de szeretni csak egyet tudtam s az maga, Mari. Mikor a somlyói hegyen a négyesre foglalkoztunk, ott láttam Velkovics Rózát is, ott beszélgetett magával, ha olyan nagyon tetszett volna, ott volt előttem, de éppen azért mentem el, mert untam a vele való találkozást.

Ez igaz volt. Róza csakugyan ott volt akkor a hegyen. Ez az argumentum nagy csörömpöléssel esett be a mérleg-serpenyőbe Feri javára.

Mari egy szót sem felelt, gondolataiba merült. Olyanba tűnt neki, mintha egy nagy követ hempergetett volna el Nosztty a szivéről s ez most meglágyult, hej, mert nem is ő (a szív) volt kemény, hanem a kő, mely rajta feküdt. Tehát látta Rózát a hegyen és mégsem állott szóba vele. A kővel együtt megmozdult a moh, amely benötte, a Mari lelkiismerete is. Hátha szigorúan ítéltek meg a szegény Ferit? Bizony nem volt szép tőle (Maritól), hogy olyan gyorsan alávetette magát az apja akaratanak. »Hátha csakugyan lelketlen teremtés vagyok?« vádolta önmagát s holmi hősie, lázadózó érzések kezdtek a felszínre tolnakodni.

Eközben egyre világosabb lett a szoba, semmi kétség, virrad odakünn, éles kakaskukorékolások hangzottak fel ■

szomszédságban levő udvarokról, a leeresztett zsalukon át világosszürke sávok ereszkedtek be a szobába s a bútorok és apró tárgyak visszaöltözködtek velök az igazi formájukba.

— Jó, jó — felelte Mari nagysokára —, de ebből még mindig nem tudom, mint jött be ide és minek? Azt állítja, becsületes szándéka van . . . Hát mit akar?

— Megmondom röviden. Kompromittálni akarom.

— Hisz ez gyalázat — tört ki Mari s hangjában a harag és fölháborodás éreze csengett.

— Nem, mert ez a szerelem kétségbeesett küzdelme.

— Szép szerelem — kacagott fel a leány keserűen.

— Az utolsó fegyverem, kényszerítettek hozzányúlni, mert csak ez az egy reményem van, hogy hozzám adja az apja, ha előbb kompromittálom.

— Azt hiszi?

— Meg vagyok róla győződve. Igenis bevallom, hogy ez mind azért történt. Azért hoztam ebbe a toronyszobába, mert kulcsom volt tőle a csapóajtóhoz, melyet egy alkalommal édesapja ajánlott fel használatra, beteg aggastyánnak átadomítva magamat, idejöttem a kórházba, fölvettem magamat és lopva, titkon onnan osontam fel, hogy itt a lábaihoz borulva kérjem tettemért bocsánatát. Oh, Mari, édes Mari, itt vagyok most és várom, ítéljen el, ha van hozzá szíve, ítéljen el, amiért olyan nagyon szerettem, hogy mindent mertem érte.

Mari hevesen fordítá el fejét a falnak, mert azon a helyen, ahol most feküdt, hirtelen nedves lett a vánkos.

— Megbocsátok önnek — szölt zihálva, szaggatottan —, nem neheztelek, higgye meg, hogy én is . . . de ne beszéljünk erről, váljunk el szépen, én senkinek se fogom megmondani (előtörő könnyek elnyomták a hangját, sipogóvá lett) ami itt történt, soha, soha, de most távozzék . . . távozzék kérem, nagyon kérem . . . parancsolom.

— Jól van — mondta ünnepélyes pátosszal Noszty —, megyek, Mari, ha elküld, megesküdtem, hogy elhagyom szobáját, ha követeli, hát elhagyom, de a szobájával a világot is. Künn az ajtónál lövöm föbe magamat (kihúzta táskájából a revolverét) s csak az a kéréssem van, ha a lövést hallja, mondjon egy miatyánkot, hogy elszálló lelkem a maga imájába fogódzzék.

Mari nem bírta többé magát visszatartani, hangosan fölsírt s a jóságnak ez a szent zsolozsmája betölté a kis szobát, látta könnyein keresztül is a megvillanó revolvercsövet Noszty kezében, ki az ajtóhoz lépve, rátette kezét a kilincsre.

— Ne, ne — kiáltá ágyában felülve és a karjait önkénytelenül kinyújtotta, mintha erőszakkal vissza akarná tartani velük. — Ne menjen még! Ne menjen így Ne menjen sehogy sem!

— Mari! Édes boldogságom! — olvadozott Noszty. — Hát nem küld el?

— Nem, nem küldöm el. (Sóhajtvá hozzátette.) Hátha az Isten is így akarja. Nincs erőm magát elküldeni. Nincs, nincs. Isten legyen hozzám kegyelmes. Ő tudja, miért nem adott nekem több erőt.

Kezeit összetette mellén és úgy látszik, most rebegte el azt az imát, amit Noszty kívánt tőle.

— Engedje meg, hogy oda mehessenek, hálám jeléül a kezét megcsókolni.

— Egy tapodtat se. Ott kell veszteg maradnia — mondá a leány szigorúan és most már, miután átesett az elhatározáson, egész nyugodtan. — Mondja csak, nem fázik?

— De fázom. Hűvös van.

— Akkor hát rakjon tüzet a kályhába. Aztán beszéljük meg a dolgokat. Hisz már reggel van.

Feri ügyes volt, nemsokára vidám tűz lobogott a kályhában; a rubint szikrácskák ott duhajkodtak, játszadoztak a rostélyajtó előtt s ki is ugráltak a pajkosabbak a lyikacsokon. Feri oldalt ült, a lábait melengetve s olyan csinosnak látszott Mari előtt, mint még egyszer sem, amint hágyadt arcára, összecsapzott, rendetlen hajára valóságos fénylő glóriákat vetettek a lángok.

— Hát igazán szeret? — kérdezte önkénytelen, vagyis osak gondolta, maga restellelegjobban, mikor az felelt rá, miből kisült, hogy hangosan mondta:

— Lehet-e az még kérdés ezek után? De hát maga szeret-e?

— Egy kicsit — suttogta szemérmesen.

— És lesz-e a feleségem?

— Ha az apám engedi.

- Most már engedi, nyugodt lehet.
Egy darabig elhallgattak, a tűzbe merengtek.
- Tudja, mit mondok — törte meg a csendet Mari.
— Én is szeretnék a tűzhöz menni. Ott aztán leülök maga mellé és beszélgetünk. Hanem előbb forduljon a falnak, fel akarok öltözni. Jó lesz?
- Isten ments — ellenkezett Noszty.
— Szeretném tudni, miért?
— Mert sokat ér, hogy akik ide jönnek, együtt találjanak minket, de még többet ér az, hogy maga ne legyen felöltözve.
- Rettenetes — szólt Mari megborzongva. — Szegény apám! Mára várjuk haza.
— Mert lássa, a botrány lényege már megtörtént, azt már a víz se mossa el, a benzin se veszi ki, csak egy szer: a házasság. És a botrány akkor is bevégeztet volna, ha engem csakugyan elküldött volna. Tudja a történeteket az inasom, aki idáig kísért, megtudja az ápolónő, aki keresni fogja most betegei között az öreg vándorló órát és sehol sem találja, rájön Pázmár doktor, kitalálja Homlódyné, mert nem aludtam Voglányban s ez úton elterjed, mint a futótűz, megyszerte. Szóval a botrány már megtörtént és most csak az van hátra, hogy minél több hasznot húzhassunk belőle ügyünkre nézve.
- Igaza lehet — hagyta rá Mari elgondolkozva. Aztán a nagy szomorúságból egyszerre felkacagott. — Mit? Beteg órásnak adta ki magát? De hogy jut ilyesmi az eszébe?
- Tudtam, hogy akkor bebocsát, mert sok rozoga óra van a Szent Sebestyénben s arra számít, hogy majd megreparálom.
- S ezen aztán vidáman nevetgéltek mind a ketten.
De csakhamar elszontyolodtak egyszerre s jéggé fagyott a vér, kivált a Mari ereiben. Kopogás hallatszott az ajtón.
- Mari kisasszony — csendült meg kívül egy hang.
— Bátorság, kedves Marim — suttogta Noszty biztatón, miközben kezdte levetni a kabátját. — Kérdezze meg, hogy ki az?
- Nincs hangom — dadogta a leány reszketve. — Mit csinál?
- Levetem a kabátomat, hogy stílszerű legyen a látvány.

— Mari kisasszony! Mari kisasszony! — hangzott künn újból.

— Kérdezze meg, ki az!

— Ki az? — kérdé most Mari erősebben, de rekedten.

— Én, Pázmár doktor — hangzott vidáman. — Jó reggelt kívánok. Itt vannak magácskáért Rekettyésről. Nyissa ki az ajtót!

Nosztty megfordította a kulcsot a zárban kétszer és egy rántással feltárta az ajtót.

A doktor, Igali kasznár és az angol társalkodónő léptek be, azaz ott az ajtóban gyökeredett meg a lábuk a meglepetéstől. Mari az ágyban feküdt, Feri pedig visszaült egy székre és nagy egykedvűséggel kezdte a cipőit felhúogatni.

A miss fölsikoltott a borzalmas shocking láttára s elájult. Pázmár doktor fogta át, különben összeesett volna, Pázmár maga is a szemeit dörzsölte. A tarka Zebedusát, hát nem álom ez? Hiszen én a szolgabíró urat Voglányban hagytam. No, ez szép história. — S nagy zavarában a saját feje helyett ebben a nehéz helyzetben szórakozottságból a karjai közt tartott miss fejét kezdte vakarni — amiről az azt hitte, hogy valami modern gyógyítási mód és szemlátómást éledezett. Csak a kasznár rendült meg egész lelkében s olyan keshedt fakó lett az arca, mint egy halotté. Odament az ágyhoz s úgyszólván felordított, mint egy megsebzett vadállat.

— Oh, édes kisasszonykám, mi történt itt, mi történt?

Mari szelíden nézett rá az ártatlan, tiszta szemeivel. Nem bújkált azokban semmi bűn.

— Semmi más nem történt, kedves Igali bácsi — szólt nyájasan, szokott csacsogásával —, minthogy én most már *kompromittálva* vagyok.

Az öregúr szemeit előntötte a vér, keze ökölbe szorult. Megfordult, rettentő tekintete Noszttyt kereste, de Nosztty már akkor nem volt ott. Lassanként egyenesedett ki görcsösen összeszorult ökle, miközben remegő ajakkal suttogetta: Grácia a fejemnek.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

DISPUTA

Zách Klárának ama bizonyos esete óta nem volt olyan nagy szenzáció Bontó vármegyében, mint a Szent Sebestyén-beli éjszaka. Sőt, ez még különb csemege, mert a régiből csak az egyik fél idevaló (Bontóvár földesura a Rágányosok előtt Zách Félix volt), de most mind a két fél helyi nevezetesség. No, már hallatlan, mik történnek! Nem állhat már sokáig a világ. Korhadt már ennek minden küllője, kereke. Ki gondolta volna arról az anygalképű leányról! Milyen naiv volt, mintha kettőig se tudna olvasni! Oh, Jézuskám, Jézuskám, de nagyot hibáztál, hogy megváltottad ennek a világnak a bűneit. Hadd veszett volna el mindenestől.

Gyorsan, mint villámlás, úgy futotta be a vármegyét a pikáns hír. Mezernyén, Bontóváron, a falusi kúriákon csak erről beszéltek. Poharak és kávéscsészék között és mindenütt, ahol ketten-hárman találkoztak. Kiszivárogtak a részletek is mind, mind, okos emberek, leleményes eszű asszonyok összeállították különböző alakba és formába, ahogy az építőköveket szokták a gyerekek, szétszedik, összerakják s kiki a saját fantáziája szerint épít belőlük.

Onnan kezdődik, hogy Tóth Mari nem jött haza éjjelre a főispánéktól, ahol palotahölgy volt az erdélyi udvarnál. Sokan irigyelték is érte. Kit hitte volna, hogy az udvarból egyenest a chambre separée-ba kerül. (Szegény Zách Klára is az udvarnál járt rosszul.) Hát várta Tóthné otthon s miután nem jött a leány, nagy nyugtalanságában utána küldte hajnalban hintón az angol társalkodónőjét és Igali uramat, a kasznárt. Eljutnak a Gyíkiig, hát uramfia, a hid el van rontva, azt mondják, nem lehet átkelni. Mit csináljanak? Nosza hamar valahonnan egy csónakot. Átkelnek a zajló folyamon s egyenest Voglányba tartanak gyalog. Képzeltetni a szegény

verhányós miszt abban a hóban, könnyű cipőben, nehéz bundával a fonnyadt vállain. Bezörgetnek Voglányba : hol a kisasszony? Szerencsére ott van a doktor (mert a tatár princessz beteg), az felvilágosítja őket, hogy a kisasszony jó helyen van, a Szent Sebestyénben, az apja toronyszobájában, az éjjel oda szállásolták el a fiatal Nosztyval, befűtöttek a szobájában, aztán átjöttek ide, hát nincs, hála Istennek, semmi baja, most bizonyosan jóízűen ajszik.

Így jutottak aztán a Homlódyc kocsiján a doktorral együtt a Sebestyénbe, ahol a zörgetésre kinyílván az ajtó, előtárult a nevezetes jelenet.

De persze két eleje van ennek s két vége, mint a kiflinnek, amit Tóth uram süített valamikor. Onnan is kezdődhetik (s úgy is adják elő némelyek), hogy Homlódynének kellett volna Marit hazavinnie, hanem Homlódyné útközben beteg lett (hiszi egyébiránt a piszi) s éppen Voglány közelében harapott bele a gyomorgörcs, úgyhogy Homlódyné természetesen kiszállott és azt mondta a kocsijukban ülő Nosztynak : »kísérd haza Marit«, és haza is kísérte volna a nemes gentleman, ha lehetett volna ; de a Gyíkon a híd természetesen el volt rontva, csodálatos, milyen véletlenek játszanak közbe az élet drámáiban, a szolgabíró, Malinka úr éppen aznap rendelte el a híd megcsinálását (bár véletlenül nem volt semmi baja) s az útbiztos föl is szedette éjjelre. (Gyönyörű kis eset ez, a szolgabíró, mint hajtó az Ámor vadászataiban.) No, most aztán kezében volt a madárka s vitte Mezernyére, mint a macska a zsákmanáját . . . úgy lesz azonban valahogy, hogy a pintyőke se csipogott valami nagyon.

Micsoda gazdag kincsesbánya nyílt meg ez esettel a rágalmozó, fürkésző, oknyomozó, következtető, boncoló és egybekapcsoló elmék előtt. Pletyka-smaragdok, topázok és sűrű tűzű opálok hasadoztak ki az egyes homályos szögletekből. Mikor már kicsodálkozták magukat azon, amit tudtak, azt kezdték feszegetni, amit még nem tudtak. Az szinte még érdekesebb.

- Hát mért nem vette el feleségül, hisz elég gazdag?
- Mert talán nem adták hozzá.
- Hiszen éppen az a megfoghatatlan, miért nem adták?

— Vagy talán ő, Noszty, nem akarta elvenni — vélték mások —, mert hisz jószántából helyeztette át magát a járásból. Ez arra mutat.

— Ejh, ha nem kellett neki a leány, akkor nem osi-nálja meg a mezernyei botrányt.

— Hm. Az is igaz.

Ezer meg ezer kérdés merült fel. Vajon hogy jutott hát a Mari szobájába? Meg lehet ebbe bolondulni! A leánynak kellett őt beereszteni. Vagy volt talán egy másik kulosa is! De ha egy másik kulosa volt, akkor előre készült. És ha előre készült, akkor aztán a híd elromlása is előre kicsinált dolog, valamint Homlódyné megbetegedése — ami ahhoz is ürügy, hogy a doktort eltávolítják Mezerenyéről. Sőt ebben az esetben világos, hogy Homlódyné tudott a merényletről és Malinka hasonlóan. No, ha pedig Malinka tudott, akkor a főispánné is tudott. Ezt Findzsa asszony állította, aki még hozzátette azt is: »mert amit az egyik tud, azt a másik is tudja, de amit én tudok felőlük, azt még eddig senki sem tudja«.

Hopp, milyen új perspektíva megint! Ha a család tudott róla, hisz akkor az nem egy futó pásztoróra kedvéért történt, ez ki van zárva, ezért nem mentek volna bele ilyen rút cselekedetbe, itt nagy főbenjáró okoknak kell meg-lapulva lenniök valahol alul, valahol mélyen az esemény mögött, azért tehát csak ásni, ásni, egyre ásni, míg a bánya mélyéből kihozatnak.

Addig is azonban a kívülről jövő apróságokat és értesüléseket is szorgalmasan fölcsipegették, hogy Noszty Ferenc még akkor reggel egyenest a járásba vonult, mint a menekülő bűnös, sehol meg nem állva, csak éppen tíz percig Bontóváron, ameddig a »Kék Golyó«-nál megreggelizett, ahol Klementy szerkesztővel beszélgetett (mert az az imposztor is mindenütt kivirít), továbbá, hogy Tóth Mihály aznap jött haza valami hosszabb útról és amióta megtudta Igalitól a történeteket, senkihez se szól, senkit látni nem akar, bezárkózott a szobájába, ül az esztergánál és hajtja-hajtja a kereket éjjel-nappal, az ételt is csak úgy az ajtón teszik be neki egy kis asztalkán, de csak annyit eszik, mint egy kanári, vagy annyit se.

Hogy im annyit súgtak-búgtak mindenütt, immár a Klementy lapja sem hallgathatott s megjelent a *»Csaváros ésszel kifundált szerelmi kaland«* címen az egész esemény leírása nemes diszkrécióval, csak a kezdőbetűkkel jelezve a szereplőket és némi tapintatos körülírással, hogy »amint Mezerényről írják lapunknak«. N. F. úr egyik szeretve tisztelt országgyűlési képviselőnk fia, ki a megyénél is jelentékeny állást foglal el, egy idő óta élénken udvarolt T. M. kisasszonynak, egy Amerikában saját ernyedetlen szorgalmával nagy vagyont szerzett, előkelő polgár és nagybirtokos szép leányának stb.

A terjengős közleményt nem annyira a tények előadása tette nevezetessé, hiszen a tényeket már mindenki ismerte, inkább a mártás okozott feltűnést. És volt abban tendencia is elrejtve, amely többé-kevésbé a Noszty malmára hajtotta a vizet (nem volna csoda, ha kisülne, hogy ő maga sugalmazta). Az szaladt itt ki a tollból, hogy a T.-család már régebben észrevette, sőt ápolta a fiatalok közt szövődő gyöngéd viszonyt, abban a hitben, hogy Hymen rózsaláncához fog vezetni, úgy, hogy a sajnálatos eset is egyike azoknak a felfricskázásoknak, melyekben a modern kor egyik legsívárabb nyavalyája, a fölfelé való kapaszkodás részesül olykor a nemezis részéről, mivelhogy (és most már nemcsak balra sújt, hanem jobbra is sújt a fényes és igazságos toll) a nagyralátó dzsentri úrfi laza, kaszinói erkölcsével csak a rózsza letépésére gondolt. Végezetül egy kicsit megpiszkálta Malinka h. szolgabíró is, írván, hogy hírlik (s ő csak fenntartással közli), miszerint a szolgabíró azért rontatta volna le a rekettyési hidat azon éjjelen, hogy nagyúri kollégáját ibolyafaló »stikli«-jében segítse, de ez majdnem hihetetlenül hangzik. Egyébiránt juvenus ventus — fejezi be egy bölcsnek nyugalmával —, Boccaccio óta mindig történetek effélék, s mint ilyen esetben többnyire, most is különféle következmények várhatók.

No, ebben igaza volt Klementy úrnak. Az első következmény az lett, hogy Igali uram, aki hízott kocákat hajtott be Bontóvárra eladni, azon melegiben találkozott vele a sörházban s egy bikacsekkel úgy elverte a közleményért,

hogy hordágyon kellett hazavinni s két lesütött szemű apáca borogatta egész éjjel.

A másik következmény a Malinka Kornél h. szolgabíró nyilatkozata, ki légből kapott, aljas koholmánynak nevezi azt a hírelést s csatolja a hó 19-ikéről kelt jelentését Klincsók György megyei útbiztosnak, mely a híd megromgált voltáról szól. Őt tehát hivatalos akta fedi. Az pedig, hogy a híd megcsinálását már mindjárt 19-én rendeli el és azt akkor éjjel nyomban foganatosítják, nem képezhet ellene komoly vádat. Azért gáncsolni a vármegyét, hogy valamit gyorsan csináltat, lehet ugyan — de még eddig sohasem történt.

Kis dolog ez különben. Ha valami feldől vagy összeomlik és az ott egerésző kotnyeles macskának bennszorul a lába vagy a farka, vigye patvar. A főfigyelem Rekettyés felé fordult. Mit fog csinálni ezek után Tóth Mihály? Mi lesz a szegény kis Mariból? Ez az érdekes.

Csakhogy éppen erről nem volt szabad beszélni Rekettyésen. Szomorú karácsony köszöntött be. Némán járt-kelt a háznép, mintha halott lenne a háznál és maga a halott is köztük járna. Élő kísértetek ezek. Kapuk, ajtók bezárva. Még a betlehemeseket sem eresztették be, mint egyébkor. Ne mondja senki, hogy leszállt az angyal. Ne hazudják. Elszállt az angyal. Krisztus se született. Vagy ha született, minek született? Nem nagy látszatja van, hogy itt tanított.

Negyed-ötödnapra, karácsony másodünnepén, végre ki jött a gazda, mint a medve a barlangjából, az ünneplője volt rajta, befogatott s átment a bálingi kastélyba, gróf Topsichhoz. Ott éppen vendégek voltak, Tóth Mihálynak jó ismerősei: Palojtay és a víg Podwolski gróf.

Topsich gróf nagyra nézte Tóth Mihályt, hidegeszű, józan embernek tartotta, most pedig kétszeresen megbecsülte, tudván a csapást, ami érte.

— Hozta Isten, hozta Isten a tekintetes urat — sietett eleibe kezét szorítani.

Podwolski fel volt villanyozva. Nevezetesebb ember nem is jöhetett volna Bálingra ez idő szerint, még ha Bismarck lenne is. Podwolski szenvedélyesen szerette a pletykát. Csak a Palojtay becsületes arcán tükröződött mély

részvét; ő nem bírta eltitkolni, igaz barátja volt a Tóth-osaládnak.

— Nem jár nekem az a cím, méltóságos uram, nincs diplomám — szabadkozott Tóth Mihály —, nemes ember se vagyok, szóval semmi se vagyok, sőt *most már* kevesebb vagyok a semminél is.

— Ejh, nem kell azt olyan nagyon szívére venni — vágott közbe Podwolski gróf rögtön, in medias res akarván bocsátkozni —, hiszen magunk is voltunk fiatalok kutya mája, sőt ami engem illet...

A házigazda a kabátját rántotta meg a csaoska öregnek, ami azt jelentette, hogy nem jó irányba van a rúd fordítva.

— Ugyan ne hallgasson rá, kedves szomszéd, hanem üljön le nálunk és mit hozzak, szivart vagy osibukot? Ugyan, ne hallgasson rá.

— Köszönöm, de inkább szivart kérek.

— Tudja-e, hogy igen szép öntől, amiért meglátogatott, valahára, hogy meglátogatott.

— Dologban jöttem, méltóságos uram.

— No, ugyan? — kérde a gróf várakozó kíváncsisággal. — Akarja talán, hogy négyszemközt beszéljünk, négyszemközt?

— Sohase volt titkolni valóm, úgy öregedtem meg.

— Szép szokás — métányolta Topsich —, bárosak az egész emberiség ilyen átlátszó volna... az egész emberiség.

— Ugyan hagyj el — csaosogott Podwolski —, mire valók volnának akkor a vizsgálóbírák és a fürkésző detektívek?

— Ne zavartassa magát, kedves szomszéd, ne zavartassa...

— Hát biz én azért jöttem, méltóságos uram — kezdte Tóth Mihály, elsímítva szürke haját a homlokáról —, hogy mint közvetlen szomszédnak, felajánljam a rekettyési birtokomat megvételre, nagyon olcsón adnám.

Már ezt Palojtay se állhatta szó nélkül:

— Micsoda? Csak nem akarsz komolyan eladni?

— De — felelte Tóth Mihály eltökélten.

— És miért?

— Mert el akarok erről a vidékről költözködni. Hiszen nem szükséges bővebben magyarázni okaimat.

Topsich a fejével bólintott, hogy nem szükséges. Azután másodszor is biccentett egy kisebbet, mert hozzá volt szokva a véleményét ismételni.

— Hm — felelte aztán egy kis szünet múltán, mialatt Palojtay idegesen járt fel s alá —, az eset kétségkívül fellette kellemetlen. Sajnálom, úgyszólván meg vagyok rendülve . . . Nekem is vannak leányaim s az ember nem tudja, milyen gazembernek neveli . . . micsoda gazembernek. Minélfogva, ha egy hű barátira, őszinte tanácsadóra van szüksége, itt vagyok, hio sum (ezzel megragadta és melegen rázta meg a Tóth kezét), de ha a vételről van szó, hát nem vagyok itt két okból. Először, mert nincs pénzem, másodszor, mert nincs lelkem hozzá, hogy elősegítsem távozását erről a vidékről, amelynek ön valóságos atyja és jóltevője. S pénzt még talán kapnék valahol, de lelkem nem kérhetek a zsidótól . . . lelkem nem kérhetek.

— Mert az nincs neki — jegyezte meg Palojtay.

Tóth Mihály nem bírta eltitkolni a csalódás kedvetlenségét.

— Pedig azt reméltem — hebegte zavartan.

— Nono, csak nem kell ilyenekbe reménykedni. Aludni kell rá egy kicsit és nem hirtelen határozni. Vannak dolgok, amelyek csak bizonyos távolságból láthatók tisztán. Tegyen le az efféle tervekről. Ami megtörtént, megtörtént, nagyobb dolgok is estek már. El kell őket igazítani, punktum. És nem kétségbeesni. Okosan kell eligazítani és megmenteni, amit lehet — néha azt is, amit nem lehet. Ha nem vagyok indiszkrét, úgyis in camera charitatis vagyunk, tett már ön ebben a famózus ügyben valamit?

— Nem. Semmit.

— Hogyan? Ön semmit se tett? Hallod, Palojtay, ő semmit se tett eddig. Mit szólsz ehhez Podwolski? Teringette, hisz ez nem jól van . . . Hallod-e, Palojtay?

— Hát mit tehetnék? — kérdezte Tóth Mihály szenvtelen arccal, a vállait vonogatva.

— Felelősségre kell vonni a taoskót — mondá dühösen Palojtay.

— Felelősségre? — felelte bánatos mosollyal Tóth. — Gondolkoztam már erről. De arra az eredményre jutottam, hogy ha én lövöm le, akkor engem becsuknak s ez megint csak az én családomnak baj, ha pedig ő lő meg engem, az is csak az én családomnak baj és szomorúság.

Podwolski egy széken himbálta magát s egyre hunyorogott a másik grófra, mintha mondaná: »igazi filisztergondolkodás«, hangosan pedig jóakaratólag jegyzé meg, egy hősnek a leereszkedő allűrjeivel:

— Nem kell ám a fegyvertől félni, az ebugatta. Nem harap az, csak elsül.

— Nem félek tőle, gróf úr, higgye meg — mentegetőzött Tóth.

— Hiszem, lelkem, hanem volt-e már párbaja?

— Az is volt már.

— Igazán?

Topisich gróf közbe szólt:

— Ej persze. Hisz a Rágányos arcán az a nagy vágás tőle való. Én voltam e párbajnál a Rágányos segédje.

— Saprستي, gratulálok — ugrott fel Podwolski. — Hallottam erről valamit. Ugye Párizsban?

— Igen, Párizsban — vallotta ki Tóth Mihály röstelkezve.

— Miért nem szóltál te nekem soha erről? — csodálkozott Palojtay.

— Mert sohase volt szó róla.

— Saprستي, saprستي — toporzékolt Podwolski. — Hisz ez valami. Az ördögbe is, ennek örülök. Tudja, mit Tóth úr, legyünk ezentúl pertu. Hozass fel egy kis konyakot János, hadd igyuk meg a brúdert ezzel a vadállattal.

— Ne okoskodjál most Podwolski — mond a gazda —, csengess az inasnak vagy keresd meg magad a konyakos üvegeket, ott vannak az ebédlőben, de hagyj most bennünket komolyan beszélni. Ne okoskodjál Podwolski.

És Podwolski nem is okoskodott tovább, hanem csendesen, észrevétlenül kiosont megkeresni a vidámító folyadékokat.

— Hol is hagytuk el? — folytatá a gróf. — Igen, tudom már. Azt mondja ön, rossz, ha önt lövik le, rossz, ha ön lövi

le őt, nos, megengedem, a praktikus eredmény sehogy se ki-elégítő, ön pedig a praktikus eredmények embere. Azt azonban elfelejtette, hogy a felelősségrevonás úgy is csöppenhet, hogy Noszty kényszerítve lesz elvenni a leányát. úgy is csöppenhet.

— Köszönöm szépen — szólt megvető mozdulattal Tóth Mihály. — Ez a becsöppenés már megvan. (S ezzel egy levelet húzott ki a zsebéből.) Noszty úr már tegnapelőtt írta ezt a levelet, melyben bocsánatot kér s újból megkéri leányom kezét.

— Brávó! — kiáltá Topsich.

— Hisz akkor minden reparálva van — visszhangozta megleégedetten Palojtay.

— Mért volna reparálva? — csodálkozott Tóth.

— Mert nevet ad a leányodnak, jóvá teszi a dolgot.

— De ha én nem adom a leányt.

— Csak nem bolondultál meg, hogy oda ne add?

— No, azt csak nem teszi? — erősködött Topsich is.

— De megteszem, mert nem bolondultam meg — mondta sziklaszilárdan Tóth Mihály.

A két derék úr nekirohant erre, mint két hörcsög, egyik is, a másik is a fülébe beszélt, hogy két kézzel kell kapni az ajánlaton, nem is szabad rajta gondolkozni, már azért sem, mert nincs választék, csak ez vagy semmi. Példákat hoztak fel, hogy így ment férjhez Vinkóczy Erzsébet is, Somolyaihoz, Szuhai Matild egy pesti fiskálishoz, Komáromy Észter Sós Pálhoz pedig micsoda kevély kisasszony volt — de már ennek ez a módja. Az emberek lassanként elfelejtik, aztán végre is csak abba a matrikulába kerülnek, ahová amúgy jutottak volna.

— Csakhogy én amúgy sem adtam oda, mikor először megkérte — vélekedett Tóth úr.

— És mért nem? — kérdék egyszerre.

— Mert gyenge jellemű, mihaszna embernek véltem ismerni.

— Akkor talán igazad volt — mondá Palojtay elgondolkozva —, esetleg én is azt tanácsoltam volna, de most oda kell adni.

— Föltétlenül — bizonyítá a gróf.

— Ej, ej, méltóságos uram, hogyan beszélhet úgy egy olyan nagyon okos ember, mint méltóságod, hogy most odaadhatom, hát most már talán derekabb ember lett az úrfi, mióta ezt a gyalázatot elkövette?

Topsich elmosolyodott az apai elfogultságon, Palojtay ellenben dühös lett.

— Nem az úrfi lett derekabb, hanem a leányodban támadt hiba, hát nem akarod érteni? Hiszen nekem kedvencem, úgy szeretem, mintha az anyám lenne, fáj a szívem, mikor kimondom, de ne csaljuk magunkat, a leány vásári portéka és most már kevesebbet ér, mint azelőtt. Lám a csikónak is, ha karóba ugrik, ugye mindjárt leszalad az ára?

— A leány nem oka. Valóságosan törbe lett osalva, válogatott gaz módon.

— A csikó se oka, de az mindegy, hiba van benne, punctum.

— Ah, milyen nézetek ezek — szörnyűlködött Tóth Mihály és izzadni kezdett az üstöke —, az ember szinte kételkedni kezd, vajon az emberek szoktak-e gondolkodni. Van, mondjuk, egy gazember, aki elrabolja gyermekünknek a becsületét s akkor utána kell futnunk (már te szerinted Palojtay), hogy vigye el a leányt is, meg a hozományát is és ezt te reparációnak nevezed, a gróf úr pedig *mentésnek* mondta (hogy mentjük amit lehet). Hogyan? Hát mentés ez? Hát reparáció ez? Lássuk csak sorba. Eddig ugye tönkre ment a leány becsülete, de még megvan a fiataltsága, szépsége, hozománya. A gazember elviszi azt is. Apránként tönkre teszi a szépségét, rosszul bánik vele, mert hisz gazember, talán veri is, mert gonosz, a pénzét elpocsékolja, mert lump s mikor semmije sincs, szépsége eltűnt, pénze elfogyott, teste roncs, akkor elhajtja — ha ugyan már hamarabb nem hagyta cserbe, valamely tulajdonság eltűnésénél, mert lehet, hogy már a pénze elköltése után lerázza, ami aránylag szerencse. Hát ez az a reparáció, amit olyan erősen védelmezett Palojtay? Csinos kis hülyeség ez, hallod (Tóth Mihály egészen kipirult és a gyűlölet zöld fényét lövellték a szemei e fejtegetés közben). Egészen ehhez a korhadt öreg Európához való, ahol, mikor a francia császárné

terhes lett és fölvette a krinolint, az Istentől szép termettel megáldott nők is elrútították a termetüket és azt hitték, hogy ennek így kell lenni. No, ha én szép, karcsú nő lettem volna, én fel nem húzom a krinolint, annyit mondhatok. És ezt a krinolint se húzom fel, amit az apákra szabtak, akár-hogy kinevet is engem a méltóságos gróf úr. Reparáció! Gyönyörű dolog. Az ember családi otthonába betör egy rabló, ellopja az ezüst kanalakat, nosza szaladjunk utána, megálljon tolvaj úr, tessék visszatérni és elvinni a villákat és a késeket is, mivel hogy az egy garnitúra. Nos tehát Noszty Ferenc úr is kéri ebben a levélben az egész garnitúrát, ha-ha-ha.

A gróf nyugodtan tette le csibukját.

— És én mégis azt mondom, oda kell adni. mégis azt mondom.

— Az én érvelésem után?

— Az ön érvelésében vannak egészséges gondolatok, de van egy gyenge oldala is. S azt mondja az angol, minden lánc csak olyan erős, mint annak a leggyengébb lánoszeme . . . azt mondja az angol. A hasonlatáról, a kanalakkal, nem is szólok, kedves Tóth, mert nagyon sántít. Hogy az elrabolt kanalak után oda nem dobja a tulajdonos a tolvajnak a késeket és villákat, az bizonyos. Mert a kések, kanalak a saját használatunkra való tárgyak, míg ellenben a leányaink . . . nem akarom kiegészíteni a mondatot . . . a leányaink nem a tulajdonaink, a szó szoros értelmében, azokat idegeneknek neveljük, idegeneknek kell odaadni, ami mindig lutri. De mi volt az? Mintha sikoltoznának valahol. mintha sikoltoznának.

— Asszonyi hang — jegyezte meg Palojtay. — Pszt! A szobaleányok hancúroznak.

Elhallgattak, figyeltek. Valahol az ebédlő felől hallatszott még egy sikoltás s aztán csendes lett minden.

— De jól van — folytatá Topsisich, annyira belemelegedve a vitába, hogy az ilyen apró incidensek fel nem tartóztathatták —, kapcsoljuk ki a hasonlatot és maradjunk a vita főanyagánál. Majd mindjárt megokolom én, miért kell a leányt odaadni ilyen esetben . . . miért kell odaadni. Azt már megmondta Palojtay, hogy az ilyen kompromittált szegény teremtésnek nagyban leszáll az értéke a leány-

vásáron, nagyban leszáll. Leszáll pedig a világ valamennyi házasulandó férfiával szemben, kivéven ezt az egyet, aki őt csúfságba hozta . . . kivéven azt az egyet. Csak ez veheti át még a régi értékben . Nem hülyeség ez, kedves Tóth úr. Van benne bizonyos magasabb etika és célszerűség is.

E pillanatban nyitott be a belső szobákból Podwolski.

— No, megtaláltad a konyakot?

— Meg, de . . .

— Szent Isten, mi történt veled?

Podwolskinak az egész arca össze volt karmolva, néhol lehámlott a bőr, néhol kiserkedt a vér, mintha valami herőcevágó karika szaladt volna végig a képén.

— Mert hogy rövidlátó vagyok — nyöszörgött —, beleütöttem keresés közben a fejemet az almárium üvegajtájába.

— Aha! — nevetett Palojtay — csakugyan hallottuk a szegény üvegajtót, amint elsikoltotta magát.

— Hagyjatok, kérek, békét az ilyen ízetlen viccekkel! — tiltakozott szánalmas savanyúsággal, ami roppant ellentétben állott örökké mosolygós, virágos kedvével.

— Nem addig, vén lator, míg szint nem vallasz — piszkálta tovább is Palojtay —, hogy Tinka volt-e, vagy Mácsi?

— Ki látott már olyat — dohogott az orrán keresztül, mely szintén meg volt karcolva —, tigriseket alkalmazni szobacicáknak?

— Eredj a pokolba — bosszankodott a háziúr —, minduntalan kizavarod az embert a mederből, éppen akkor tereled el a figyelmünket, mikor már sarokba szorítottam ezt a makacs urat . . . egészen a sarokba.

Tóth Mihály a fejét rázta.

— Nem gondolnám.

— A matézisnek engednie kell, kedves Tóth.

— Annak én engedek is, mert az nagy úr.

— No, az pedig olyan, mint a matézis, amit én mondtam.

— Hiszen valamennyit én is elismerék belőle — felelt az ő nyugodt, meggondolt modorában —, azt, hogy a leány értéke alászáll ilyenkor minden házasulandó előtt, kivéve azt, aki kompromittálta. Ez vas. Ez úgy van. De hogy állunk

a reparálás kérdésében? Hát igenis, reparálás volna, ha a kompromittáló egyén megfelelő parti volt a leány számára már *azelőtt* is. De hátha nem volt megfelelő, mert a leány nagyobb értékű kérékre tartott igényt? Hiszen akkor mégis csak devalválva van, ha hozzámegy. A méltóságod fejtegetése tehát, bocsánatot kérek, mégse matézis. Ott logikus csak, ahol a leány, a régi igényei szerint is, nyer, vagy nem veszít azzal, ha meggyalázója oltárhoz viszi, de ez ritkán történik, mert a megfelelő házasulandó, ha akarja, megkapja rendes úton . . .

— A skatulyáival együtt — kottyant bele Podwolski.

— A gyakorlatban majdnem kizárólag olyan csábítja el, aki másképp meg sem kaphatná. Mit ér mármost az az állítás, hogy a leány az illető kezén még a régi érték? Hiszen már abban mutatkozik, hogy nem a régi érték, mert hozzáment.

— Quantum caput originale! (Milyen eredeti fej) — mondá Palojtay latinul, hogy csak Topsich értse, ki idegesen rezgette a lábát, mint mindig, ha valamire nem talált hirtelen argumentumot.

— De lehetnek olyan esetek is — érvelt Tóth Mihály —, hogy a leány értéksökkenése még sincs arányban a hozományvadász értéktelenségével.

— Nem értem — szakítá félbe Palojtay.

— Képzeljük el, hogy a két nembeli házasulandók értéke súlyokkal jelöltetik meg, hogy a legkívánatosabb menyasszony például egy métermázsa .

— Saprستي!

— Már megint zavarsz bennünket, Podwolski, megint zavarsz.

— Bocsánatot kérek — mentegőzött Tóth úr —, ha valami nevetségeset mondtam. Elismerem, nem mindig találok el a legszerencsésebb kifejezést. Hát jelezzük inkább számokkal az értékeket. A legértékesebb házasulandó feleket mondjuk száznak. A száz után jönnek a kilencvenkilencek és a kilencvennyolcak és így lejjebb-lejjebb a kisebb értékűek, egészen a kettőig, egyig, ahol már az emberiség ocsuja van. No, mármost tegyük föl, hogy az én leányom a hatvanas számon állt az eset előtt. Következésképp őt is a hatvanas

kérő illetve volna meg, egy úgynevezett egyenlő házasság esetén s valóban mi szülnék a Hatvanat vártuk a Hatvanhoz. S íme közbejön a Tíz (ennyire mérlegelem Noszty urat, de annyi sincs), közbe jön és kompromittálja Hatvanat. A Hatvan veszít emiatt értékben, leszáll harmincra, de a Tíz nem emelkedik azért, ezentúl is csak Tíz marad és sohasem képezheti a harmincnek a felét. A méltóságos úr és Palójtay barátom azonban mégis azt a tanácsot adják, hogy a Noszty ajánlatát el kell fogadni.

— Lárifári! — csapott le most már rá Podwolski gróf. — Mit akarsz te? Ámbár nem ittuk még meg a brúdert, de mindegy. Előlegezem neked. Micsoda bolond okoskodások ezek, se füle, se farka! Ezt így csinálják, barátocskám egész Európában, a világ eleje óta. Ne akarj okosabb lenni, mint őseink. Mindig úgy volt. És okosan volt. Kivált mikor még Monte-Carlót föl nem fedezte Columbus Kristóf. Mikor még a kártyát föl nem találta Sorel Ágnes. Hát mi az ördögöt csinált volna akkor az elszegényedett nemes ember, hol regresszálhatta volna magát, ha az efféle szerencsejáték se lett volna? Elkezdett udvarolni egy módos leánynak s ez volt az a blatt, amin a szerencsését kipróbálta, ha nem adták hozzá, kompromittálta, akkor aztán hozzáadták. Neked persze nem tetszik. De nem is csodálkozom. Az én prakszisomban sem fordult elő, hogy valaki megsimogatta volna azt a kutyát, amelyik megharapta. Mindamellett a kutya mégis kutya és jó, hogy van. Ne is vergődj hát a kis szárnyacskaiddal, add meg magad, ilyen a szokás és punktum.

— Szokás, de rossz szokás — felelte Tóth. — Hiúságokra, külsőségekre fektetett gyakorlása a szülői kötelességnek, a gyermek jövőjének előkészítésében. Ábrahám fiát akarta megölni áldozatul. Akkor az volt a szokás. Ma már, becsuknák érte Ábrahámot. Holott ő legalább az Istennek akart áldozni, de az olyan szülék, aminőt belőlem szándékozna faragni az urak, a közvélemény, vagy jobban mondva a pletyka szájának betapasztása miatt dobják oda gyermeküket egy gazembernek, akinél biztos elzüllés éri. Ezzel a korhadt elvi tétellel már egyszer végezni kell és újat kezdeni, mert ez minden logika ellen való.

— Pedig az egész dzsentrí így csinálja, brúder — erős-
kődött Podwolski.

— A logika nem törődik a dzsentrivel.

— De az arisztokrácia is azt teszi.

— A logika fölötte áll az arisztokráciának is.

— Azt már tagadom — fortyant fel Podwolski s tekin-
tetével a másik grófhöz fordult segítségért. — Hát nincs
igazam?

— Ebben nincs — felelte mosolyogva Topsich — és
abban se volt, hogy Columbus Kristóf fedezte volna fel
Monte-Carlót.

— Olyasvalamit olvastam pedig a fickóról.

Így folyt ez a disputa szakadatlan, egész a vacsora
idejéig, melyre Tóth Mihályt is marasztották, még a grófnő
is előjött, hogy nem ereszti, de Tóth úr a grófnőnek is kosarat
adott.

— Nem vagyok én grófi asztalhoz való ember — mondá,
szerényen lehajtva fejét, s csak úgy dőlt a gőg minden
szavából.

Befogatott . . . hazament.

HUSZONHATODIK FEJEZET

A REGÉNY VÉGET ÉR

Haza iszen csak haza megy az ember, de hova lett az otthona? Hol van a régi, nyájas fészek? A családi lámpa szétveti derült fényét a falak között, a kis Mari felkúszik az ölébe, körülcirógatja: hol jártál, apókám? Az anyjuk elbeszéli az otthon történeteket, bizalmas szót váltanak erről-arról, miközben elálmosodnak és csak az óra ketyegi az ő örökös tik-takjait a nyugalmas csendben . .

De hol van ez mind? Pokollá változott a paradicsom. Az asszony elvonul a kuckóba és sír mindenütt, ahol nem látják. Mari egy hervadó liliom benyomását teszi. Sugár alakja meg van törve. Megrebben minden ajtónyitásra, mintha üldöznék. Összerázkodik apjának tekintete előtt, mintha a hóhérját látná. Mindenki kerüli a másikat. És ez a közös boldogtalanság átragad még az oktalan állatokra is. Bligi nem csóválja a farkát (hihetőleg egy pár rúgás hajtotta bizonyos passzív rezisztenciába), a kanári nem énekel (nem kapott cukrot napok óta, talán vizet sem), a tyúkok se gyülekeznek a tekintetes asszony körül, ha az ambituson mutatkozik. S ehhez a hangulathoz talál a külső természet.

Jégcsapok lógnak le az ereszről s ha megenyhül az idő, elkezdenek csepegni; a házfedél is folytonosan könnyezik, a szél dudorász a kéményekben. Az adja a könnyeket a sírás-hoz, ez a hangot, és összeütik csonttá fagyott gallyaikat odakünn a fák: ezek adják hozzá a tapsot. Valami végtelenül sivár, kínos boldogtalanság terpeszkedik el és lenyom, összetapos mindent.

Nem, ezt nem lehet sokáig kitartani. Még eddig szóba nem hozta Tóth Mihály az esetet, de amikor a bálingi kastélyból visszatért, Klári szobaleány által behívatta feleségét és Marit szobájába.

Halotthalványan jöttek be, örülve, hogy íme, megmozdul a jég és mégis szepegve, hogy mi lesz, Tóth Mihály helyet csinált a rendetlen szobában a feleségének, leseperve a székről a tajték darabokat, Marit állva hagyta.

— Mária — mondá, a leányához intézve szavait és az erős férfinak reszketett a hangja és melle úgy járt, mint egy fújtató —, nem akarok arról a dologról beszélni, érted-e, sohase akarok róla beszélni, hát csak arra felelj, amit kérdezek, se többre, se kevesebbre.

Mari a fejével bólintott.

— Szereted azt az embert?

— Szeretem.

— És azt hiszed, ő is szeret téged?

— Azt hiszem.

— Miből hiszed? Semmit se titkolj el. Úgy beszélj, Mária, mintha az Istennek felelnél most.

Mari érezte a pillanat jelentőségét és elbeszélte a somlyói esetet, ismeretséget a vadással, aki előtt ő magát szoba-leánynak adta ki, majd ismét találkozását Palojtayéknál.

Tóthné a kezeit csapta össze.

— Miket beszélsz, te gyermek! Oh, te álnok baziliskusz kígyó, aki még az én Argus-szemeimet is ki tudta játszani. Pedig mindjárt észrevettem, hogy az egyik arany hajtűdet elhagytad valahol. Hát most tudom már, hogy ott ráztad ki. Pedig tizenöt forint volt darabja. Pesten vettük, annál a vörösorrú ékszerésznél a Váci utcában, akinek a felesége aznap megszökött... Mondták is, kivel. Nem emlékszel rá?

Ez a kérdés Tóth Mihálynak szólt, de az csak ránézett szigorúan, az összevont szűrős szemöldjei alól, mire elhalt ajkain a szó.

Pillanatig kínos csönd állott be. Tóth Mihály behunyta a szemeit, mintha maga elé idézné az elbeszélte somlyói jelenetet s nézelődne benne a saját tekintetével.

— Egyre felelj nekem, Mária — szólt aztán jéghidegen. — Hozzá mennél?

— Hozzá, ha megkérne.

— Már megkért. Levelet írt.

— Valahára — sóhajtott Tóthné s Mari arcát gyöngé pír vonta be, de csak átfutón, mint a késpengét a lehelet.

— És hozzámennél — kérdé rikácsoló, zordon hangon — akkor is, ha kiszűne, hogy ez mind csak komédia volt, kieszínelt dolog a hozományod elkaparítására?

Mari megreszketett, mint a nyárfalevél, az esztergakerékbe kellett fogódznia.

— Nem mennék hozzá — rebegte osendesen, elhalón, összetörve.

— Elmehetsz, *édes leányom* — mondá az apa szelíden, szinte megkönnyebbülve és az ajtóra mutatott.

— Én is menjek? — kérdé Tóthné.

— Nem, te még maradj, Krisztina . . .

Mari eltávozása után a feleségéhez fordult :

— Arra akarlak kérni, Krisztina, szoktasd hozzá Marit apródonként, hogy ő nem lehet a Noszty neje ; kimélni kell a gyermeket, egyszerre talán erősen érintené elhatározásom, de apródonként hozzászokik.

— Mit beszélsz? Hiszen megkérte.

— Megkérte, de nem adom.

— Mihály, Mihály, gondold az Istenre. Gondold meg, mit oselekszel a rettenetes makaossággal. A leányod még talán kibírja, de én nem bírom ki ezt a gyalázatot. Nem merek emberek szeme elé menni. Én nem bírom ki, Mihály.

— De mondtam már neked, hogy Noszty váltót hamisított Stromm ezredes nevére.

— Nem bánom én, akármit osínált is. Itt nem Nosztyról van szó, hanem rólunk és leányunkról ámbátor olyan rokonságba bekerülni maga is egy nagy ternó, Mihály . . Tekintsd a kisírt aroomat, tekintsd a meggyötört lelkeket, ne hagyj, kérlek, bennünket ebben a gyalázatban.

— Nem segíthetek, Krisztina. Nem tudok olyan gonosz, kegyetlen lenni, hogy odahajtsam leányomat a gazembernek, mikor tudom, hogy úgysis ellöki magától, ha a hozományát elkölti és visszajön fonnyadtan, talán nyomorékká téve, mert arra is fogadok, hogy verni fogja. Ne kívánj tőlem ilyet, Krisztina, csupán azért, mert az ilyen eseteknek ez a szokásos eligazítása. Krisztina, kedves öreg feleségem — kiáltott fel —, bízzál bennem !

Közelebb húzta székét hozzá s hosszan kifejtette nézeteit. Kiszínezte a Noszty léha lelkületét, könnyelmű jellemét ;

»gyanakszom — mondá —, hogy nem is szereti Marit, hanem rendkívül ügyes módon hálót vont körülé, de ennek még utána kell járni.« Felölelte az egész kérdést s megvilágította. Mari még boldog lehet. Elveheti valami szegény, derék fiú. Legrosszabb esetben nem megy férjhez és akkor is nyugodt életet folytathat. »Semmit se viszünk előle a másvilágra.« De a Noszty-féle házasságból nem háramolhat semmi jó, rettenetes zátonyok, viharok, szerencsétlenségek, talán nyomor, kétségbeesés várnak reá. Mindezt szépen okadatolta, valószínűvé tette s mikor már azt hitte, hogy meggyőzte az asszonyt, az egyszerre felugrott mérgesen.

— Elbizakodol a saját eszedben. De vannak náladnál okosabb emberek is. Itt volt ma a tiszteletes úr, mialatt oda voltál, böles ember, jártas a világ folyásában s azt mondta : »Vadmaoska harapását vadmaoska nyálával kell gyógyítani.« Nosztyval kell összeboronálni Marinkát. Igali a te embered, becsületes, hű lélek s ő is azt vallja : Fedél alá kell a megázott portékát tenni — s a fedél — a főköző. Az mindent betakar. És ne légy vak, Mihály, ne légy vak ! Vedd figyelembe az előnyöket is. Azt a kevély, nagyúri rokonságot, a Horthokat, a Homlodyakat, mikor majd Mihály-napkor egész rajban húznak a fogataikon Rekettyésre, elől a Mari sógora, a főispán . . .

— Krisztina — förmedt rá Tóth Mihály haragosan —, ha ilyen számárságokat beszélsz, elmehetsz te is lefeküdni.

— Mihály-napkor már ezek a mostan ellett kis malacokaim jókoráoskák lesznek és . . .

— Szűnj meg, kérlek.

Tóthné szellemi egyénisége hasonlatos volt valamely edényhez, melyen bizonyos ponton repedésnek vagy nyílásnak kell lennie s ehhez jutva a beszélgetési anyag, szétömlik s egy mellékvonalon elfoly.

— Azért se — pattant fel és oszópőire rakta kezeit. — A te neved az én nevem is, forgós teremtette (és a szemei szikráztak), a te becsületed az én becsületem is. Olvastad az újságban, hogy mi kapaszkodtunk a nagy urak után, de azok nem vettek fel a szekerükre . . . Mintha mi kínáltuk volna fel a leányunkat Nosztynak. Ez áll rólunk az újságban. Hát lehet azt úgy hagyni, Tóth Mihály úr?

— Nem lehet — felelte Tóth Mihály és olyan színű lett mint a kakastaraj. — Engem is bosszant, legközelebb megíratom azzal a tolvaj Klementyvel úgy, amint volt. Az a legkisebb. Klementy jó pénzért még az igazat is képes megírni. Teljesen romlott ember.

— Hiszen jó, jó, édes uram — szólt most már szelíden (oh, mennyi változatosság van ezekben az asszonyokban) s hozzásimult, vállára tette a kezét —, de az emberek vagy hisznek a lapnak, s ha hisznek, őtőlük függ, hogy az első közleménynek hisznek-e, vagy a másodiknak. Lásd, mennyivel szebb lenne másképpen cáfolni meg ezt a dolgot. Hogy azok a kevély, peckes urak, azok a felfújt dámák a nagy piperéikkel idegyűljenek egy napon a mi kúriánkra s lássák végigvonulni a falukon a népek, akik kiszaladnak a csengős fogatok zajára a kapuik elé vagy a kis kertjeikbe s mondogassák egymásnak : Hova mennek? Hát lakodalomra Rekettyésre. Tóth Marit veszi feleségül Noszty Ferenc. Ez volna nekünk az elégtétel, meg a Marinak. És mondom neked még valamit, édes öregem. Ha már olyan nagyon ki nem állhatod azt a szegény Ferit, hát ne adjuk ki a leányt a házból, csak esküdjenek meg, adjon neki nevet, aztán menjen Isten hírével és ha megjavul valaha, elnyeri a kegyedet, kiállja a próbaéveket becsülettel, jöjjön vissza, vagy maradjon el örökre, ha neked úgy fog tetszeni, vetsz neki egy pár ezer forintot — szóval mindent megcsinálhatsz, hanem most esküdjenek meg. Azt azonban előre kikötöm, hogy a miss ezzel az alkalommal nem ül asztalnál, mert emlékszel a Homlódyné sárga ruhájára, amelyikben egyszer nálunk volt . . .

— Nem, nem emlékszem, Krisztina és ne is bántsod most a sárga ruhát, ez a te előadásod nagyon megfogott engem. Eredj most lefeküdni Krisztina. Nekem ezen gondolkoznom kell. Nem gondoltam volna, Krisztina, hogy valami megingathatna. Azt hittem, már mindent megrágtam. Pedig hát ez még itt van. Majd megmondom neked azután, mit határoztam.

Két napig, két éjjel berregett megint az eszterga : ennek a zúgása mellett szokott gondolkozni Tóth Mihály.

Harmadnap azután behívta az asszonyt mindjárt reggel.

— A dologból nem lehet semmi — mondá. — Meghánytam, megvettem minden oldalról, de nem lehet. Lehetne, ha mi örökké élnénk. Minthogy azonban ez nem valószínű, hát nem lehet. Utálok a nevet, mely leányomé lenne, de ezt még lenyelném. Világosan látom azonban a jövőndőt, hogy ez az úr élne és visszaélne a férji jogaival, pumpolná a szegény asszonyt, s halálunk után elszedné mindenét. Mari jószívű teremtes, a nevet, melyet visel, tisztítaná, mentené minduntalan, s vitetnék feltartóztatlanul, vitetnék a hinár felé. Azért hát nyugodj meg, Krisztina . . . Jól tudom, hogy tegnap is Voglányban jártál és a voglányi asszony megtöltött téged, de a dologból nem lesz semmi.

— Utolsó szavad ez?

— A legutolsó. A te hiúságodért nem áldozom fel leányomat.

Tóthné e naptól kezdve nem sírdogált többé, száraz szemmel járt-kelt a lakásban, de ha valaki figyelte volna, ez szinte aggasztóbb volt, mint mikor még sírt, mert a szemekben valami különös, merev, jéghideg kifejezés ült. A hangja is megváltozott, nem volt meg se a katonás, parancsoló árnyalata többé, se a rendes köznapi szürkesége. Lassan, vontatva, édeskésen beszélt, mintha egyenként kóstolgatná a szavakat, amellet nem evett és lehetőleg kerülte Tóthot. Tett, vett, foglalkozott, de az is olybá tűnt fel, mintha készülődne valahova. A fehérneműit átrakta az egyik szekrényből a másikba, leveles fiókjait felturkálta, némely papirokat elégetett, másokat különböző színű szalagokkal megjelölve csomagolt el. A ruháit, wiklereit is előszedegette, egyikre-másikra megjegyzéseket és rendelkezéseket tett. Ez legyen a Kláráé, ez a Borcsa szolgálóé, ő szereti a kéket. Ezt a néhány vég vásznat osszátok fel a béresek között, hogy ha már egyszer nem lennék. Mert sohase tudhassa az ember, mikor hívják. El ne felejtsetek, amit mondtam. A mentémnek a gombjait küldjétek majd el a tiszteletes asszonynak, mert neki nagyon tetszettek. Aztán, hogy úgy legyen, a szavaim szerint. Mert én előre megmondom, hogy kísérteni fogok.

Mindezt nem vették ugyan szentirásnak, de mégis feltűnt a cselédeknek. Tóth Mihály ellenben csak azt látta, hogy az asszony már nem sírdogál. No, hála Istennek. Most

még ugyan neheztel rá, az látszik, de nem baj, csak hadd fújja ki magát. És hát a végén minden a rendes kerékvágásba ugrik. Jó az Isten, jót ad.

Hogy kitérjen az otthon komor hangulata elől, egész nap a határban kódorgott puskájával. Az emberek rosszasságát a szegény nyulaknak kellett megkeserülniök a bőrükkel. Ilyenkor aztán, ha a határ túlsó végén érte a dél, haza se ment, hanem Mezernyén ebédelt meg a fogadóban Pázmár doktor társaságában, aki egy nap azt a váratlan kérdést intézte hozzá :

— Mit csinálnak otthon a patkányok?

— Miféle patkányok? — kérdezte Tóth.

— Azt hallom, hogy a tekintetes úrék háza tele van velök.

— Nincs nálunk egy fia se.

— Hm — morgott a doktor elgondolkozva —, elég baj, hogy nincs.

— Maga ma humoros kedvében van, Pázmár, alkalmisint meg akar nevetetni, de félek, ez most alig sikerül.

— Én meg attól félek, hogy meg fogom ríkatni.

— Nono.

— A tekintetes asszony tegnapelőtt itt járt nálam és erőnek erejével mérget kért tőlem.

— Az én feleségem? — kérde Tóth elhalaványodva.

— Igen, ő. Mondhatom, mindjárt gyanús volt. Arca sárga, mint a viasz, a szemei tétován járnak. Kérdezem tőle, mire kell a mérge? A patkányokat említette, de a dúlt tekintetéből, zavarából azt véltem kiolvasni, hogy másra gondol.

— Oh, Istenem, de csak nem adott neki?

— Természetesen nem adtam, de azért tessék vigyázni, mert az asszonyok furfangosak az ilyesmi megszerzésében.

Hát iszen nem is kellett több Tóth Mihálynak, fölkeelt és rohant haza, meg se állt sehol, csak a felesége színe előtt.

— Krisztina — szólítja meg szelíden —, eljöttem neked megmondani, hogy másképp határoztam.

Tóthné osodálkozással emelte rá a tekintetét; a hang Tóth Mihályé — de Tóth Mihály nem szokott másképp határozni. Ez megfoghatatlan.

— Nem voltam igazságos — folytatá Tóth úr.

Tóthné letette a kezéből az imakönyvet, amelyből olvasott, de semmit se felelt, még mindig kételkedett.

— Hibás szempontból ítéltem meg a teendőket, mintha Mari kizárólag az enyém lenne, pedig csak a fele az enyém, a másik fele a tied.

— No, látod! — mondá az asszony és behunyta a szemeit.

— Elhatároztam, Krisztina, hogy a kettőnk akarata teljesedjék, félig a tied, félig az enyém. Ez az osztó igazság. Még ma megírom Nosztynak, hogy megkapja a leányunkat.

Tóthné kinyitotta a szemét, de már nem az előbbi szemek voltak, a tétovák, a szárazak, szakadt belőlük a könny (tudott már megint sírni), s a könny alatt valahol ott lappangott a mosoly.

— Oh, Mihály, édes uram, boocsáss meg — rebegte érzékenyedve, csendes zokogásban —, köszönöm neked, hogy visszahívtál.

Tóth Mihály nem kérdezte, hogy honnan hívta vissza. Értette, és az ő szíve is elfacsarodott a gondolatra, hogy már ő útban volt.

Szobájába vonult, megírta a levelet Noszty Ferencnek, melyben röviden, szárazon értesíti a házasságba való beleegyezéséről. Sehol egy szemrehányó szó, sehol egy frázis. Kéri, hogy Bontóváron találkozzanak az esküvő határideje és egyebek megbeszélése végett. A történetek után még korai volna egy rekettyési találkozás. Kímélni kell még a nők megrendült idegzetét.

Egyúttal másik levelet is írt Pápára t. o. Brozik Dániel vendéglős úrnak. Húsz akó bor ajándékot ígér neki, ha a szolgaszemélyzet s esetleg más beavatottak meghallgatásával megbízható adatokat nyomoz ki a harmadévi somlyói szüreten megfordult vadászról, akit akkor Patkónak hittek és a Griffben volt szállva.

Nosztytól gyorsan megjött a válasz, utána csakhamar találkoztak Bontóváron, jelen volt Kopereczky báró is, kitűzték az esküvőt virágvasárnapra s ezzel ennek is elvetették a gondját.

Kopereczky egyéb fontos részleteket is szeretett volna szóvá tenni, de minthogy nagy volt a feszesség, nem igen

látszott kívánatosnak. (Még nem elég száraz a tapló, még nem fogna.) Különben is kijelentette Tóth úr: »Ami a többit illeti, hagyjuk az esküvő utánra«. Tehát virágvasárnap délután négy órakor a mezeryei templomban.

— Talán legjobb volna, tekintettel a tekintendőkre — vélte Noszty —, csendben tartani az esküvőt.

— Ellenkezőleg — szólott Tóth Mihály —, a feleségem a legnagyobb pompát akarja. Tudják, milyenek az asszonyok!

— Hát legyen pompa — hagyta rá a főispán. — Én veszem a kezembe, én leszek a násznagy is.

Egyszeribe híre száguldott a megyében az érdekes esküvőnek. Hát mégis! No, ez derék. Hja, azé a kalács, aki először beleharapott. Szem nem látta, fül nem hallotta pompa lesz — mondják — az esküvőn. A pékné kívánta úgy. Oh jaj, minek köhög a légy, mikor tüdeje nincsen! S a kevély családok készséggel hasra fekszenek az aranyborjú előtt.

Tényleg újra megkezdődtek a családi értekezletek, melyek a nagymérvű előkészületekkel foglalkoztak. Egyes részletek szivárogtak ki innen-onnan. Hogy a Homlody-fiúk Mátyás-kori apródoknak lesznek öltözve; az egyik a menyasszony uszályát viszi, a másik a vőlegény kardját fogja tartani, mikor az oltárnál lecsatolja. Még nagyobb parádé készül a nyoszolyólányokkal: a Horth, az Ilváczy-kisasszonyok, a Leviczky bakfisek, mind különböző századbeli ruhákat kapnak, ami elbűvölő látványt nyújthat. (Lesz mit leírni Klementynek.) A főispánné magyar díszbe öltözik s pillangós főkötőjén állítólag rajta lesz a legendás fekete gyöngyökből az utolsó legnagyobb kettő. Amint a tavasz elkezdődött, az első langyos napok elbűvölő szürkeségében megkezdődött a lázas szabás-varrás, felpróbálás, megbíralás, átigazítás, az ezzel járó lőtás-futás. Bontóvár minden szabója és varrónője munkába fogott s dolgozni fognak addig, míg a fűz az első barkáját ki nem ereszti. Másrésről viszont az hallatszott, hogy az amerikaiás százezer forintot vett ki a takarékpénztári tőkéjéből s mikor a pénztárnok azt kérdezte, hogy talán birtokot vesz, azt felelte: »Dehogy, egy kis fehérneműt rendelt a feleségem a leánykának, azt kell kifizetnie. Szentséges ég! Hány alsósoknyája lehet annak?

Még jóval a tavasz előtt megjött Rekettyésre a Brozik Dániel levele is. Igen köszöni, írja, a húsz akó bort, mely Isten akaratából vagyon, mivelhogy szent karácsony éjszakáján megálmolta, miszerint kétszer szüretelt egy esztendőben. Nos, tehát ez az első szüretje. Itt küldi érte, amennyit sikerült kinyomozni az illető fiatal vadászról, ki Fitos János néven írta be magát a vendégeknyvbe, ámbár sehogy se volt olyan, mintha Jánosnak hívnák. Mivel már azóta sok víz elfolyt a Dunán, nem sokat lehet megtudni, de a béresem, aki a hordókat vitte a tekintetes úr szőlőjébe, emlékezett, hogy nevezett Fitos János akkor déltájt, mikor a Findura szőlőjében az iparosmulatság volt, vele ment ki a hegyre, azaz a kocsi mellett bandukolt, kérdezett tőle egyetmást, egyszer bele is lőtt egy sólyomba, de nem találta és sehol se maradt el tőlük, csak a tekintetes úr szőlőjénél, amikor is leheverészt a kápolna mellett, mintha várna valakit vagy leselkedne valakire. Béresem ott látta őt feküdni a fűben, mialatt a présház előtt lerakta a hordókat, akkor aztán elment a béres és nem látta többet.

— Mindjárt gondoltam — dörmögte Tóth —, a zsviány kétséggkívíül Marira leselkedett s nyomon követte őt, mikor elosérílt ruhában a Findura szőlőjébe tartott.

A levél további részében Fitos János megrovási kalandja foglaltatott a Findura szőlőjében való magatartása tekintetében, magának Brozik Dánielnek tapasztalatai nyomán, hogy a vadász közönséges fráter lehetett (Ez az én véleményem, hangsúlyozza Brozik a levélben), mert a korpához hajlott. Noha saját leányaimnak mutattam be, mégis valami szolgálóhoz csapott, annál tolt a szelet, aki bár csinos volt, de mégiscsak szolgáló volt.

Ez a rész már nem érdekelte Tóth Mihályt, átszaladt rajta, sőt abbahagyta, megérezte talán valami telepátia útján, hogy van valami jobb is és átsiklott szeme a levélpapír alján egy »utóíratra« :

»Mikor Fitos János a következő nap elhagyta a szobáját és elutazott, Tinka leányom, akit érdekelt a vadász (mert meg kell hagyni, csinos ábrázata vala), az otthagytott papirosok közt, mert egész este írt, egy levéltöredéket talált, amit megkezdet, de el nem küldött, mert talán nem volt vele

megelégedve. A bohó leány, tetszik tudni, milyenek a leányok (hiszen a tekintetes úrnak is van), eltette azt a pár sort, mert gyűjtött afféle szamárságokat, hervadt lóheréket és szegfűket, hát én most ide mellékelem, hátha valami hasznát vehetné, ámbár nem tudható, kinek és hova szólt és ámbár egy gyalázatos ráfogás foglaltatik benne, amely ellen én protestálok.«

Elnyűtt, elsárgult papiros hullt ki a levélből, Tóth Mihály rögtön felismerte Noszty betűit. Tényleg egy levél kezdete volt, mely szóról szóra így hangzott :

Kedves Máli tante !

Sietve vetem e sorokat papírra egy poloskás pápai vendéglőben. Tervünk nemcsak sikerült, hanem jobban megy, mintsem álmodhattuk volna. Csak a kulcslyukon akartam bekukucskálni s íme, bent vagyok a szobában. Nemcsak megláttam Marit, hanem táncoltam is vele mégpedig anélkül, hogy tudnám ki, vagy hogy ő tudná, ki vagyok. Mesébe való epizód ez, nem is tudom, hol kezdjem, mert tekintve . . .

Eddig tartott a levél, de éppen elég volt Tóthnak ; dadalisan tette le a pápaszemét, mint ahogy egy osatából megterő hadvezér köti le a kardját s még az okularé üvegén is visszamaradt valami abból a ragyogásból, ami a szemeiből kisugárzott.

— Aha ! Hát megfogtalak, jó madár. Itt vagy már a lépemen. No, ez megéri a húsz akót !

Megelégedetten zárta be fiókjába a sárgult levéltöredéket, mely Máli tantenak szólt, míg a Broziktól valót tárcájába tette.

Ettől kezdve megint a régi ember lett, kedélyes, nyugodt és elégedett. De leginkább feltűnt mindenkinek az az újabb szokása, hogy a legkomolyabb beszélgetés közben egyszer csak minden ok nélkül egy-egy édes mosoly jelent meg az ajkszögleteiben. Különösen Igali előtt volt ez rejtélyes. Csak a poétákon látni ilyet, kiknek pusztán a földi hüvelyük vagyon köztünk, de az eszük valahol a Holdban jár s ha ott valami kedveset lát, ide telegrafál a szájuknak meg a homlokuknak, az egyikre varázsolván mosolyt, a másikkra ábrándos ködöt ; jóra való okos ember azonban nem nevet, ha valami nevetőset nem hall vagy lát, csak abban az esetben, ha nagyon tele van

töltve valamely furfanggal, úgy hogy hébe-hóba elcsöppen belőle.

Künn a gazdaságban gyakran veszi ezt észre Igali s találgatja magában, mi lehet. Mindeneket meghányván, egyszer csak, amint szótlánul egymás mellett mennének a csikóiskola felé, ekképpen véli eltalálni : Ez az én bolond gazdám alighanem annak a lakodalomnak örül, pedig ugyan nincs minék. S ezzel mennek, megkerülve a pajtákat, át a kocsisházak udvarán, egyik se szól egy kukkot sem, csak mikor a három topolynál ráteszi Tóth uram a nagy tenyerét az Igali vállára :

— Tévedsz, öreg, nem a lakodalomnak örülök én úgy, hanem valami egyébnek.

Se holt, se eleven nem lett erre Igali uram.

— Ej no, hm. Csak nem beszéltem megint hangosan? (És ijedten osapott a szájára.)

— De bizony hangosan beszéltél, bomolj meg. Hát örülök, mondom, mert okom van rá. Tudom, te is örülnél, ha egy beteg leányod volna és olyan gyógyszer kapnál valahonnan, amitől az jobban lesz.

— Csak ne legyen drasztikus.

— Olyan is van, de enyhébb is. Ha a gyengébbik nem használ, elővesszük az erősebbet.

Azóta aztán a különös gyógyszer foglalkoztatta az Igali uram kíváncsiságát. Találgatta esténként a feleségével, aki ugyancsak nagy pletyka asszony volt s rendkívül kombináló talentum, de semmit sem bírtak kisütni, pedig nyilvánvaló, hogy valami nagy dolog lappang a takaró alatt.

Jött, ment az idő ; elment a hó, megjöttek a vizek ; felzúgtak az erdők és öltözködni kezdtek ; kijöttek a rögök alól a napfényre sütkérezni az »istenke tehénkéi«, ahogy az együgyű nép azokat az apró piros, hosszúkás bogarakat nevezi, melyek a tavaszt bejelentik. A pacsirta ott fenn a megenyhült légben elkezdte csattogtatni a tavaszi himnuszt, amelynek hallatára kieresztette rügyeit a oseresznyefa és a barack s egyszer csak topp, eléugrott a várva várt virágvasárnap is.

És ahogy Tóthné asszony annak idején elképzelte az elbűvölő tavaszi napon, melynek mámorító verőfénye egész nap szölongatta a növényeket : »kijöhettek már a virágjaitokkal«.

kora délután megindultak Bontóvár felől a Rekettyésre vezető úton a szebbnél szebb úri fogatok. Szent Isten, micsoda lovakat láthatott itt az ember. Hogy jöttek táncolva, kényesen, hányva-vetve a nyakukat, villogó, csillogó szerszámokban. Elöl Noszty Ferkó jött a négyesén, a feketéken, kék-vörös selyem pántlikarózsák a lovak fején kétoldalt. Nem ő maga hajtott, hátul ült most az apja mellett, drága vitézi öltözetben, vörös bársonymentében, medvebőr kalpagban, melyről fehér kócsagtoll lengett (hej, de szép király lenne belőle), ámbátor az öreg se festett rosszul, gránátszín csurapéjában, fekete kalpagjából pedig akkora vörös lefientyű lógott le, hogy tán ezer forintot is megadna érte valami gazdag bontóvári kofa, ha megvehetné nyelvnek. Azután a főispán következett a négy óriás lovával, az anyaföld is megremegni látszott a patkók csattogása alatt. A főispán mellett a neje ült tengerszín bársonymentében és annak a csatja smaragdok, rubinok, piros, zöld sávokkal festették át a rajtuk nyalakodó napsugarakat. Pillangós magyar főkötőt viselt a méltóságos asszony, apró aranypikkelyek úgy reszkettek, úgy fénylettek rajta, mint a szentjánosbogarak. Valami gyönyörű volt azt látni, hát még a vidám, szép arcot alatta! A főispán térde között tartotta az aranyos kardját, miközben jobbra-balra köszöngtetett a falvakon. A szemben ülő Malinka úr ellenben egy virágbokrétával borított pálcát vitt óvatosan. És hol van még a többi! Se hossza, se vége. Rágányosék a címeres batárban. A grófné fején egy akkora struccotoll, mint egy nagy páfrány! Horth úr a négy pej lován, ezüst csengőkkel, amelyek együtt muzsikát vertek ki, mint a koreai király palotája ereszen az üvegharangok. Négyes póni-fogaton jöttek a kis Horth kisasszonyok, a nyoszolyóleányok, egy kis törpe ember volt a kocsi-suk és egy nyolc-tíz éves kölyök ült mellette a bakon inasnak, ezüstpitykés dolmányban, ezüstpaszomántos piros sapkában, olyan édes látvány volt az egész, mintha valahol a liliputiak országában volnának elvarázsolva. De ki győzné mind elszámolni a ragyogást, a pompát. Azt a sok csipkét, brokátot, a tőmérdek bársonyt, drágakövet? A szem is elfáradt, mire a tizedik, tizenkettedik hintó is átszaladt előtte, mint egy tündéri álom. Hiszen csak egy perc, meg se lehetett jól nézni. Sőt a végén már a feje is kóválygott az embernek s úgy rémlett

neki, a tömérdek kápráztató színbe belefáradva, mintha ő maga is egy papagájja változott volna. Már szinte az ment látványosságzámba, ha valamely egyszerűbb rokon hétköznapi fogata hozott be változatosságot. Klementy szerkesztőt például, aki két rossz gebétől vont nyihóc fiákeren ment, megéljenezték a falvakon, mert a szegénység is mulattató látvány ott, ahol ritkaságzámba megy.

Minden ablak megnyílt, amerre a hintók elrobogtak. Kandi asszonyfejek jelentek meg a muskátlis virágserepek mögött, nem egy leány sóhajtott s elmerengett aztán, hogy vajon mit csinál, miről gondolkozhatik most Tóth Mari?

Némelyek kiszaladtak az utcára, kiálltak a kapuk elé s utána bámultak a nagy porfelhőnek, mely a násznép nyomában kerekedett.

— Hm, sokra vitte dolgát ez a Tóth Mihály — mondogatták. — Pedig azt mondják, pék volt Amerikában. S ihol ni, most már méltóságos asszony lesz a leányából. Megérdemli különben, olyan, mint a galamb. Mit is csinál szegényke a sok páva között!

A legnagyobb érdeklődés természetesen Rekettyésen nyilvánult. Majd az egész falu künn volt az utcán, sorfalat képezve a Tóth-kúriáig. A férfiak tiszteletteljesen levették a kalapjaikat, míg a násznép átment. A kutyák lefeküdtek lustán a kapuajtók elé és nem ugattak, hanem csendes filozófiával pislogtak és morogtak. Talán azt morogták, hogy beh jó úrnak lenni. Kutyá azonban nem sok volt a paraszt porták előtt, mert a jobban értesült részük ott portyázott a Tóth-porta épületeinek tömkelegében, ahol különféle pecsenyeszagok javították meg a levegőt s bűbajos sercegések hangja izgatta finom hallószerveiket.

Tóth Mihály az ambituson fedetlen fővel fogadta az egyszerre bezúdult előkelő urakat, finnyás hölgyeket. »Isten hozta nálunk, Isten hozta.« Azok megrázták a kezeit, megölelték, kedves bátyámuramnak vagy öcsémnek szólították, az asszonyok közül a nyájasabbak még csókot is cuppantottak a szépen beretvált ráncos képére. A kedves asszonynéni után tudakozódtak, aki bent a nagy szobában a pecsenyékkel, frissítőkkal, fejedelmileg megrakott asztalok körül foglalatos-

kodott s egyik ölelő rokoni karból a másikba jutott, a kis tatár hercegek pláne kezét csókoztak. »Oh édes gyönyörűségek, ne fárasszátok magatokat.« Csupa mosoly, csupa vidámság, csupa cukor volt minden; a kinyitott szobákat, vagy hatot, zsúfolásig megtöltötték, a nagy tolongásban szinte elvesztették egymást az együvé tartozók. Kopereczky a feleségét kereste s panaszkodott, hogy a menyasszonyt még nem látta.

— Pedig azt most volna jó látni — felelte Horth.

— Miért?

— Mert bizonyosan most öltözködik.

Klementy a büfé-asztalhoz telepedett. A tatár hercegnő Noszty Ferivel ütődött össze.

— Egzekúció! — kiáltá. — Hol az egy mázsa bonbon?

— Megnyerte Máli néni, megnyerte — racsolta ragyogó arccal. — De mégis az a sorja, hogy előbb én jussak a cukromhoz.

— Ahhoz már nem sok idő kell.

Feri kihúzta az óráját és sóhajtott:

— Oh, jaj, még egy egész negyed óra.

Klementy, aki kibékülési koccintásra hívja föl a büfé körül szorgoskodó Igalit, bizalmasan súgja a fülébe, Ferire célozva:

— Még nem is övé a rekettyési uradalom és máris raccsol.

Igali a fejét osóválja s elvegyülvén a vendégek között, hangosan gondolkodik:

— Az esze tisztul tán Tóthnak, hogy ezt az imposztort is meghívta.

— Tessék, tessék, uraim, hölgyeim — tipeg-topog fűgén, újdonszerű cinóberszínű selyemruhájában Tóthné —, egy kis frissítőt. Ugyan kérem, falatozzanak egy kicsit. A kocsik kirázta már az ebédet. Tessék, kérem alásan. Vagy lesz vacsora, vagy nem lesz. Igen örülök, hogy szegény házat meg tisztelték. Nagy szerencse az ránk nézve. Ne adjanak kérem kosarat. Ha tudnák, milyen szívesen látom. Oh Istenem, Istenem. Itt van ez az őzecske, fiatal, puha, mint a vaj, az uram lőtte. Az meg ott vaddisznó. Alul van a soványabbja. Jaj, hisz a lelkemet is odaadnám.

Ilyen szíves kínálások között egyszer csak úgy elgurult valahová a jó asszonyság, mint ahogy egy gyűrű szokott elgurulni, nem látta többé senki. Egyik-másik kereste. De aztán magától is rájöttek, hogy bizonyosan Marit öltözteti most. A menyasszonnyal mindenféle bajok vannak ilyenkor. El-ájul, akaratos, szeszélyeskedik, valami elromlik a toaletten, egy kapocs lepattan valahonnan, a cipő nem akar felmenni., Nosza hamar egy kis rizsport kell beleönteni. Szaladj, fiam Klári, keresd meg valahol.

Noszty Feri egyre türelmetlenebb lett. Az óra már el is hagyta a négyes számot és még mindig nincs itt. A násznap is kezd türelmetlen lenni. Az egyik rész kíváncsi, a másik része már szeretne átesni rajta. A párok igazodnak, milyen sorrendben mennek majd a templomba. Kopereczky meg-unta tartani a nászbotot, az öreg Rágányos már tarokkhoz szeretne ülni (kár az időért), a Boccaccio-jelmezekbe bújtatott Homlody-fiúk minduntalan birkózásba kapnak, félős, hogy kárt tesznek az apródi ruhában, mielőtt a paradén átesnének, Klementy már minden toalettet följegyzett csak a meny-asszonyé van hátra. Az bizonyosan Worthtól való s ritkított garmonddal lesz szedendő. Az asszonyok a százezerforintos kelengyét szerették volna látni és megbírálni, de senki se volt, aki megmutassa s akitől kérdezték, mind azt mondta, hogy nem tudja, hol van. A Leviczky kifent bajusza idegesen rángatózik. Noszty Pál unatkozva csórikálja markában a három gutaütés ellen való gesztenyéjét, szóval mindenki türelmetlen. »Ejnye, de sokáig öltözik.« De legtürelmetlenebb a vőlegény. Váltig kérdegeti a fel s alá szaladgáló inasoktól, szobaleányoktól, akit házbelit előtalál, mennyire van már a kisasszony, de csak vállat vontak, hogy nem tudják s olyan ostobán óvatos arcot vágtak (kivált a fehérnépje, melynek az arcán jobban meglátszik a zavar), mintha valami nagy turpisság iránt vállatná őket a csendbiztos.

— Ha nem tudod, eredj fiam, Klára, kérdezd meg. Mondd meg, hogy siessen a kisasszony, hogy már nagyon várjuk.

Fiam Klára ment, de többé vissza nem került. Ejnye, ez mégis furcsa. Feri bosszankodni kezdett.

— Hopp, Julesa lelkem, tedd le csak hamar azokat a tányérokat, keresd meg Mari kisasszonyt s gyere jelenteni,

mi van vele, hogy még fel nem öltözött. De itt legyen az egyik lábad !

Lelkem Julesa is eltűnt és ő se került vissza többé.

Az óra pedig elütötte az egynegyed ötöt, azután megint olyan nyugodtan ketyegett tovább, mint azelőtt. Feri azonban tükön állt s hetykén szólta Kopereczkyhez :

— Majd megnézem én magam.

Nagynehezen utat hasított magának az ebédlőben és az ebédlőtől balra eső kisebb szobában a rezgő-mozgó atyafiság közt, miközben díszkardja a lábakba és a szoknyákba akadozott, bomlottul csörömpölvén. A kis szobából egy szűk átjáró vezetett a nők intimebb szobáiba s ebből egy kis ablak nyílt a ház mögötti gazdasági udvarra.

Végigment a sikátorszerű átjárón s a Tóthné szobáján megnyomta a kilincset, de be volt zárva (a Mari leányszobájába pedig csak a Tóthné szobáján át lehetett jutni). Koppogott, de semmi életjel. Megfoghatatlan !

Nyugtalanul tekintgetett szét, mikor egyszerre megpillantotta a kis ablakon keresztül, hogy a gazdasági udvaron, mely csak ebből a kémlelőablakból volt áttekinthető, éppen e pillanatban kázmálódik föl Tóthné egy zárt barátja, mire pattan az ostor s nyomban megindul a barát.

Az is feltűnő volt, hogy egy félszer alatt vagy harminc-negyven béres dangubál és pálinkát iszogató, botokkal, vasvillákkal vannak felszerelve, mint valami verekedésre készülő tábor.

Itt valami különös történik ! Rossz sejtélem nehezedett rá.

El, vissza ! Embert, asszonyt, tyúkszemet, uszályt nem tekintve, valóságosan átdöfkölte magát a násznépnek hagyott három szobán, ment egyenest a balra eső lakosztály felé, melynek a legvégén a Tóth úr eszterga-szobája is volt — hátha ott öltöztetik Marit, a könyvtárszoba melletti benyílóban.

De mikor a harmadik szobába ért, éppen akkor lépett ki a könyvtárszoba ajtaján Tóth Mihály, négy szivardobozt hozva a hóna alatt.

Be sem várva, míg közelebb jutnak, riadtan és mohón kiáltja eleibe Feri :

— Hova ment a mama ?

Tóth Mihály rápillantott, az a ravasz, rejtélyes mosoly jelent meg az ajkszögleteiben, melynek értelmét olyan régóta találgatja Igali.

— A feleségemet tetszik érteni? — felelte Tóth uram csendesen és olyan nyugodtan, mint egy pátriárka, hogy e nyugalomtól szinte visszaigazodott Feri megfeszült idegzete is — a feleségem elutazott.

— Hogy lehet az? — pattant fel Feri azzal a kritikusi fennhéjázással, mint mikor valami szarvashibát lát meg egy konceptusban.

Tóth úrnak még csak a szempillája se rezdült meg, olyan üres, egyszerű beszélgetésnek találta ezt.

— Hát úgy lehet, hogy már a kellemesebb részt, kedves vendégeink érkezését átélvezte, mindig vágyott erre és most, mikor a kellemetlen részek fognak következni, elutazott.

Ez furcsa felelet volt. S kivált a keserű íz, mely a hangjából kiérzett. Mélységes csend állott be. A zsidongó, beszélgető tömeg, mely a harmadik szobába szorult, egyszerre meg-némult. Tóth Mihály pedig ezalatt átadta a szivarládákat az odasiető Igalinak, aztán előrelépett az ajtótól, de nem abban az igénytelen, görnyedt állásban, hanem olyanban, mint egy tigris, aki ugrásra készül.

— Nem értem — mondta Noszty Feri tompán s látszott, milyen nehezeére esik magát visszatartani valamely élesebb szótól. — Az ilyesmi nem szokás nálunk. És hol van Mari?

— Mari is elutazott!

Úgy süvített ez a három szó a levegőben, mint egy kilőtt parittyakő.

De talált is, Feri megtántorodott.

— Az nem igaz — hebegte s olyan vörös lett, mint a skarlát.

Leírhatatlan zavar támadt. A mindenütt jelenlevő Klementy egy szempillanat alatt megvitte a hírt a szomszéd szobákba, pár szóval megmagyarázva, miről van szó:

— Teringettét — hápogott az ujjait petyegetve —, a lap alighanem rendkívüli kiadásban fog holnap megjelenni.

Mindenki ebbe a szobába iparkodott, de a másikba is elhallatszott a Tóth Mihály hangja; most meg már olyan volt, mint a mennydörgés.

— De bizony elutazott még az éjjel, a Velkovicsné sógor-
nőmmel és sohase kerül többé erre a vidékre vissza.

— Mi ez, mi? — kiáltá közbe Kopereczky és be akart
a harmadik szobába furakodni, de lehetetlen volt. Rágányos-
né az otkolonos úvege után sikított, hogy hozzák hamar.
(Az bizony megvan, de valahol Bontóváron.) Homlódyné
fölszisszent, mint egy kígyó: »Meg vagyunk gyalázva«, majd
oldalba dőfte legyezőjével távolabb álló férjét:

— No, lássunk most henneteket, akik nadrágot viseltek.

A Tóth Mihály hangja pedig még csak jobban viharzott,
és szinte zúgott, hogy a falak is rengtek belé.

— Ön, Noszty Ferenc úr, olyan gyalázatosan bánt a
leánnyal, hogy meg kellett neki szereznem az elégtételt,
mely tiszteletreméltó rokonainak megjelenésében nyilvánul.
Igen sajnálom s bocsánatot kérek, hogy ide kellett őket
fárasztanom, de legalább attól a szegyéntől menekedjék sze-
gény gyermekem, mintha a történetek után a család nem
akarta volna fölvenni maga közé. Bizonyára vannak önök
közt, uraim, gentleman-ek, akik tudják ezt méltányolni.

Ferinek minden vére aroába tódult, orrcimpái reszkettek,
melle zihált s az utolsó szavakat nem is hallva (már ekkor
erőt vett rajta a vadállati düh), Tóth felé rohant.

— Láttam az udvarban a felállított vasvillás, füttykösös
béreseit — kiáltá —, de én nem ijedek meg azoktól.

— Hja, aki háborúra készül — mosolygott Tóth Mihály
ingerkedően —, táborának is kell lennie, olyanak, amilyenek.

— Ezt nem hagyjuk annyiban — ordítá s kitépte
magát az őt visszatartó kezeiktől. — Ezért leszámolunk,
pékmester! Leszámolunk . .

S vérbeborult szemei vészjóslóan forogván üregekben,
fölemelt ökleivel már-már rávetette magát Tóthra, mikor
egyszerre megnyílt a könyvtárszoba ajtaja, s egy magas,
déleceg katona lépett be és rászólt éles hangon:

— Akar ön valamit?

Noszty Ferenc hátrahőkölt az ismerős hangra s félénken
felpillantott, ahonnan a kérdés jött.

Stromm ezredes állott a küszöbön összefont karokkal és
ismétlé:

— Mit akar?

Noszty karjai lankadtan estek le s halotti sápadtság borította el arcát :

— Haza akarok menni, ezredes úr — nyöszörögte szá-
nalmas, megtört hangon.

Egy negyed óra múlva magános fogat száguldott a Bontóvár felé vezető úton, utána vagy tízperces hézag jött s csak akkor következtek megint hosszú sorban a pompás szerszámú négyesek. Amerre mentek, a népek újra kiszaladtak bámulni. De most még jobban bámultak. Ejnye, de rövid lagzi volt Tóthéknál ! Hogy lehet ez? És nini — nem is hozzák sehol a menyasszonyt.

A magányos kocsiban Noszty Ferenc ült. Előbb osont ki az udvarra, előbb fogatott be, mint a rokonok. Röstelkedett előttük. Lehorgasztott fejjel, összeesve ült egy darabig, de a tavaszi napsugár, mely új füveket és virágokat hoz a rétnek, új lombokat a fáknak a levettettek helyett, elkezdte őt is nyalogatni, égő sebét gyógyítgatni. S amint egyre távolodott Rekettyéstől, némi enyhítő, vigasztaló gondolatok lopóztak a bénító levertség érzései közé.

... Hiszen elég nagy a világ. És van benne elég leány. Szebbnél szebbek, édesebbek. A hozományok se vesztek még ki. Ej, csak egészség legyen és egy kis túrhető kártyajárás.

UTÓHANG

Az erdők elpusztításával elvesztek a bennük lakozó nagy állatok, bölények, medvék. Hiszen természetes valami. Épp úgy elpusztította a folytonos civilizáció és az iskola előnyomulása a babona, a miszticizmus sötét rengetegeit, tehát szükségképpen el kellett tűnniök a kiirtott homályokból a meséknek. A fantázia szívesebben táplálkozik a sejtésből, mint a tudásból. A nagy mesemondók eltűntek tehát a föld színéről és vissza se fognak térni többé. Dumas, Hugó Viktor és Jókai után bezáródik a kapu és nem valószínű, hogy még valamikor megcsikorduljon sarkaiban.

Az elbeszélő és a színi irodalom most már a hétköznapi *életből* meríti tárgyait. De még nem egészen. Még mindig sok nyűgözi a konvencionális sablonokból. A szabályszerű elbeszélő művek (az akadémiai recept szerint írottak), bizonyos unalmat keltenek, mint a szabályosan épített házak. Semmi sem lehet egyhangúbb, látjuk a nagy városokban. Holott a falusi házikók, hol az emberek külön-külön szükséglete és ízlése érvényesül a legegyszerűbb formákban, változatos, kedves képet nyújtanak.

Csodálatos, hogy az emberiség e tekintetben milyen fiatal még és mennyire tele van naivsággal. Főleg a színpadi művek közönségénél tapasztalható. — Ott ül a nézőtérben s látja a darab legelején, milyen rosszul áll az egymást szerető fiatalok dolga s még csak jobban romlik a második felvonásban: elszorult lélegzettel, remegő aggódással várja a fiatal pár sorsát. Pedig csak a színlapra kell vetni egy tekintetet, s ha az áll ott, hogy »vígjáték«, még az angol bank sem olyan biztos, mint a házasság az utolsó jelenetben.

Nemde különös, hogy egy az *érdeklődés megfeszítésére* igyekvő műben előre meg legyen határozva a végkifejlődés.

Hát az életből van ez véve? Oh Istenem, az élet nem olyan jószágos, hogy ezt garantálná a fiataloknak! Hiszen a konfliktusok nem volnának konfliktusok, ha *muszáj* volna jól végződniek... Inkább csak azért lehet ez így, mert a közönség még fiatal s nem bánja, ha az történik a darabban, amit ő óhajt, hogy történjék. De nem kell-e egyszer ennek is megváltoznia, ha a közönség öregebb lesz?

Meggyőződésem, hogy úgy a színpadi, mint az elbeszélő témáknak még mindig jobban kell közeledniök az élethez, ihányván azokat a békókat, melyeket az esztétika az öreg témákra azoknak a gyermekkorában rakott.

E szabályokból némelyek, még a legjobbak, a szinte nélkülözhetetlenek közül is, ártanak a természetességnek és rontják az illúziót. Még tán a kerekdedség, a frappáns fordulatosság is. Hogy egy rossz hasonlattal éljek (de talán nem is rossz), ha egy ruhának azt az illúziót kell keltenie, hogy élő emberről van lehúzva, azt akkor nagy hiba kivasalni, ámbár különben a kivasalt ruha szebb. Úgy ám, de az élő ember időmait jobban mutatná kivasalatlanul.

Kétségtelen, hogy az elbeszélés a meséből keletkezett. A »hol volt hol nem volt« és a »még most is énekel, ha meg nem haltak« két cölöpe közt mozgott. Ez a tartalom lassanként beoltatott megfigyelésekkel és a közönséges hétköznapi viszonyok és élmények fájáról lenyesett gallyakkal. A tündérek helyébe vérből és húsból való emberek állítottak be, kiket emberi szenvedélyek mozgatnak s emberi csapások és szerencsék érnek.

De ha a meséből lett a regény s levette gyermekcipőit, amint attól folyton távolodott fejlődésében, épp annyira bizonyos, hogy útja végére még el nem jutott; még most is sok a mesterkélttség benne, s a cselekmény szimmetrikus fölépítésében, az összefutó szálak elrendezésében a csináltság erősen érzik. Az olvasó első tekintetre észreveheti a történet kompozícióján s anyagán is az író kezét és ízlését, holott csak a kidolgozáson és fölfogáson volna szabad éreznie.

Világos tehát, hogy az elbeszélő irodalom még mindig megy előre. Megy, de hová?

Én úgy gondolom, hogy a hírlapírói *report* felé. Itt fogja valahol megtalálni a tökélyt. De persze épp úgy nemesítse

meg a riportot ezután, mint ahogy megnemesítette azelőtt a mesét. Nincs az a becses írói tulajdonság, mely ne érvényesülhetne ebben a rámban is.

A riport az egyetlen, mely a maga eredeti természetességében folyik. Legközvetlenebb rajzolata a valóságnak s azonfelül szabad és független a szabályoktól. Valóságos »vadon gyermeke« a lapok roppant betűerdejében. A riporter közli velünk a nyers eseményt, felvonultatja az abban részt vett fő- és mellékalakokat anélkül, hogy kénytelen volna életfolyamatukból többet nyújtani, mint amennyit az esemény megértése kíván. A riporter elmondván az eseményt, épp azon módon, mint aki szötte, maga a Végtet, szélnek ereszti az abban szereplő személyzetet, menjen ki-ki a maga útján, más érdekes vagy nem érdekes, de ezzel többé nem összefüggő események elé, holott az elbeszélő írónak (eddig legalább), kötelessége volt ezeket az alakokat mindvégig összetartani és munkája folyamán vagy végén róluk az olvasónak számot adni, hogy mi lett belőlük azontúl.

Mesterségünk jövőjére vonatkozó ilyenforma sejtelmek kapcsában tettem meg a kísérletet a fentebbi elbeszéléssel. Úgy képzelem a dolgot, mint rendszerint szokott történni a társaságokban, hogy szó van valamiről, mire egyik is, másik is előhoz egy esetet vagy egy példát, mely bizonyít vagy megvilágít. Nos, mondjuk, hogy a »kicsikart« házasságok némely fajtája van szőnyegen s a disputa folyamán az én igazaim mellett felhoznám a Noszty fiú esetét Tóth Marival s mikor a történet bizonyító magvát elmondottam, mintha ezzel be is fejezném, nem törődve a személyek további sorsával. Épp ahogy a vonat beérvén végállomására, megáll és nem megy tovább, *habár maguk az utasok még be nem végezték* az útjukat.

Csakhogy ezzel az újítási vággyal kapcsolatosan előugrik a kétely is. Birkóznak, birkóznak és nem bírják egymást földhöz vágni. Az újítási vágy nagy hetykeséggel veri a mellet: »Hiszen igazam van«, a kétely ellenben titubálva mérlegeli: Hátha csak a patkót vertem fel *megfordítva* a pegazusra, s a lábnyomokat tekintve, magamat is megteveszt a hátravaló menés, mely előrealó menésnek látszik?

Ily viszonyok között nem mervén döntenem se ide, se oda, legokosabbnak látszott egy kis barátságos egyezkedést kötni

a két birkózó között, vagyis megtenni a kísérletet, de mindjárt azzal az engesztelő szándékkal, hogy a következő könyvemben, ha az Isten erőt és kedvet ad, tovább folytatom Bontó megyei ismerőseink sorsát.

JEGYZETEK

A JEGYZETEK ELHELYEZÉSE A 20. ÉS 21. KÖTETBEN

A 20. kötetben található a kiadások, fordítások, átdolgozások felsorolása, a regény keletkezéstörténete, továbbá a kötet szövegéhez tartozó szövegváltozat-jegyzék és tárgyi magyarázat. A 21. kötet jegyzetei között első helyen áll a kötet szövegéhez tartozó szövegváltozatok és tárgyi magyarázatok jegyzéke, továbbá a regényt és átdolgozásait fogadó irodalom.

R Ö V I D Í T É S E K

- MK = Mikszáth Kálmán
MKm = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái, 1—32 köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk. folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MKmR-Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás

[Szögletes zárójelek között] a sajtó alá rendező kiegészítései.

A NOSZTY FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL

Szövegváltozatok

(Az általános megjegyzéseket l. Krk. 20. köt. 276—279. lapján.)

l. ap Sor

- 6 : 7 Pápán a »Griffa-nél. (VU, KF : Pápán a »Sasa-nál).
 8 erősködött *Krisztina* asszony (VU — 1908 : erősködött *Zsuzsanna* asszony [örökletes névelírás, javítottuk])
 29 Az »Ott van-e még a régi cimboránk, Stromm? — tudakolta Miska.« mondat után a VU-ban és a KF-ben a következő — a későbbi kiadásokból kimaradt — részlet olvasható :

— *Nincs. Áthelyezték Losoncra.*

— *Hogy voltatok együtt ?*

Velkovics vállalt vont :

— *Hát csak úgy lassan. Az ezredes úr nagyon jennhordja az orrát.*

— *Nono, nem tudom még, melyiktek a hibás, de hogy egyiktek okvetlenül az, abban biztos vagyok. Szeretném már egyezer magamhoz kapni a fickót. Nagyon megöregedett ?*

Lap Sor

- 6 : 31 most is — *jegyezte meg Velkovicsné.* (VU, KF : most is — *szólt közbe Velkovicsné.*)
 7 : 15 családnak, *Zsuzsanna ?* (VU, KF : családnak *Zsófia ?*)
 17 nyelved van, *Zsuzsanna.* (VU, KF : nyelved van, *Zsófia.*)
 28 megegyezni. *Zsuzsanna* (VU, KF : megegyezni. *Zsófia*)
 30—1 minthogy *Zsuzsi* engem félt, én meg *Zsuzsit* félttem (VU, KF : minthogy *Zsófi* engem félt, én meg *Zsófit* félttem)
 8 : 7 itatom azóta *Zsuzsikával ;* (VU, KF : itatom azóta *Zsófikával ;*)
 9 förmedt rá *Zsuzsanna* asszony (VU, KF : förmedt rá *Zsófia* asszony)
 18 és 19 Krk : *Bugri* apó (VU — 1908 : *Rögi* apó [feledékenységből származó névelírás, javítottuk!])
 15 : 36 terjed el a hír (VU, KF : terjedt el a hír)
 16 : 20 a »Griffa-vendéglő (VU, KF : a »Sasa-vendéglő)
 21 : 6 Krk : *Bugri* apó azonban (VU — 1908 : *Rögi* apó azonban [feledékenységből származó névelírás, javítottuk!])

Lap Sor

- 21 : 14 vette őket észre (VU, KF : vette észre)
 23 : 12 és 28 Krk : *Bugri* apó (VU — 1908 : *Rögi* apó [feledékenységből származó névelírás!])
 „ 19 Krk : témát (VU — 1908 : témát)
 24 : 1 Krk : transzcendentális (VU — 1908 : transcendentális)
 25 : 6 érzelmeikkel, milyen (VU, KF : érzelmeikkel, *hogy* milyen)
 26 : 10 hált a »Griff«-ben. Magam (VU, KF : hált a »Sas«-ban. Magam)
 „ 14 meghált a »Griff«-ben. (VU, KF : meghált a »Sas«-ban.)
 26 : 13—14 hiszen nem ritkaság az elugrott táncos (VU, KF : hiszen az elugrott táncos)
 22—23 *Van olyan is, aki megmámorosodik s egyszerűen azért marad el.* De itt az volt (VU, KF : *Vagy megmámorosodik a bortól és elmarad, nem ritkaság.* De itt az volt)
 „ 31 meghált a »Griff«-ben, (VU, KF : meghált a »Sas«-ban,)
 27 : 4—5 pletyka losz — *botránkozott meg* Velkovicsné. (VU, KF : pletyka lesz — *véleményezte* Velkovicsné.)
 „ 14 Krk : pátosszal (VU — 1908 : páthosszal)
 28 : 37 te olyan (VU, KF : te is olyan)
 30 : 4 — felelte Róza egy sóhajjal. (VU, KF : — felelte Róza, *dallamosan ejtve ki a »huszárhadnagysózt.*)
 „ 15
 „ 16 A VU-ban és a KF-ban a 15. és 16. sort felcserélték.
 31 : 20 madarak mi indokból (VU, KF : madarak *vajon* mi indokból)
 32 : 4 sugdos Klárával, s mert Klári (VU, KF : sugdos Klárával, *s hozzá vetve, hogy Klári*)
 6 végzett a »Griff«-beli (VU, KF : végzett a »Sas«-beli)
 11 tudakozódott a »Griff«-nél (VU, KF : tudakozódott a »Sas«-nál)
 16 Isten tudja, hova. (VU, KF : Isten tudja, hova. *A katonatisztet egyébiránt báró Tinta Pálnak hívták*)
 19 És a *katonatiszttel* beszélgetett (VU, KF : És a *bárával* beszélgetett)
 28 Krk : melankólia (VU — 1908 : melankholia)
 37 megváltozott. Se nem eszik (VU, KF : megváltozott. *Annak a leánynak valami baja van.* Se nem eszik)
 33 : 17 Krk : Hohó! (1908 : Hohó? [sajtóhiba, javítottuk])
 21 rokonazik (VU, KF : rokonuk)
 26 akivel szóba állott (VU, KF : akivel *Rekettyésen* szóba állott)
 35 : 1 A VU-ban és a KF-ban a jelen kiadásban »Tizenhatodik fejezet«-ként, ott »Kérő áll a házhoz« című fejezetcím után a következő — a későbbi kiadásokból kihagyott — részlet olvasható :

A falusi élet egyébiránt sohasem fogy ki se a gondokból, se az örömeiből. Alig hogy elmúlt a szüret s jórészt indult a must, elkez-

dődik a disznóhúzlalás, mert amilyen bizonyos, hogy az ember a friss hurkához és kolbászhoz megkívánja az újbort, épp olyan közeljövő jeltevé, hogy a must is csak azért jorr olyan sokáig, hogy időt engedjen a sertéseknek alkalmasabbá válniok a máglyán való halálra: össze kell jönniök egy helyen (a fehér ábrószon), hogy egymást kiegészítsék és hogy teljesen érvényesüljenek. A disznótorok közben beköszöni a bohókás jarsang, hogy ami zstírt, hájat fölszedeti magára az úri rend, azt becsültelesen elvesztése, a két nembeli ijátság a táncban, a mamák az átom elleni küzdelmekben, a garde-dami hivatás teljesítésekor, az apák pedig a reggelig tartó kártyázásokban.

Mikor pedig a jarsang elmúlik és a bálokon elkelnek vagy el nem kelnek a különféle szöke, barna jatusú libák, akkorra már megint más jclben és más titulusban gyülekeznek össze az egymáshoz hízó vidéki társaságok. Jön a mesterséges módon tenyészteti korai csirkék és libák dívatja, együtt járván ezekkel az üvegházakban nőtt uborka és szamóca. E primőröket okvetlen be kell mutatni, csak az a kérdés, kik legyenek hivatalosak. Úri dolog ez mindenképpen; az egyszer áll. Az úr azért úr, hogy türelmellen legyen és jól essék neki oligarcha módra előre kicsikarni egyet-mást a természetől, amit az csak később adna meg önként.

Tagadhatatlan másrésztől, hogy a libának, uborkának vagy szamócának nincs még akkor az igazi jó íze, az egész csak valami halvány emlékeztetés s mire a valódi íz és illat megjönne a tavasz végén, akkorra már ráúntak az urak s következtetésképpen sohase esznek se jó libát, se jó szamócot — az a legszegényebb embereké.

De az mindegy — azért ök mégis így csinálják és így fogják csinálni ezentúl is, nemcsak azokban a dolgokban, amelyeket ök esznek meg, mint még éretileneket, hanem azokban a fontosabbakban is, amelyek öket eszik meg, mint még éretileneket. Íme, maga az ország is — urak játéka lévén — majd mindig idő eldött kóstell bele a korszálllem csemegéibe. Főlszabadtják a földet, behozzák a parlamentarizmust, mielőtt az állam kiéptült volna, a zsidó emancipációt, mielőtt a nép megokosodott volna, megnyitják a kereskedelmi élet új zsilipjeit, elfogadván azt összes modern következményeivel s mindezekkel mintha azt mondanák kiridáknak, kastélyaiknak: „MenjeteK, keresseteK magatoknak más gazdát!” Ami újat, meglepőt látnak más nemzetek asztalán, mohón nyúlnak utána, hogy a magukéra rakják, mert úgy illik a lovagok utódaihoz, összehordanak prücsköt-bogarat, nem mérlegelve, érett-e a dolog vagy éretteK-e ök hozzá; így lesz aztán, hogy az utolsó század eszmei jorradalmainak nagy eredményeit, melyektől más népek erőt és üdülést merítettek, ideplántálva idő eldött, időbbé-kevébbé csak elgyengülést és csömört okoztak. Anteus bizonyára erőt nyert a földtől a maga idején, de ha csecsemő korában paskolják vala a földhöz, meglehet, agyprázkódást szenvedett volna. Am a magyarok saját példájukon sem tanulnak, ha úri renden valók; behoznak azok ezentúl is mindent, csak primör legyen, behozzák ezek még a saját koporsójukat, az általános titkos választási rendet is, hogy aztán megrészegedve a saját nagylelkűségüktől, beledőljenek és meghaljanak.

... De messze vitt a tollam. Hiszen ez a jejezet a tarsangon történik, hát mi zsiükség a tavaszi primörökkel eldhozakodni, azok, ha lesznek, később lesznek s még kevébbé való átcsapni gonosz megjegyzésekkel

a barázdán egy olyan korbá, amelyről ez az elbeszélés nem vehet még tudomást.

A dolog veleje csak annyi, hogy ebben az esztendőben különösen sok dinomdánom volt Bontó vármegyében. S meg kell adni, nagyrészt Kopereczky báró volt ezekben a kovász. Ha igaz az, hogy bolond vármegyének bolond a főispánja, mért ne lenne igaz az is, hogy mulató főispánnak mulatós a vármegyéje.

Hanem igen jókedvű is lehetett Kopereczky. Megkapta a prágai vagyoni és az annyira felgyült volt, hogy se szert, se száma, sokkal több lett, minisem gondolták. Egy hétig nyitják a kuponokat csak a részvényekről, mikor az első jélév érkezett, a helyi hírek szerint a Malinka tenyere egy hétig maradt kék, ahol az olló feltörte.

Lap Sor

- 35 : 35 Krk : mecénást (VU — 1908 : Maecenást)
36 : 13 Krk : jelenne meg (1908 : jelenik meg [a VU alapján javítottuk])
„ 28 volna lehetetlen? (VU, KF : volna az lehetetlen?)
37 : 3 négyszáz forinttal. (VU, KF : négyszáz forinttal is.)
38 : 18 járásban, mint tudja (VU, KF : járásban, amint tudja)
39 : 19 az ajtó üvegtábláját (VU, KF : az ajtó egyik üvegtábláját)
34 megyében volna, megcsapatnám (VU, KF : megyében laknék, megcsapatnám)
40 : 8 Krk : mecénást (VU — 1908 : Maecenást)
„ 22 Krk : mecénást (VU — 1908 : Maecenást)
41 : 12 tanítása tárgyában bizonyos (VU, KF : tanítása körül bizonyos)
30 Krk : hosszabb a mellény, mint a dolmány (VU : a hosszabb dolmány a mellénynél; KF, 1908 : hosszabb mellény, mint a dolmány [mivel a szövegrész szólásjellege nyilvánvaló, a mai szórendi szabályoknak megfelelően javítottuk a névelő elhelyezését!])
37 Krk : Kék golyó (VU — 1908 : Arany golyó [örökletes névelírás, javítottuk])
42 : 2 csapott rá : »Hm. Az énekes (VU : csapott rá : »Úgy! Hm. Az énekes)
7 Krk : sematizmusból (VU — 1908 : schematismusból)
10 Styenko (VU : Styenko)
21 volt kigondolva (VU : volt az kigondolva)
29 főispáni aula bennfentes (VU : főispáni iroda bennfentes)
32—3 se nyarat. Ebben az egyben (VU : se nyarat. A Koby szolgabíróására az angol bank is kölcsönözne. Ebben az egyben)
43 : 19 sipoló vagy sziszegő (VU, KF : sipoló s sziszegő)
„ 37 erős, uraim (VU, KF : erős állat, uraim)
44 : 3 kormánypárti csoportokban) (VU : kormánypárti bizottsági tagok csoportjaiban)
18 szükséges és annyi vizet (VU : szükséges, tehát a miniszter is annyi vizet)

Lap Sor

- 44: 30 útján *érhetjük el* legjobban (VU: útján *lehetne* legjobban; KF: útján *érhetné* el legjobban)
- 45: 6 jobb a többféle; ahol három (VU: jobb a több; ahol három)
- 16—
- 18 bízott meg a főispán, *éppen abban a pillanatban számította össze a pro és kontra szavazatokat*, midőn nagytitiszteletű (VU: bízott meg a főispán, *hogy számítsa össze a pro és kontra szavazatokat, éppen abban a pillanatban lett kész a puhatolózással*, midőn nagytitiszteletű)
- 43: 12—13 asszonyokkal. *Sőt, az is ő* (VU: asszonyokkal, *Na, az is ő*)
- 36 Hisz nincs igaza. (VU: Hisz nincs igaza. — *mondá Noszty Pál és ádólt a másik könyökére.*)
- 37 elmagyarázták a nem tudóknak; (VU: elmagyarázták a *tőlül* nem tudóknak;)
- 47: 23 Krk: brontesz (VU — 1908: brontes)
- „ 29 A »hátha megveszett és harapni fog.« végződésű mondat után a VU-ban a következő — a későbbi kiadásokból kimaradt — rész olvasható:

— *Hagyjátok el — jegyezte meg egy tisztelője —, jobban harap az egészségesen.*

Óriási zűrzavar, zaj, valóságos káosz

Lap Sor

- 47: 30 Krk: káosz (VU — 1908: *chaosz*)
- „ 35 Ott ül, a zöld (VU: Ott *ni*, a zöld)
- 48: 21 *A bedállott zavart taktikai célokra akarta kihasználni* (VU: *A Padák eseté miatti zavart taktikai célokra akarta használni*)
- 25 zárni (VU: zární)
- 31 veszni, felállott (VU: veszni, *addigra* felállott)
- 32—33 nyelven támadta (VU: nyelven *kezde* támadni)
- 33 körmondatig (VU: körmondatig)
- 3 Krk: »Kék golyó«-nál (VU — 1908: »*Arany golyó*«-nál [örökletes névelírás, javítottuk])
- 49: 1 történt — *panaszkodának* —, éretlen (VU: történt — *kiáltozának* —, éretlen)
- „ 3 gazember galambtojás (VU: gazember *egy* galambtojás)
- „ 18 Krk: *sziluettje* (VU — 1908: *silhouetje*)
- „ 19 loboghatett lelke (VU, KF: lebeghetett a lelke)
- „ 20 Még az elején (VU, KF: Még *jól* az elején)
- „ 30 Krk: *szuperintendens* (VU — 1908: *superintendens*)
- „ 37 Krk: *poének* (VU — 1908: *point-ek*)
- „ 38 semmit *sem* (VU, KF: semmit *se*)
- 50: 9 Krk: *szlava-kiáltásokkal* (VU — 1908: *slava-kiáltásokkal*)
- 34 után sorompóba (VU, KF: után *rendre* sorompóba)
- 35 Krk: *szatelleszeik* (VU — 1908: *satellesseik*)

- 51: 1 kijelentette, hogy *inkább* a Gyík (VU, KF: kijelentette, hogy a Gyík)
 17 határozatot, hogy egyhangúlag (VU, KF: határozatot, hogy az egyhangúlag)
 „ 26 pápaszem, legurulván (VU, KF: pápaszem s legurulván)
 52: 5 vált hangon (VU, KF: vált *csillapító* hangon)
 55: 1 Óméltósága összevonta (VU, KF: *Főispán* óméltósága összevonta)
 „ 12 Krk: injúriák (VU — 1908: injuriák)
 „ 36 barátim (VU, KF: barátom)
 56: 27 odatartozik. Tehát a *legtermészetesebb módon jut be a Mariék házához is!* Saprستي! (VU, KF: odatartozik. Tehát a *Mari is órá* bizott lelkekhez tartozik! Saprستي!)
 57: 17 Krk: Szervusz (VU — 1908: Servus)
 24 — *Nem az én érdemem — szerénykedett Feri — ősök érdeme s a Noszty név nimbusza.* (VU, KF: — *Hja, a Noszty név nimbusza — szerénykedett ez, de azért kicsengett hangjából némi családi gög.*)
 57: 25 Krk: nimbusza (VU — 1908: nymbusa)
 58: 3 Krk: oligarchák (VU — 1908: olygarchák)
 4 háromszáz holdján. Máskülönbben kimarnak (VU, KF: háromszáz holdján. *Notabene az Istennek csak egy holdja van. De miről is beszélünk? Hát igen, hogy ezek a befolyásos urak azt kívánják, nekik légy kedvező a hivatalodban és ne pártatlan.* Máskülönbben kimarnak.)
 „ 21 Krk: Matuzsálem (VU — 1908: Mathuzsálem)
 60: 19 — Maradj kérlek még (VU, KF: — *Hohó, megállj Ferkó!* Maradj kérlek még)
 62: 6 Alsó-Reketyés. Tóth Mihály demokrata, bolondos (VU, KF: Alsó-Reketyés. Tóth Mihály *jöument ember, de három-ezer holdja van,* demokrata, bolondos)
 „ 9 *Drenk.* Palojtay (VU, KF: *Fércfalun.* Palojtay)
 „ 17 Krk: instrukciók (VU — 1908: instructiók)
 63: 7 keresvén fel *Drenken.* Az öregúr ódon kúriában (VU, KF: keresvén fel *Fércfalun.* Az öregúr *manzárd fedelű ódon kúriában*)
 64: 18—19 útról *Drenknek.* Nagy (VU, KF: útról *Fércfalunak.* Nagy)
 19—20 csak a *varjak* feketéllettek (VU, KF: csak a *vércsék* feketéllettek)
 „ 28 Krk: *dszentri-érzelmek* (VU — 1908: *gentry-érzelmek*)
 „ 31 Krk: *démont* (VU — 1908: *daemont*)
 „ 35 Krk: *zsiráljanak* (VU — 1908: *giráljanak*)
 „ 37 *zajába fúll.* (VU, KF: *zajába hullt.*)
 65: 6 *Fruzina mama.* (VU, KF: *Fruzina mama — dugd el hamar a dohányt.*)
 11—
 14 *siettek volna* a vizitszobába, hogy itt ne érje őket; *de*

- a jött, csinos fiatalember, megelőzte őket, hirtelen belépett, zúzmárás bajusszal, (VU, KF: siettek a vizitszobába, hogy itt ne érje őket. Csinos fiatalember lépett be zúzmárás bajusszal,*
- 65: 37 és 38 Krk: fizionómiádat (VU — 1908: fizionomiádat)
- 67: 29 Krk: akarom elmondani (1908: akarom mondani [javítottuk a VU alapján])
- 68: 1 Krk: apropóra (VU — 1908: apropos-ra)
- 8 Krk: ing-mandzsettára (VU — 1908: ing-manchettára)
- 9 kérdezte. Megmagyaráztam (VU, KF: kérdezte *őfelsége*. Megmagyaráztam)
- 13 Krk: slágvortokat (VU: *schlag-worthokat*; 1908: *schlag-wortokat*)
- 32 nyugszik. Neki minden ember (VU, KF: nyugszik. *Ő ugyanis olyan magasán áll, hogy vele szemben minden ember*)
- 69: 10 Krk: témákból (VU — 1908: themákból)
- „ 11 Krk: parti pikétre (VU — 1908: *parthie piquetre*)
- 72: 22 Krk: bemutatkozásoknak (1908: bemutatkozásnak [a VU alapján javítottuk])
- 23 Krk: kártya-partikká (VU — 1908: kártya-parthielkká)
- 30 Krk: Perzsiában (VU — 1908: Persiában)
- 34 rostozatokon a szobák (VU, KF: rostozatokon *át* a szobák)
- 36—37 csibukozni, azonfelül (VU, KF: csibukozni (*valljuk meg, nem utolsó dolog*), azonfelül)
- 74: 3 tanítómester és sok (VU, KF: tanítómester *s a sok*
- 28 szélén és az összképben (VU, KF: szélén *s még* az összképben)
- 32 — mondá a *nőcske* gépiesen (VU, KF: — mondá a *leány* gépiesen)
- 75: 14 Krk: piruettet (VU — 1908: *pirouettet*)
- 18 — Maga is látta? — kérdé *Tóth Mari*. (VU, KF: — Maga is *itt van?* — csodálkozott *Tóth Mari*, — *Látta?*)
- „ 27 Krk: bakfis-körökben (VU — 1908: *bakfisch-körökben*)
- 77: 9—10 Mari azonban kedvetlenül feleltetett (VU, KF: Mari azonban *szemléltomást únta magát s kedvetlenül feleltetett*)
- „ 26 hogy őrizzük. (VU, KF: hogy *őrizzük meg*.)
- „ 38 Krk: lorngettjén (VU — 1908: *lorgnettjén*)
- 80: 9 Krk: toalettek (VU: *toilettek*; 1908: *toilettek*)
- „ 38 Pedig nem tett (VU, KF: Pedig *iszen* nem tett)
- 81: 13 amit nem talált (VU, KF: amit *még* nem talált)
- 82: 4 Krk: házardabb (VU — 1908: *hazardabb*)
- „ 10 Krk: bakfisek (VU — 1908: *backfischek*)
- „ 13 Krk: baronesse-nek (VU — 1908: *baronesznek*)
- „ 13 Krk: blúza (VU — 1908: *blousea*)
- 83: 3 érdemeltük, mert az elszáradt (VU, KF: érdemeltük *az uradtól, Fruzinka*, mert az elszáradt)
- 9 Krk: Podwolski (VU — 1908: Podwolsky [*örökletes névelírás, javítottuk*])
- 18 Krk: *krupié*nél (VU — 1908: *croupiér*nél)

Lap Sor

- 83: 26 Krk: *bonhómiával* (VU — 1908: *bonhomiával*)
84: 30 Krk: Podwolski (1908: Podwolsky [örökletes névelírás, javítottuk])
35 szabadult. (VU, KF: *szabadult fel.*)
38—39 Podwolskinak, ennek a *bolondos* öreg gyerekek (VU, KF: Podwolskinak, ennek a *megenni való* öreg gyerekek)
85: 1 Krk: *pözba* (VU — 1908: *pose-ba*)
15 Krk: *Labikán* (VU — 1908: *Balikán* [örökletes névelírás, javítottuk])
„ 26 Krk: Bagatell (VU — 1908: *Bagatelle*)
86: 5 Krk: *Labikán* (VU — 1908: *Balikán* [örökletes névelírás, javítottuk])
87: 10 Krk: *portréját* (VU — 1908: *portraitját*)
88: 3 Krk: *hipochonder* (VU — 1908: *hippokonder*)
„ 29 Krk: *mandzsettája* (VU — 1908: *manchettája*)
89: 16 Krk: Podwolski (VU — 1908: Podwolsky [örökletes névelírás javítottuk])
90: 1 mondatra kétszer (VU, KF: mondatra *magának* kétszer)
17 sor az »Ösmeri kisasszony a cinkotai kántor históriáját!« kezdetű mondatról
21 sor »a voglányi szolgabíró áll előtte pedig...« végződésű mondatig a VU és KF szövege variálódik:

— *Úgy vagyok magával kisasszony, mint a cinkotai icce históriájában, hogy felséged most azt gondolja, a cinkotai pap áll előtte, pedig csak a kántor az.*

Mari bársnyos szempillái lecsukódtak. Jaj Istenem, mi fog hallani?

— *Én is mondhatnám — folytatá Feri —, Felsőged most azt gondolja, hogy a voglányi szolgabíró áll előtte, pedig...*

Lap Sor

- 92: 23 *nem a kellemetlen* (VU, KF: *nem az a bizonyos kellemetlen*)
93: 23 Krk: *pudingokat* (VU — 1908: *pudingokat*)
„ 31 Krk: *tósztokban* (VU — 1908: *toasztkban*)
94: 12 Krk: *tósztok* (VU — 1908: *toasztkok*)
15 *minket megvertek.* (VU, KF: *minket mindég megvertek.*)
„ 34 Krk: *tószjtát* (V — 1908: *toaszjtját*)
95: 2 *röstelkedett, a szeleburdi szerkesztő* (VU, KF: *röstelkedett a szurdi-burdi szerkesztő*)
„ 20 Krk: *apellálok* (V — 1908: *appellálok*)
96: 23 *tiszteletesné osókaszemével* (VU — 1908: *tiszteletesné a csókaszemével*)
97: 10 Krk: *tarokkasztalnál* (VU — 1908: *tarokasztalnál*)
„ 16 Krk: *anekdotákat* (VU — 1908: *anekdottákat*)
„ 24 Krk: *Szóló* (VU — 1908: *Solo*)
98: 17 Krk: *ritmusban* (VU — 1908: *ritmusban*)
19 *teljesült, udvarlóival* (VU, KF: *teljesült, az udvarlóival*)
23 — *Mari rosszul* (VU — KF: — *A Mari rosszul*)

Lap	Sor	
99	: 22	Krk : lornyettjét (VU — 1908 : lorgnette-jét)
„	22	Krk : reminiscenciák (VU — 1908 : reminiscenciák)
100	: 10	akarnál <i>jönni</i> . (VU, KF : akarnál <i>menni</i> .)
	26	Krk : ultimó (VU — 1908 : ultimo)
	26	Krk : <i>szóló</i> (VU — 1908 : <i>solo</i>)
„	35	igen, egyszer-másszor. (VU, KF : igen, <i>úgy</i> egyszer-másszor)
101	2	szapora léptekkel (VU, KF : szapora <i>jür</i> léptekkel)
„	23	Krk : <i>valcerre</i> (VU — 1908 : <i>walcerre</i>)
„	26	csontjaimat. (VU, KF : csontjaimat <i>is</i> .)
102	: 27	Krk : <i>brossomat</i> (VU — 1908 : <i>broschomat</i>)
103	: 31	<i>feletti</i> (VU, KF : <i>fölötti</i>)
„	36	Krk : <i>melankóliaszérú</i> (V — 1908 : <i>melancholiaszerű</i>)
106	: 13	Krk : <i>témába</i> . (VU — 1908 : <i>ihémába</i> .)
107	: 3	A VU és KF szövegéből a közbevetett »Ugyant szó hiányzik.
	21	Dehogy nem, Ferenczy (VU, KF : Dehogy nem. <i>Akkor</i> Ferenczy)
„	25	Krk : <i>bakfis</i> (VU — 1908 : <i>backfisch</i>)
„	25	Krk : <i>gimnazista</i> (VU — 1908 : <i>gimnázista</i>)
108	: 21	rezdült meg. (VU, KF : rezdült meg <i>annak</i> .)
109	: 13	Krk : <i>ezekválom</i> . (VU — 1908 : <i>ezequálom</i> .)
	16	én vagyok? (VU, KF : én vagyok <i>az?</i>)
	37	szeretkezés. Hivalkodó flört, keces (VU, KF : szeretkezés. <i>Egy</i> hivalkodó flört, <i>egy</i> keces)
„	37	Krk : <i>flört</i> (VU — 1908 : <i>flírt</i>)
110	: 4	<i>kezőket</i> (VU, KF : <i>kezüket</i>)
	19	együtt a kolomppal. (VU, KF : együtt <i>egy</i> kolomppal.)
	24	Krk : <i>Krackner</i> (VU — 1908 : <i>Klackner</i> [örökletes sajtóhiba, javítottuk])
	27	Krk : <i>gleccser</i> (VU — 1908 : <i>Gletser</i>)
	30	azok az <i>újságlapok?</i> (VU, KF : azok a lapok?)
	33	Minek? (VU, KF : Minek <i>az magának?</i>)
„	10	Hol lakik? (VU, KF : <i>És</i> hol lakik?)
„	23	Krk : <i>grimaszt</i> (VU — 1908 : <i>grimacet</i>)
„	38	törékeny, <i>sápadt arcú</i> kis Mari (VU, KF : törékeny kis Mari)
112	: 13	vettem <i>még</i> észre. (VU, KF : vettem észre.)
„	28	Krk : lornyettjét (VU — 1908 : lorgnette-jét)
115	: 2	»Ostoba <i>fráter</i> . (VU, KF : »Ostoba <i>embere</i> .)
	26	betegekkel és szimulánsokkal (mert híre (VU, KF : betegekkel <i>még</i> szimulánsokkal <i>is</i> (mert híre)
„	28	iránta szeretetét (VU, KF : iránta <i>a</i> szeretetét)
116	: 22	Krk : <i>oligarchák</i> (VU — 1908 : <i>olygarchák</i>)
	24	Krk : <i>svindli</i> (VU — 1908 : <i>schwindli</i>)
	39	pohár punesot (1908 : poháropunesot [sajtóhiba, javítottuk])
118	: 10	Krk : <i>prakszisom</i> (VU — 1908 : <i>pracisom</i>)
	37—38	a múlt év <i>végén</i> a bontóvári (VU, KF : a múlt év <i>tavasán</i> a bontóvári)

Lap	Sor	
119:	9	Krk: sablónos (VU — 1908: <i>chablonos</i>)
120:	23	Krk: szülszekerény (VU — 1908: <i>szülszekerény</i>)
120:	38	hogyan amikor a nemzetes (VU, KF: <i>hogyan mikor a nemzetes</i>)
„	39	gyűl köréje (VU, KF: <i>gyűl már köréje</i>)
122:	5	Krk: szibilla-könyv (VU — 1908: <i>szibilla-könyv</i>)
123:	2	bocsátják meg, csábították (VU, KF: <i>bocsátják meg neki, csábították</i>)
	3	Krk: tarokt-parti (VU — 1908: <i>tarok-parthie</i>)
	8	főispánnéval, akit még (VU, KF: <i>főispánnéval is, akit még</i>)
24—	25	Marinak természetesen észébe jut eközben: (VU, KF: <i>Marinak most jut az észébe:</i>)
124:	4	Én bizony meg se néztem. (VU, KF: <i>Én bizony a jámbort meg se néztem jól.</i>)
125:	3	Krk: pirouettet (VU — 1908: <i>pirouettet</i>)
	17	melyek nagyban halványították (VU, KF: <i>melyek meg-lehetősen meghalványították</i>)
„	34	Krk: *flört*-nél (VU — 1908: *flirt*-nél)
126:	1	Krk: Krackner (VU — 1908: <i>Klackner</i> [örökletes sajtó-hiba, javítottuk])
„	15	mint leánya. (VU, KF: <i>mint a leánya.</i>)
„	26	Krk: lavórt (VU, KF: <i>lavoirt</i>)
127:	15	benne elrejtve — mondá (VU, KF: <i>benne elrejtve, <i>punctum</i> — mondá</i>)
	25	*S ez is mulatság.* mondat után a VU és KF szövegében a következő — a későbbi kiadásokból kimaradt — részlet olvasható: <i>A dűnnyögő számovár az uzsonnás asztalon, aztán a sok bolondot összefecsegett gavallérok: és még virágai is vannak a télnék; a fehérék a befagyott ablakokon, s a piros szeszélyes rózsák és tulipánok a kandalló patlogó tüzeiben.</i>
„	35	Krk: dzsentrí (VU — 1908: <i>gentry</i>)
„	39	Krk: *griff*-ek (VU — 1908: *grif*-ek)
129:	9	ellene nem szegül. (VU, KF: <i>ellene nem szegül neki.</i>)
	10	pirongatta Krisztina (VU, KF: <i>pirongatta Zsuzsanna</i>)
	12	szereztem neki. Húsz-harmino (VU, KF: <i>szereztem neki Zsuzsanna. Húsz-harmino</i>)
130:	6	Krk: sanszaikat (VU — 1908: <i>chanceikat</i>)
„	35	pedig Krisztina (VU, KF: <i>pedig Zsuzsanna</i>)
132:	18	Krk: finis-lovaglás? (VU — 1908: <i>finish-lovaglás?</i>)
133:	3—4	égiháború keletkezett, mintha (VU, KF: <i>égiháború követ-kezett, mintha</i>)
135:	36—7	Krk: Zsuzsanna azt mondja (VU — 1908: <i>Zsófia azt mondja</i> [örökletes névelírás, javítottuk])
136:	17	Krk: témára (VU — 1908: <i>themára</i>)
	13	Krk: Krisztina asszonyra (VU — 1908: <i>Zsuzsanna assz-onyora</i> [örökletes névelírás, javítottuk])
„	20	Stromm ezredest. (VU, KF: <i>Stromm ezredest is.</i>)
140:	32	Krk: sikk (VU — 1908: <i>chic</i>)

- Lap Sor
- 141: 2 Krk: *Labikán ősfészekbe* (VU — 1908: *Balikán ősfészekbe* [örökletes névelírás, javítottuk])
- 143: 28 útja van *eleinte*, hogy megy neki (VU, KF: útja van, *még célt ér*, hogy megy neki)
- 144: 14 *iregtek-forogtak, mint a fonott kalács*, néha egyetlen (VU, KF: *iregtek-forogtak*, néha egyetlen)
- „ 25 Krk: *szimbólum* (VU — 1908: *simbolum*)
- 145: 4 Krk: *tearózsával* (VU — 1908: *thearózsával*)
- 32—3 átment a kasznárnéhoz, mikor (VU, KF: átment a *tiszteletesnéhez*, mikor)
- 146: 26 osipogott, *nyimozott*, mintha mondaná: (VU, KF: osipogott, *rikoltozott*, mintha mondaná:)
- 37 valami *nyiffanást hallatott*, mire megint (VU, KF: valamit *makogott*, mire megint)
- 148: 38 vezető *telegráf*-oszlopok (VU, KF: vezető *telegram*-oszlopok)
- „ 38 Krk: *telegráf* (1908: *telegraf*)
- 149: 6 Mari ábrándosan (VU, KF: Mari *csendesesen*, ábrándosan)
- 9 a *hogy hiszen nem is volt megtöltve* végződésű mondatot követő párbeszéd a VU-t és KF-t követő kötetkiadásokból kimaradt:

— *Menjünk — felelte —, de menjünk e kis erecske nyomain, amelyet fölfedeztem, szeretném látni, hogyan növekszik odább.*

— *Apának ne szóljon kérem semmit, sem a doktornak.*

— *No csak az kellene. Semmi köze ahhoz a doktornak.*

— *Úgy értem, hogy a rókáról ne szóljon.*

— *Úgy, a rókáról? — szól: Féri megütöközve. — Hát arról a másik dologról?*

— *Úgy, a másíkról? Azt is majd én magam végzem el ma este a szüleimmel.*

- Lap Sor
- 150: 21 Krk: *miliő* (VU — 1908: *milieu*)
- 26 — Nem lehetett, mert (VU, KF: — *Mari vállalta. Különben magam is elintéztem volna, de egyrészt* nem lehetett, mert)
- 151: 9 Krk: *apanázsból* (VU — 1908: *apanageból*)
- 12 leányának birtokot. (VU, KF: leányának *egy* birtokot)
- 14 *fujdogáló szelek* szerint (VU, KF: *fujdogáló levegő* szerint)
- 27 a *dinnye érett*. Az öreg (VU, KF: a *dinnye jó*. Az öreg)
- 38 *hercegnő pedig* éppen úgy (VU, KF: *hercegnő meg* éppen úgy)
- 152: 16 kivette részét (VU, KF: kivette a *maga* részét)
- „ 18 Mihály *furcsa* (VU, KF: Mihály *végre is furcsa*)
- 155: 6 jött a *dinnyet-ávirat* (VU, KF: jött a *meglékelt dinnyet-ávirat*)
- „ 35 Krk: *reumas* (VU — 1908: *rheumas*)
- 156: 2 Krk: *jaachtja* (VU — 1908: *yachtja*)
- 4 és 5 Krk: *jaacht* (VU — 1908: *yacht*)

- Lap Sor
- 156: 7 Krk: *jahton* (VU — 1908: *yachtton*)
 26 Krk: *konyakot* (VU — 1908: *cognacot*)
 32 kedves bátyám! (VU, KF: kedves bátyám. *Tessék helyet foglalni.*)
 „ 33 sortól
- 157: 1 sorig bezáróan terjedő részlet a VU-ból és a KF-ből hiányzik.
- 160: 11 szereti a leányt. (VU, KF: szereti *azt* a leányt)
 „ 35 és 36 Krk: *jahtot* (VU — 1908: *yachtot*)
- 161: 6 Krk: *dszentri-ésszel* (VU — 1908: *gentry-ésszel*)
 7–8 Nosztyval *Dúltak, fúltak, boncolták a kérdést, rágódtak rajta. Pedig olyan egyszerű volt. Osak az történt* (VU, KF: Nosztyval. *Hát az történt*)
 10 De *ők azt* (VU, KF: De *ők csak azt*)
 24 Krk: *szubtilis* (VU — 1908: *subtilis*)
 26 beleegyezett a házasságba (VU, KF: beleegyezett a *Feri/éle házasságba*)
- 163: 33 Krk: *jahtjára* (VU — 1908: *yachtjára*)
 165: 20 Krk: *toilettek* (VU — 1908: *toillettek*)
 166: 11 Krk: *kazetjeikből* (VU — 1908: *casete-jeikből*)
 „ 18 Krk: *szalonjába* (VU — 1908: *salonjába*)
 168: 23 Krk: *szedresi volt kasznár* (VU — 1908: *szederjesi volt kasznár* [a tévesen képzett melléknévi alakot javítottuk])
 169: 27 a közigazgatás érdeke. (VU, KF: a közigazgatás *legjobb érdeke.*)
- 171: 19 Krk: *stálszerű* (VU — 1908: *stylszerű*)
 24 Krk: *magnéziumfény* (VU — 1908: *magnesiumfény*)
 „ 30 Krk: *magnézium* (VU — 1908: *magnesium*)
- 172: 29 Krk: *teát* (VU — 1908: *theát*)
 „ 36 vonagló ajka (VU — 1908: vonagló *keskeny* ajka)
- 173: 6 Krk: *Krackner* (VU — 1908: *Kleckner* [Örökletes névelírás, javítottuk])
 „ 20 Krk: *jaeton* (VU — 1908: *phaeton*)
- 174: 9 Krk: *konyakot* (VU — 1908: *cognacot*)
 175: 39 Krk: *míder* (VU — 1908: *mieder*)
 176: 31 csillagainkat — *próbálta a beszélgetést megkezdeni* Feri. (VU, KF: csillagainkat — *jeyyezte meg* Feri.)
 „ 7 Krk: *garde-dame* (VU — 1908: *gardedam*)
- 176: 20 vagyunk, *a hidat javítják*, nem mehetünk (VU, KF: vagyunk, *csinálják a hidat*, nem mehetünk)
- 181: 13 Krk: *teát* (VU — 1908: *theát*)
 25 kisasszony. *Reggel* majd (VU, KF: kisasszony. *Holnap* majd)
- „ 32 Krk: *ritmikus* (VU — 1908: *rithmikus*)
 „ 38 Krk: *míderkaposokat* (VU — 1908: *miederkaposokat*)
- 182: 21 kanyarította táskáját (VU, KF: kanyarította *a* táskáját)
 23 Krk: *filagória* (VU — 1908: *filagoria*)
 29 Krk: *pátriárka* (VU — 1908: *patriarcha*)

- Lap Sor
- 183 : 22—3 az »ismorem Pázmár doktor urat« mondat után a VU-ban és a KF-ban a következő — a későbbi kiadásokból kimaradt — közbevetett mondat olvasható :
— *Ah ismeri a doktor urat...*
- 184 : 30 Krk : blúz (VU — 1908 : blouse)
- 185 : 10 Krk : kaotikus (VU — 1908 : chaotikus)
- 186 : 28—
30 — Becstelen! — sziszegte a leány megvető hangon. — Nem félek magától. Én amerikai leány vagyok. Velem nem olyan könnyű elbánni. (VU, KF : — Becstelen! — sziszegte a leány megvető hangon és egy üveget kapott fel az éji szekrényről. — *Ne gondolja, hogy nincs jegyverem.* Nem félek magától. Én amerikai leány vagyok. Velem nem olyan könnyű elbánni. *Vigyázzon, mert ebben az üvegben víriót van és én a szemé közé öntöm, ha nem távozik vagy ha egy merénylet mozdulatot tesz.)*
- 37 s egy szőröcsenéssel kialudt (VU, KF : s egy csőrrenéssel kialudt)
- 187 : 15 A »hogyan van fölül« végződésű mondat után a VU-ban és a KF-ban egy — a későbbi kiadásokból kimaradt — mondat található :
Valami gyönyörű látvány volt az az aszonyalakba összejutó sejtetem az ablaknál.
- „ 20—1 talán szerette. (VU, KF : talán szerette. *Ugye szerette?*)
- 191 : 1 szomszédságban levő udvaroktól (VU, KF : szomszédságban fekvő udvaroktól)
- „ 33 Krk : pátoossal (VU — 1908 : pathossal)
- 193 : 32 Kisasszony — csendült meg kívül egy hang. (VU, KF : kisasszony — *hallatszott* egy hang.)
- 194 : 19 a tarka Zebedeusát, hát (VU, KF : A tarka *Arggyelusát*, hát)
- 34 már kompromittálva (VU, KF : már *szörnnyen* kompromittálva)
- 195 : 23 Krk : ohambre séparée-ba (VU — 1908 : chambre séparée-ba)
- 196 : 3 Krk : princessz (VU — 1908 : princesse)
- 197 : 31 Krk : »Kék golyó«-nál (VU — 1908 : »kék golyónál«)
- 198 : 4 Krk : diszkreációval (VU — 1908 : diszkreációval)
- „ 25 Krk : dzsentrí (VU — 1908 : gentry)
- „ 33 Krk : Boccaccio (VU — 1908 : Boccacio)
- 201 : 30 Krk : indiszkrét (VU — 1908 : indiskkrét)
- 202 : 17 sortól
- 21 sorig a VU-ban és a KF-ban variálódik a regény szövege — *A Ragányos úr arcán például idlem való az a nagy végás. De ez még abból az időből való, mikor éretlen voltam.*
- 22—3 — Igen Párizsban — vallotta ki Tóth Mihály röstelkezve. (VU, KF : — Igen Párizsban.)
- 29 Krk : konyakot (VU — 1908 : cognacot)
- 32 Krk : konyakos (VU — 1908 : cognacos)
- 35 sortól

- Lap Sor
- 202: 37 sorig terjedő szöveg a VU-ból és a KF-ből hiányzik
 „ 38 — Hol is hagytuk el? — *folytatá a gróf.* — Igen, tudom (VU, KF: *Hát hol is hagytuk el? Igen, tudom*)
- 203: 15 leányodnak, jóvá (VU, KF: leányodnak, *hát jóvá*)
- 204: 16 — A csikó se oka, (VU, KF: — *Meglehet a csikó se oka,*)
- 206: 5 Krk: *etika* (VU — 1908: *ethika*)
 „ 8 Krk: *konyakot* (VU — 1908: *cognacot*)
 „ 33 és 35 Krk: *matézis* (VU — 1908: *mathezis*)
- 207: 2 Krk: *parti* (VU — 1908: *perthie*)
 „ 6 Krk: *matézis* (VU — 1908: *mathezis*)
- 208: 11 Krk: *brúdert* (VU — 1908: *brudert*)
 „ 24 Krk: *prakszisomban* (VU — 1908: *prazisomban*)
- 209: 1 és 3 Krk: *dzsentri* (VU — 1908: *gentry*)
- 210: 2 *otthona? Hol van a régi* (VU, KF: *otthona? A régi*)
 „ 30 *Marit szobájába.* (VU, KF: *Marit a szobájába.*)
- 211: 1 *jöttek be örülve*, (VU, KF: *jöttek be a leány és az asszony, örülve*)
 „ 9 *se többre, se kevesebbre,* (VU, KF: *se többet, se kevesebbet,*)
 „ 21 Krk: *baziliszkus* (VU — 1908: *baziliskus*)
 „ 37 *Levelet írt.* (VU, KF: *Levelet írt hozzám.*)
- 212: 24 Krk: *Stromm* (VU — 1908: *Strong* [örökletes sajtóhiba; javítottuk!])
 „ 26 *rólunk és leányunkról* (VU, KF: *rólunk és a leányunkról*)
 215: 19 *szemekben valami különös merev, jéghideg kifejezés ült.* (VU, KF: *szemekben valami különös kifejezés ült.*)
- 217: 33 és a *Griffben* (VU, KF és a *Sasban*)
- 218: 10—11 a főispán. — *Én veszem a kezembe, én leszek a násznagy is.* (VU, KF: a főispán. — *Én leszek a násznagy.)*
 12 *Egyszeribe híre* (VU, KF: *Ez így elvégeztetvén, egyszeribe híre*)
 „ 25 Krk: *bakfisek* VU — 1908: *bakfischek*)
- 219: 9 *nem sokat* (VU, KF: *nem igen sokat*)
 27 *hangsúlyozza Brozik a levélben*) mert a (VU, KF: *hangsúlyozza Brozik igen gyakran*) mert a)
 „ 32 Krk: *telepátia* (VU — 1908: *telepathia*)
- 222: 29 Krk: *póni* (VU — 1908: *pony*)
- 224: 5 *szobákat vagy hatot, zsúfolásig* (VU, KF *szobákat vagy hármat, zsúfolásig*)
 „ 12 Krk: *büfé-asztalhoz* (VU — 1908: *bufjet-asztalhoz*)
 „ 14 Krk: *Ezekuáció* (VU — 1908: *Ezekuáció*)
 „ 21 Krk: *büfé* (VU — 1908: *bufjet*)
- 225: 6 Krk: *toaletten* (VU — 1908: *toiletten*)
 15 Krk: *tarokkhoz* (VU — 1908: *tarokkhoz*)
 16 Krk: *Boccaccio-jelmezekbe* (VU — 1908: *Boccacio-jelmezekbe*)
 19 Krk: *toalettet* (VU — 1908: *toiletlet*)
- „ 20 *csak a menyasszonyé van* (VU, KF: *csak a nagyasszonyé van*)
- 227: 5 Krk: *pátriárka* (VU — 1908: *patriarka*)

Tárgyi magyarázatok

(Az általános megjegyzéseket l. Krk. 20. köt. 312—314. lapján.)

Lap Sor

- 5 : 5 *high-life* — (ang.) felső tízezer.
- , 16 Csert je panom — (szlov.) az ördög is az urakkal van.
- „ 22—23 *Trouville vagy Ostende* — Trouville-sur-Mer kikötőváros és tengeri fürdő Calvados francia départementben ; Ostende híres tengeri fürdő Nyugat-Belgiumban.
- 7 : 10 *kvietál* — nyugdíjba megy.
- 13 : 19—25 A macska és a csengettyű anekdota — Feltehetően egy Aesopus meséből fakadt anekdota : az egerek gyűlést tartottak, látván azt a nagy pusztítást, amit a macska művel soraikban. Hosszas tanácskozás után elhatározták : csengettyűt kell kötni a macska nyakára, hogy a csilingelését hallva idejében elszaladhassanak. Csak az volt a bökkenő, hogy egy sem akadt köztük, aki a feladatot vállalta volna. A macska azóta is pusztítja az egereket.
- 15 : 11—12 *eszébe jutott a bűvös vadász regéje* — MK feltehetően Weber öt-felvonásos romantikus operájára *A bűvös vadász*ra utalhatott.
- , 26 *a Patkó-legenda* — Patkó Bandi a Bakony legendás híró betyárja ; a XIX. század ötvenes éveitől kezdve több ponyvatörténet hőse.
- 18 : 14—26 Az »angol« novella. — MK a bemutatott novella-témába Jókai Mór *Szép Mikhál* című regényének vázlatos tartalmát szőtte bele.
- 19 : 38 *Corvin János* — Mátyás király törvénytelen fia (sz. 1473 — megh. 1504).
- 20 : 29 *elpang* — sokáig áll az étel és ezért nem elég friss.
- 22 : 14 *parazol* — (f.) napernyő.
- 23 : 10 *Lankaszter* — vadászpuskamárka.
- 28 : 35—36 *Ebben a tekintetben mind egy bordában szőtték* — egyforma, egyik se különb a másiknál (l. O. Nagy Gábor : *Mi fán terem?* Bp. 1957. Gondolat. 34—35 l.).
- 30 : 2 *chocking* — (ang.) illetlen, visszataszító.
- „ 39 *Majmuna álomtündér* — MK más műveiben is többször előfordul (*Katánghy viszonytárgyos élete* Krk. 9. köt. 75 : 30.; *A fekete kakas* Krk. 12. köt. 15 : 31.; *A szelietyei asszonyok* Krk. 12. köt. 145.; *Akli Miklós* Krk. 16. köt. 100 : 35. stb.).
- 35 : 2 *mixtum compositum* — (lat.) kotyvalék, elegy-belegy.
- „ 36—
- 40 : 3 Klementy pénzszerzési manővere és a Kopereckzytól kapott váltó azonnali beváltása. — Másfél évvel regényünk írása előtt, MK Baldácsi Antal halála alkalmával *Az utolsó mecénás* címmel közölt nekrológiájában búcsúztatta (Vasárnapi Újság, 1905. 213. l. — Hl. 49. köt. 74—80 l.) az elhúnytát. Itt említi meg a fukarkodó bőkezű mecénás eljárását, ezt a részletet szinte szószertint átplántálta a regénybe. A részlet szövege a következő :

»Az illető auktor előadta, hogy ilyen és olyan könyvet szándékozik kiadni, amelynek egyik fejezete, a X-ik ekképpen hangzanék: „Baldácsi báró és működése”. Ennyit a tartalomról. (Baldácsi kedélyesen hunyorított.) A munka megjelenése szükségét pótolna, dicsőségére válnék az irodalomnak, de hát a kiadók szűkmarkúak és hát végre is igazuk van, az ilyenfajta munkák többnyire a gavallér nagyurak segítségével lesznek közkinccsá, stb.

— Hát pénzt akar? — dohogta Baldácsi.

— Igenis azzal az alázatos kéréssel jöttem méltóságodhoz, tudván nagy szívét...

— És mennyi kellene?

— Hétszáz forint.

— Hétszáz forint! Menjen az ördögbe! Hol vennék én hétszáz forintot? Nincs, kiraboltak, kipumpoltak. Rossz termés volt. Nincs nekem pénzem. Majd máskor, máskor...

De már erre el van készülve a „szerző” és kihúz a zsebéből egy üres váltót.

— Hoztam kérem alásan egy váltót.

— Az ördög vigye el magát amice (s izzadni kezd a báró lecsüngős üstöke). Hát rám jön a váltóval, mint egy revolverrel. Nekem szegezi. Kikérem az ilyen eljárást. Egy Baldácsival szemben. (Dühösen rázza az ökleit.) Hát modor ez? Jól van, aláírom, de ez szemtelenség, ha tudni akarja és ezért a szemtelenségért levonok magának kétszáz forintot.

— De méltóságos uram!

— Semmi de. Ötszáz és egy garassal se több.

Ezzel megfogja a lúdtollat és kitölti a váltót ötszáz forintra, majd odavágja neki haragosan.

— És hát mit fog most maga ezzel csinálni?

— Pénzzé teszem valahol.

— Pénzzé? De hiszen bankban nem adnak rá, mert több aláírás kellene hozzá s az magának nincs, hát ki váltja be?

— Van egy ismerős zsidóm.

— Ühüm. No, ez derék. No, üljön csak le — kínálja helytel nyájasan —, beszéljük meg a dolgot. Mondja nekem őszintén, mennyit kap attól a gazembertől erre az irkafirkára, mert azt bizonyosan tudja, hogy én csak hosszú pörrel szoktam fizetni s húzom az ügyvédi locsogás legvégső határáig.

A szerző töredelmesen bevallja:

— Hát bizony nem igen kapnék én ezért négyszáz forintnál többet.

— No, azt nem hiszem. Annyit nem adhat, ha csak nem szeméten szedi a pénzt. Hiszen én egy eladósodott ember vagyok, azt már tudják rólam. Én attól félek, barátom, hogy maga nem kap többet háromszázötven forintnál.

— Bizony nem lehetetlen.

— Tudja mit, amice, én ezt beváltom magának háromszázhetven forintért. Az én komornyikom szokta kiadogatni a megtakarított pénzét. Ő többet adhat érte, mert őneki mégis meg fogom

egyszer adni; egy jó órában kivasalhatja belőlem. No, mit szól hozzá?

- Nem lenne rossz méltóságos uram.
- Lássuk hát. (A báró csenget és az inas ott terom.)
- Méltóztatott parancsolni?
- Van pénzed János?
- Mire?
- Egy váltót beváltani.
- Ahogy méltóságos uram gondolja.
- Váltsd be, János.

János erre behozza a nagy bőrtáskát s kifizeti a 370 forintot. A „szerző” hálálkodva távozik. Baldócsi pedig egyedül marad Jánossal, ravaszul hunyorít feléje.

- No ezt az embert derekasan becsaptuk, János!

Lap Sor

- 37 : 11 *Ovidius* — Publius Ovidius Naso (az i. e. 43— i. u. 17) római költő, a római költészet legvirtuózabb tehetsége.
- 41 : 25—26 *Nosztj Feri végre is csak egy tacsó, Herbert és ezlajdánán* — a XIX. század utolsó évtizedében *Herberteknek* nevezték azokat a fiatalembereket, akik hatalmas és befolyásos apjuk révén kapaszkodtak fölfelé. Tóth Béla (Szájruj szájra, Bp. 1895. 374. l.) a szállóige keletkezését a következőkkel magyarázza: »A dolog eredete az, hogy Bismarck hercegnek is, Glatstonenak is van Herbert nevű fia. Gróf Károlyi Gábor 1880. januárius 25-én a véderőtörvényjavaslat tárgyalása alkalmával mondotta a képviselőházban ezt az azonnal szállóigévé lett ötletét: „És gondoskodott arról a kormány, hogy e szép művet betetőzzék! Gondoskodtak a nagyméltóságú apák, hogy miniszter és kancellár-csemetéket hagyjanak utódaikul. Herberteket. (Derütség.) Tisza Istvánnak van egy Herbertje, Andrássynak van egy Herbertje, sőt még Széchenyi grófnak is van egy Herbertje. (Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélsőbaloldalon.) Szerencse az országra, hogy a többi miniszternek is nincs képviselő fia, mert akkor itt egész Herbert-párt volna. És ha e kormány sokáig fog uralkodni, még megérjük, hogy a jövő választáskor minden kormánypárti tag egy kis Herberttel fog idejönni.” (Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a szélsőbalon.)»
- 42 : 6—7 *a császári királyi katonai sematizmus* — tervszerű, kimerítő lajstrom a katonaság személyi állományáról.
- 42 : 8—17 *a cs. kir. marseillaise* — Tóth Béla (Szájruj szájra, Bp. 1895. 320. l.) utal arra, hogy az *Esti Lapok* 1849. május 26-i 80. számában »Magyar marseillaise» címen közlemény jelent meg. Az *Esti Lapok* cikkének szövege a következő:

»A találékony eszű harcias székelyek, a gyutaos készítésén kívül lájport csináltak, ágyukat öntöttek és a hadi fegyverek minden nemein

dolgozva tömegestül álltak szembe az ellennel és azt legyőzték. Ezen munkák közt gyakran énekeltek, mert a székely annyira szeret danolni, hogy ezt dolgozásban is csaknem mindig teszi. Nyárban, a mezőn, őt hat felül hallszik egyszerre a loggyönyörűb harmónia.

Nép, mely zongora, hárfa, gitár vagy tuba marina után nem él, melynél a dal nem mosterség, sem nem henye élet támasza, többet nem énekelhet, mint a székely.

A székely virradat előtt, midőn a „hajnal harang” meg nem kondul (mert addig nem szabad a mezőre menni) előmli a falu határát és hasonlíthatatlanul szorgos és jó munkája közben szíve érzelmeit a kedély hullámozó árában közli teremtdőjével és egymással. Ha egyhelyt megszűnt, két helyt kezdődik az ének. És így megy ez napestig; mígismét megkondul a harang „ave Mariara” (mert azontúl nem szabad a mezőn lenni.)

Az egész magyar földön kótségekívül, alig van félannyi népdal mint a székelyek között.

Százakra megy csak azok száma, miket a jelen harcias körülményekben, székely nők és gyermekek csináltak.

Szabadság háborúnk kezdetén, a székelyek közül a rom. katolikusok, az ők búcsújárás kori vallásos éneköket vették elő, a protestánsok Szent Dávid harcias zsoltárait harsogták. Az „Őröködbe uram pogányok jöttek” stb. más ilyeket a dobos is pörgette.

De a székelyek, kik a körülmények változásával, még a meglévő dolognak is történt új nevet kapnak, mostani viszonyukat a szabadság, a hon, vezérek Európa és a zsarnokok irányában egy új dalban akarták kifejezni, és — ki hinné? ez nekik dicsően sikerült.

Ők egy harci dalt készítettek, mellyet minden harci, minden polgár, minden nemzet, maga a lengyel Bem, sőt a napalatt mindenki, csupán pár szó kivételével úgy ért, hogy ugyanazon dolgot, ugyanazon egyén, a világ minden nyelvén sem értené jobban.

Ezen harci ének Európában legismeretesebb „Marseillaise” nevű francia induló zenéjére készült.

E zenét az öreg székelyek a francia háborúban, az ifjabbak pedig a bölcsőben hallották és apjuk térdein tanulták.

Rendszerint az ütközet elején, a vezérek így szólnak: „Szuronyt szegezve”.

És erre megzendül 10—12 ezer harci torkán a következő univerzális nyelven készült

Ostrom-dal :

Osztrák ármány, Ferdinand, Karl-Franco, Albert, Stefkó, Zsófia vén k-a, Jellachich, Rajachich, Simonich, Barich, Urbán, Hurbán, Blomberg, Berger, Riedel, Puchner, Rukovina, Gedeon, Leiningen, Windischgrätz, camarilla, reakció, rác, szerb, oláh, illirizmus, saxo-nizmus, vesszetek el.

E oikket amint kaptuk úgy közöljük. Mi a marseillaise zenéjére alkalmazhatónak, mindenben, nem látjuk. Azonban, szemtanúk állítása szerint, ezen litánia, mint ostromdal lelkesítő, hatása leírhatatlan.

MK korábban a *Különös házasságban* (Jk 1. köt. 23. l.) a Sárospatakról hazatérő diákok szájába ad egy másik magyar marseillaise-t, amelynek szavai nem alkotnak értelmes mondatot.

Lap Sor

- 44 : 27—28 *valami idézettel (Thierstől)* — Louis Adolphe Thiers (1797—1877) francia államférfi és történétíró.
- 44 : 31 *statutum* — (lat.) szabály, rendelet.
- 45 : 5 *municipium* — (lat.) törvényhatóság.
- „ 15 *wipp* — (ang.) korbácsoló; itt : az a személy, aki a szavazáskor a terembe hívja a képviselőket.
- 46 : 6 *sapientia pauca* — (lat.) okosoknak kevés (is elég).
- 47 : 20 *totum fac* — (lat.) mindenes, mindent elvégző.
- 48 : 15 *pikós* — pityókos, becsípött, részeg (tájszó, MTsz. és Szegedi Szótár).
- „ 39—
- 49 : 7 *valójában pedig igen otromba csiny történt...* — MK teljesen hasonló célzatú »jég-becsúsztatás« ír le *A büfé* című karcolatában (A tisztelt Ház. Hi. 48. köt. 68—69. l.) Jankovich Miklós tréfájaként : »Mikor Csiky Sándort kellett minden áron elhallgattatni hosszúnak ígérkező beszéde közben, hogy a szavazás még aznap megejthető legyen, Jankovich egy darabka jeget vitt be a büféből s beeresztette a derék hazafi ingvallérja alá. Elérte célját. Amint a jégdarab végigszaladt a hátgerincén, egy ijedt szisszenéssel leült.« A nyakbacsúsztatott jég többbizben előkerül még M-nál (l. *Tisza Lajos udvara...* 1880. 27. l.; *Egy éj az Aranybogárban* Krk. 11. köt. 170 : 37.).
- „ 18 *az öreg Vilmos* — I. Vilmos Frigyes Lajos német császár és porosz király (1797—1888).
- „ 20—22 *visszapillantással a hamelni patkányfogóra, ki egy varázslap elbűvölő hangjával csábította ide a szászokat...* — Tóth Béla (Mendemondák, Bp. 1896. 303—305 l.) említi meg a hamelni patkányfogóról szóló anekdotának azt a változatát, amely szerint a bosszúálló hamelni sipes az elcsábított gyermekeket Erdélybe vezette és ők a szászok ősei. (Ez a változat a XVII. századból származik.)
- „ 24—39—
- 50 : 1—21 A szász Wolf elnémtása azzal az álhírt tartalmazó sürgönnyel, hogy a püspök érkezik. — MK ezt az anekdotikus ötletet Beöthy Algerontól vette át : »Beöthy Algeron a zseniális kimeríthetetlen ötletgazdagságával... Még a későbbi nemzedékek is emlegetni fogják, miképp csalta el a szászokat a szavazás elől azzal az álsürgönnyel, hogy a püspök érkezik.« (*A büfé*. A tisztelt Ház. Hi. 48. köt. 68. l.)
- 49 : 30—31 *superintendens* — (lat.) az egyházkerület élén álló lelkes (a protestáns püspök régi neve).
- „ 37 *poén* — (fr.) tréfa, adoma stb. csattanója, éle.

- Lap Sor
- 50 : 9 *szlava* — dicsőség, üdv.
- ;; 23 *hurbanista* — Hurban, Jozef (1817—1888) szlovák politikus, evangélikus lelkész. 1848-ban a nemzetiségi kívánalmak elutasítása miatt szembekerült a forradalmi magyar kormányal.
- ;; 35 *satelles* — (lat.) csatlós.
- 52 : 34—35 *plusquam dialektikal Risum teneatis amici!* — (lat.) több mint ellentmondás! Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok, barátaim? — Az utóbbi Horatius Ars poeticájából (Ad Pisones 5. sor).
- 54 : 1—4 *Jó szerencse, hogy immár nem karddal járnak a megyei urak, mert úgy járt volna Uhl Timotheus mint egykor Rakovszky és Okolicsányi az onódi országgyűlésen* — Az onódi országgyűlést 1707. május 31-től június 22-ig a Borsod megyei Onód vára közelében a körömi fennsíkron tartották. Az országgyűlésen szóba került Turóc vármegye körlevele, amelyben a vármegyéket arra szólították fel, hogy vessenek véget a belháborúnak, amelyeket egyesek magánérdekből szítanak. II. Rákóczi Ferenc felszólította Turóc vármegye képviselőit, Rakovszky Menyhértet (aki a körlevelet fogalmazta) és Okolicsányi Kristófot : bizonyítsák be, hogy a beszedett adót a saját és nem a haza óljaira fordította. A felszólítottak védekezni igyekeztek, de minden szavuk csak olaj volt a tűzre. Az országgyűlés nemesei karddal támadtak Rakovszkyra és a helyszínen összecaszabolták, Okolicsányit is megsebesítették, majd menekülés közben elfogták és a gyűlés ítélete alapján fejét vették.
- „ 12 *mini Neptun a szeleket* — Neptunus a római mitológiában a tengerek legfőbb ura, háromágú szigonyával vihart támaszt vagy lecsendesíti a tengert.
- „ 20 *Vitam et sanguinem pro comite nostro* — (am. Életünket és vérünket a főispánunkért!) az 1741. szeptember 11-i pozsonyi országgyűlés felkiáltásának : *Vitam et sanguinem! Moriamur pro rege nostro Maria Theresia!* (Életünket és vérünket! Haljunk meg királyunkért Mária Teréziáért!) parafrázisa, szabad alkalmazása a bontóvári közgyűlésre.
- 55 : 12 *injúria* — (lat.) jogtalanság, sérelem.
- 56 : 13 *Két szerezsen utca* — Budapest, Terézvárosi utca, ma : Paulay Ede utca.
- 57 : 4—17 a pókok hálószerű tudományában gyönyörködik *A Klub* Paczoly Jánosa is (Jk. 20. köt. 15. l.).
- 58 : 35 *stammbuch* — (ném.) emlékkönyv.
- 59 : 36 *clara pacta, boni amici* — (lat.) tiszta alku, jó barátság.
- 62 : 9 *portentum* — (lat.) osodaszülött, szörnyeteg : MK általában *hatalmasság, tekintély* értelemben használja.
- „ 11 *Károly Albert főherceg* — MK által kitalált Habsburg főherceg név.

- 62 : 17—18 *noli tangere feminam, quia Dominus rabiatus est* — am. nem szabad hozzányúlni az asszonyhoz, mivel a (ház)jura indulatos.
- „ 24—25 *mivelhogy az egyik kisasszony Rómában van Besztercebányán* — Besztercebányán fekszik gyermekágyban, valószínűleg házasságon kívül született gyermekével (l. részletebben O. Nagy Gábor: *Mi fán terem?* Bp. 1957. Gondolat. 291—292. l.).
- 63 : 1 *elaboratum* — (lat.) dolgozattervezet; itt: dolgozat.
- 64 : 35 *zairál* — váltókezességet vállal.
- 68 : 13 *slágvort* — (ném. Schlagwort) emlékeztető szó, vezérszó.
- „ 14—15 *Das ist gut... sehr gelungen* — (ném.) ez nagyon jó, nagyon sikerült.
- 69 : 11 *pikét* — kártyajáték.
- „ 17—18 *állítólag a lábára volt kötve a zsinag másik vége* — Boccacciotól átvett motívum: a féltékeny férjek ellenőrizték így a feleségüket.
- 71 : 7 *Nix, nix fráter* — (a *nicht* német szónak elmagyarosított formája): nem, nem barátocskám.
- „ 15 *Szajmi* — a Salamon eltorzított formája antiszemita éllel.
- „ 30 *Hogy én nem vagyok antiszemita?* — MK 1884-ben *A magyar antiszemita* c. rajzában (Anekdoták Hi. 12. köt. 166—168) Bánffy alakjáról szóló anekdotájában bemutat egy magyar főurat, aki a »nyilvánosság előtt« antiszemita, de a környezetében élő zsidó árendással szemben nagylelkű.
- 73 : 5—34 a vendégek fogadása Palojtayéknál — hasonlóan ír MK a *Két választás Magyarországon* c. regényében (Krk. 9. köt. 69—70. l.) a borontói téli vendéglátásról, a bundás-szobáról, a hóra kirakott bútorokról.
- 73 : 11 *Hatvani professzor uram* — Hatvani István (1718—1786) debreceni professzor, pap, orvos, filozófus. Halála után ördöngös híre kerekedett, a róla szóló mendemondákat Kazinczy Sámuel hajduböszörményi orvos jegyezte fel a XIX. század első felében. Kazinczy Sámuel műve (Debreceni professzor Hatvani István életéből, töredék) — mint már az előbeszéből is kiténik — csúfolódás a babona felett a III. fejezetben ír Kazinczy Hatvani szoba-»tágításáról»: »a vendégek nem győztek eléggé csodálkozni a szoba kiseded, de takaros voltán. Bemennek egymás után; és íme a kiseded szoba úgy kitágul, hogy a vendégek mindnyájan befértek...« Ezt az esetet Jókai is megírta Hatvaniról szóló novellájában, *A magyar Faustban*. A motívumot MK felhasználta a *Szent Péter esernyőjében* is. (Krk. 7. köt. 165. l.)
- „ 18 *csurape* — rövid prómes felsőkabát.
- 74 : 20 *whisztezik* — (ang.) whist általában négyszemélyes kártyajáték, a bridzs előzménye.
- 75 : 14 *piruett* — (fr.) a műkorcsolyázásban a lábujjhegyen történő megperdülés ill. gyors forgás.

- Lap Sor
- 75 : 16 *manu propria* — (lat.) kézjegy, sajátkezű aláírás.
- 77 : 35 *iringázó* — jégen csúszkáló (tájszó; a MTsz és a Szegedi Szótár alapján).
- 78 : 34 *Lábnak Patikárius Pestről, gyomornak Sacher Bécsből.* — Patikárius Ferkó az 1850-es, 60-as évek legnépszerűbb magyar cigánymuzsikusa; Sacher a leghíresebb bécsi szálloda-vendéglős dinasztia még ma is.
- 79 : 27 *megúnták magukat, miní Mátyás hadai a Duna jegét* — a Mátyás királyt királlyá választó országgyűlés 1458. januárjában sokáig nem tudott határozni. A befagyott Duna jegén tolongó köznemesség a huzavonát megúntva jan. 24-én egyhangúlag megválasztotta királynak. Mátyás 1458. február 14-én foglalta el a trónt.
- 81 : 6 *instancia* — (lat.) kérvény, folyamodvány; itt: kérés.
- 83 : 16 *vitalitium* — (lat.) életjáradék.
- „ 18 *krupié* — (fr.) a játékkaszinókban, játékbarlangokban az a személy, aki a játékot irányítja.
- 90 : 17 *Ósmeri kisasszony a cinkotai kántor históriáját?* — *A cinkotai kántorról* szóló anekdota Jókai Mór előadásában forgott közszájon (A magyar nép adomái. Pest 1857. 1—5 l.). A cinkotai pap azzal a kéréssel fordult Mátyás királyhoz, hogy nevezze ki apátúrnak. A király a kérés teljesítését három kérdés megválaszolásához kötötte: Hol jön fel a nap? Mennyit ér a király? Mit gondol a király? A pap megrettent a kérdésektől. Nem találta meg a válaszokat. A kántor vállalkozott a feleletadásra. Felvette a pap ruháját és sorra megfelelt a kérdésekre. A harmadik kérdésre azt válaszolta: a király bizony most azt gondolja, hogy a cinkotai pappal beszél, pedig csak a nagyságos királynak legalázatosabb szolgálója, a cinkotai kántor áll a trón előtt. — MK többször utal a cinkotai kántor történetére (l. György Lajos: Tártytörténeti jegyzetek M. anekdotáihoz. Bp. 1933. 29—30. l.).
- 92 : 18 *fluidum* — (lat.) folyadék, valamilyen elképzelt, láthatatlan szellemi áram.
- 93 : 25 *omelette soufflée* — oskoládéval kevert tojáshab felverve és sütve.
- 94 : 18—19 *egyetlenegy trükk van, az hogy Zsigmond királyt becsukták Siklós várába* — Zsigmond királyt (1368—1437) 1401-ben a főurak elfogták és Siklós várába zárták. Innen félelvi rabság után szabadult.
- 95 : 22—24 *kiüttek egy köpüt Brazíliába... és nem dolgoznak többé* — MK a meleg éghajlatban »ellustuló méhekről« szóló anekdotát már korábban is megírta *A kemény koponyák* c. elbeszélésében (Jk. 26. köt. 2. l.). Itt a »lustává« vált méheket nem Brazíliába helyezi, hanem Ausztráliába.
- „ 27 *antalkodik* — butáskodik.
- 96 : 9 *poftós* — pufók (tájszó MTsz).

- Lap Sor
- 96 : 10 *lőnye* — dologtalan ember (tájszó MTsz).
- „ 12 — 13 *én se restelném, ha én húztam volna ki alólad a gyékényt* —
tönkretesz, ellátja a baját (l. részletesebben O. Nagy Gábor :
Mi fán terem? Bp. 1957. Gondolat 136—138 l.).
- „ 24 *lacsuha* — lomha, lusta, dologtalan, rendetlen (tájszó
MTsz).
- „ 33 *üslizik* — (ném.) fehér asztalnál, bor mellett, társaságban
hosszabb ideig elüldögél.
- „ 35 *tantuz* — játékpénz.
- 100 : 4 *pakfon arisztokrácia* — (packfong am. új ezüst, réz, horgany
és nikkel ötvözet). Itt : új, nem öröklött, hanem szerzett
főúri ranggal rendelkező.
- „ 20 *pagát* — (olasz) a legkisebb értékű kártya a tarokk játékban.
- 103 : 23 *Doppelgänger* — (ném.) alakmás, valaminek a hason-
mása.
- 107 : 15 *Ferenczy Ida* — Erzsébet királynénak (Ferenc József felesé-
ségének) társalkodónője (1846—??) 1864-ben lett a királyné
felolvasónője.
- 108 : 15 *belindek* — mérges növény.
- 109 : 13 *egzekvál* — (lat.) végrehajt.
- 110 : 20 *quadrille* — (fr.) francianégyes.
- 23 *kolonn* — (fr.) sereg, oszloprend ; itt : a francianégyes
egyik figurája.
- 113 : 25 — 28 *a doktor rossz véleményvel viseltetett a kürtök iránt mint
amelyeknek füstjében megy ki az ember keresménye* — A *Külö-
nös házasságban* (Jk 1. köt. 12. l.) MK hasonlóképpen fejezi
ki a nép kizsákmányolását : »Tagadni nem lehet, hogy
tömérdek izzadsága ment ki a parasztnak e nemesi kémé-
nyeken konyhafüst alakjában.«
- 114 : 33 *munificiens* — (lat.) bőkezű adakozó.
- 115 : 24 *garád* — nagyobb tanyák, tanyai dűlőket körülvevő akácfa-
sor, amelynek mentén még árok is húzódik (Szegedi Szótár).
- 30 *lázárok és ügyefogyottak* — Lázár átvitt értelemben : nyo-
morék, koldus.
- 116 : 6 *hova billen a Párkák orsója* — a sors istennő, a görög mito-
lógiában Moiráknak nevezték, a rómaiakban Párkákknak.
A modernebb képzőművészeti ábrázolásban a három isten-
nőt úgy ábrázolják, hogy az egyik szövi az élet fonálát,
a másik tovább bocsátja, a harmadik elvágja. — MK-nál
az *orsók billenése* képzavarra mutat.
- 11 *Spárta példájára* — az ógörög spártai államban az állam
beleszólt polgárai életébe : kötelezte a férfiakat, hogy meg-
házasodjanak és gyermekeket nemezzenek, a gyermektelen
házaspárokat elválasztották, a gyöngye gyermekeket kitet-
ték az erdőbe.
- 118 : 5—6 *egy szájból hideget és meleget fújni* — önmagával ellenkezésbe
jut (l. O. Nagy Gábor : Mi fán terem? Bp. 1957. Gondolat
307—308. l.).

- Lap Sor
- 120 : 28 *Mari kisasszony pompás arcképe kislányka korából Lenbach-tól* — Franz von Lenbach (1836—1904) híres német arcképfestő.
- 32 *fontainebleau-i kastély* — Fontainebleau (Franciaország) Seine-et-Marne departement székhelye. Kastélya a renaissance építészet egyik csodája.
- 126 : 21 *bukti* — társasjátékban a vcsztes fől.
- 127 : 8—20 *Kempelen sakkozó-gépe* — Kempelen Farkas (1734—1804) sakkozó gépe 1770 körül készült és az évszázad 80-as éveiben bejárta Európát. Az elmés család lábba hozta a fél világot, egész szakirodalom alakult körülötte (l. Lindner Ernő: Kempelen és a nyelvtudomány. Nyelvtud. Közl. VIII. köt. (1870) 339—341), sőt még a vígjátékírókat is megihlette. Kempelen halála után fia a gépet eladta Malzel L. bécsi mechanikusnak. A gép az ő birtokában volt, amikor a MK által említett I. Napóleonnal való játszma megtörtént. A csodáról csak 1838-ban hullott le a lepel: egy francia folyóirat közölte a titkot: a gépben ember volt elrejtve. (L. részletesebben Tóth Béla: Mendemondák, Bp. 1896. 98—110 l.)
- 136 : 2—3 *Pozsony tele van katonákkal és fülemilékkel* — Mária Terézia tiszteletére összefogdosott és Pozsonyban szétereszített, majd ott megtelepült madárkákról MK A *Jókai Mór élete és kora* o. regényében is ír (Jk. 18. köt. 38. l.). — A gáláns udvarlás e példáját MK már korábban is megírta: a *Kisérlet Lublón* Pesti Hírlapbeli szövegében (Krk. 5. köt. 219. l.) és a *Szent Péter esernyőjében* is (Krk. 7. köt. 40. l. és Jegyzetek 248. l.).
- 137 : 2—31 az orvosok gúnyolása — MK és az orvosok kapcsolatáról l. Bisztray Gyula részletes fejtegetését a Krk. 12. köt. 214—216. l.
- „ 33 *self-made man* — (ang.) önjerejéből érvényesülő ember.
- 141 : 15 *arme Reisenderek* — (ném.) szegény vándorok.
- 142 : 2 — *En csak egyféleképpen öltök* — MK gyakran visszatérő orvos-gúnyoló formulája l. pl. *Aeskulap az Alföldön* c. rajzát, ahol az egyik novellahős megjegyzi az orvosról: »akinek az emberülésben van módja, nem szorul az időülésre« (Jk. 24. köt. 59. l.); *A rehabilitált városban*: »Bercsenyi mosolygott. Ő már alkalmasint pedzette, hogy a pallós és a felcser voltaképpen egy ugyanazon szakmában dolgoznak...« (Jk. 30. köt. 147. l.).
- 142 : 27 *riposztroz* — megfelele, visszavág.
- „ 34—
- 143 : 2 A sérv népi gyógyítási módjáról — L. *A vén gazember* (Krk. 17. köt.) VU-beli változatában a kötetkiadásokból kimaradt részt (Szövegváltozatok 211—213 l.).
- 151 : 26 *in Blumen* — (ném.) virágnyelven.
- 152 : 9 *bülbülmadár* — fülemile.
- 155 : 1 *hímenhár* — eljegyzési v. házassági hír.

- Lap Sor
- 156 : 2 *dangubáló* — vesztegelő.
- 161 : 24—25 *szubtilis* — finom, hajszálfinom.
- 164 : 18 *nota bene* — (lat.) megjegyzendő.
- 25 *Apafi Mihály* — erdélyi fejedelem (1632—1690), 1661-ben választották fejedelemmé.
- 27 *Bornemissza Anna* — Bornemissza Pál leánya, I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem felesége, higgadtságával és tapintatásával nagy hatást gyakorolt az ingatag jellemű fejedelemre (megh. 1688-ban).
- 165 : 1 *tableau vivant* — (fr.) élőkép.
- 169 : 14 *koncipiál* — fogalmaz, írásban foglal vmit.
- 173 : 20 *jaeton kocsi* — kétoldalt nyitott, a nap ellen védő, tetővel ellátott, könnyű hintó.
- 177 : 28 *rezsegnék* — mozog valahol, valami előtt. L. *Rubinyi Mózes* MK stílusa és nyelve 213. l. Mikszáth Sztótár.
- 180 : 6 *botos* — vastag posztóból, nemezéből készült bőrtalpú, más lábbelire felhúzható csizma.
- 181 : 38 *mider* — (ném.) derékfűző.
- 182 : 30 *Aeskulap apó* — Aeskulapius a görög mitológiában a gyógyítás istene. — MK gúnyosan alkalmazza az orvosokra (l. *A fekete kakas* Krk. 12. köt. 31 : 7.; *Akli Miklós* Krk. 16. köt. 10 : 12.).
- 185 : 10 *moral insanity* — (ang.) erkölcsi gátlások teljes hiányával cselekvő ember.
- 195 : 1 *Zách Klárának ama bizonyos esete óta* — A történelmi hagyományok szerint Zách Felicián 1330 áprilisában meg akarta ölni a királyi családot, Róbert Károlyt és feleségét Erzsébetet. Tettét megakadályozták (csak a királyné kezének négy ujját sikerült levágnia). Az országgyűlés ítélete szerint Zách Felicián egész családját megtorlasként lemészárolták. A XIV. század végén keletkező mondák szerint Zách Felicián merényletének oka, hogy a királynő leányát, Zách Klárát öccse szeretőjévé tette. Erről azonban a történelmi kutatás semmit sem tud. Zách Felicián erőszakos rablólovag volt, akit a király jószágvesztésre ítélt büntetésekként és Zách Felicián vak dühében ezért akarta kiirtani a királyi családot. (L. részletesebben Tóth Béla : Mende-mondák, Bp. 1896. 35—38. l.)
- 23 *chambre separée* — német eredetű, nem francia kifejezés (francia megfelelője : cabinet particulier) am. külön szoba.
- 198 : 32 *juventus ventus* — (lat.) fiatalság — bolondság.
- 33 *Boccaccio* — (1313—1375) olasz költő, a novellairodalom és az olasz próza megteremtője.
- 200 : 8 *in medias res* — a dolgok közepébe vágva (Horatius Ars poetica-ja 148. sorában írja Homérosszal kapcsolatban).
- 201 : 12 *hic sum* — (lat.) itt vagyok.
- 203 : 29 *matrikula* — (lat.) (polgári v. egyházi) nyilvántartási könyv, ahová a házasságokat bejegyzik, anyakönyv.

- Lap Sor
- 208 : 17 *Sorel Agnes* — VII. Károly francia király kedvese. (1409?—1450). A francia udvarba 1431 körül került.
- „ 19 *regresszál* — (lat.) kártalanít, kárpótlást keres.
- 210 : 16 *passzív rezisztencia* — (lat.) tétlen ellenállás.
- 211 : 21—22 *baziliskus kígyó* — a mesékben szereplő sárkánygyík, amelynek pillantása halálos.
- 22 *Argus szem* — nagyon éber, mindent észrevevő szem (olyan mint a görög mitológiában Argus nevű óriásé, akinek száz szeme volt).
- 212 : 27 *terno* — hármastalú a régi lottó játékban, telitalálat.
- 224 : 14 *egzekúció* — (lat.) végrehajtás.
- 225 : 20—21 *rikkított garmond* — nagy, szembeötölő betűtípus, címeke szedésénél használják.
- 228 : 5 *otkolor* — kölnivíz (eau de Cologne francia szó kiejtését tükröző forma).
- 232 : 34—36 *Hátha csak a patkót vertem fel fordítva a pegazusra* — a képes formát MK 1910. április 12-én a pesti ág. h. ev. egyháznak tiszteletére rendezett ünnepségen elmondott beszédében is használta (l. A Mikszáth-jubileum története. Jk. 32. köt. 23. l.).

Irodalom

I.

A regény fogadtatása

Az egykorú napilapok rövid, névtelen, udvariaskodó, inkább üzleti reklámot jelentő híroikkokban számoltak be a regény megjelenéséről. Komolyabb, az irodalmi élet lüktetését jelentő kritikai fogadtatás a későbbiekben sem bontakozott ki a regény körül. Ez a kritikai »némaság« nem újkeletű, már az Új Zrínyiász megjelenésétől egyre inkább szembeötöl. (L. erre vonatkozólag a Krk megfelelő kötetének egyes művek korabeli fogadtatására vonatkozó megjegyzéseit.) MK érezte a műveit körülfogó kritikai légüres teret és a *Jókai Mór élete és kora* című regényében az öregedő Jókairól szólva — de saját sérelmének is hangot adva — kesernyésen megjegyzi: »Hovatovább már tudomást se vesznek a lapok a könyvekről. Legfeljebb pajtáskodásból, viszonzás reményében csempésznek be néhány sort a lapoknál alkalmazott fiatal írók egymás könyvéről. De Jókainak már nincsenek lapjai, a Jókai munkatársai nem viszonozhatják immár a fiatal írók dítirambusait, tehát a Jókai-könyvekről sincs többé ismertetés a lapokban...« (Jk. 19. köt. 186. l.)

A napilapok hasábjain végighullámszó ún. könyvmatos alapján készült ismertető-tájékoztató szövege a következő:

»A Noszty fiú esete Tóth Marival. A magyar irodalom karácsonyfája gyönyörűnek ígérkezik ; első termése ugyanis nemcsak a megjelenés sorrendjében, de rangban és méltóságban is első. Mikszáth Kálmán minden munkája a nagy irodalom termékei közül való ugyan, de új regénye : A Noszty fiú esete Tóth Marival már koncepciójánál, terjedelménél fogva is monumentális irodalmi alkotás. Három kötetből áll ez az igazán klasszikusan modern regény, mely a fantáziának, az elmélyedésnek, az emberekről való tudásnak eposzi magaslatán álló remeklése ; mely a Mikszáth mindent megértő aranyos humorának derűjével világít bele a mi magyar társadalmunknak lelkebe, hétköznapjaink életébe. Igazi Mikszáth regény ez ; modern, mert a mának szól s klasszikus, mert mint minden nagyszerű művészeti alkotás minden korok számára maradandó értékű. Érdekes, szórakoztató, helyenként izgalmas, de mindenütt egyformán gyönyörködtető tartalmáról referálni meddő fáradság volna ; nem amint, de ahogyan Mikszáth elmeséli a maga történeteit, az a bűbájosan megvesztegető művészet, mely ezt az egy nagy írónak értékéhez mért arányban népszerűsítette a külföldön is. Elég annyit tudnunk az új regényről, hogy a felvidéki magyar urak, s a dunántúli dzsentri életét tükrözi, olyan világot tehát, mely Mikszáthnak eleme és legsajátabb területe, s melyből senki sem adott annyit halhatatlan alakot a magyar literatúrának, mint éppen ő. Ára a három kötetnek fűzve 12 korona, díszkötésben 18 korona.«

Ezt a sztereotip ismertetés-szöveget a következő lapok közölték teljes egészében :

Az Újság, 1908. november 12. 271. sz. 14. 1.

Magyar Szó, 1908. november 17. 268. sz. 2. 1.

Magyar Nemzet, 1908. november 28. 282. sz. 6. 1.

A *Pesti Napló* (1908. november 9. 268. sz. 18. 1.) az ismertetés szövegét igen megrövidítve közli. Az *Alkotmány* (1908. november 21. 279. sz. 9. 1.) ugyancsak rövidített a közlemény szövegén, de hozzáfűzte a lap katolikus szempontjait és irodalompolitikai állásfoglalását. A közlemény szövege a következő

»Mikszáth új könyve. Azzal az új magyar irodalommal szemben, mely nyugat felé szálló nosztalgikus sóhajokban sirja el a maga vérszegény, ideges novelláit, felfrissülést, gyönyörűséget és igaz magyaros élvezetet nyújt Mikszáth Kálmánnak legújabb könyve, A Noszty fiú esete Tóth Marival. Három kötetből áll s ha itt-ott kiélezett protestantizmusát leszállítjuk, klasszikusan magyar regény, a fantáziának, az elmélyedésnek, az emberekről való tudásnak gyönyörű írói élménye. A felvidéki magyar urak és a dunántúli dzsentri életét tükrözi s mindent megértő kedves humor derűjével világít be társadalmunk lelkebe. Érdekes, szórakoztató, helyenként izgalmas és főként művészi alkotás.«

A regényről az első részletesebb — bár névtelen — ismertetést a *Vasárnapi Újság* 1908. november 15. száma (46. sz. 933. 1.) közölte. Az ismertetés teljes szövege a következő.

»A Noszty fiú esete Tóth Marival. Mikszáth Kálmán regénye, melyre mint lapunknak az utóbbi években legnagyobb sikerű közleményére még szeretettel emlékeozünk vissza valamennyien, most megjelent könyvalakban is három kötetben. Annak idején, mikor ez a regény lapunkban folyt, országszerte beszéd tárgyá volt egy-egy fejleménye s a körül a kérdés körül, megkapja-e feleségül a Noszty fiú a csinos és gazdag Tóth Marit, számtalan találgatás, vita és fogadás volt. Az ilyen hatás a mi közönségünknel a legtrikább dolgok egyike, jele annak, hogy mennyire a szíve közepében van Mikszáth Kálmán olvasói nagy táborának. Nem is tud úgy senki a művelt magyar ember lelke szerint szólni, mint ő. Csodálatosan közvetlen hangja, amely oly közel áll az élőszóhoz, mint talán egyetlen más íróé sem, belopja magát a lélekbe, természetes, nagyképűség nélküli és mégis fölényes bölcsességére nyugodtan bizhatjuk magunkat, szatírája kitarja az emberi gyöngeségeket, de nem hagy maga után semmi keserű ízt, humora egy minden emberi dologgal közösséget tartó nagy szív nemes tükröződése. Csupa harmonia minden, csupa szín és melegség, soha nem nyugtalanít és soha nem hagy kielégítetlenül. Ilyen harmonikus író nincs több ma egész Európában; a mai keserű, kegyetlenkedő, tengelye-vesztett irodalomban Mikszáth a vigasztalás szigete. De azért minden harmóniája és látszólagos egyszerűsége mellett megvannak a maga mélységei is; szinte magától ömlő, színesen hullámzó elbeszélésében benne van a magyar élet kritikája, nem a zordon moralista, hanem a mindent megértő s ezért semmin fel nem háborodó bölcs kritikája, emberei élő lények, látjuk, amint kialakulnak a maguk társadalmi helyzetének közepére, pillantásokat kapunk az emberi lélek mélységeibe, ahol a legrejtettebb, legbonyolultabb és legnehezebben megközelíthető érzések tanyáznak. Mikszáth nem akkor viszi az olvasói elé embereit, amikor forrnak, vívódnak, önmagukat keresik, hanem amikor készek, kialakultak, — nem erjedő mustot tölt poharunkba, hanem kiforrt, tiszta bort. Ezért nagyon egyszerűknek, szinte átlátszóknak tünnek fel, ha az ember csak felületesen nézi őket, mélységeik csak közelebbi szemléletre válnak láthatókká. A Noszty fiú például egyszerű legény, amilyen ezer is akad Magyarországon vármegyei és egyéb hivatalokban, hámladozó falú kúriákban: kedves, szorotetreméltó, léha, vidám, tudatlan, de nem ostoba, raffinált, de nem gonosz, — de ha összevetjük árnyképével, az apjával, akiben megvannak a kortól megridegítve a fiú rossz tulajdonságai, visszajukra fordítva a jók, megdöbbenve vesszük észre, hogy az élet mivé alakítja az embert. Az öreg Noszty bizonyosan olyan volt fiatalkorában, mint most a fia s a fiú egykor olyan lesz, mint az apja. S a kettőben benne van a magyar dzsentri egy típusának képe, összesűrítve a magyar arcnak egy jellemző vonása, amely sok olyan dolgot megértet, amit eddig nem tudtunk magunknak megmagyarázni. Egy másik kép: a megdagadott iparos helyzete a dzsentri-társadalommal szemben, — harmadik kép: a megyei élet a maga kicsinyességével, nagyozolásával, hosszú szónoklataival, rövid cselekvéseivel, félig középkori, félig modern szellemével. Keresztmetszetben a vidéki magyar élet

képe ez, egy nagy jellemző tollával megrajzolva. Vannak a regénynek lapjai, amelyeknél szebbeket még nem írt magyar prózaíró, amelyek a költészet legmagasabb régióiba visznek fel. Mindenki, aki a Noszty fiút elolvasta, érezni fogja, hogy lényre meggzagodott, lelke megtermékenyedett egy nagy elbeszélő művéssel való érintkezésében.»

A Pesti Hírlap A hírlapíró-riport felé címmel 1908. november 22. számában (280. sz. 37. l.) közölte névtelen ismertetését *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényről, pontosabban a regényhez osztozt *Utóhanggal* kapcsolatos észrevételeit. A cikk szövege a következő :

»A közönségnek, akarata ellenére is volt alkalma tudomásul venni, hogy az írók világában forrongás van; volt alkalmuk pedig ezt tudomásul venni több jelenségből. Az egyik nap németnyelvű vezetőikk jelenik meg — és pedig fölötte tekintélyes lapban —, amely korholó szavakkal emlékezik meg a ma irodalmáról, hogy azután magyar napilapban, és folyóiratban, pro és kontra, élesen, továbbfűzzék a német lap fölvetette gondolatsort. Majd jönnek hírek, oikkék, száma egész légiók, amely új irodalmi társaság kialakulását kürtöli, tárgyalja, oly nevekkel kapcsolatosan, amelyeknek viselői a ma irodalmának országosan elismert képviselői.

Ezen, a nevek elhagyása miatt kissé balladai homályosságú prefacio után pedig hadd tegyünk egy vallomást: — e forrongások bugyborékolásai a felszínre vetik napról napra úgyszólván minden ma élő író nevét, — a legnagyobbtól a legkisebbig — csak egyet nem, akinek a révén éppen a napokban egy háromkötetes regénnyel lett gazdagabb a magyar irodalom. Nyilván annak bizonyosságként, hogy a magyar irodalomra nézve azok a legkamatozóbb forrongások, amelyek az író dolgozószobájában túl nem csapnak.

Már csak e oikkely alcíme révén is, ugyebár természetesen, hogy Mikszáth Kálmánról van szó.

Míg egyrésztől nem a kiironizálás kedvéért állítottuk az ő három kötetes regényét a most észlelhető irodalmi forrongásokkal szembe, mert hiszen több okunk van ezekből hasznos eredményt várni; addig viszont Mikszáth Kálmánról se akartuk azt állítani, mintha teljesen idegenül, érzéketlenül állana a modern irodalmi mozgalmakkal szemben, mint aki a maga dolgozószobájában belül szabta törvényeket dogmának tekinti. Éppen nem, és erről ő maga, Mikszáth Kálmán adja legeklatásabb bizonyítékát e regénye harmadik kötetének végén, ahol ugyanis egy *Utóhang* című fejezetben a regény műfajának fejlődéséről disszertál. Valahol azt írta Mikszáth, hogy ő Maculay stílusán nevelkedett íróvá. E vallomásának igazát érezzük e cikkely minden során, amely egy Maculay-esszé pompás töredékének tetszik. E cikkelyében Mikszáth, miután néhány markáns szóval végigfut az elbeszélés fejlődésének során, rendkívül érdekes konkluzióként arra lyukad ki, hogy az elbeszélő irodalom még mindig megy előre. Megy, de hova? Én úgy gondolom, hogy a hírlapírói riport felé. Itt fogja valahol megtalálni a tökélyt. De persze éppúgy nemesítse meg a riportot ezután, mint

ahogy megnemesítette azelőtt a mesét. Nincs az a beceses írói tulajdonság, mely ne érvényesülhetne ebben a rájában is, mondja szószerint Mikszáth, azután meg is indokolja ezt a vélekedését, előbb a logika fogyvereivel, majd azzal az érdekes vallomással, hogy ez a most megjelent három kötetes regénye „a hírlapírói riport felé” haladó elbeszélő műfaj egyik példája; „kísérlet” — mondja Mikszáth. Szerinte ez a három kötetes regény egy „kicsikart házasság” riportja.

Hogy is mondja fentebb Mikszáth? „Nincs az a beceses írói tulajdonság, mely ne érvényesülhetne ebben a rájában is.” Valóban így van. A forma dat esse rei az irodalmi műfajok dolgában a legtöbbször csak balul alkalmazható; a tokaji éppen nem vesz értékeből, ha bármilyen alakú serlegben is nyújtják feléd. Nincs mit tehát félnie a közönségnek attól, hogy az elbeszélő műfaj a hírlapírói riport felé megy, amely elvégre is csak forma, föltéve, ha tartalmaz oly frók adnak néki, mint Mikszáth. Bátran valljuk, nincs a világon esztéta, aki egy új igazságot úgy el tudna fogadtatni, mint Mikszáth; mert ugyan melyik esztéta tudná egy-egy elnéletét oly remek regénnyel illusztrálni is, mint éppen ő, Mikszáth. Igazán senki. Ennek köszönheti, hogy imé többet foglalkoztunk az esztéta Mikszáthtal, mint az elbeszélővel; de hát nekünk teljesen és megtelepően új volt éme minőségében; amíg egy-egy Mikszáth regénytől elég annyit írni: Mikszáth Kálmán írta.«

A *Neues Pester Journal F. R.-a.* szignós szerzője [Rajna Ferenc] az újság 1908. december 3. számában *Ungarische Literatur* címen áttekintést ad a magyar könyvtermésről és e beszámoló keretében ír *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényről is. Ismertetésének MK regényére vonatkozó részlete a következő: »Ein dreibändiger Roman, und jeder einzelne der Bände vollwichtig, da sist das neueste Werk unseres grossen Romanciers. Den Lesern unseres Blattes dieses Werk anzupreisen ist wohl eigentlich überflüssig, de es ja unter dem Titel *Die Tochter des Nabob* hier sozusagen das Licht der Welt erblickt hat. Denn wir waren die Ersten, die den allerneusten Mikszáth'schen Roman, noch vor seinem Erscheinen in Buchform, veröffentlicht haben. Trotz alledem, oder vielleicht eben deswegen können wir auch an dem Buchroman nicht schweigsam vorübergehen. Ist doch ein Mikszáth'sches Werk, wenn man es schon gelesen hat, nicht eine abgetane Sache, sondern vielmehr ein lieber alter Freund, den man immer wieder gerne aufsucht. Und auch bei diesem Buche mit dem ganz merkwürdigen Titel ergeht es dem Leser so. Und wie bei Allem, was Mikszáth erzählt, ist auch hier das Bedeutsame nicht das Was, sondern das Wie. Was in jenen Gentrykreisen in Oberungarn und jenseits der Donau, in die wir hineingeführt werden, vorgeht, ist so alltäglich, so gewöhnlich, dass es sich nicht der Mühe verlohnen würde, es aufzuzeichnen, wenn nicht ein solcher Menschendichter es täte, wie eben Mikszáth. Er aber versteht es auch den Unscheinlichsten der Menschen so hinzustellen, dass wir ganz gefangen genommen sind. Es ist keine Uebertreibung: Mikszáth schafft Menschen, verleiht ihnen Blut und Fleisch, flösst ihnen Leben ein. Damit gehört

er in die Reihe der ganz Grossen, der Balzac, Zola, Dickens, Jókai, Gottfried Keller, die ebenfalls Menschenschaffer waren. Und noch Eines bringt Mikszáth jedem seiner Leser so nahe, so ganz nahe. Sein ganz eigenartiger Humor. Das ist kein Witzeln, das nur als Generalbrühe über die Geschehnisse geschüttet wird, das ist aber auch nicht jenes stechende Lächeln, das sich verwundend in der Menschen Herz bohrt. Mikszáth's Humor ist das warmleuchtende Lachen eines grossen Herzens, das der Menschen Schwächen sieht, ob derselben aber nicht grollt und ob der Sünden sie nicht straft, sondern ihnen lächelnd verzeiht. Es ist zu hoffen, ja es kann gar nicht anders sein, dass der neueste Mikszáth in kürzester Zeit ebenso viele Freunde haben wird wie alle übrigen Mikszáth-Bücher . . .»

Az *Élet* című folyóirat 1909. január 17. 2. számában (103—104 l.) A. J. betűjeles kritikus [Andor József] foglalkozott részlete-sebben MK regényével. Támadó kritikájának teljes szövege a követ-kező :

Mikszáth is érzi a forrongást az irodalmi idő méhében. Utóhangja mintegy félhivatalos bejelentése a mese csödjének, a legújabb regénye pedig olyan kísérletezésféle az új csapáson. Egyes napilapok igen felkapták az Utóhangban szélnek eresztett kifejezését : Riport regény, és fantasztikum kombinációkat fűztek hozzá. Holott a gondolat sem eredeti, sem szokatlan. Riport regény a legvirágzóbb korszakában is akad elég, újsághírek hosszúlére eresztése, problematikus befejezés, melyben a hős sorsa csak félig-meddig dől el. Hiába bizonyítgat Mikszáth is a maga igazsága mellett, természetének alapvonása, a két-kezés, még e rövid elmefuttatás végén is kitör belőle és bár hősei sorsáról bizonytalanságban hagy, megígéri, hogy következő könyvében tovább folytatja Bontó megyei ismerőseink életét.

Szóval riport regényt akart adni, de az írói ösztön éppoly kielégítetlen maradt nála, mint az olvasói ösztön bennünk. Semmi-féle szellemes aperszű nem képes lerontani ezeknek sem erejét, sem hatását. A kielégítetlenség sohasem végcélja az írónak és lelki vágya az olvasónak. Ha én, az író, alkotok és életet öntve alkotásaimba, eleven egyéniségek küzdelmeit teszem magamévá, e küzdelem végét éppúgy várom és sürgetem, mint én, az olvasó, ki beleélem magamat az íralkotta világba. A befejezetlenség a riportban nem bánt. A riport áldozatait vagy hőseit nem ismerem, sorsuk addig a percig érdekel, ameddig a riport az íróat érdekli, de művészi alkotásban ezt nem tűröm. A művészi alkotás egész akkor is, ha vázlat. Ha nem egész, az nem a mese, hanem a művészi készség rovására van. Félig épült házban, félig kész szoborban vagy festményben félig gyönyörködöm, de várom befejezését s gyönyörűségem teljessége ettől függ. S a művés-zeti élvezet törvényei nem mások a képzőművészetben és irodalom-ban. Ezt érzi Mikszáth, ezért ígéri nagy, de befejezetlen regényének folytatását s ezért várjuk mi, olvasók tőle ugyanazt.

Maga a regény, mint Mikszáth legtöbb alkotása, zsánerképek mozaikszerű összeillesztése. Meséje nincs, mert egy erőszakolt házasa-gi kísérletnek vagy fondorlatnak három vaskos kötetben át való raffinált mesterfogásait nem nevezhetjük regénynek a szó irodalom-

történeti értelmében. De próbálja meg ezt bárki más Mikszáthon kívül es csödbe jut. Íme, e regény a biztosítéka, hogy a mese-nélküliség nem jelenti a regény csődjét. Mivel hogy itt nincs ugyan egyetlen, bonyodalmaival érdekesítő mese, hanem a mesék halmaza. Szám-talan mese, mintha valami régi, jó kedélyes társaságban valaki elmondana egy rövidke pletykát, jóízűen, csipkelődve, nem kis adag maliciával, a többiek a maguk kis meseivel, híreivel, hallomásaival színeznék, tódítanánk, szélesítenék, aláfestenek, hogy akár egész regelig együtt mulathatnak rajta. Ilyen fajta a Mikszáth mesemondó képessége is. Közvetelenségében szinte páratlan. Egyik mese a másikat, harmadikat, tizediket juttatja eszébe, egy-egy alak tízet-húszat von maga után s egyszerre csak ott találjuk magunkat a nagy, vidám és léha társaságban és mint érdeklődő idegenek gyönyörködve hallgatunk, nézünk és várunk.

Sajnos, hogy e társaság rajza cinikusan riktó. Senki sem írt annyit a magyar középosztályról, mint Mikszáth, valahogyan úgy sejttem, szereti őket a lelke mélyén és lehet, hogy ezért bánik velük oly brutálisan. Az egész regényben egyetlen tisztességes férfiember van, a Tóth Mari apja, az is Amerikában edzette a karakterét, a többiek a dzsentrik, a megye urai romlottak, léhák, lelkiismeretlenek és főként és elsősorban frivolak és érzékiek. Nemcsak magánéletük ilyen, hanem a hivatalos is. Szédületes erkölcsi piszok az, amiben e társaság gázol. Csak a leányoknak kegyelmez, ezeknek azonban jellemzése gyengébb, egyéniségük nincs, afféle Vas Gerebenschérú ábrándozó galambok, vér és hús és igaz élet nélkül, de még így sem kímélik őket a frivol, lovagiatlan tisztességtelen megjegyzések. A szerelmi jelenetek rajza sohasem tiszta, hogy is mondjam, olyan öregesen érzékies kedvtelésféle rontjale a poézist. E két feltűnő vonás elkedvetleníti a kritikust. Tudja, hogy Mikszáth műveit idegen nyelvre is lefordítják, ez haszon a magyar irodalom hírére, de a külföld e regényben alig fog mást látni, mint a magyar nemzet ellenségeinek igazát. A magyar társadalom torzképét, erőszakos, dölyfös politikuskokat, korlátolt, műveletlen, fenékig romlott középosztályt, lelkiismeretlen közigazgatást. Mindazt szóval, amivel sok ellenségünk oly kitarással vádol s amit a legmagyarabb magyar író cinikus magasról-látással igazol. E könyv ami nyeresége irodalmunknak olyan kára lehet nemzetünknek. S nem tudom a mi különleges szomorú viszonyaink közt melyik hatása maradandóbb és súlyosabb.»

Az Élet kritikusanak támadásaival szemben a *Budapesti Hírlap* *Alja* áljegyű kritikusa [Alexander Bernát] az újság 1909. január 30. számában (25. sz. 2—4 l.) részletes méltatást írt MK regényéről. Kritikájának teljes szövege a következő :

»Művészi pályája delelőjén van most Mikszáth, nem tegnap óta es nem rövid időre. Biztosan és nyugodtan megy a maga útján, mint aki tehetségével szabadon és biztosan rendelkezik. Most már nem lep meg bennünket, mint annak előtte, mikor olyan volt, mint a tavasz, szeszélyesen fordul és folyton újszerű alkotásokkal meglepő. Kárpótlásul most föltétlen bizalmat kelt az olvasóban és állandó

gyönyörűséget szerez neki. Mégis meg is lep, csak másképpen, mint annakelőtte, hangjának változatosságával és bányájának kimeríthetlenségével. Ő a magyar irodalom legnagyobb megfigyelője. Annyi embert és emberi dolgot látott meg, mint előtte senki. Jókai fantáziája bizonyára termékenyebb, színesebb és könnyedebb volt mint Mikszáthé, mesélő kedve sokkal hevesebb és mesélő ereje naivabb és bájosabb. Viszont szeme nem mérkőzhetik Mikszáthéval, mely a legélesebb, a legfürgébb, a leghívebb az összes eddig kinyílt magyar szemek közt. Természetes és mégis csodálatraméltó az az összhang, mely a korszak és az író közt van. Jókai a magyar idealizmus, a nagy tervezgetés, a ragyogó kilátások, az eszmetermelés korszakának fia; ebbe a korszakba illeszkedik be fantasztikus látása, nagy lendületű rajza, bizalma, hite, optimizmusa, ideálijmusa. Mikszáth ő utána jő, a pozitív munka korszakában, melyben a terveknek egy kis töredéke jut kivitelre, száz regénynek virága terméketlenül ellull, míg egy gyümölcsöt hoz, az embereket a munka közben látjuk és inkább megütközünk gyarlóságaikon, mint bámuljuk kiválóságukat, folyton látjuk dolgaik hiányait, félszégeit és hozzászokunk a közellátáshoz. Ennek a kornak írója, tolmácsa, krónikása, megfigyelője Mikszáth. Az ő harminchat kötete oly monumentuma ennek a korszaknak, minőhöz fogható a mi irodalmunkban nincsen több, más nemzeteknél is nagy ritkaság. Gyönyörűséggel olvassuk, a magunk lelkét találjuk meg benne. A nagy író a kor tolmácsa; a kor tolmácsa csak a nagy író lehet.

Mikszáth megfigyelő erejének néhány nevezetes sajátossága van, mely megkülönbözteti másokétól. Az első az, hogy kiváló mértékben szintetikus. Ezen fordul meg alkotó képessége. Mikszáth mindent meglát, tehát részletezően, analitikusan lát, azonban a részletek mind eleven egységbe vannak foglalva. Mikszáth egyéneket lát, nem egyéni vonásokat. Ha anekdotát mond el, akkor is az anekdota mögött az egész embernek legalább sziluettjét pillantjuk meg. Ebben a tekintetben hasonlít Maupassanthoz, akinek ellenlábasa Bourget. Maupassant szeme olyan, mint egy mikroszkóp. A mikroszkóp is érdekes, de élet nincs benne. Bourgetnál az alkotó erő fogyatkozásait ez a fürkésző, analitikus szem akarja pótolni. Lélektani problémákkal vívódik, melyek hasonlítanak a sakkproblémákhoz; tegyük föl, hogy ezek a figurák a sakktáblán, akkor fehér három húzásban győz. Igazi párti nincsen a sakkeladat mögött. Mikszáth nem szereti az effajta analízist. Mondják, hogy nem mély. Lehet. De igazságosabb azt mondani, hogy mint telivér művész irtózik a viviszekciótól. Embereket állít talpra, kikbe az élet lehelletét tudja fújni. Igaz, hogy többnyire mindennapi, hibás, fogyatékos embereket, de embereket. Ez művei varázsának egyik forrása. Új regényében van egy alak, Kopereczky báró, ki a szintézisben végződő megfigyelésnek remek alkotása. Azt mondjuk magunkban, lehetetlen, hogy az író ne ismerje légyen. A végén mi olvasók úgy ismerjük, hogy jaj volna Mikszáthnak, ha másnak akarná feltüntetni, tessen a mese kedvőért, mint amilyen. De a Noszty fiút éppúgy ismeri és annyi más! Az egész regény csak úgy szikrázik az élettől. Úgy tolonganak előttünk az

alakok a regényben, hogy néha megfelelkezünk a regényről. Ő maga is, ha egy alakba belekap, olyan mint a vadász, nem ereszi el, ha el is kell válnia a társaságtól, ha el is késik. Inkább feláldozza tudniillik a regény ökonómiáját, de az alakot formálja művészi kézzel, míg az élet látszatát nem ölti. Akkor azután fölriad, leteszi az alakot és folytatja a mesét. Ha választanom kell, százszor jobban szeretem az élő alakot, mint a leggazdaságosabb és legszimmetrikusabb megkomponált elbeszélést.

Legfeltűnőbben jellemzi azonban Mikszáth megfigyelését erős szatirikus hajlama. Ne higgyük, hogy ez vele jár a megfigyeléssel; csak annyi igaz, hogy a nagy embermegfigyelők hajlanak a szatírához. Az angol nagy írók is nagy emberismerők és emberalkotók és sokan szatirikusok; de Shakespeare nem az, vagy nevet az emberekre vagy haragszik rájuk, ritkán csúfolja őket. Fielding és Thackeray keserűek, Sterne és Dickens érzelmesek, inkább sírnak vagy nevetnek, néha sirva nevetnek. Minden azon fordul meg, milyen lélekkel nézzük a dolgokat. Van, aki odajutott, hogy az emberi gonoszságok és félszepségek nem fájnak neki. Megítélni megítéli őket de érzelmi visszhang nélkül. Némelyik ember természettől ilyen, más eljut ehhez az állásponthoz; érzékenysége elkopik, vagy természettudóssá lesz, aki minden új speciosnak örül, mert más; ilyen volt Maupassant, ilyené lett Flaubert. Bródy Sándor gazdag talentumában erős megfigyelés van, inkább analitikus, de oly intenzív, hogy művésziessé válik. Herceg Ferenc igen objektív, de emberics részvét áthangzik keserű hangulatán is. Mikszáth szereti a különöket, mint az angol nagy humoristák, de szatirikus hajlama mind erősebbé vált; nem igen nevet az emberekre, inkább csúfolja őket. Néha igen kegyetlen, néha oly közömbös, mint a természettudós, ki gombostűre szúrja a bogurat, de a fenséges, emberszerető humor fénye is megcsillan irásán. Egészben véve azonban a puha hangulat ritkán hatalmasodik el rajta; keserűségét csak bizonyos kedvesség (bonhómia) mérsékli, aminőt az igen erős, ép emberek a gyöngék és félszerek iránt éreznek. Művészi érzése nem engedi meg, hogy a tendencia, a szatíra túlerőssé nőjön benne. Elképzelem magamnak, hogy midőn valamely karikatúrát akar rajzolni, munka közben a rajz igazsága mint győzedelmeskedik. Elfelejt csapot, papot és csinálja a maga emberét, amint tudnia adatott. Midőn a kész alak előtte áll, kissé maliciózusan pislant a megmaradt karikatúrás vonások láttára, azután hálásan mosolyogva nézi: Derék legény vagy mégis, ámbátor komisz vagy; alkalmat adtál, hogy művészi munkát végezzek.

Nem szólok ezúttal előadása bájáról, ötletességéről, hasonlatai plaszticitásáról és arról a kedves modoráról, hogy megkettőzvéen magát egyrészt objektív elbeszélő, másrészt mintegy félbeszakítva magát mindenféle elmés megjegyzésekkel kíséri magát. Nagyon okos, nagyon elmés ember, aki megfigyelései folyamán óriási anyagot gyűjtött, de előadásában és emberrajzban elsősorban és minden ízében művészember, úgyhogy semmiféle elemzés ki nem merítheti alkotó erejét ak titkát. Ez békítheti ki vele a legelfogultabb kritikust is, ha igazán szereti az írás művészetét, mert a legnagyobbjaink mellé

állíthatjuk Mikszáthot, ami művészi komolyságát illeti. A tollat vallási áhitattal tiszteletben tartja, a művészetet minden fölé helyezi, nem játszik vele, nem alacsonyítja le, nem bánik könnyelműen vele, hisz benne, áldoz oltárán, hú papjának érzi magát. Igaz, hogy könnyű neki, mert ha akarna, se lehetne más, mint művész, de ebben a mai anarkikus irodalomban jólesik ennek az ép embernek az épségén épülni. Nagyon szubjektív tud lenni; de soha sem leptem meg írásaiiban, mint olyat, ki pözol, ki másnak akar látszani, mint amilyen, ki a maga egyéni énjét helyezné előtérbe. Igaz, hogy ez is könnyű neki, mert miért akarjon Mikszáth másnak látszani, mint amilyen? A komédiás játssza a királyt, de miért játszaná a király a komédiást? Isten nagyon megáldotta, de benne megáldott bennünket is. Ezt egyébiránt mind igen jól tudjuk, senkinek sem mondunk újságot vele, de vannak közismert dolgok, melyeket némelykor el kell mondani.

Az új regény megjelenése (A Noszty fiú esete Tóth Marival, 3 kötetben, Budapest, Franklin) szolgáltatva rá a külső alkalmat. De ezzel megkönnyítettük magunknak az új regény bejelentésének munkáját. Furfangosan és okosan kigondolt történet ez, grandiózus korrajzi háttérrel és eleven, művészileg megalkotott személyekkel. Az elbeszélés hangja szelidült szatíra, melyet néha maliciózus kacagás, máskor a megindultság finom hangja vált föl. Hőse, vagy jobban mondva, egyik hőse, ha ugyan egyáltalán hős, Noszty Feri, a nagy-hírű, befolyásos Noszty képviselő fia, aki adósságból él, csakúgy, mint édesapja és a dzsentri elzüllött részének tipikus képviselője. Haragudjunk-e Noszty Ferire? Gonosz-e Noszty Feri? Bőlcsebb mérséklettel, belsőbb igazsággal Mikszáth nem alkotott alakot. Noszty Feri az, mincképpen kellett, Mikszáth inkább sajnálja, mint gyűlöli, de végez vele, nyugodtan, de kérlelhetetlenül. Noszty Ferinek el kell tűnnie életünkéből, illetőleg kivétellel kell válnia, a perriférián kell tengődnie, nem előtérben állania. Nem akarom elmondani a regény meséjét, ez borzasztó igazságtalanság volna, melyet a regényen elkövetnénk, mintha a hűmzéről fogalmat akarnánk adni, előmutatván a vázsnat, melyet ki fognak hímezni. Elég legyen annyi, hogy Noszty Feri be akarja hálózni Tóth Marit, a milliomos leányt, aki minden kéréjét, főleg ha szegény, azzal kénytelen gyanúsítani, hogy csak pénzt akarja elvenni. Noszty Feri el tudja hitetni Marival, hogy megszerette, mielőtt tudta volna, hogy kicsoda és ezzel fontos pozíciót foglalt el az ostromban. Hogy Noszty Feri egész rokonsága minő részt vesz az intrika szövésében, ezt el kell olvasni. Egyébiránt mindez csak alkalom Noszty Feri és egész körének vonzó rajzára, melyben a fásult regényolvasó is igaz élvezetet fog találni. A dolog nem sikerült. Tóth Mari apja Amerikából visszatért józaneszű magyar ember (úgy látszik, hihetőbb, hogy az Amerikából visszatért magyar ember józaneszű,) nem szereti a Noszty Feriket, utánajár a fiú múltjának, melyben egy kis váltóhamisítás is szerepel és megtagadja beleegyezését. Ekkor Noszty Feri, kit a lány szeret, új fortélyt eszel ki. Kompromittálja a lányt és ezzel kényszeríti az apát, hogy beleegyezését adja. Közben azonban az apa az alapfortélyt is felfedezi és lerontja

leánya lelkében azt a hitet, hogy Noszty őt ismeretlenül szerette meg. Ezzel egy briliáns végjelenetet készít magának elő a szerző. Kitűzik az esküvő napját, megjelenik Noszty Feri egész rokonsága, de az utolsó pillanatban Tóth és felesége és leánya otthagyják az egész társaságot és elmennek. Tóth Mari ninosen kompromittálva és Noszty Feri ki van végezve. Azt mondják, hogy Mikszáth nem idealista. De micsoda ideális hit kell ahhoz, elképzelni Tóthékat, kik ilyenre képesek! Mindogy, akár idealizmus, akár realizmus, ez a könyv nagyszerű regény és bátor tett. Olvassátok és gyönyörködjétek benne és esetleg megtörténik, hogy közben az előítéletek lebámlanak lelke-tekről, vagy legalább meglazulnak. Hiszen vagyunk már egynéhányan, kik az új Magyarországot érzik lelkükben, látják a jövőben, sőt találkoznak vele az utcán, faluhelyen, gyárakban, dolgozószobákban. Hogy a művész ezekhez pártolt nyugodt férfias energiával, azért köszönetet mondunk az embernek.

És te Koperoczy, te főispánja a főispánoknak, rólad ne essék szó? Mondják, hogy te már csak emlék vagy, kihaltál. Jó. De a Mikszáth galeriájában te vagy egyike a legpompassabb képeknek. Téged a regény olvasóira bízlak. Mit mondanék rólad, ami nem kisebbítené képedet? Zarándokoljatok hozzá és eszmélkedve viduljatok.

A regényről kissé megkésve *Csáth Geza* írt hosszabb ismertetést a *Huszádik Században* (1910. április 4. sz. 412—420. l.) *Mikszáthról és új regényéről* címen. Ismertetését — némi kihagyásokkal — teljes egészében közöljük.

»Mikszáth Kálmán, akit a ma élő magyar írók között a legnagyobbnak nevezünk, a múlt év őszén három kötetben kiadta új regényét: *A Noszty fiú esetét a Tóth Marival*.

Mikor valaki már olyan sokra vitte mint Mikszáth, le kell mondania arról, hogy valami nagy szenzációt csináljon az új írásaival, mert hiszen *természetes*, hogy aki csak teheti, elolvassa a könyvét (még a kritikások is) és azután fölhangzik az egyetemes dicséret: Ejnye be pompás, kedves. Micsoda csodálatos meseszöveg. Ó, ez az aranyos humor!

És eltárgyalják a könyvet a fővárosi irodalmi szalonokban éppúgy és majdnem éppolyan dicsérettel, mint vidéki kaszinók dohányzóiban és falusi házak verandáin. Mindenki megszokta már, hogy Mikszáth első minőségűt szállít és punctum. Igazágtalanság! Mikszáth olyan friss, még mindig annyira fejlődő, teremtő erejének annyira teljes birtokában levő művész, hogy joggal számot tarthat rá, hogy bőven foglalkozzanak vele nemcsak általános dicséretetek keretében, hanem művészetének komoly vizsgálásával. Annál is inkább időszerű ez, mert az új regény pikáns alkalmat ad holmi hosszabb elmélkedésre. A harmadik kötet végén ti. az Utóhangban — az író után — megszólal az esztétikus Mikszáth is és nyilatkozik a regényírás jövőjéről. Hallgassuk meg, mit mond!

Azt mondja Mikszáth, hogy „a nagy mesemondók eltűntek és vissza se fognak térni többé”. . . Az írók ezentúl a hétköznapi életből

fognak meríteni. Lejárt az az idő, amikor a poézist sablonok szerint csinálták és a regények, elbeszélések, drámák megépítése a konvenció tervezrajzaihoz ragaszkodott. Mikszáth a közönséget okolja a konvencióért, a közönséget, amely „még fiatal s nem bánja, ha az történi a darabban, amit ő óhajt, hogy történjék”. Az irodalomnak jobban és jobban közelítenie kell az élthez és közelíteni is fog. Az elbeszélő művekben hiányozni fog az a kerekdedség és frappáns fordulatosság, amit eddig láttunk, hiányozni fog az a csínáltság, amelyet a cselekmény szimmetrikus fölépítésében az összefutó szálak elrendezésében érezünk, de több lesz benne az élet valószínűségéből. Így szalad a regény az újság-riport felé. A riport a maga „eredeti természetességében” folyik, szabad és független a „szabályoktól”. „A riportert közli mellünk a nyers eseményt, felvonultatja az abban részt vett fő- és mellékalakokat anélkül, hogy kénytelen volna életfolyamatukból többet nyújtani, mint amennyit az esemény megértése kíván.” Így látja Mikszáth a regény fejlődését, ez a véleménye az elbeszélő irodalom jövőjéről, és mint írja, ilyenforma sejtelmek kapcsán tett kísérletet a fentebbi elbeszéléssel.

Tehát a riport lenne az új regényírás homunkulusza? És a krónikás elmondás, az események időrendi nyers felsorolása — a tökéletesedés?

De hiszen ez nem fejlődés. Az elbeszélés legrégebbi fajtája éppen a riport. Az Iliasz, az Odisszea, az Éneisz vajon nem riportjai-e a trójai háborúnak, Odisszeus bolyongásainak és Éneasz atya viselt dolgainak? Igenis riportok ezek, abban a tekintetben, hogy az elmondás bennök leginkább tényekre vonatkozik és az elbeszélés csak egy bizonyos eseménycsoportot ölel fel. Mikszáth a riportot a nemrég-múlt idők elbeszélőművészetével szembe állítja. Holott a riportnak a kritériumát éppen abban látom, hogy egy „bizonyos” eseményt mond el, egy bebonyolódást és egy kibonyolódást. Olyan valamit, amiben az író éppen azért kelti fel az érdeklődést, hogy az események sajtószerű játékát, a szálak egymásba-bonyolódását, összekuszálódását mutatja be és a végén vagy kibonyolítja a csomókat vagy elvágja. Hiszen éppen ezt az elbeszélő irodalmat jellemzi, „hogy az életfolyamatokból nem nyújt többet, mint amennyit az események megértése kíván!”

Világosabban olyanformán lehetne ezt mondani, hogy az ilyen írónak az esemény, az egység, a föláttnivaló a történés. És éppen ez jellemezte Mikszáth írásait mindenkor, a mese. *A mesélő regényt neveznénk mi riport-regénynek* vagy krónikás regénynek, vagy anekdotázó regénynek. És a típusai éppen Mikszáth-regények. Kevésbé tipikusak, de hasonlóképpen ebbe a kategóriába sorolandók — akiket Mikszáth is említ — Jókai, Dumas, Hugo Viktor.

Ezen a téren a fejlődésről legfeljebb annyiban lehet szó, hogy az író a mese konstrukcióját elrejtsé a közönség szeméi elől és ezáltal fokozza a történet élethűségét, vagyis azt a látszatot, hogy amit elmond, valóban megtörtént vagy megtörténhetett. Szóval bemácsolja a szimmetrikus felépítés vastravertzeit és a „szálak” elrendezéséhez alkalmas boronálót óvatosan használja.

Ezzel a típussal szemben, mint ellentétet — ha úgy tetszik haladottabbat — állítanám azt az írásművészetet, amelynek számára egység: az emberi élet. Az ilyen író az eseményekben nem talál valami különösebb érdekességet, nem is látja meg az események között azokat a „szálakat”, mert a művészi nagyvítóúvege nem ezekre van beállítva, hanem egy további síkra, ahol emberi alakok bontakoznak ki élesen. Ezek az írók nem riportot írnak, hanem életrajzot. Amazok között az írók között és emezék között egyformán vannak elsőrangú, másodrangú, harmadrangú művészek. De mégis, ha a fejlődés kérdését, amelyet Mikszáth fölvetett, meg akarunk felelni, akkor azt szeretnénk mondani, hogy ez a fajta írói típus *ma* él és úgy tetszik, hogy a következő évtizedekben többségre fog vergődni. Nemcsak azért, mert a városi élet, az idegrendszer kifinomodása ebbe a másik emberlátó síkba állítja be az írók szeméit, hanem azért is, mert a közönség lassanként — mint Mikszáth mondja — „megöregszik” és függetlenül is hasonlóan lát, mint az írók, hasonló dolgok iránt érdeklődik. Az író tanítja a közönséget látni és a közönség pedig az írókat írni. Szóval a fejlődöttebb ízlésű „megöregedett” közönség kölcsönhatásba kerül az íróval, míg a régi olvasók hasonlatosak voltak a mesemondók publikumához, amely körülüli a művészt és szájátva hallgatja az elbeszélést, anélkül, hogy sejtjené, hogy mi is a művészet abban, amit kap és mi az, amit meg kell csodálni.

Azok az írók, akiknek a művészi látótere az „emberre” van beállítva, akiknek az „egység” nem a mese, hanem *egy emberi élet*, ezek képviselnék a másik csoportot. Ők írják azt a regényt, amely nem mese, hanem élmény, aminek olvasása nemcsak gyönyörűség, hanem még egy darab élet is, de ami nem riport, hanem líra. Ide sorolnám azok közül, akiket ismerek például Balzacot, Flaubert-t; amellet, hogy mesélő, Dickenst is (aki fölülmulthatlanul egyesíti a két írói típus erőnyeit), Dosztojevszkijt, Stendhalt, Tolsztojt, Jacobsent, Csehovot, Turgenyevet, Anatole France-ot, Thomas Mannt. Ezek az írók az ember belső természetének legszorgalmasabb kutatói. Őket nem az események egymásutánja érdekli, hanem az események okait keresik meg a lelkekben. Ezeknek az emberismerete nem tapasztalati, nem praktikus, mint például Mikszáthé, — akit, mint emberismerőt Bródy Sándor gyakorta nagy dícsérettel említ — hanem velük született. Azt szeretném mondani, hogy ezek az írók mielőtt láttak volna embert, már bele tudták magukat képzelni mindenféle helyzetbe és körülményekbe. Mikszáth viszont praktikus emberismerő. Hasonló azokhoz a kórboncnokokhoz, akik sohase folyamodnak a mikroszkóphoz, mert nagy tapasztalataik folytán olyan esetekben is, amikor biztosat mondani mikroszkóp nélkül nem lehet: szabad szemmel is pontos diagnózist vágnak ki. Náluk a fantázia nincs lekötve az emberek megismerésére, mint amazoknál, ők az embereket száz adott eset alapján ítélik meg százegyszer, praktikusan alkalmazták a meg-tanultakat. Ők az emberismeret tudósai. Stendhalt, Csehovot, Jacobsent és a többieket pedig az emberismeret művészeinek nevezném.

De mindenféle tétel gyűlöletes és az efféle okoskodás, ha számot tart arra, hogy abszolút igazságnak tekintsék, éppenséggel visszatetszik.

A Noszty fiú esete a Tóth Marival csakugyan riport-regény és ennyiben nem különbözik Mikszáth többi regényeitől. Színhelye Bontó megye, szereplői Nosztyék és Tóthék. Az esemény, a riport pedig a következő:

1. Hogyan akarta Noszty Feri feleségül venni a milliomos Tóth Marit, hogy megmentse családját az anyagi tönkremenéstől. 2. Micsoda ravasz cselekedetek ki a Nosztyak, hogy elhitessék a milliomosokkal, hogy a fiú nem a pénzért akar házasodni. 3. Hogyan ment fuccsba a már majdnem keresztültvitt manőver, hogyan sült ki a turpiság.

Mikszáth kétségtelenül abban látja a regénye riportszerűségét, hogy nem végződik — mint mindenki a címből is gondolná — házassággal, hanem ellenkezőleg az utolsó pillanatban bizonyítékot szerez Tóth apa a Nosztyak aljas szándékairól. Ez a bizonyíték pedig nem más, mint egy megkezdett levél, amelyet Noszty Feri valamely fogadóban könnyelműen otfelejtett, s amelyet a vendéglős megtalált, elített és az idő elérkeztevel Tóth apának hűségeesen elküldött. Ebből is látható, hogy az eset rendkívüli és a véletlenszerű kibonyolódás a maga érdekességében és anekdotaszerűségében nem az élet, hanem a tervszerű írói munka bélyegét viseli magán. Ez nem azt jelenti, hogy Mikszáth nem elsőrangú művész, hanem csak azt, hogy művészetét természetének megítélésében tévedett. Ez a regény tehát mese, mint a többi, finom és kedves mese, csupa élő, lélegző, vértelt alakokkal, akiket azonban az író bármennyire is élnek, láthatatlan drótkon rángat nagy művészettel, szépséggel és bámulatraméltó okossággal.

Mikszáth művészetének legfőbb tulajdonsága a konstrukciónak ez a biztonsága, harmonikus mivolta, szóval a mesélés. A kompozíciója a maga nemében páratlanul artisztikus, de mégis sokkal inkább érdekelnék az alakjai. Hogy a mese szép lesz és akadály nélkül fog sikkani (ej be pompásan beolajozta!), azt úgyis tudom, mert már olvastam a *Beszterce ostromát*, és a *Prakovszkyt*, a *siket kovácsot* és a *Kis prímást* és a többit is mind.

Igen, az alakjai valamennyien nagyszerű figurák. Jellemző fejek, éles kontúrokkal, klasszikus szépségű portrék. Mulatságos szószátyár szolgák, nagyszájú nénikék, bogaras uraságok, szép fiúk, szép leánykák (egy szőke és egy barna)!... És nincsen egyetlen rosszul megvilágított pont se, minden tiszta, beállított és színes, mint a Benczúr képeken. Itt van például ez a Kopereczky, a mai magyar főispánok típusa, léha, tudatlan, de alapjában mégis szeretetreméltó és *grand seigneur*. Az állatok tanítványának vallja magát és egy kost vezetget mindenfelé, mint más a kutyáját szokta. Nagyszerűen megrajzolt fej az öreg Nosztyé: a régi szabadelvűpárt képviselői között egy tucat ilyen Noszty akadt — ez is típus. A jókedélyű, mulatós féldzsentri-fiúk között könnyű lesz megtalálni Noszty Ferit is. És az összes alakok ilyenek; valamennyi különleges típus, képeskönyvbe való. És mégis úgy tetszik, hogy alig vannak stilizálva. Mikszáth olyan csodálatos természetességgel mozgatja őket varázsfonalain, hogy megesküszünk rá, hogy egytől egyig személyes ismerősei az írónak.*

A kritikus a továbbiakban az irodalomban megnyilvánuló erotika sajátosságait csoportosítva megállapítja: *„A Noszty fiú esete a Tóth Mariával* — erotika. A Mikszáth erotikája. Ez az erotika egészen — ha szabad így mondanom — parasztosan egyszerű. Karcsu, finom arcú, kissé naiv, jószívú és kedves, közönséges értelemben vett „bölcs” leány a Tóth Mari is. Nyilván ez az a típus, amely Mikszáth emberi érdeklődésének is a központjában áll, mert több Mikszáth-regényben ismétlődik. (Prakovszky, Szent Péter esernyője.) Ez az erotika egészen férfias, tehát nem mély és nem túlszenvedélyes. Pár idézet jól megmagyarázza, hogy milyen:

„Hova lett Noszty. Hát az bizony visszament a karzat kijáratához, ott leste a letépegő hölgyeket, kik fölfogván a lépcsőknél szoknyáikat, csinos formás lábokban és bokákban élvezetes szemlét nyújthattak a kujonnak.” (I. 217.)

Vagy . . . a Noszty fiú belép a Szent Sebestyén-kórház orvosi szobájába, ahol Tóth Mari az éjszakát kénytelen tölteni egy előre megtervezett hídletontás miatt!

„A kis cipők ott heverték az ágy mellett. A rezedaszín szoknya, meg a galambszürke blúz hanyagul a székre volt dobva, az utóbbi még szinte az élő test formáit mutatta a vállaknál és a mellnél, ahol be nem huppant és — csak remegve mert odanézni Noszty — a fehér párnákba besüppedve a Mari feje pihent koszorúba font kalászszín hajával. Nyakának édes vonalai minden lélegzetvételnél mozogtak, alakultak s mozogni látszott velök egy kis szentkép, mely keskeny fekte bársony pántlikán lógott a nyakán, mint a csengettű a bárányén.”

Idegizgató pszichikai konfliktusok itt nincsenek. A nők sohasem komplikáltabbak, mint amilyen szép a testük. Minden megítélés, minden vágy: egyszerű, materiális. Ez a nemi élet, amit Mikszáth írásaiban találunk merőben testi jellegű, úgyszólván tisztán sexualis és erotikája, egy eredeti szellemi gondolatköre — nincs is. Itt a szerelmeseket az igaz és nem kérdése érdekli, de különben semmi sem hiányzik, hogy egyszerű szíveik, mintegy előre összehangolva tiszta harmóniákban rezonáljanak. Jókai e tekintetben valóságos ellentéte Mikszáthnak. Buja, szomjas, különc. Ő már megérzi és kedveli, a másik előkelőbb női típust is, a bestiát, és az összes női típusokat. Gondoljunk a tengerszemű hölgyre, vagy a szép Angyalkára, vagy a Sárga Rózsa hősnőjére, erre a hortobagyi Carmenre. Érdekes, hogy Mikszáth Jókairól írt könyvében ezt a tényt egészen figyelmen kívül hagyta és nem látja meg soraiiban ezt a mágikus különös erotikát sem. Pedig ha egy író *természetrajzáról* be kell számolni első amit megnéz az erotizmusa. Petőfi erotikája szintén nem túlságosan nagykaliberű — őt is csak kevés fajta nő érdekelte — de vannak benne finom és éterikus disszonanciák. Példa rá a Szeptember végén. Ez hiányzik Mikszáthnál, nála a szerelem inkább csak testi és a központja egy szelíd, eleven fiatal lány.†

Csáth Géza MK erotikáját összeveti a világirodalom nagyjainál megnyilvánuló erotikával, majd MK művészetének jellemzését adja:

„Mikszáth elsőrangú művész. Olyan, akinek a kifejezőnyelvéből *semmi sem vesz el* alkotás közben. Minden a felszínre jut és a maga helyére. Azt szeretném mondani, hogy 100%-ra dolgozik, mert a kifejező ereje tökéletes. Népszerű előadó és nincs meg benne a banálistól való kényeskedő irtózás. Ezt az angol íróktól tanulta, akiket szívesen olvas s akiket mestereinek vall. Jutalma ennek az erővének, hogy minden írói erejét a nyelv szépségére és az elbeszélés kerek gördülésének elintézésére fordíthatja. És a ráismerés kielégülését úgyszólván mindenkiben föl tudja kelteni. A kedélye, a meséje a vidéki magyar uraké, a humora a jó emberismerőké, a nyelv művészete — a stílus-nyinceneké. Egészében megvesztegető és imponálóan biztos technika. Könnyedség, frissesség minden szófűzésében, mondatában!.. Ez már veleszületett.

Feltűnő, hogy a nők nincsenek tőle föltétlenül elragadtatva. Alig találtam nőt, aki Mikszáthot igazában méltányolni tudta volna. Ők öntudatlanul is megérik az írásokban a férfit és azt hiszem, hogy Mikszáth egyhangú erotikája általában nem kelt bennök különösebb emóciókat. Azt pedig nem kell magyarázni, hogy a nőknek a humor iránt sokkal kevesebb érzékük van, mint a férfiaknak. Jókai nagy hatását a hölgyekre jórészt a szokatlan és pompás erotikájával merem magyarázni.

Mikszáth mint nyelv művész messze elhagyja maga mögött Jókait. Ezt a gáncsolhatatlan szépségét a szófűzésnek, ezt a csiszolt, biztos mondatkonstruálást, ezt a mindig magyarizmusokban hullámzó gondolat kapcsolódást, a hargzásnak ezt a szépségét, ezt a teljes egyensúlyát a jelzőknek, kötőszóknak, időhatározóknak és névmásoknak, ezt a ritmusát a vesszőknek, pontoknak, pontos vesszőknek, gondolat- és zárójelknek csak nagyon kevés magyar írónál találjuk meg. (Az egyik kezemen megszámlálhatom valamennyit!) Ebben a stílusban nincsen elfinomultság, különös érdekesség, nincsenek új szók, nincsenek meglepetések. Természetes, könnyed és mégis klasszikus, az anekdotamondónak nemesen stilizált, folyékony beszéde ez.

Vannak benne szép hangsúlyok, szünetelések, gesztusok, szemhunyorítások, elmosolyodások és félhangon tett huncfut közbevetések. Nekünk úgy tetszik, hogy Mikszáth művészetében a legnagyobb, legjelentősebb érték a nyelve.

A humora, a gondolkodása, az észjárása: ez az ami benne a magyar, ami speciálisan a faji karaktert képviseli. A művészi látásának szemüvegét a magyar földből bányászták.

A mosoly, amelyet ajkainkra csal: szelíd torzítás következménye, amellyel az emberi hibáknak és félszágégeknek, helyzeteknek oly tisztán meglátott természetét némi magyarázó hangsúllyal mutatja be. Mikszáth minden alakját szereti és nem bánik velök rosszul. Noszty Ferit is, akit olyan csúful megszegycsönt a sors és akinek nagy fáradsággal fölépített fondorlata a siker pillanatában omlik össze — megvizsgálja:

„Hiszen elég nagy a világ. És van benne elég leány. Szébbnél szebbek, ékeesebbek. A hozományok se vesztek még ki. Ej, csak egészséges legyen és egy kis tűrhető kártyajárás.” (Ezzel végződik a regény).

Talán a legkegyetlenebb egy csúnya lányhoz, akiről ezeket mondja :

„Tinka szeplős volt, mint egy pulykatojás és idomtalan nagy csontú, mint egy tehén.” (II. 61.)

Mikszáth humorának igazi finomságát mutatja például az a kis előadás, amelyben egy vendéglős Noszty Ferinek jellemzi a vendéglősök polgári rangját.

„Úgy gondolom, hogy a vendéglős olyan, mint a sántával való ferbliben a tízes . . . tetszik ismerni a sántával való ferblit?

— Mindenesetre.

— Természetesen, hiszen látom, hogy magyar anya szülte. Nos; a sántával való ferbliben a tízes a felsők közt felső, az alsók közt alsó, vagyis a vendéglős az iparosok közt iparos, az urak közt úr . . . ez az én véleményem.”

De ez csak egy árva falat, kóstoló a pompás menüből, amelyet Mikszáth az ötletek százaiból élénk tálat a regényben. És éppen az a szerveség, amellyel ezeket beleilleszté a regény szövetébe, teszi az előadását oly változatossá és érdekessé.

Azt hiszem, hogy a jó író, a kész művészt az jellemzi, ami a gyakorlott, tréningben levő gyorsfutót. Jól startol, nem veszti el a lélekjelenlétét és biztosan kiszámítja, hogy hogyan kell elsőnek beérkeznie. Mikszáth pompásan startol. Pár mondat, két oldal és már is teljesen rábizzuk magunkat; megyünk, amerre visz. Azután nem siet. Tudja biztosan, hogy mindennel, amit mond, le fogja kötni az olvasót, sohase ragadja el az elbeszélő hév, nem hadar, jókora szünetet tart, gyönyörködik a feszült figyelemben, amely körülveszi és nagy könnyedséggel, eleganciával lendíti a mesét amennyire kell. És elsőnek érkezik bel . . . Művészete hiánytalan, tökéletes, egész.

Ami a *könyveiből* hiányzik, az nem a művészetének, hanem az emberi mivoltának, természetének hiánya. E „hiányok” vizsgálása tehát úgyszólván nem is kritikai, hanem természetrajzi szempont. De mégis el kell mondani, hogy hiányzik belőle az érdeklődés minden iránt, ami a saját miliójén túl esik. A látószöge kicsiny. (Igaz, hogy viszont senki jobban meg nem látja azokat a dolgokat, amiket Mikszáth megnéz.) Sok mindenről nem vesz tudomást: a tudományokról; a művészetekről, a nagyszerű muzsikáról és a nagystílu életéről. Minek; mondja Mikszáth, mikor az, amit látok, nekem untig elég gyönyörűséget ad. Mineki? mondja ő a humorista bölcs mosolyával, egy jó pipa dohány és egy jóízú kacagás — ennél többet az élet — akárhogy forgassuk — úgyse ad.

Dictum factum:

Mikszáth új regényében, írói erejének teljességében, művészetének deledő pontján mutatkozik. Egyéniségének minden rokonszenves tulajdonsága, konstruktív művészetének minden biztossága, humorának aranyfüstje, stílművészetének tisztultsága és eredetisége egyaránt rajta csillog a regény hétszáz és egynéhány lapján. Vannak írók, akiknek látása, témái és művészete rokonszenvesebb nekünk — a hasonlósági törvény kényszerítő érvényessége miatt — vannak, akik több gondolatot adnak, akik mélyebben mozgatják meg a kedélyün-

ket, akik sokkal nagyszerűbb perspektívákban látják a világot; találhatunk köztük érdekesebb embert, érdekesebb előadást, finomabb erotikát, differenciáltabb érzéseket mint Mikszáthnál: de igazibb, öntudatosabb, egyénibb írásművészetet alig.

A regény utóélete

Várdai Béla (Mikszáth Kálmán. Bp., 1910. 149., 180—184 l.) Mikszáth-életrajzában *A gavallérokról* szólva, kiemeli, hogy e regényben bár még kiérzik bizonyos rokonszenv [ti. a dzsentri iránt] legalább az előadásból, de maga a mese, a nagy levelköztetés szinte a fehérenmúkiig, ez már bizony irgalmatlan szatíra. Ezután a jelzett irányban már csak *A Noszty fiú* jön, amelyben a rokonszenv minden jelentkezése nélkül jellemzi, egész élességgel, dzsentri-alakjait...
Várdai az életrajznak a regénnyel foglalkozó részében részletesen szól az írói Utóhangról, ill. a regény kompozíciójáról. Megjegyzi, hogy a regény kissé lassan bontakozik ki, az első kötetben tulajdonképp csak a haditervet kapjuk, a másodikban csak éppen hogy megindul annak megvalósítása azzal, hogy Noszty a hősnőt először inkognitó s a kötet végén már nyílt sisakkal körüludvarolja. Bőségesen kárpótol azonban a rendkívül érdekfeszítő harmadik kötet. Mikor e regény annak idején a Vasárnapi Újságban folytatásokban megjelent egyre érkeztek a szerkesztőségbe kérdezősködő levelek, a felcsigázott kíváncsisággal: megkapja-e Noszty Tóth Marit vagy nem? Így kell szólni a mesét, Mikszáthnak a mű utóhangjában elméletileg is szóváltott nézetei szerint. A regény elveszti életszerűségét, ha szimmetrikusan kicirkalmazott váza van a cselekvénynek, melynek végső eredményét, akár az egyetlenét, már a kezdet bizonyos adataiból minden eszes olvasó előre ki tudja számítani. Az életben ez nem így van, ott nem tudjuk, mi fog történni holnap, legyen hát ehhez hasonló az életet utánzó, bemutató regény meseszövése is. Amennyiben az elmélet a sablonos, elnyűtt formák ellen szól, ki ne fogadná el; amennyiben azonban a deus ex machinák védelme volna, s azon tétel ellen fordulna, hogy kinek-kinek sorsa meg van írva jellemében s így a regény lélektani mélységét támadná, könnyű volna cáfolni. De erre semmi szükség, mert bizony a Noszty sorsát is a maga jelleme, azaz jellemtelensége dönti el, az ellene tanúskodásra felvonuló múlt, melynek kutatására Tóth uramat felhívja az ösztönszerű gyanú, melyet a munkában eltöltött élet a léhaság iránt érez. A befejezés teljesen indokolt, aminthogy viszont az ellenkezője volna az igazolt abban az esetben, ha az apa más fából volna faragva vagy a sors nem segítené őt bizonyítékaihoz. A közönségnek a kifejlődés iránt tanúsított feszült, kétfelé kételkedését az okozta, hogy az író szándékos és hatóság lassúsággal játszotta ki összes indokoló, számbajövő adut-jait, sokáig lengette a mérleget pro és kontra-súlyokkal, míg végül a kérdést eldöntőt is a serpenyőbe vetette. A regény jellemeit kitűnőeknek tartja. Noszty Feri lelkében a »moral insanity kaotikus zagvvaléka hőmpolyóg«, vele szemben áll Tóth Mihály »a bölcs becsületes-

ség inkarnációja». Kitűnően jellemezte MK Tóth Mari vergődését az elejtésére kifeszített hálóban, bár véleménye szerint a viaskodás időszakában Tóth Mari »bizonyos bájos elfátyolozottsággal háttérbe vonul... abelgett, hogy drámai hősnővé nőné ki magát». Néhány elismerő megjegyzést tesz a mű többi alakjára, majd megállapítja: »Az egész regény valójában egy nagy cudarság története, mely úgy van végrehajtva, hogy az nemcsak a férfi löszcreplő egyéniségére jellemző, hanem arra az egész körre, amelyből eredt s amely kezére dolgozik. A Nosztyak mind részt vesznek a nagy kerítésben, az asszonynepe is, felhasználják eszközüket a hatalmukban álló hivatalos apparátust, s magukhoz züllesztik szolgáló-környezetüket is... S ez nem ugyanazon álláspont már, amelyen a középnemességnek s a végvárúal szolgáló vármegyének egykori glorifikálójá állott, hanem a race hibáinak, bűneinek élesszemű meglátójá és szatirikus bemutatójáé. A történet mintha kicsiben a dzsentri és polgár osztály küzdelme volna, amelyben a világrend becsületes diadalmául az utóbbi aratja a győzelmet. Megtaláljuk az általánosítást is, a megítélést is a XXV. fejezet végén...»

Oláh Gábor (Írói arcképek. Bp., 1910. 50., 52., 60. l.) szerint MK ifjú korában »lírai költő» volt, de később »az író fiatalos romantikája, élemedettebb cinizmussá savanyodik és már nem a báját, naivságát vagy jószívét látja kis embereinek, hanem komikus kinövéseit, groteszk tempóit, lelki fölrebillenéseit magyar ősbölcseinek, sőt csodahogaráinak. Csak össze kell hasonlítani ebből a szempontból a Noszty-fiú történetét a jó palócokkal...» — MK — a szerző szerint — alakjai jellemének lélektani valóságát feláldozza az érdekességért: »Milyen bobortos a bolond véletlenség győztese: Kopereczky, először nincs tisztában vele az olvasó, mire megismerné: egészen mássá alakul, hosszú a történet, Mikszáth is úgy jár, mint Jókai: elrajzolta, átváltotta eredeti képét egy másodikká, harmadikká...» MK regényhőseit egy-egy jelzővel jellemezve Oláh Gábor »a fiatalosan romlott Noszty Feriről» ír.

Négyesy László (Mikszáth. Budapesti Szemle, 142. köt. 401. sz., 1910. május 235—237 l.) részletesen foglalkozik MK-nak a regényhez fűződő Utóhangjával. Részben feloldva — tehát nem szó szerinti idézéssel — részben idézetekkel mutatja be MK fejtegetéseinek főbb állításait, majd a következőket jegyzi meg:

»Magának Mikszáthnak is megvannak azonban a kételyei: „Hátha csak a patkót vertem föl megfordítva a pegazusra, s a lábnyomokat tekintve, magamat is megtéveszt a bátra való menés, mely előre való menésnek látszik?» Valóban a Noszty fiú csak abban felel meg a riport-ideálnak, hogy a görbe úton járók felsülése, a csattanós végjelenet után leereszti a függőnyt. Úgy tudjuk, eddig is úgy volt minden jó szindarabban és regényben; hogy a személyek további sorsáról is beszámoljon a regényíró, az nemcsak Jósika korában és Jókai első regényei idején volt szokásos. És csakugyan megváltoztatná az a Noszty fiúban a regényírás módszerét, ha esetleg tovább is

folytatná az író egy-két lappal vagy fejezettel is? Ezen fordulna meg az egész nagy reform kérdése? Hozzájárul ehhez, hogy éppen a kicsikart házasságok tézise szempontjából a regény, amint van, csonkának tűnik fel; mert azt sem tudjuk, mit mond hozzá, az elszakításhoz, a menyasszony s lemond-e csakugyan a folytatásról? De nem felel meg a regény a megnevesedett riport eszményének abban, hogy az előzményeket jó részletesen megadja, a Tóth Mari atyjának, anyjának egész származásával, fiatalkori és amerikai előéletével, a Nosztyak genealogiájával. Ez nem riport-kompozíció. S azért mégse rosszabb. Ha pedig az író a riportszerűséget nem az elkereteles módjára érti, hanem az események mentül valószerűbb, tényszerűbb előadására, s hogy a cselekvény számainak összehozásában ne legyenek kiszámítottak látszó meglepetések: a regény ennek az elvnek sem tesz eleget, mert vannak benne túlzások és olyan véletlenek, mint az, hogy a hozományvadász Noszty fiúnak éppen olyan három emberrel van a regényben dolga különböző viszonylatokban, akik ifjúkori barátai voltak egymásnak.

Nem, Mikszáth sokkal erősebb egyéniség, hogysem esztetikai divatdogmák után induljon, s ha indul, sajátosságaiból kibontakozzék. Jogosultak az ő kételeyei, s ha nem szakítja is ki hőseit a kicsinyes napi életből, de szeret róluk mesélni, s mindenesetre a legkitűnőbb elmesélők egyike. Családegyeket nem teremt többé, de a ritka és különleges alakokat szívesen szerepelteti. Teljesen realista bizonytal nem lesz...»

Schöppflin Aladár tanulmányában (Mikszáth Kálmán, Magyar írók Bp. 1917. 41—42 l.) kiemeli, hogy MK dzsentri-ábrázolásában érdekes fejlődést láthatunk. Kezdetben a nyolcvanas évek közvéleményéhez hasonlóan ő is rokonszenvvel, sajnálkozással és együttérzéssel nézte a dzsentri pusztulását. Még a *Gavallérokban* is csak a másokra ártatlan, ónmító nagyzsolást, a szeretetreméltó léhaságot rajzolja, amelyen lehet mosolyogni, de haragudni nem lehet rá, mert nem árt senkinek. A fejlődést ehhez az állásponthoz képest abban látja, hogy az újabb időkben úgy látszik tovább fejlődött az író kritikája, újabb dzsentri-képeiben sokkal sötétebben színezi. A Noszty fiúban már egyenesen hatalmas persziflázást adja a vármegyei dzsentrinek. A családi politika, mely egy család zsákmányává vagy néhány család vetélkedésének harcterévé teszi a vármegyeházát, a határtalan léhaság, amelyben feloldódik minden erkölcsi ellenállás, a pénzvágy, amely becstelenségtől sem riad vissza, a komoly közdolgoknak léha játékká süllyesztése, a közhatalomnak magáncélokra való felhasználása, ezek azok a vonások, amelyek a Noszty-fiúban mint a vármegyei élet jellemző tulajdonságai tűnnek fel. Az a hajsza, amellyel az egész vármegye nemessége mint a kopófalka veti utána magát a Tóth Mari hozományának, tükröt tart a vármegye urai elé. Horzító tükrö-e ez? Mikszáth nem annak szánta. Szatirikus nem élhet meg bizonyos mértékű torzítás nélkül, Mikszáth ezen a mértéken nem megy túl, az egész regényben érezteti, hogy az ő szemé csakugyan ilyennek látja a vármegyei urakat, hogy típust akart raj-

zolni, nem torzképet. S a kép csak annál élesebb, mert odaállítja melléje ellentétül, mint az okosság, becsületesség, jellemszilárdság megszemélyesítőjét, a meggazdagodott iparost. . . » — Itt jegyezzük meg, hogy Schöpflin Aladárnak a regény második kiadása (Magyar Regényírók 59., 60. kötet, Bp., 1912) elé írt előszava a fent bemutatott tanulmányának rövidített és némileg módosított szövegét adja. A Noszty fiúról szóló fejtegetés szövegén nem változtatott.

Rubinyi Mózes (Mikszáth Kálmán élete és művei. Bp. 1917. 84. l.) szerint MK »írói nagyságát Mikszáth nem regényeivel érte el. Regényszerkesztése lazává teszi műveit, »közbeszótt epizódok, dialógusok tologatják ki a kifejlést, így lesz a novella-témából regény«. Példaként a *Különös házasságot* és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényeket említi meg: »*A Noszty fiúban* a kicsikart házasság ügye körül szintén soká forgolódnunk, míg végre is a gazdag polgár megszégyeníti a csábító dzsentrit, a kikényszerített lakodalmat megrendezi, csak épp a menyasszony nem vesz részt azon. . . E regény végéhez utószórt csatolt a költő s ebben a jövő regényírás mintájául a riport-regényt állítja, azt, amely egy megtörtént esetnek kiszélesített riportja lesz. Ez inkább mentegetődzés, mint magyarázat. De nem szabad felednünk, hogy a stílus művészi közvetlensége és intimitása éppen e hosszú regényekben érvényesül legjobban: érdeklődésünk egyszer sem lankad el, mert a pompás epizódok, jelenetek, a beszéd közvetlensége mindig feledtetik a cselekmény laza ingadozását.«

Császár Elemér (A magyar regény története. Bp., 1922. 316. 317 l.) két ízben említi meg a regényt. Megállapítja, hogy MK a *Különös házasság* című regényével a történelmi regény felé fordul. »A nagy terjedelmű, de értékben az előbbieket meg sem közelítő *Noszty fiún* kívül későbbi regényei mind ebbe a műfajba tartoznak.« Majd máshelyütt MK kompozíciójáról szólva megemlíti, hogy regényeinek felépítése még akkor sem erőteljes, ha a mese egyik ága jobban kiemelkedik: »a mese vagy egyszerűen kalandról kalandra halad, mint az *Akliban*, vagy nehezen mozog, mint a *Noszty fiúban*.« A szerkesztésben vannak ugyan ügyes fogásai, de ezekkel sem tudja megadni műveinek a regény nagyszabású kompozícióját.

Zsigmond Ferenc (Mikszáth írói egyenisége mint kortörténeti dokumentum. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. I. köt. 2. sz. Debrecen, 1923. 30—31 l.) szerint MK több ízben hallatta véleményét az irodalom kérdéseiről, de esztétikája ötletszerű volt. A Noszty fiú Utóhangját a dilettantizmus egyik eredményének tekinti és ezzel kapcsolatban fejtegeti véleményét a regényről: »Ez a munka valahogy egyébként is lehangoló hatással van az olvasóra; Mikszáth kiábrándultsága olyan keserűvé válik itt, hogy ez már néha nem a humorista író mosolya, hanem a halálfej koponyafogsorainak torz vicsszorgása. Az önmagát túlélt vármegyei dzsentri világa tárul itt elénk, azé a dzsentrié, mely — e

regény alapján ítélve — nemcsak régi vagyonának, hanem régi becsületének is nyakára hágtott s a végső anyagi romlás küszöbén a számítás-szerű tudatos hitványságtól sem riad vissza . . . A regény cselekvénye voltaképpen nem fejeződik be, inkább csak félbeszakad; a könyv végéhez csatolt Utóhangból megtudjuk, hogy ezt szandékosan csinálta így a szerző . . . † Idezi Zsigmond az Utóhang néhány megállapítását, majd megjegyzi, hogy a napisajtó és a regényirodalom között létrejött †vadházasságt† már egy évszázada tart, a kettő nem tud meglenni egymás nélkül, de †kétségtelen — fejezi be gondolatát —, hogy a napisajtó bősegesen el tudja látni a költőket érdekes és alkalomszerű, a tapasztalati élet köréből merített nyersanyaggal, de az is kétségtelen, hogy a költészet feladata éppen itt kezdődik, s abban áll, hogy a nyersanyagba a művészi alapeszme útján lelket öntsön . . . †

Harsányi Zsolt (Mikszáth, Nyugat, 1926. II. 555—557 l.) a regény színpadi átdolgozása után megjelent cikkében arra keresi a választ, hogy vajon mi okozta MK regényeinek hirtelen reneszánszát. Az okot abban találja meg, hogy †az ezerkilencszázhuszonhatbeli lélek fájdalmas csalódással néz vissza atyjára és riadt csalódással eszmél rá, hogy azt imádta legszebb, legerősebb, legnagyobb istene gyanánt, aki borzalmas könnyelműséggel eldobta az örökül hagyandó gyönyörű világot . . . † MK érdeme, hogy †mint az aludt vérbe tiprott magyar nemzet mementó-ügyésze, felsorolja a vétkeseket az elsőtől az utolsóig . . . Bűnös Noszty Ferenc huszártiszt, aki józan és erkölcsös alkotó munka helyett váltót hamisít, a saját nővérét hozzáravaszkodja egy gazdag emberhez, de kerítő gyanánt mindjárt szeretőt is hoz a fiatalasszonynak. Bűnös Kopereczky báró, a felvidéki főispán, aki tanult és mélyreható politika helyett panama-ízű kortesfogásokkal, vagy nyílt és törvénytelen erőszakkal kormányozza a megyéjét. Bűnösök valamennyien, egytől-egyig, léhák, uraskodók, erkölctelenek, könnyelműek, hivalkodók, ingyenélők, uraskodók és igen gyakran jellemtelenek is. Választási csalások, kapzsi hozományvadászatok, hatalmaskodó közigazgatás, komázó kérlekalásan-kormányzat, szemérmetlen protekció, dologtalan henyeség, szakavatatlan föld-uzsora, vad és sötét dans macabreja csupa olyan adatnak, amelyek végzetes biztonsággal meg fognak ölni egy nemzetet. Harsányi szerint azért olvassák Mikszáthot, hogy meglássák az atyák bűnét, de itt egy hirtelen szaltó mortaléval megállapítja, hogy †a lélek útjai kiszámíthatatlanok, mert akit fogcsikorgatva gyűlöl, azt ugyanakkor egy fordulattal zokogva imádni is tudja . . . Soha egy nemzedék így még meg nem tagadta az előzőt, de soha így még nemzedékben vissza nem sajtott az elődje után való sóvárgás. És ha Mikszáth nayszerű spektroszkópot tartott az előbbi zord fekete szín elé, ugyanolyan pompásan képviseli az utóbbi forró pirosat is . . . Noszty Ferenc jellemtelen fickó, az igaz, de nem megindító-e fajtájának sorsa és nem megvesztegető-e nyalka fiatalágának báránnyelűs heve? Kopereczky báró tudatlan és ártalmas politikus, az igaz, de nem elragadó-e talpraesett ravaszágának derűje? . . . †

Zsigmond Ferenc (Mikszáth Kálmán. Bp. 1927. Irodalomtörténeti füzetek 20. sz. 31., 33. l.) Mikszáth Kálmánról szóló részletesebb tanulmányában az író jellemző témái között nem említi meg a regényt, csak a stílusáról, irodalmi nézeteiről adott összefoglalásában az 1910-es Almanach-előszó egyik megállapítását — a teljes összefüggésből kiszakítva — összeköti a regény Utóhangjának egyik mondatával. Máshelyütt, ugyancsak a regény Utóhangját idézve megjegyzi, hogy élete végén MK megpróbálta kifürkészni az irodalmi fejlődés útjait, de határozott meggyőződésre nem tudott eljutni. Írói gyakorlata, melyet ösztönszerű művészi érzék vezet, mindvégig nagysikerű maradt, ellenben utolsó nagy regénye végéhez csatolt elméleti álláspontja a túlzó realizmus süppedékei közé látszik tévedni. Különböző legutolsó esztétikai érvelésében is a legjellegzetesebb kiegészítő módszer védelme alatt pihen meg végül Mikszáth...*

Herczeg Ferenc (Mikszáth Kálmán emlékezete. Bp. 1928. 18. l.) végigtételezve MK pályáján a késői művekről nem ír, csak címüket említi meg: *Mikszáth utolsó két műve két hosszabb regény: *A Noszty fiú esete Tóth Marival* és *A fekete város*.

Pintér Jenő (Magyar irodalom története. VII. köt. Bp., 1934. 400—401 l.) szerint MK a regényben *A Tisza Kálmán korabeli vármegyék nemesi társadalmát sötét színezéssel mutatja be. Ismerteti a regény tartalmát, majd a következőket írja: *A terjedelmes regény lehangoló képet fest arról, hogy erkölcsi tekintetben mennyire lecsúszott a magyar földbirtokos nemesség. Az országos politika, a társadalmi szereplés, a megyei közigazgatás olyan emberek kezére jutott, akikben nincs semmi nemesebb lelki tartalom. Az érdekszövetségbe tömörülő dzsentrirel szemben a regényíró a maga erejére utalt dolgozó polgárnakadizgata.* Regényvezetéséről, kompozíciójáról ír még néhány megjegyzést.

Dr. Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. 118. l.) MK hőseinek különös végrendeleteivel foglalkozva megemlíti a Kopreczky-család ősenek, Kopreczky Móricnak különleges végrendeletét. Kopreczky Móric *azzal a szkurill feltétellel rendelt örökös a Kopreczky nemzetség tagjai közül, hogy az kell, hogy az „Israel Izsák” nevet kapta legyen a keresztségben. Mikor a Kopreczkyek vagyona kezd leolvadni, akkor versenyezni kezdenek abban, hogy az újszülöttet erre a névre kereszteljék. Micsoda Swiftre emlékeztető szatíra ez az örökgyógy részéről viszonzásul azért, mert a családjá bojkottálta!...*

Schöpflin Aladár (Mikszáth Kálmán. Bp., 1941. 77., 99—105., 123., 124.) részletes rajzot ad MK dzsentri képének alakulásáról. Kezdetben *belülről, atyafiságos indulattal nézte a dzsentrit, *hozzátartozónak érezte magát s ebből jogot merített szigorú bírúlatára. *Néha kedélyesen elmulatott a felvidéki dzsentri úrhatnamságán, nagyzolásán, léha mulatozásain. (*A Gavallérok*) Legtöbbször azonban bátor és éles szatírával mutatott rá a hibákra, mint a romlást előidéző

okokra... A vármegyével szemben is érdekes átalakuláson ment át MK magatartása. Kezdetben még vonzó, kedves képet ad a vármegyéről és urairól, szeretettel beszél a régimódi atyafiságos, keves aktív és több emberrel dolgozó közigazgatásról. Később abban a mértékben, ahogy eltávolodott a vármegyétől egyre jobban a hibái tűntek fel... Elhivatalmokoskodó vármegye volt ez, megőrizte a réginek legtöbb hibáját, elejtette legtöbb erényét.

A *Nosztalgia* fű esete *Tóth Marival* c. regényről szólva Schöpflin megállapítja, hogy a mű olyan lett a korabeli vármegyére nézve mint egy kivégzés. MK eles szembefordulását a megye uraival részben az író betegségével hozza összefüggésbe sokat betegkedett, az asztma kínoztatta és ez is hozzájárult kedélyállapota elcsúszásához és részben talán ebből magyarázható az az ingerültség, amely a regény írása közben sokszor a kelleténél is jobban megnyomatta vele a tollat — semmi más művében nem találjuk meg ezt. A másik indítóerőt abban látja, hogy a kilencvenes évek elején folyt a nagy agitáció a vármegye ellen, a szabadelvű pártú kormány napirendre tűzte a közigazgatás államosítását, amelyet az ellenzék obstrukcióval hiúsított meg. Nem lehetetlen, hogy ennek az agitációnak a hatását hordozta Mikszáth magában másfél évtizedig... Mindenesetre sokat bírálták és szidták a sajtóban és parlamentben a vármegyét, de olyan sötét képet nem rajzoltak róla sehol, mint ebben a regényben. A Nosztalgia család tagjaiban van megszemélyesítve a vármegyei dzsentri erkölcsi romlottsága. Az apa, nagy befolyású politikus, anyagilag állandóan a tönkremenés szélén áll, erkölcsi gátlást nem ismerő cinizmussal ravaszskodik az egyensúly fenntartásán. Az ő ötlete a halál, amelyet kivetnek az Amerikában meggazdagodott becsületes iparosember milliós vagyonára... Ebben a vadászatban aztán a hajó szerepét játssza az egész család. Valamennyiük szemében a hozományvadászat teljesen legális módja a vagyonosodásnak... A regény főcselekmény szálainak ismertetése közben a főispáni beiktatásról szólva megjegyzi, hogy olyan ez a megyei társaság, mint az ostobák gyülekezete, csak ha pénzről van szó, találja meg mindenki az esztét. Mérges persziflázs ez s ami Mikszáthnál teljességgel szokatlan, túl is ló a célon. A vármegyei élet minden bűne, a vármegyei urak minden romlottsága és műveletlensége benne van ebben a képben, de elfogult kézzel rajzolt karrikatúrában. A regényben a különcök sokasága mozog, ezzel meg jobban hangsúlyozza a karrikatúra hatását. Anekdotás alakok is vannak a regényben mint maga Kope-reczky báró főispán a kutya módjára vele járkáló kossal, az Árpád-kori családi gyöngyökét őrző vénasszonyok, Bubenik, a tót komornyik, a vidéki lapszerkesztő, akinek pénzt kell adni, hogy valamit közöljön és pénzt kell adni, hogy valamit ne közöljön a lapjában... A térképen sehol sincs, olyan vármegye sohasem volt, ahol tótok, németek, románok együtt szerepeltek volna a megyegyűléseken. Ez csak arra való, hogy az író beledőfje tollát a nemzetiségi kérdés közigazgatási kezelésébe is. A megyei dzsentri társasággal szemben álló Tóth Mihály története anekdotikus. Meggazdagodása is anekdotikus, anekdota az is, hogy beszűnteti újonnan vásárolt birtokán

a szeszgyárát, mikor az orvos kimutatja, hogy több embert tesz betegge, mint ahányat az általa alapított gyógyintézetben ápolnak. Aki ebbe a regénybe belép, azt, mint a darazsak, körülrajzzák az anekdoták.† Tóth Mariról szólva megállapítja benne van legrészeletesebben ábrázolva a fiatal lánynak az a típusa, amelyet Mikszáth egyedül ismert és rajzolt, a naiv, hájos és érzékeny, tiszta teremtés, akinek ártatlansága alatt öntudatlan érzelmi forróság bujkál. Romantikus elkepezése ez, Tóth Mari unokája a múlt század közepetáji romantikus regények lírai szerelmes leányalakjainak.† A végkifejlesztésről megjegyzi †Az ítéletet az egész dzsentri-társaságra Tóth Mihály szájába adta az író... A becsületes és józan iparos megszegyeníti a dzsentri-társaságot és magasan föléje kerül az egész léha rokonságnak. Csakhogy ehhez az is kell, hogy milliói legyenek.† A regény kompozíciójáról szólva idéz az Utóhangból és megállapítja: †Valóban a *Noszty fiú esete* úgy is olvasható, mint valami riport — zseniális újságíró riportja, aki apróra megismerte egy vármegye kulisszatitkait és rosszmaájú humorral ír róluk. Mikszáth minden más művénél zsurnalisztikusabb, talán az egy *Új Zrínyidszt* kivéve. Van benne egy kis felszínesség is, sokszor túlkönnyű kézzel mozgatja a történetet és rajta lehet kapni egy-egy erőszakos mozdulaton, amellyel elindít egy-egy fordulatot, a lélektani kötések sokszor lazák az alakokban. Ebben része van a tendenciáknak is, az egész cselekvény egyetlen, majd mindig érezhető irányba van beállítva. De magával ragadó benne az elbeszélés örvénylése s a humor mint egy szivárványoló áradat önti el az egészet... Ebben a regényben bizonyította be legmeggyőzőbben Mikszáth, hogy nála a humor nem írói hatás-eszköz, hanem az élet sajátos szemlélete. Látja az élet csúfságát és keserűségét s úgy menekül előle, hogy humorban oldja fel...† A regény befejezésével kapcsolatban megállapítja, hogy a korabeli kritikák által szóvátett happy-end nélküliség számonkérésében †volt... egy kis dzsentri-szolidaritás is. Egy meggazdagodott pékmester szegyenít meg ilyen csúfosan képviselőstől, főispánostól, szolgabírástól egy előkelő dzsentri családot! Az Utóhangban érezni az író közvetett védekezését: ő nem akart a szabályoknak megfelelő regényt írni, az életet akarta riportszerűen megmutatni s az életben nem mindig érnek a dolgok minden ellentétet kibékítő befejezést. „Hiszen a konfliktusok nem volnának konfliktusok, ha *muszáj* volna jól végzödniök” — mondja az Utóhang.†

Keményfy János (Mikszáth világa. Budapesti Szemle, 1942. 262. köt. 148. l.) szerint MK hősei többnyire nem érik el céljukat. Példaként megemlíti a *Szent Péter esernyőjét*, a *Beszterce ostromát* és regényünket: †A Noszty-fiú és Tóth Mari esetében [sic!] a Hős megszegyenülten, megbélyegezve szökik meg a pellengről, a hősnőt családjával együtt menekésre készíti a rágalom, s a családi politika szolgálatába szállt vármegyei vezetőség az író rajzában a szó szikora értelmében meg van „pecsételve” az utókor előtt. Micsoda meredek lejtő vezet le az *Alispán kisasszonyok* vármegyéjétől a Noszty fiú vármegyéjéig!†

Várkonyi Nándor (Az újabb magyar irodalom. 1880—1940. Bp., 1942. 66., 71. l.) szerint MK regényei három forrásból merítenek: a dzsentri életéből, a politika eseményeiből és a történelemből. MK írásaiban a hanyatló dzsentri életét mutatja be: „Ő is pusztulásra ítéli az osztályt, de természeténél fogva csak rokonszenvenzni tud minden jó és rossz tulajdonságával. Ezeket is, amazokat is szépnek, kedvesnek, csillogónak találja, életük módját, vidám gondatlanságukat, a „fenn az ernyő, nincsen kas” jelige nyílt hangzatosítását elragadónak, s csipkelődése csak kedélyesebbé teszi iróniáját. Később megsúlyosodik az ítélete s a *Nosztiz fiú*ban már szinte a sötételátásig, a hideg, kiábrándult realizmusig megy. Ez a regénye, amelyben egy vármegye egész nemesi fujának csúf hajszáját írja le egy ártatlan leány pénze után, legélesebb, keserű megnyilatkozása Mikszáth emberlátásának...»

Féja Géza (Nagy vállalkozások kora. Bp., 1943. 121. l.) MK Féja szerint politikus író volt, de politikai érdeklődése csak legjobb óráiban nőtt átfogó társadalomszemléletté. Az *Új Zrtnyiaszt*, a *Különös házasságot* nemes politikai egyénisége és egész társadalmi keserűsége megnyilvánulásának tekinti és megállapítja, hogy a *Különös házasságban* azonban nyíltan kiállott egy nemzetközi hatalmassággal, a klerikalizmussal szemben, mert tényleges politikai erők támogatták. De írói erkölcsére vall, hogy e regény óta folytonosan előre lépett. A *Nosztiz fiú esete Tóth Marival* már határozott állásfoglalás a dzsentrivel szemben. A fiatal Mikszáth dzsentri-nosztalgiajának nyoma sincs ebben a könyvben. A dzsentri itten elszánt közéleti kalandor, kártékony élősd, aki beszennyezi a „mátkát”, a polgári Magyarországot. Az eddig humorba és iróniába fullasztott kispolgárság is ebben a regényben növekedik komoly társadalmi tényezővé, de „menekülnie” kell a dzsentri elől, mely benne szemléli az új „vadászterületet”: javaira vadászik. Az eddig aranyos-patriárkális fénybe vont „úri világ” teljesen elveszti hímporát ebben a regényben, az öregedő író polgári öntudata kiegyenesedik, társadalomszemlélete meglepő határozottsággal fejlődik.»

Martinkó András (*Diárium*, 1944. 8. sz. 122. l.) a regény 1944-es Franklin-féle kiadásáról írott rövid ismertetésében kiemeli, hogy a színpadra és filmre való átírás okozta torzítás ellen csak egy védekezés van: „a művet eredeti alakban és lehetőleg olcsón kell az olvasók kezébe adni... A mű, amely Mikszáth utolsó nagy műve, a mélyben keserűséget, kiábrándulást hordoz, a humor bovatovább szatírává savanyodik, az elnéző közömbösség kritikává komolyodik. A századforduló kormányzati, közigazgatási erkölse, a nepotizmus és a protokj, az antiszelekcio, a munkátlan, élvhajászó dzsentri életforma ilyen bemutatása már több mint mulattatás, ha nem is hitvallás, minden esetre a megcsömörlés és a csődbejutás keserű érzése. Bármiilyen különösen hangzik is, nincs messze Ady és Szabó Dezső útjától.»

A regény 1949., 1952. kiadásáról.

A *Társadalmi Szemlében* (1950. március—április 3—4. sz. 340. l.) —r— szignós kritikus a regényről irt rövid ismertetésében megállapítja, hogy »mi Mikszáthban az anekdotázó elbeszélő erőnyi mellett; főként azt becsüljük — és erre kell az olvasók figyelmét is felhívni —; hogy ő képes volt a maga sajátos módján a dzsentri-világot a maga korlátoltságában, jelentéktelenségében, hitványságában ábrázolni . . . Mikszáth nem tudatos elvi alapon állt szemben ezzel a társadalommal; de ösztönösen átérzi ennek a társadalmi és politikai rendszernek fonák-ságát és anakronisztikus voltát . . .«

A *Társadalmi Szemlében* (1952. november 11. sz. 1182. l.) —er— szignós kritikus a regény cselekményének rövid vázolója után megállapítja, hogy »Mikszáth ezzel a különös esettel, mikor a kapitalista képes volt kivonni magát a rothadó feudalizmus bűvköréből, mintegy utal arra, hogy számtalan más esetben, amikor a tőke hazánktan működött, mennyire összefonódtak a tőke műveletei a dzsentri korrupcióval, hazugsággal, csalással telített üzemeivel . . . Ez a regény egyike Mikszáth legutolsó műveinek bizonyítja azt, hogy nagy irónkban egyre mélyült kora uralkodó osztályaival szemben érzett megvetés és ezzel együtt mélyüli realizmusa, jellemábrázoló képessége. A Horthy-rendszer kiszolgálói filmen és színpadon, igyekeztek limonádés giccsot csinálni Mikszáth eme regényéből (összeházasították például Noszty Ferit és Tóth Marit), holott Mikszáthnak talán ez a legkorszerűbb, legkönyörtelenebb szatírája . . .«

Király István (Mikszáth Kálmán. Bp., 1952. 125., 156., 164., 178—185., 226—227., 242., 245., 247—248. l.) a regényt MK nagy realista korszaka szülötteként elemzi. Monográfiája több helyén utal arra, hogy az író a kezdeti együtterzes után főkről fokra felismeri a dzsentri erkölcsi és politikai romlottságát és az osztály túlettségét. Az erősödő bírálata a *Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényben a legelesebb. A regény forrásáról szólva, Ady Endre tolmácsolásában idézi az 1901-es év egyik nagy »szenzációját« a bácskai Unger leányát megszőkítő dzsentri fiú történetét és a megszőkített dzsentri-család vesszőfutását. Megállapítja, hogy »öt évbe telt, míg Mikszáth tollán művé ért ez a különös téma. A koalíciós politika élmenye kellett hozzá. A „szittya, mágnás forradalom”, ahogy Ady nevezte a koalíció nemzeti hűhóját, végeképp megmutatta a dzsentrinek és a dzsentri politikájának igazi arcát: a nemzetiszínű frázisokba bújtatott osztályönzést. A koalíció a függetlenségi eszme címkeje alatt a sovinizmus megét terjesztette, megsokasodtak az uszító hadjáratok a nemzetiségek ellen.« De MK személyes tapasztalatai is hozzájárulhattak a regény témájának végső kiérleléséhez, ő maga is szembeke-rült fogarasi kerületében ezzel a politikával. Éppen az összetett hatá-sok alapján alakult ki MK-ban ez az élelet, regénye »irodalmunk egyik legnagyobb arányú, legművészibb leszámolója a „történelmi középosztálynak”, a dzsentrivel.« Megállapítja, hogy »Tóth Mari vagonának megszerzésében cinkostársként állt Feri mellett az egész

„Noszty-klikk”, a gőgös úri familia, a Nosztyak, Hothok, Rágányosok, Homlódyak . . . » MK az ő bemutatásukkal szakított a XIX. század családrégényeinek típusával, amelyekben »a nemességben belül ütköztek meg egymással a haladás és a maradiság erői«, MK regénye nem ezeknek volt folytatása, hanem Móricz Zsigmond családrégényeinek előzője, mert ő is akár Móricz »nem azért választotta művéhez a családi keretet, hogy megjelenítse az úri-nemesi osztályban rejlő ellentétes társadalmi törekvéseket, hanem azért, hogy művésziileg ábrázolja, mennyire egységesen vérében hordta ez az osztály a pusztulás mérgeit.« Bár van különbség a két ábrázolás között, MK művéből »hiányzott a [Móricznál meglévő] drámai feszültség, a kielezett konfliktus. De a család ugyanazt jelentette nála is, mint Móricznál: a rothadt úri világ sűrített képe volt.« A továbbiakban jellemzi a dzsentri családi gőg megnyilvánulásait a regény ábrázolta helyzetek alapján, majd Noszty Feri alakjának megformálásáról szólva megállapítja: »Úgy vette az életet, mint egy kaszinói kártyapartit. Hiányzott belőle az igazi lelkeknek súlyt adó erkölcsi komolyság, a felelősségérzés.« Tóth Mari alakját MK »romantikus regényeinek meleg költői színeivel jelenítette meg . . . Egész lelkét beleadta érzéseibe. Számára a szerelem több volt könnyű játéknál: hősie, lázadó érzéseket tudott kicsiholni belőle . . . Noszty Feri és Tóth Mari egyéniségének ellentétében nagyszerűen jelenítette meg Mikszáth, milyen mélyen ette be magát Noszty egyéniségébe a cinizmus, a felelőtlenység.« — Király István megállapítja, hogy »egyetlen regénye sem volt Mikszáthnak, amelyben a nemesi-úri világnak annyiféle típusát vonultatta volna fel, mint *A Noszty fiú* esetében . . . A különféle jellemző arckok sokaságában az úri Magyarországgal számolt le maradéktalanul Mikszáth.« Kopereczky alakjának és jellemének többrétűségét elemezve megállapítja »együgyű kómikus figurája részben azt példázza, hogy az úri svihákság még egy ostoba fatuskóból is faraghat bölcs főispánt . . . Kopereczky parlagon hagyott agyának voltak még önálló gondolatai, olykor magától értetődő természetességgel fecsegte ki az uralkodó osztály titkait.« Észrevételeit találó megjegyzéseit azonban »vállatvonó oinizmus fűszerezte, nem támadt fel benne a társadalmi felelősségérzés.« Néhány jellemző mondattal mutatja be a »Noszty-klikk« többi tagját is, és a regénynek e csoporton kívül álló alakjait, majd részletesen szól Tóth Mihályról. Megállapítja, hogy »Tóth Mihály volt Mikszáth társadalombíráló regényeiben az első plebejus hős, aki nemcsak az elbeszélés perifériáján tűnt fel, hanem központi helyet kapott a cselekményben.« Tóth Mihály elődje volt a *Különös házasságban* Medve doktor, de ő csak színzette a regényt, míg *A Noszty fiú* esetét »nem lehet megérteni Tóth Mihály nélkül . . . Mikszáth antifeudalizmusa Tóth Mihály alakjában öltött testet maradéktalanul. Tóth Mihály polgár volt, de nem burzsoá . . . világnezetét a haladó polgári gondolat határozta meg . . . de hiányzott belőle a burzsoá gőg, a pénzét fitogtató, nyegle kivagyiság.« Tóth Mihály alakjával kapcsolatban megjegyzi Király, hogy »a mi polgárságunknak sosem volt harcos férfikora: botladozó gyermekből rögevest burzsoává vénült. Nem véletlenül vitte ki Mikszáth Amerikába

s hozta onnan haza hőst. Realista írói ösztönével érezte, hogy a magyar társadalmi fejlődés nem formálhatta ki ezt a típust. Csak olyan országban volt talaj számára, ahol a polgárságnak valamikor hőskora is volt... A feudalizmus ellen küzdő polgári társadalom hajdani eszményét idézte benne Mikszáth, azt az embert, akinél egyet jelentett a polgári lét és a feudalizmus-ellenesség, akiben a történelmi hivatástudatot nem sorvasztotta el a burzsoá önzés. Tóth Mihály jellemének, regénybeli funkciójának részletes elemzése után megállapítja, hogy a regény végső jelenetében a Nosztyakkal szembe forduló Tóth Mihály alakjában és szavaiban Mikszáth gyűlölete szólalt meg, »azé a Mikszáthé, akinek becsületes, tépelődő énje jól tudta, hogy az igazi ember, amint egyik karcolatában írta, „független, merész és szabad, aminőnek illik lenni a nemzet lelkiismeretének”. Ő ilyen ember volt, egyik szép képének szavaival szólva: „a nemzet lelkiismerete emberi burokba szorulva”«. A regény végső összegzéseként kiemeli Király István, hogy »a nemzet lelkiismeretét szólaltatta meg Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival*-ban. A dolgozó nép szólalt meg regénye lapjain. Nem a harcok, nem az öntudatra ébredt, nem a forradalomra váró. Ezt a népet nem látta Mikszáth. Nem utolsó sorban innen eredt hőse jellemének ellentmondásossága s ez érteti meg, hogy Tóth Mihályban a citoyen hősiessége olykor cinikus egykedvűségbe fűlt. De ahogy a *Különös házasság* mélyén ott hallatszott a nép hangja, ott hallatszott *A Noszty fiú* esetében is.« Monográfiája más fejezeteiben újra meg újra visszatér a regényhez és alakjaihoz. Hol a Tóth Mihály képviselte polgári öntudatról és annak realitásáról szól, hol MK leány-alakjait veti egybe, hol a kompozíció, a végkifejlés szempontjából említi meg a regényt.

Az 1954-es *Noszty fiú esete*... kiadás Utószava Király István MK monográfiája alapján jellemzi a regény keletkezésének körülményeit, majd Király István nyomán idézi Ady Endrének a Nagyváradai Naplóban megjelent glosszáját, az Unger-esetről — amely a regény alapmotívumának ötletét adta. Végezetül röviden megemlíti a korábbi kiadásokat és a regényből készült színpadi ill. film-feldolgozásokat. — Itt jegyezzük meg, hogy ugyanez az utószó jelent meg az 1954-es MK Válogatott Művei kötetben, az 1955-ös iskolai kiadásban és az 1957-es Magyar Klasszikusokbeli kiadásban.

A regény 1954-es kiadásáról.

Szilcs Andor (*Könyvtáros*, 1954. 7. sz. 36—37. l.) a regény népszerűségéről szól, majd megjegyzi, hogy a mű »a lecsúszott, léha, hivatalokban unatkozó dzsentri világának realitáit rajza s egyike az író három utolsó nagy regényének, amelyekben legmesszebbre jutott a társadalom bíráló ábrázolásában... A milió, a meseszöveg, a hangulatfestés, sőt a színre hozott típusok is ugyanazok, mint a *Nemzetes uraiméknak*. Azonban ahogyan színre hozza őket az író, amilyen életet megéltet velük a regényben, az a dzsentri-világ ellen beszél... Megállapítása alátámasztására a kritikus néhány idézetet közöl a regényből.

Nacsády József (Mikszáth szegei évei. Bp. 1956.) Művelt Nép K. 130—135 l.) kismonográfiájának »A szegedi élmények hatása Mikszáth későbbi műveire« c. fejezetében annak lehetőségét fejtegeti, hogy Tóth Mihály alakjának megalkotásában MK egykori szegedi gazdag polgár ismerőseinek (Zsótér Andor, Feldmayer Antal) személye is felmerülhetett az író emlékezetében.

Az 1959-es *Noszty fiú esete*... (Olcsó Könyvtár 34. köt. 179—184 l.) Utószavában *Király István* korábbi MK monográfiájának főbb tételeit sűrítette össze.

II.

A Harsányi Zsolt-féle színpadi átdolgozásról

a) A Vígyszínház 1926. szeptemberi bemutatójáról

Harsányi Zsolt a *Vén gazember* színpadi változatának sikerén (I. Krk 17. köt. 247—270 l.) felbuzdulva, 1926-ban színpadra átdolgozta a *Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényt is. Míg az előbbi átdolgozásnál inkább csak a színpadszerűség kedvéért változtatott az eredeti mű helyzetein — a mű koncepcióját nagyjában érintetlenül hagyta —, addig e regény átdolgozásánál már teljesen elszakadt MK regényének koncepciójától, a nagy regényíró szemléletmódjától és vígjátékká változtatta a regény témáját. A regény alakjait — pontosabban szólva: neveit — ugyan megtartotta, de jellemüket, gondolkodásukat és cselekedeteiket a saját vígjátéki céljainak rendelte alá. A Harsányi Zsolttól származó átdolgozás a bemutató idejétől egészen 1945-ig szinte elhomályosította az eredeti regény célját. A vígszínházi bemutató és a nagy szériaelőadása után a Harsányi-féle szövegekönyvből készítették a néma Noszty-film forgatókönyvét, majd ugyancsak Harsányi szövegéből indultak ki az 1938-as, a hangosfilm eszközeivel készített Noszty-film rendezői; 1939-ben pedig a Nemzeti Színház felújította a Harsányi-átdolgozást színpadján. E négy megszólaltatáson kívül közel két évtizedig a vidéki színházak kedvelt darabja volt a színpadra írt Noszty. (E bemutatók felsorolására ma még, a színházi kutatás jelenlegi állapotában a Krk-kiadás nem vállalkozhat.) Nem tekinthetjük túlzásnak tehát azt a megállapítást, hogy az átdolgozott Noszty elhomályosította a közönség tudatában MK regényét.

Ezt a tényt elősegítette, ill. fémjelezte az a tény is, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a hivatalos elismerés pálmájával koszorúzta és ezzel hitelesítette Harsányi Zsolt dramatizálását. Az 1926-os évre szóló drámai díjjal, a Vojnits-jutalommal tüntették ki a színművet. A bírálobizottság tagjai — *Ferenczi Zoltán*, *Osászár Elemér* és *Kékny Lajos* — az alábbi méltatással ajánlották a díj megítélését Harsányi Zsoltnak (Akadémiai Értesítő XXXVIII. köt. 436. füzet 1927. január—áprilisi szám 57—59 l.).

... Harsányi Zsolt nehéz feladattal állt szemben. Egy terjedelmes regényt kellett rövid színpadi cselekménnyé sűrítene, egy alapjában ellenszenves cselekedetből vígjátéki eseményt formálnia. Maga a regény egy nagyszabású cudarság története, mely szégyenletes világot vet magára Noszty Ferire s arra az egész körre, amely a kezére dolgozik. A regény tárgyja egy eszközeiben nem válogató, gyalázatos hozományvadászat s a nagy hajtásban az egész Noszty-familia részt vesz, sőt magukhoz züllesztik az egész hivatalos apparátust és szolgálószemélyzetüket is. Mikszáthnak máskor derűs, kedélyes tréfálkozása a dzsentri gyarlóságain itt keserűvé, epessé válik, a vármegye dolgaival való mókázás itt a közéleti erkölcsök maró kritikájába csap át. A vármegye urainak haszontalanságát még élesebb világításba helyezi azzal, hogy szembeállítja velük az Amerikát járt polgárembert a maga becsületességének, józanságának, komolyságának imponáló fölényében.

Ezt az anyagot Harsányi alaposan átszítálta. Szitája csak a bársonyosan puha, sima homokot engedte át; mindaz, ami benne érdekesebb, keményebb, az fennakadt szövetén. Megfogadta Gyulai Pál szavát, ki a regényeket átköltő drámaírónak azt a tanácsot adta, hogy a cselekvényt csak cum grano salis vegye át s aztán alakítsa tetszése szerint. A regényben ellenszenvesen ható történetet a színpadon kedves és mulatságos idill gyanánt ható cselekvénnyé írta át és sok olyan vonással enyhítette, amelyek Noszty Feri javára hangolják a nézőket. Kíméletlen és csúnya hozományvadászatát enyhítette azzal, hogy már előbb szerelmet ébreszt benne a leány iránt, anélkül, hogy tudná kicsoda s ez a szerelem addigi könnyelműségét meghazudtoló állhatatossággal folyton a szép ismeretlen képét idézi lelke elé, s mikor megtudja, ki tett olyan mély hatást reá, akkor mi is természetesnek találjuk, hogy mindent elkövet elnyeréseért. Azzal, hogy a becsutlen hozományvadászat ódiумától mentesíti, jellemét is kedvezőbb világításba helyezi a szerző. Mikszáth azt mondja róla, hogy „a megszorult ember cinizmusa, a moral insanity kaotikus zagyvaléka, mely lényének alapját képezte”, — hamisjátékosnak mondja, ki csúnya és ellenszenves parthie-vadászatra játszik. Átformálásában azonban okos mértéket tartott Harsányi s szépitvén jellemén, a túlsó végletbe sem esett, nem alakított belőle eszményi Jókai-hőst, hanem meghagyta könnyelmű és léha alaptermészetét. Mulatságosabbra festette át a többi alakot is, enyhített ellenszenves vonásaikon. Az öreg Nosztyban s Kopreczkyben a könnyelműség mellett inkább a szeretetreméltó és mulatságos vonásokat emelte ki s elhagyta erőszakos önzésüket és csúnya intrikáikat. A regényben a nagy kerítő-mánóverhez a Noszty-család egyik női tagja, Máli néni, a tatár hercegnő adja az észet; itt az álruhás, apróhirdetées alakoskodást Bubeniyik, az agyafúrt, szemtelen tót inas eszeli ki s mivel ez egykor színész is volt, ő tőle kiindulva mulatságos tervnek hat az, ami visszataszító mint a Nosztyaktól kiforralt huncutság.

Ha már ennyi enyhítő körülményt vitt be a szerző a történetbe, természetesen a végét is meg kellett változtatnia, a derűs, mulatságos esetet házassággal végeznie be. Ezt a befejezést egyébként maga a

regény menete sem zárja ki az olvasónak előretelentő elképzeléséből. Bizonyítja ezt, hogy mikor a regénynek első közlése a Vasárnapi Újságban folyt, sűrűn érkeztek a szerkesztőségbe kérdezősködő levelek, hogy megkapja-e Noszty Tóth Marit vagy nem. A darabban ez a befejezés nemcsak az érzelmes lelkeknek nyújtott megnyugtató ajándék, hanem ezekre a lelkekre hatásos módon elő is van készítve a még ismeretlen Tóth Marinak Noszty által küldött nefelejcs-csokorral s egy gyöngéd vallomást tartalmazó levéllel, melyek már jóelőre mintegy egymáshoz fűzik szívüket.

Igy lett Mikszáth kesernyés hangú regényéből Harsányi Zsolt kezében Biedermayer-hangulatú vígjáték, melynek naivul kedves meséje megfelelő keretül kínálkozott a regény néhány érdekes helyzete s néhány mulatságos alakja számára. Ezt a keretet a szerző ügyes kézzel töltötte ki. A jelenetek a nézők figyelmét lekötő érdekes-séggel váltakoznak: mulatságosak és érzelmesek, derűsebbek és felhősebb egűek. Az alakok nagy színpadi ügyességgel vannak meg-elevenítve és mozgatva s közülök egypár a színpadon még hatásosabban érvényesül, mint a regényben. Kopereczky selma inasából, Bubenykiből többoldalú, gazdáját kutyába se vevő, szemtelenségében s mindennel szemben közömbös, de az alakoskodó játékra magát valóságos vadász-szenvedéllyel adó ripacs-természetében pompás figurát alakít s Tóthnének a regényben rajzolt fecsegő, üresfejű alakját is teljesebbé formálta színpadra vitt szaporabeszédű, tücsköt-bogarat összekarattyoló, a mondatokat lélekzetvétel nélkül egymásba hadaró figurájában. Egy csapat eredeti, jóízű alak mozog a színpadon, melyről friss magyar levegő árad a nézőtérre. Minden technikai mesterkedés, minden olcsó hatásvadászat nélkül sikerült a szerzőnek olyan darabot írnia, mely csupa rokonszenves tényezővel: kedves, derűs hangulatával, friss hangjával, magyaros világával kapta meg a fővárosi közönségnek még azt a részét is, mely rendszerint másfajta szórazást keres a színházban. Ez az írónak nemcsak szerencséje, hanem érdeme is.

A bizottság tisztelettel kéri a Tekintetes Akadémiát, méltóztassék az idei Vojnits-éremmel Harsányi Zsolt darabját kitüntetni. Ezzel nemcsak a szerencsés kezű és tehetséges színpadi író iránt fejezzük ki elismerésünket, hanem Akadémiánk örök büszkesége, a nagy mesemondó halhatatlan emléke iránt is kifejezzük hálás kegyeletünket, kinek kincses hagyatéka íme az irigy idő múltával is hatásában nem csökken, hanem gyarapodik.

Ha a korábbi MK művek színpadi átdolgozásai és megfilmesítései közrejátszottak a művek utóéletének alakításában, akkor az akadémiai kitüntetéssel fémjelzett átdolgozást követő kritikai véleményeket — még fontosabb irodalmi és irodalomtörténeti jelenségnek tartjuk. Így például azokat a kritikai fejtegetéseket, amelyek a Harsányi-féle (vagy a filmek esetében az abból fakadó) koncepciót vitatták avagy éppen lándzsát törtek jogosultsága mellett.

A Vígshínház bemutatóját megelőző reklámon kívül (Magyar Színpad, 1926. szeptember 1—3., szeptember 10—11., stb.) a bemutató

előtt a Magyar Színpad című műsorlap előzetes nyilatkozatra kérte fel Harsányi Zsoltot. Nyilatkozata már utal átdolgozása irányára. Szövege (Magyar Színpad, 1926. szeptember 12—13., 255—256. sz.) a következő:

»— Nekem ez a darab valóságos szívügyem. Miliője az a Felső-magyarország, ahol az én gyermekkorom telt el és amelynek minden kis görbe falvát, minden fenyvesét, minden lőt tulajosát a gyerekkorunk iránt érzett nosztalgiával szeretem.

— A Mikszáth-regény minden főfiguráját megtartottam, de meséjét kénytelen voltam néhány lényeges ponton megváltoztatni, hogy a színpad kéréllhetetlen törvényeivel ellenkezésbe ne kerüljek. Így aztán alkalmam nyílt beleírni a darabba azt a kettős honvágyat, amelyet a hajdani Felsőmagyarországról származó emberek ma éreznek: a honvágyat a felvidéki dzsentri-világ hajdani derűs, aranyos, szeretetreméltó, kedélyes és immár soha vissza nem térő élete után, és a honvágyat a régi békevilág után. Ha a darab színlapja megjelenik az utcákon, bizonyára nem egy ember egy kis szívdobbanással fogja olvasni a színlapnak ezt a mondatát „Történik békeidőben, Nagymagyarországon.”

— A troncésni atyafiak kedélyes, gavalléros, napsugaras mikszáthi levegőjét a Vígszínház egy olyan előadása fogja éreztetni, amelynél szerző nem is álmodhatik külön tolmácsot. Az én szerény munkám sikere majd el fog dőlni a bemutatón. De minden próbán látom, hogy magának az előadásnak sikere teljesen bizonyos. Ezeknek a művészeknek a játéka, ez a rendezés és ez a kiállítás valóságos magyar ünnep számba fog menni.»

A bemutató előtt a Magyar Színpad két alkalommal is szól Harsányi Zsolt színpadírói tevékenységéről (*Mikszáth és Harsányi*, 1926. szeptember 14—16., 257—259. sz.; *K. E.: Harsányi Zsolt* 1926. szeptember 17—18., 260—261. sz.). Majd a bemutató napján újból megszólaltatja Harsányi Zsoltot (*Az író a Vígszínház újdonságáról*, M. Sz. 1926. szept. 17—18.), aki nyilatkozatában az előbbinél még világosabban határozza meg átdolgozásának célját és MK koncepcióján végzett »korrekcióit«. Nyilatkozatának szövege a következő:

»Körülbelül most két éve, „A vén gazember” című darabom Nemzeti Színház-beli előadása alkalmával írtam egy pár sort a „Magyar Színpad” akkori premier-számába. [Ennek szövegét l. Krk. 17. köt. 248. l.]

Azóta Mikszáth Kálmán népszerűsége hihetetlen ugrással emelkedett. Régebben is a legsűrűbben olvasott magyar írók egyike volt ő, ma azonban, mint a könyvtárosok mondják, kerectsiség dolgában a másik nagy meseíró Jókai mellé jutott.

Ez nyilván nem véletlen és nem múló divat. Mikszáth annak a két nagy dolognak volt derűs és ellenállhatatlanul jóízű írója, ami ma a legjobban fáj mindnyájunknak: a békét írta és Nagymagyar-

országot. A darab színlapjára tudatosan írtam, hogy „történik Nagy-Magyarországon, békében.” A háború és a nyomorékká csonkított ország: ez az a két seb, amely olyan iszonyúan éget ma mindenkit a maga köznapai bajain, gondjain, B-listáján, sötét, álmatlan tépelődésein keresztül.

A terhes és kínos köznapok égő sebeire Mikszáth a legaldottabb enyhítő és feledtető. Ő ringat abba a tündérálmomba, amely a tót atyafiak között a görbe, palóc hegyek idilljében, a kedves sárosi lánykérésekben, választásokban és lumpolásokban egy soha vissza nem térő és örökké elveszett világ boldog fátolyát teríti lelkünkre.

En azt hiszem, a legszebb írói feladat ma: feledtetni és deríteni. És talán nem vagyok szerénytelen, ha missziót látok abban, hogy Mikszáth napsugaras derűjének megadom a színpad sokkal nagyobb nyilvánosságát. Egy telt nézőtér mai magyar közönségével három órán át elfeledtetni a gondjait — ez lelkesítően szép cél.

Ez a cél szolgáljon mentsegemül, ha — nagy tiszteletem fenntartásával — kissé erőteljes kézzel nyúltam a regény szálai közé, ha Mikszáth meséjét több magam kitalálta alapvető fordulattal és előzménnyel pótoltam meg és ha egy-két figura emberi alapszíneit is lényegesen megváltoztattam. A mikszáthi részleteknél fontosabbnak tartottam a mikszáthi lelket átmenteni a színpadra. És szívből örülök annak az érzésemnek, hogy ez sikerült.

De ha sikerült, annak érdemét jórészen át kell hártanom két irányban is.

Az egyik maga az előadás, amely Góth Sándor vezetésével remekbe készült, tündöklően magyar előadás lett. Azt a munkát, amit ezek a művészek kivétel nélkül, egytől-egyig végeztek, kalaplevéve szemléltem a próbákon, tehetségük, hitük, lelkesedésük művészi áhítatuk láttára. A másik, akinek címére a ma este felhangzó tapsok jórészt irányítanom kell, Jób Dániel, a színház művészeti igazgatója. Ő a darab születésének első percétől kezdve olyan bölcs és döntő ítéletű tanácsokkal állott mellettem, hogy azért itt a nyilvánosság előtt kell küldenem neki egy meleg kézszorítást.¶

A *Magyar Színpad* a bemutatótól (1924. január 11.) kezdve az előadások folyamán közölte a színdarab tartalmi kivonatát. Ennek szövegét — bár a dramatisztált mű nyomtatásban is megjelent — mi is közöljük, mert a tartalmi kivonathól azonnal szembeötlik a regény és az átdolgozás meséje és felfogása közötti különbség. A tartalmi kivonat szövege a következő:

Első felvonás. Noszty Feri a lump huszártiszt, nagy bajban van. Meg akarta hódítani Velkovic trencsényi polgármester gazdag leányát, Rozálkát, erre a szerelmi hadjáratra váltókölcsonnt vett fel és most ott tart, hogy a gazdag házasság nem sikerült, a pénzt sem tudja visszafizetni. Ez pedig nagy baj, mert a váltón, amelyet ő berugott fővel állított ki, vicces formában az ezredes neve is szerepel. Még hozzá a váltó annak a Kozsehuba nevű embernek a birtokában van, akit Velkovic Rozálka éppen őmiatta kosarazott ki, akitől tehát nem sok kíméletet várhat. Feri végső kétségbeesésében táviratilag hívta

Trencsénbe apját, Noszty Pál képviselőt. Az öregúrral megérkezik Feri húga, Noszty Vilma is, akibe Trencsén gazdag nobilitása, báró Kopereczky, szerelmes. A Noszty-család nagy leleményességgel lát a pénzszerzés után. Vilma nyilatkozatra bírja a féltlen Kopereczkyt, aki megkapja a leány kezét és boldogságában szívesen ad kölcsön annyi pénzt, amennyi kell. De hiába sikerül a pénzfelhajtási manőver, Kozsehuba már bemutatta a váltót az ezredesnek, aki megdöbbenve látja rajta a saját nevét. Feri becsípett tréfája távol áll ugyan a váltóhamisítástól, de az ezredes ilyenekben nem ismer tréfát, Noszty Ferinek ott kell hagyni a katonaságot. Az öreg Noszty mindjárt elhatározza, hogy leendő vejéből, Kopereczkyből, főispánt, fiából pedig szolgabírót csinál Trencsénben. Feri aztán vegye el feleségül az Amerikából dúsgazdagon hazatért Tóth Mihály leányát, Marit, akiről az hallatszík, hogy rengeteg hozománya van. Feri azonban kézzel-lábbal kapálódzik a terv ellen, az ímént meglátott egy ismeretlen fiatal hölgyet, akiről nem tud semmit, de első látásra beleszeretett.

Második felvonás. Vilma már néhány hete Kopereczky felesége. A család összeül a krapeci kastélyban, hogy előkészítsék Kopereczky küszöbönálló főispáni installációját. Egy véletlen folytán a Tóth-család vetődik be a kastélyba és a sokat emlegetett Tóth Mariról kiderül, hogy elragadóan bájos és kedves lány, aki azonban a dúsgazdag lányok szokása szerint azzal az átokkal van megverve, hogy nem tud hinni a férfiaknak, mert mindenkiben beteges bizalmatlansággal hozományvadászt lát. Mikor Tóthék távozása után Feri is megérkezik, a család a ravasz totumfak, Bubenyk tanácsára azt a haditervet süti ki, hogy Feri menjen le inkognitó Pápára, ahol Tóthéknak szőlejük van és ejtse módját, hogy Tóth Marival találkozzék; tegyen úgy, mintha sejtelve sem volna, hogy kivel beszél és valljon neki szerelmet. Így Tóth Mari joggal hiheti, hogy ismeretlen udvarlója — nem bírván tudomással a vagyonról — csak saját magáért szereti. Feri sokáig küzd az egész hozományvadászat terve ellen, mert szerelmes abba az idegen nőbe, akit egyszer látott. A család azonban meggyőzi, hogy jövője érdekében meg kell próbálnia Tóth Mari meghódítását.

Harmadik felvonás. A pápai szőlőhegyen csakugyan megjelennek egy őszi délután Feri és Bubenyk. Ugyanekkor Tóth Marinak az az ötlete támad, hogy kipróbálja saját lényének vonzóerejét, ruhát cserél paraszt szobalányával, vajon akad-e férfi, akinek ő mint paraszt cseléd tetszeni fog. Mikor Feri az átöltözött két lányt meglátja, roppant izgatott lesz: hiszen az az ismeretlen nő, akibe ő szerelmes, mint most kiderül, éppen Tóth Mari! Most tehát kétszeres hévvel fog az udvarláshoz. A fiatalok között mély és boldog szerelem fejlődik. Anélkül, hogy egymás kilétéről beszélnének elhatározzák, hogy összeházasodnak. Elmennek kettésben egy közeli iparosmúltságba is és ott a gyorsfényképésszel le is vétetik magukat. Majd nagy szerelemben elbúcsúznak, miután megállapodtak, hogyan fognak poste restante-levelet váltani a házasság részleteinek megbeszélése végett. Azonban Tóthéknak éppen vendégük Velkovics Rozálka,

aki a gyorsfényképben fölismeri Noszty Ferit és rémülten óvja Marit a rettegett hozományvadásztól. Csakhamar kiderül, hogy Feri igen jól tudta, kinek udvarol, hozományvadászó célja tehát nyilvánvaló, Mari nagy csalódáson megy keresztül, teljesen megtörik.

Negyedik felvonás. Kopereczky végre megkapja azt a hatalmas örökséget, amelyet már évek óta vár. Vilma kedvesen és ravaszul kicsal belőle annyit, hogy Feri visszakapja az ősi elúszott birtokot. Feri tehát gazdag ember lett, nem kell már jó partik után futkosnia. De most még nagyobb baj van : végzetesen szerelmes Tóth Mariba, aki a pápai találkozás után érthetetlenül elzárkózott minden érintkezés elől. Nosztyék végre egy jótékony ünnepély ürügye alatt összehozzák a fiatalokat, akik társadalmilag voltaképpen most találkoznak először. Mari egy heves jelenetben leleplezi Feri kétszíniségét és hazugságait. Már-már úgy van, hogy örökre elszakadnak egymástól, de ekkor Ferinek sikerül igazolnia, hogy ő már akkor őszintén szerelmes volt Mariba, mikor még sejtelve sem lehetett róla, hogy Mari kicsoda. Szerelmének őszintesége így bebizonyul és Mari boldogan lesz a felesége.

A napilapok beszámolóí :

A *Budapesti Hírlapban* (1926. szept. 19. 212. sz.) a színdarabot *Dánielné Lengyel Laura* ismertette. Részletes összehasonlítást tesz a regény és az átdolgozás között :

»... Szívből sajnálom, hogy Mikszáth regényét pár nappal a premier előtt elolvastam. Véletlenül ezt az egy könyvet nem ismer-tem és úgy gondoltam, nem is fogok vele megismerkedni, majd csak Harsányi Zsolt darabjának premierje után. De aztán az úgynevezett kritikusai lelkiismeret nem hagyott békét. Mégis csak furcsa dolog így tájékozatlanul beülni a színházba!... Elolvastam a Noszty fiú esetét és most már hiába nem akarok összehasonlítást tenni ; látnom kell, hogy a színmű alakjai elhelyezkednek a regény személyei mögött. A rettenetes kegyetlen kézzel, keserű lélekkel, mélységekbe látó szemmel megírt regényből egy nagyon kedves, mulatságos, tetszetős, ötletes librettó lett. Mikszáth Kálmán, kinek írói portréja még nem jelent meg teljes világításban előttünk, a világirodalom egyik legmélyebb szántású lelke. Kedves anekdotázása, derűs tréfája, csintalan dévaj kiszólásai mögött olyan rettenetes szakadékokat, sötét mélységeket, átláthatatlan rejtelmeket tud megmutatni, mint amilyeneknél rémesebbeket nem mutatott Balzac a Comédie Humaine-ben. Csakhogy Mikszáth teljesen kívül és felül áll témáin s amíg a szörnyű Szkülákát és álnok kharübdiszeket rajzolja, melyek között életünk csónakja hányódik, míg a rettenetes testi és lelki sebeket mutatja, melyeket a sziklák között kapunk, míg megjelenik előttünk, amit a félelmetes bolyongás közepette magunkból gyáván elhagy-tunk, hitványul elvesztettünk, becsutlen módra eladtunk, látjuk az író-t, ki mindezt fensőbb-séges, derűs bonhomió-ával nézi. Hát aztán ? Szküláa és kharübdisz, lelki és testi sebek, mások elárulása, magunk eladása ?! Erdemes-e mindez arra, hogy akár egy pillanatunkat elrontsuk érte ?... »

... A Noszty fiú esete Tóth Marival Mikszáth egyik legmélyebb szántású, legkeményebb erővel írt munkája. Itt már nincs tréfa, humor, ellágyulás, szentimentalizmus. Furcsa története egy brigantának, ki elszánt gazsággal akarja egy gazdag leány pénzét hatalmába keríteni. A végén még betyárbecsület sincs benne, még elpusztulni sem tud, férfiember módjára, kivert kutyaként kergetik el a leányos háztól. Ebből a témából, azokkal az alakokkal a világ legnagyobb művésze sem tud vigjátékot írni. Harsányi így hát átformálta a dolgot. Harsányi Zsolt színdarabjában és Mikszáth regényében csak az alakok nevei közösek. Az ő léha, kedves Noszty Ferijének semmi köze Mikszáth keményvágású condottierijéhez. De Tóth Mari sem az, szubrettprimadonna, akinek Harsányi elébünk hozza. Hiszen már-már vártuk, hogy egy pár csinos dalt is el fog énekelni. Valahogy olyanok ezek a figurák, mint a ragasztós, levonós képek, melyekkel megboldogult gyermekkorunkban játszottunk. Csinosak, tetszetősek, kedvesek, mulatságosak, s hozzá a végén minden jól, azaz házassággal végződik. „Gyerek ezt hallja örömmel...”

A kritikus ismertetése végén részletesen szól a színészek játéka-ról és nagy elismeréssel méltatja teljesítményüket.

Az *Estben* (szeptember 19. 212. sz.) *Laczkó Géza* a modern színpad válságából indul ki. Véleménye szerint a színpadra elsősorban két dolog kell: élet és szerepek. Ennek a követelménynek szemelgett tartásában látja annak forrását, hogy Mikszáth művei sorra színpadra kerülnek:

»... Véletlen az, hogy Mikszáth egyre jobban színpadra nyomul? Van-e életesebb és tarkább oevre-ű író nála? Nem is kabinet-alakok, hanem kabinet-típusok tárháza minden regénye, amely valójában zsurnalisztás gyorsasággal és sokoldalúsággal zsúfol egy-egy történetbe rengeteg „eredeti” figurát.

Mikszáthot mint színpadi anyagraktárt meglátni már elsőrendű darabírói ötlet. S úgy színpadra vinni, mint Harsányi Zsolt, egyenrangú a legkifogástalanabb eredeti alkotással.

De valamit!

Ahhoz semmi közöm, nekem, nézőnek, — mert én csak nézői zsöllyéből s nem kritikusi triposzról nézem a darabot és csak ezt, nem pedig írója múltját, forrását, fajtát és esetleges egyéb foglalkozását — semmi közöm, mondom, hogy miként alakította át a regényt. A művész eljárását nem szabad és nem lehet szabadalmi elbírás alá vonni.

Nekem csak a darabhoz van közöm, úgy, ahogy elem lép. S A Noszty fiú esete — sikert jelentő öröms izgalomban — nagyon rokonszenvesen lép elénk.

Először: A nyolcvanas évek levegőjét hozza. S ezért a romlott-ságban is naiv és érzelmes időért mindnyájan majd meghalunk. Mi, öregedők, mert ismertük s a fiatalok, mert ismerni szerették volna.

Másodszor Rendező, színész, színésznő elővette a nagymamák fényképeit s mesteri másolatot adott róluk. Én magam perceről

percre azt vártam, hogy egyszer csak belép szegény jó Bartók Lajos a szürke cidibummal fején s Podmaniczky báró kockás bő nadrágjában, oly jó volt Góthné, Góth és Somlay külső megjelenése.

Harmadszor: A jeleneteken hol nevetünk, hol sírunk, mert azokban a jó időkben is vagy sírtak, vagy nevettek az emberek, akik nem ismerték a mi mogorva, gondolatlan kétségbeesésünket, cinikus léhaságunkat, bárgyú beletörődésünket vagy szisztematikus gonoszságunkat, hisztériánkat s az európai epidémiává fejlődött torpor animi-t.

Negyedszer: Élet pezsdül s szerepek tarkulnak előttünk. Élet, amely a rosszon keresztül is jóért harcol, míg ma a jó útja is többnyire rosszba visz. Szerepek, alakok, egyéniségek, akik különböznek egymástól s hajh, különböznek tőlünk, szürke kilátástalanság trianoni taposómalmában álmosan topogóktól...»

Laczkó Géza beszámolója végén jellemzi a színészi alakításokat.

Az *Esti Kurír* két ízben is foglalkozik az előadásai, a főpróbáról *Kardos István* írt (*A függöny mögött*, szept. 18. 211. sz.) hangulat-keltő intimításokat közölve a főpróba különböző mozzanatairól. Az előadásról *Boross Mihály* közölt referátát (szept. 19. 212. sz.). Nagy elismeréssel szól Harsányi Zsolt átdolgozásáról, amely hiánytalanul adja vissza a regény hangulatát: »Ez a kiváló író [ti. Harsányi Zsolt] éles szemmel látta meg Mikszáth alakjaiban a mély és örök emberi vonásokat és kitűnően érzi át a cselekmény könnyet és mosolyt fakasztó bölcs és fölényes derűjét. Mikszáth levegőjét, ízét és színét adja a cselekmény csekély változtatásával mégis befejezett drámai formában. Harsányi Zsolt színpadi tudása és írói tehetsége hibátlanul juttatja érvényre Mikszáth minden értékét, ugyanakkor azonban a cselekmény epikai terjengősségét drámai feszültséggel tölti ki.

A Noszty fiú, mint színpadi alkotás, kerek, befejezett, szinte tökéletes; nem hiányzik belőle egyetlen mozzanat sem, ami a folytonosságot zavarná, nincs benne semmi olyan utalás, amely azt követelné a nézőtől, hogy emlékezzék a regényre, minden a színen történik.

Harsányi Zsolt plasztikussá tette a könyvet, szinte vetítette a regényt, sőt többet is tett; a Noszty-regény egyik nem egészen szerencsés, az egységes hatás derűjét lerontó részét összhangba hozta az egészszel — megfinomította. Ez a transzformálás nem hogy ártott volna, ellenkezőleg, úgy hat, mintha Mikszáth Kálmánt a korrektúrájánál figyelmeztették volna erre a fanyar diszsonanciára, s a nagy palóc maga formálta volna át a cselekményt...»

Boross Mihály az előadás nagy sikerében jelentős szerepet tulajdonít a Vígsház együttese ragyogó játéknak, amelyet ismertetése második felében igen részletesen méltat.

A *Magyar Hírlap* szintén két alkalommal foglalkozik a bemutatóval. A főpróba napján a lap »A nap lovagja« címen név nélküli cikket közöl Mikszáth Kálmánról. A magát meg nem nevező szerző örömet

fejezte ki afelett, hogy az átdolgozás révén az írónak egyik késői műve előtérbe kerül. Irodalomtörténeti fejtegetései közül az alábbiakat emeljük ki :

„... De az érvényesülés sokféle fénye mellett érték bánatok és csalódások is Mikszáth Kálmánt. Akármilyen régi képviselő volt, és akármilyen nagy krónikásává lett a régi képviselőháznak, éppen élete legvégén nem gondoskodtak számára kényelmes és biztos kerülettől. De az igazi és súlyos keserűsége Mikszáthnak — és erről néha halkán beszélt is —, az volt, hogy késői nagy regényeinek soráról csak kommunikék jelentek meg a lapokban, mindig csak kommunikék vagy legfőljebb néhány lármás dícséret, de soha egyetlen komoly kritika. Mikszáth Kálmán nőtt és folyton nőtt, ötvenedik évén túl írta meg igazán nagy munkáit, a *Különös házasság* két kötetétől fogva, de a kritika nem vette észre a növekedést. A folyosói karcolatokkal Mikszáth csakugyan sárkányokká növelte föl a képviselőkké választott szöcskéket : és csak azok, akik tudnak a sorok között olvasni, értették meg, milyen iróniával néz le Mikszáth az általa teremtett sárkányokra. De a sok kedves elbeszélés, a sok kedves kis regény, a sok elmés szatíra Mikszáth Kálmánjától nagy út vezet el a *Különös házasság* néhány csodálatos szerelmi jelenetéhez; és a *Különös házasság* után következett regényekhez. Ezt a növekedést, amely egyre följebb vezetett, nem vették észre Mikszáth Kálmán politikai barátai, sem íróársai, és legkevésbé kritikusai. Talán az olvasók szintén csak a régi Mikszáth kedvességét és ötletességét, az elbeszélés vékony, de tiszta patakjának vidám csörgedezését vették észre a késői regényekben, nem pedig azt, ami a komoly és igazi fejlődést jelentette Mikszáth Kálmánnál. Pedig Mikszáth érezte ezt a fejlődést és akarta ezt a fejlődést, amint tudatosan tanult akkor, amikor Jókai mellett, vagy Jókaival egy rangban már az évek sora óta Magyarország legnépszerűbb írói közé tartozott. Mikszáth Kálmánnak néha fáj az, ha nagyon dícsérték egyik vagy másik korai írását, elárulva ezzel : milyen kevéssé veszik észre, hova jutott el azóta és milyen új eredményeket ért el, mennyire kiszélesítette színterét, és mennyire kiegyenlítette színkáláját. . . *

A napilap következő számában (szept. 19. 212. sz.) (R. P.) [Relle Pál] írt ismertetésében megértően fogadja Harsányi célkitűzését és helyesli azt :

„Én azt hiszem, a legszebb írói feladat ma : feledtetni és deríteni.” Ezt a sort Harsányi Zsolt írta előjáróban mai premierje elé és ezzel egyúttal tömör magyarázatát adja felfogásának, amellyel Mikszáth Kálmán regényét színpadra formálta. Tudni kell ugyanis, hogy a *Nosztaly fiú esete Tóth Marival* című regényét Mikszáth akkor írta, amikor a fejét kezdte már nagyon belepni a hó és örökké mosolygó szemével egyre gyakrabban fordult az élet árnyékos oldala felé. Harsányi Zsolt tehát, aki programatikusan csak feledtetni és deríteni akar, fürgé és biztos kézzel félrelibbenti a regény sötét életfüggönyét és a színpadon csupán csak akkora rést hagy nyitva, amelyen a homéri palóc bemosolyoghat a festett kulisszák közé. Az elv határozottan emberi és nagyon mai, színpadi szempontból pedig külön megszépül

a következetesség által, mellyel Harsányi Zsolt mindvégig kitart mellette. A színpadi operatőr néha talán mélyebben vág az író testébe, de az író lelkének sértetlenségéről viszont annyi szeretettel és tiszteléssel gondoskodik, ami lépten-nyomon a művész természetös bátorságával kárpótol a helyenként tudatosan kihagyó akadémikus kegyeletért.

Mindent egybevetve, tagadhatatlan, hogy a színpad és a regény messze eső partjai között Harsányi Zsolt ezúttal is szerencsével ver hidat. Az örök vitát, mely a regény dramatiszálhatósága körül folyik, természetesen ő sem dönti el. De az is szerencsés, ahogyan nem dönti el. A színpadi őszön, mely a regény fonalát akcióba bogozza, nem köt gordiusi csomókat és a kritikuskak nincs szüksége késtre, mellyel ezeket a csomókat elvágja. Harsányi Zsolt a természetességnek olyan gráciájával, a könnyedségnek annyi bájával lépi át a színpad-pedagógia vámsorompóit, hogy a legszigorúbb esztéta-fináncokat is kell, hogy szemhúnyásra kényszerítse. Az a kecses ökonómia, mellyel Harsányi Zsolt a regény színpadképes jeleneit adagolja és az epikus kötőanyagtól megtisztítja : bravúros mérlegelese a színpad teherbírásának, az az eljárás pedig, amellyel a regény beárnyékoltt alakjait a maga lelki napfényén igyekszik „előhívni” : külön és talán legdöntőbb sikere a Mikszáth-regény színpadi szereplésének. . . .

A kritikus — mint ahogy maga írja — »kedves, ártatlan mesének tartalmi ismertetése után röviden beszámol a színészi alakításokról is.

A *Magyarországban* (szept. 19. 212. sz.) *Salgó Ernő* nagy megértéssel fogadja Harsányi átdolgozását és egyetért változtatásaival, sőt ahol azt nehezen sikerül elfogadtatni, ott inkább MK rovására helyesli Harsányi változtatásait :

»Noszty Feri esete Tóth Marival nem egészen úgy történt, mint ahogy a Vígszínház ma esti új darabjában lejátsszódik. Mikszáth tudvalevőleg úgy beszélt el a dolgot, hogy az eladósodott Nosztyfiú a családi tanács végzéséből meg akarja hódítani a dúsgazdag Tóth Marit ; a hadjárat közben valamelyest szerelmes is lesz a leányba ; de amikor kistül, hogy a házassági szándék eredetileg milyen forrásból fakadt : végérvényesen kudarcot vall és nézhet más leány után. Ehhez képest Harsányi Zsolt színpadi verziója olyan átformálás, hogy majdnem azt lehet mondani : a regény inkább csak inspirálta a darabot, nem pedig, hogy egyszersmind irányította is volna. A történetből Harsányi Zsolt jóformán csak a gyökereket hagyta érintetlenül, míg az ágak közül sokat lenyesett és ami megmaradt, azt is más irányba hajlította és új oltásokkal lombosította. Azonban vajmi igazságtalanság lenne ezért szemrehányást tenni neki. Sőt ellenkezőleg! Mert mind e változtatások, anélkül, hogy hátrányos véleményt jelentenének a regény felől, csak előnyöire szolgálhat a darabnak. Kissé más szellemet fejeznek ugyan ki, mint amely Mikszáthé és más fordulatra visznek, mint ahogy a regény végződik ; de amellett, hogy megfogyatkozás nélkül adják a mikszáthi báj derűjét, annál jobban kedveznek a színpadi hatásnak.

A darabban a szerelemé a főszólam és az egymásra boruló szerelmes szívek összedobogása a végső kihangzás. A regényhez viszonyítva ez a legszembetűnőbb eltérés és mind Mikszáth felfogására, mind Harsányi Zsolt színpadi érzékére nézve egyszerűen a leglényegesebb is. Mikszáth általában kissé hidegen áll a szerelemmel szemben, a Noszty fiúról szóló regényében pedig különösen nem tekinti nagyon számottevőnek. Sok mindenféle fontos a szemében; de a szerelem meglehetősen mögötte következik a többinek. A férfi—nő probléma igazában sohasem volt problémája és neki a szerelem nem romboló vagy alkotó szenvedély, mély megrázkódtatás, átfűtő érzés, rövid hőrpintés. E két felfogás, ahogy egyszer a játék, másszor valami cinikus becsmérlés szemüvegén nézi ugyanazt a dolgot, megfelel egymásnak és illik a humoristához, ki nem magából, önmagát adva beléjük, teremti meg alakjait, hanem a szemlélő távolságból és mintegy kívülről nézi őket; de majdnem használhatatlan a színműíró szempontjából, ha azzal számít a nézők érdeklődésére, hogy közönséget vállaljanak szereplőivel. Harsányi Zsolt nagyon jól megérezte ezt és itt az oka, hogy megbontotta Mikszáth regényének architektúráját. Ami a regényben a főhelyet foglalja el: a felsőbb kortestudomány, a közigazgatási csalafintaságoknak, a kártyajáték problémáinak és a helyi jellegű tolongásnak rajza, — az a darabban a háttérbe szorul, ami pedig ott csak mellékes rangban settenkedett: a szerelem, itt a főszerepet kapja. Röviden szólva: a regényben Mikszáth elméje dominál; a darabban Noszty Ferenc szívéé a szó.

Ez első lépést logikusan követi a többi. A regényben Mikszáth megengedhette, hogy a Noszty fiú és Tóth Mari végül is szétváljanak. Hozományvadászó kalandról van szó, melybe a szerelem csak lényegtelenül játszik bele; nem baj tehát, ha lényegtelenül végződik is. A színpadon azonban ez kellemetlen csalódást keltene. Ennélfogva Harsányi Zsolt ugyanazzal az okossággal, mellyel, a néző természetrajzában ismeretében, a szerelmet léptette elő főmotívumnak: a befejezésben is a közönség kívánságához tartja magát és Noszty Feri elnyeri Tóth Marit. De hogy ez megtörténhessen, az alakok nem maradhattak meg eredeti mivoltukban és a harmonikus befejezéshez Harsányi Zsoltnak hozzá kellett harmonizálnia őket. A hozományvadász Noszty Feri lángoló szerelmissé vált, apjából, a léha Noszty Pálból kibuggyan a megindulás melege és így tovább. Az éles kiszögélések letompulnak, a maliciózus vonások megenyhülnek vagy eltűnnek és változatlanul csak a verőfény marad meg, mely az egész Mikszáthnál is, a színpadon is beragyogja. Csak éppen azzal a különbséggel, hogy míg a regény kívülről, az írótól kapja a sugarasságot Harsányi Zsolt a történetet alakítja napfényessé.

Teszi pedig ezt Mikszáth művére támaszkodva ahol és ameddig lehet és önmagából merítve, ahol a cél így kívánja. Az összevonásokon és transzponálásokon kívül tömérdek eredeti lelemény kerül így a darabba és ami még érdemesebb, mindig egybehangzóan a mikszáthi világgal. Mert Harsányi Zsolt az eltérésekkel csak a regényhez válik hűtlenné de Mikszáthhoz nem. Ez okozza, hogy darabja ugyan

inkább mintegy párhuzamos, nem pedig azonos a regénnyel; de az összbenyomás mindvégig Mikszáth régióiban tartóztat bennünket. És ha a változtatások az átdolgozó Harsányi színpadi ügyessége mellett szólnak: az egybetalálkozás viszont az író Harsányi tehetségének válik mindennél jobban dicséretére...»

Salgó Ernő beszámolója végén a színészi játékról is megemlékezik.

A *Magyarságban* (szept. 19. 212. sz.) *Th.* [Thury Lajos] számol be a Vígszín ház bemutatójáról. A színpadra való átdolgozást »nem szimpatikus divat«-nak nevezi, Mikszáth Kálmánt csak úgy lehetett a színpadon megszólítani, »ha kezét-lábát levagdalták, jobbról-balról megcsonkították«. A Harsányi-féle átdolgozásról a következőket írja:

»...Harsányi Zsolt, a bevált mester, aki a legújabb Mikszáth-darabnak, a Noszty fiúnak is szerzője. A választás nem mondható rossznak; Harsányi a Noszty fiú históriáját is elég megfelelően vette kézbe és megment belőle a színpad számára annyit, amennyi éppen megmenthető. Nem éppen finom, de ügyes ember; az első felvonásban nagyszerűen indul, a színpad csupa jókedv, vídamság és igazi hangulat. Később fokozatosan visszaesik, de azért még mindig megmarad olyan nívn, hogy a néző elég jól eltöltött este emlékével távozhat a színházból. Különösen persze, azoknak a részeknek az emlékével, amelyeket az átdolgozó többé-kevésbé érintetlenül vett át Mikszáth szövegéből. Harsányi igyekszik is minél hűségesebben követni az eredeti szöveget és minél kevesebbet szerepelni saját ötleteivel a darabban. Ahol ezt mégsem tudja elkerülni, ott azután mindjárt erősen kiérezni a változást; különösen a darab befejezése, amelyet a tulajdonképpen befejezetlen regényhez Harsányinak kellett hozzákölnie, méltatlan a egyszerű munkához, amelyet kezébe kapott...»

A *Nemzeti Újságban* (szept. 19. 212. sz.) *Gergely István* ismertetésében úgy tünteti fel az átdolgozást, mintha az teljes egészében a regény színpadi megszólaltatása lett volna:

»...A Noszty fiú esete Tóth Marival című regénye — amelyet Harsányi Zsolt egy szerencsés pillanatban színpadi feldolgozásra szemelt ki — szintén a magyar középosztály világából meríti tárgyát, — romantikus és ironikus korrajz, huszártiszti attila, vasalt nadrág, elegáns delnök bája és évdőse, éjjeli zene és hasonló rekvizitumok jegyében, de távol a Margittay Tihámér korabeli stílustól. Emberekről, eleven emberekről van szó és nem tetszetős modellekről... Parlament és megyeház, politika és közigazgatás, a történelmi középosztálynak ez a két területe elevenedik meg Mikszáth költészetében, mint valami művészi kulturtörténelemben. Manapság divatba jött ennek a kornak a lebecsülése, embereinek kipellengérezése, mód-szerének elítélése és különösen a megye, évszázadokon keresztül biztos pillére a magyarságnak, számtalan váddal és szemrehányással találkozik... Rég nem láttunk hasonlóan briliáns expozíciót, mint az első felvonás, amely beállítás, tömörség és hangulat dolgában szinte tökéletes, míg a következő három felvonás egyre vékonyabb lesz, tisztán az egyszerű szerelemi bonyodalom kifejtésére szorítkozván. Mindegy, —

mindvégig jól éreztük magunkat ebben a tiszta és derült világban; szinte föllélegzettünk, hogy ismét emberekhez van szerencsénk a színpadon. Élvezet volt sétálni Mikszáth világában Harsányi Zsolt tapintatosan új kalauzolása mellett.*

A *Népszava* (szept. 19. 212. sz.) *Gergely Győző* ismertetését közölte. A bírálat első része érdekes módon tartalmazza a szociáldemokrata kritikus értékelését Mikszáth Kálmánról és az író dzsentri ábrázolásáról, ill. a dzsentrihez való viszonyáról. A cikknnek ezt a részét teljes egészében közöljük:

„Komoly és nehéz föladatot vállal, aki Mikszáth Kálmán regényéből vagy elbeszéléséből akar drámai művet alkotni. Komolylá teszi a föladatot, hogy Mikszáth Kálmán művei belső értékre, fajsúlyra és tegyük hozzá: örök aktualításra nézve is a magyar irodalom legnagyobb kinesei közé tartoznak.

Mikszáth Kálmán élete folyását nem is a külső események teszik izzó érdekességűvé. Ennek az élettörténetnek nincsenek is olyan eseményei, amelyek akármiképpen is kiválnának. Jókai részese volt a 48-as forradalmi eseményeknek, Petőfinek egész pályafutása, élete, halála, költészete egybefonódott a magyarságnak ezzel a heroikus megmozdulásával és így tovább beszélhetnénk a szellemi élet sok más nagyjairól, akiknek élete, munkásságuknak szellemi eredményein kívül, más nagy eseményekben is gazdag. Mikszáth Kálmán azontúl, hogy korai fajsúlyának indulatait ellenzéki publicitásban „kitombolta”; az akkori idők nyársolgárainak fölfogása értelmében „megkomolyodott”. Magbékült Tiszáékkal, akiket mindaddig a leghevesebben támadott és ezeknek a legjobb esetben közepes tehetségű magyar politikusoknak és a dzsentriuralomnak házi-újságírójává és írójává szegődött. Politikai képeket, karcolatokat írt Tiszáék mellett és regényeket, elbeszéléseket írt a magyar dzsentiről. A dzsentri írójának is tartották. És ezen a ponton válik Mikszáth Kálmán élettörténete izzóan érdekessé. A dzsentriuralomról írt, de ugyanakkor, amikor azt hitték, hogy az övék, hogy nekik, róluk szólva, őket szolgálja, olyan képsorozatot örökített meg róluk, amely hívebben, tehát lesújtóbban tárta föl való mivoltukat, mintha a legelősebb és legkíméletlenebb harcban állt volna velük.

Mint ember és mint politikus megadta magát annak a bomlasztó légkörnek, amelyet Tisza Kálmánnak és Tisza Istvánnak az osztrák császári abszolutizmus erőszakos és kegyetlen kormányzata teremtett meg Magyarországon, de írónak és művésznek sokkal nagyobb volt, semhogy tehetsége beleférhetett volna a szubvencionált újságírás és irodalmároskodás szűk igájába. Ez a nagy tehetség nem folydogálhatott, mint valami vékony ér, kerülgetve az igazság sziklazátonyait, hanem bizony ezeket az igazságokat is magábaölelte. Ezek az igazságok tették Mikszáth Kálmán műveit halhatatlan értékűekké, ezek tették komoly föladattá annak a vállalkozását, aki ezeket más formában a közönség elé akarja vinni. Azonban ezek az igazságok teszik ezt a föladatot a mai körülmények között, a technikai megoldás teendőitől is eltekintve, különösen nehézze.

Mikszáth Kálmán könnyed kedvességgel szövi a meséjét, például a Harsányi Zsolttól vigjátékká átdolgozott „A Noszty fiú esete Tóth Marival” című regényében is. De a dzsentri, aki itt; valamint egyéb műveiben szerepel, tesz, vesz; ágál, bizony; egyik sem magasabbrendű gondolatokért vagy gondolatokkal küszködő hős. Egészen alacsony rendű, pénzért, állásért, hatalomért; inkább szeretkezésért; mint szerelemért küzködő kisemberek ezek, akik hivatalt szomjaznak közéleti tevékenységükben és hozomány a végoéljük szerelmi történeteiben. És ezek mellett bizony olyanokat állapít meg; amikért manapság ugyancsak könnyen belekeveredhet az ember holmi osztály vagy felekezet elleni, vagy vallássértés bűncselekményébe. Íme néhány vaktában kiragadott példa csupán ebből az egy regényből.

Nagyon soványak Kopereczky Izrael főispán úr szántóvető, dolgozó igásőkrei, de nagyon kővérek a parádés lovai, amire Kopereczky elmondja :

„Hiszen a társadalomban is így van. Az emberek nagy és bölcs tömege is így alkotta meg a maga rendjét. A paraszt dolgozik és koplal, az úr pedig csinos kis dinereken megeszi a termények javát és bőfög.”

Vagy pedig :

„A többség az úr s abban egy olyan szám Kopacska; mint Esterházy. Egyik se több egynél. De Kopacsának az az előnye van, hogy semmije sincs s ha egyszer össze talál beszélni mindazokkal, akiknek nincs semmijük, kisül, hogy ők a többség. Félek; hogy észreveszik egy napon és akkor ők az urak, ővék az ország.”

Nem szereti a papokat, mert „azok olyanok; mint a béka. Amint fölágaskodnak, csak hátrafelé néznek” és elmondja a bíróságról, hogy

„... a három fórum háromféle ítéletet hoz a számadó bojtár pörében, fölmentőt és elmarasztalót; de mind a hármat a „király nevében.”

Ha én király volnék;
Mindig egyet mondanék;
Királynak úgy illik, tralalala;
Össze-vissza én nem beszélnék,
Királynak nem illik, tralalala.

És nem kerülte el Mikszáth írói meglátása az akkori idők hazamentő „nemzetiségi” politikáját sem. Csoda; valóban csoda, hogy az akkori idők urai mulattak rajta, vagy nem vették tudomásul, hogy ilyeneket mond :

„A kormány szubvenciót ad a lapoknak, a lap azután működik. Te a közgyűléseken teszel nagy kirohanásokat a nemzetiségiek ellen; ő oikkekben; ha nincsen ok rá, találtok okot; a cikkeket aztán a szerkesztő megvöröscseruzázva küldi föl a kormánynak, hogy lássa, mennyire dolgoztok a magyar állameszme érdekében, amíg egyszer csak azon veszítetek észre magatokat; hogy ahol azelőtt béke volt, most fenekestől fölfordult minden.”

Így lehetne vastag kötetekre menő idézeteket oitálni Mikszáth Kálmán műveiből, amely idézetek mutatják, hogy Mikszáth-regényből bizony nem egykönnyű amolyan „érzelgős bohóckodás”-t formálni, amilyenekről Hevesi Sándor beszél Bernard Shawról szóló kritikai művében, szembeállítva ezt a mai kor polgári közönsége számára kitalált l'art pour l'art vígjátékot az igazi, Molière, Shaw-féle erkölcsi vígjátékokkal.

Gergely Győző érdekes és sok szempontból helytálló kis Mikszáth-portréja után igen felemásan és túlságosan burkoltan és udvarianuskodva ír a Harsányi-féle átdolgozásról :

„...Harsányi Zsolt főladata komolyságának átérzésével, nagy ízléssel, drámaírói készséggel végezte munkáját. Határozott tehetséggel markolta össze a regény tartalmát és sűrítette össze a négy fővonásban. És bár Harsányi nagyon sok engedményt tesz ennek a „l'art pour l'art” érzelgőségnek, bár sok maró igazságnak erejét veszi úgy, hogy a szentimentalizmus könnyeiben föloldja azokat, a részletekben éppen úgy, mint a lényegben, mégsem tagadja meg egészen Mikszáth Kálmánt. Nem megy el addig a hálózobajelenetig, amelyben a Noszty fiú a Tóth Marival találkozik, szép, hatásos mondatokat mond el a képviselővel, de nem hallgatja el Mikszáth véleményét róluk, mondván ilyeneket : „könnyelmű, léha ember, menjon a közigazgatáshoz” és nem hallgatva el azt sem, hogy a képviselőupa kártyás svihák, aki akkor is, amikor arról beszél, hogy gyűrűkőzzenek föl cselekedetre, dologra, hogy ne hagyják magukat oliportatni, hanem fogjanak harcba az életért, nem teremőd, huzsnov munkáru, hanem a dúsgazdag Tóth Mari hozományának meglaportintáru gondol.

A négyfőlvonásos vígjátéknak kétségkívül legjobb, legkiválóbb része az első főlvonása. Aki valaha is megfordult a Felföldön, aki akárcsak egy félórát is ott töltött valamelyik megyeszékhelyi nagyvendéglő kerthelyiségében, föltétlenül úgy érzi, mintha megint ott lenne, benne annak az áporodott, szesztől, mámortól, könnyelműség-től, unalomtól átitatott levegőjében. Kétségtelen, hogy a többi főlvonásnak is megvannak a maga érdekességei, szépségei és hogy ezek jelenetei, szellemességei, csattanói, hangulatai mind nagy hatást váltanak ki, mégis az első főlvonás gyöngye az új értéket jelentő vígjátéknak...*

Ismertetése befejező szakaszában Gergely Győző röviden méltatja a színészek alakítását.

A *8 Órai Újság* két cikkben is foglalkozik a bemutatóval. *F. J. a Színházi krónika* c. írásában (sept. 19. 212. sz.) Mikszáth Kálmánra visszaemlékezve a következőket írja :

„Késő éjszaka, amikor a krónika betűsorait vetem egymás mellé, a Vigszínház főpróbájának hatása alatt állok még. Évek óta nem tett rám szindarab olyan mély benyomást, mint : A Noszty fiú esete Tóth Marival. Nem tudom, mennyire értékeli majd a kritikus ezt a hatást ; engem lenyűgözött, megfogott, meghatott, megnevettetett ez a darab és most, a késő éjszakában — régi emlékek képei vetődnek

föl előttem e hatások nyomán. Látom a nagy palócot, Mikszáth Kálmánt, akit életében én interjuváltam meg utolszor; látom Reviczkytéri lakásának dolgozószobájában, a széles íróasztal előtt, a kényelmes karosszékben. Írói jubileumát ünnepelte akkor az ország s én ebből az alkalomból kerestem föl lapom megbízásából. A regényalakjairól beszélt és éppen erről a Noszty fiúról beszélt különös szeretettel, Kedves sviháknak mondotta és fájt a szívének, hogy olyan keményen bánt el vele a regényben: még csak hozzá se adta a Tóth Marit. Mikszáth Kálmán ekkor elmondotta volt nekem, hogy új befejezést ír a regényhez s az új megoldás szerint a Noszty fiú feleségül veszi Tóth Marit. A nagy író ezt a tervét már nem valósíthatta meg; a halál megakadályozta benne.

Most, a nagy palóc halála után másfél évtizeddel, pardont kapott a Noszty fiú és ha a regényben nem is lehetett az övé a Tóth Mari, a színpadon legalább megkapja!... ..»

A napilap *Li* áljeles szerzője (uo.) méltatja Harsányi Zsolt színpadszerzői erényeit, majd a Noszty-ról szólva megállapítja:

...Itt ugyan a regény dramatizálása nem jár pontosan a regény vágányain, sőt arról igen gyakran, ahol nem is volna rá szükség, elkanyarodik, vagy lesiklik, de amit Harsányi Zsolt a magáéból vagy bárhonnan illeszt a regényből vett mese színpadi építményébe, az mind külön is feltörekvő írói szándék munkája, mind olyan gondosan válogatott és egészséges drámai életű színpadi momentum, amelyek tisztelettel kapcsolódnak bele a Noszty fiú esetének Mikszáthnál örökéletűvé lett elbeszélésebe. Harsányi sok hangulatos, kedves, sőt némelyik jelenetében poétikus szcénát komponált oda, ahol a regény meséje drámai átkapcsolásokat kíván. A közönség tapsaiból, melyek Mikszáth magyar világának meglevénésénél ujjongó érzésekből robbantak ki, sok taps joggal illeti Harsányi dramatizálása mellett Harsányi önálló kompozícióit is. Nagyon nehéz munkát végzett Harsányi, de nagyon szép eredménnyel. A közönség igen melegen fogadta a Mikszáth-regény feldolgozását és honorálta Harsányi Zsolt lelkesedéssel átfűtött, költői csúcscokra törekvő hangulatos munkáját. A színház fényes illusztrációt adott a Mikszáth-regényhez és a legjobb erői közül alkotta meg a darab színpadi együttesét...»

A kritikus beszámolója végén röviden méltatja a színészi játékot.

A *Pesti Hírlapban* (szept. 19. 213. sz.) *Porzso*l Kálmán színházi beszámolója adott hírt a bemutatóról. A regényből átdolgozott színdarab általában műfajilag igen sok kívánni valót hagy maga után, mivel »az elbeszélőművek az ember, a család és a kor egész terjedelmét fogják át s ezért terjengősek, míg a dráma az érzelmi összeköttetések kiemelkedő csúcspontjait foglalja magában. A dramatizált regények tehát sohasem menekedhetnek meg szervezeti hibájuktól, a hosszadalmasságtól.« A kritikus e megfontolások után Harsányi Zsolt átdolgozását »fényes sikerűnek« tartja. Ennek forrását abban látja, hogy »Mikszáth néha valósággal az életből fotografálta alakjait

s részben ennek tulajdonítható, hogy a Harsányi Zsolt ügyes színpadi technikáján keresztül eresztve lüktető, pezsgő és magyaros életet vivő a színpadra.

Mikszáth regényének az életből kivágott alakjai rendkívül jellegzetesek: mindegyik remekül cizellált karakter. Az öreg Noszty Pál a Felvidék pusztuló dzsentrijének, ennek a kihalóban levő nemzedéknek emberfajnak kitűnő példánya, amelyben a könnyelműség a jószívvel egyesül. A Noszty fiú, a könnyelmű katonatiszt, szintén jó ismerősünk. De Mikszáth különös specialitásai közé tartozik a magyar-tót báró Kopereczky. Legjellegzetesebb pedig Bubenyk, a ravasz tót. Az Amerikából visszatért család és a kincses ládát őrző öreg nénikék, csupa jóízű alak. Hamisítatlan humor bugyog mindegyiknek jelleméből és helyzetéből. A folytonos derűtség elfelejteti a cselekmény naivitását is. Harsányi ragaszkodott az eredeti karakterrajzhoz, csak a cselekvény folyamatán változtatott. Nagyértékű és tartós sikerű irodalmi munkát végzett. Színpadi technikája tökéletesedett. Nyelvezete zamatos magyar; s a Mikszáth humorát hamisítatlan vidámsággal fűzi tovább. Örömmel állapítjuk meg a szerzőnek, színháznak és színművészetnek nagy sikerét...»

Porzolt Kálmán az előadás sikere egyik fontos tényezőjének tartja a kiemelkedő színészi alakításokat, ezekről referációjában végőn külön megemlékezik:

A *Pesti Napló* (szept. 19. 2121. sz.) *Kárpáti Aurél* színházi bírálatában előbb a regényről szól, hogy annak alapján ítélhemeny meg az átdolgozást.

»A Noszty fiú esete Tóth Marival talán a legfanyarabb Mikszáth-regény. Majdnem keserű. Mindenesetre sokkal csípősebb, mint azok az enyhén csúfolódva nevetgélő, báránnyelű derűs írások, amelyekben a nagy palóc megelégedett a pajkos csiklandozással, ha a dzsentrit, vagy a tekintetes nemes vármegyét kerítette sorra. Tolla itt szájkás. Kiugrik a csendes ironia kényelméből s helyenként úgy karmol, akár Gogolé.

A vénülő író ez egyszer megengedte magának az epés kritika luxusát. Kissé kegyetlenül élezi ki ellenszenvét az öreg Noszty svájkasága, a fiatal huszártiszt könnyelműsége s a pusztuló vármegye korrupciósága ellen. A züllő nemességgel szemben félre nem érthető kontrasztként vonultatja fel ravasz, mosolygós, aranyszívű „tótcskáit”. Kopereczkyt és tótumfaktját, a kacskaringós eszű Bubenykét, de legfőképpen a demokrata vezetőiknek sápatag örömét, az Amerikát járt, meggazdagodott, józan, szorgalmas magyar parasztot, Tóth Mihályt. S mintha maga is meghöklent volna írás közben, a már-már bántóvá feszülő ellentétek szakadékába engesztelő áldozatul odadobta az uzsorás Kozsuhubát. (Hiába, Tisza Kálmán politikussainak miudig szerencsés fegyvere volt a kmpromisszum...)

A Noszty fiú esete nem is „végződött jól” Mikszáthnál. A hozományvadász szerelmes kalandja a regényben nem házassággal fejeződik be. S ezt Mikszáth publikuma, amelyet szerencsés megoldáshoz szoktatott ez a nagy, nem győzöm eléggé hangsúlyozni, milyen nagy

író, méltán nehezményezte. A külső diszsonanciában ösztönösen megérezte a belsőt, amelyet a kritikus végig követhet a regény konstrukciójában s amely Mikszáthot is arra készítette, hogy egy utószóban „kibékítést” ígérjen az elégedetlenkedőknek. A folytatás azonban, fájdalom, már nem készülhetett el. Örök kár, pótolhatatlan veszteség. Mert ha a Noszty fiú esete nem is egészen harmonikus alkotása az Arany realizmusával és humorával legtestvéribb tehetségű költőnek, a nyelv csodálatos ereje töretlenül egész és egységes benne mindvégig.

Hogy ezt az ízes, tiszta, kakukkfű-illatú, oicoma nélkül is ékes, utólríthetetlen magyar prózát nem hallgathattuk tovább, mindig sajnálni fogjuk.*

Kárpáti Aurél MK koncepciójának körvonalazása után Harsányi Zsolt átdolgozásából áradó szemléletet elemzi. Sorra kimutatja azokat a pontokat, ahol a színpadi mű belső ellentmondásai felbukkannak.

„Noszty Feri Tóth Marival most kilépett a könyvből s megjelent a színpadon. Mindjárt megmondhatjuk: ezer szerencse, hogy magával hozta a „társaságát” is. Mert elsősorban ennek a mulatságos suite-nek tagjai azok, akik a rivalda fényét leginkább elbírák s életük eleven-ségéből, igazságából semmit sem vesztenek a hazugság festett világában sem. A főszereplők már több aggodalomra adnak okot, mégha olyan megbízható, találékony és tehetséges vezetőjük is akadt, mint Harsányi Zsolt.

A híres „esettel” meg éppen baj van.

A regény megengedi a kettős szemszögből való nézést, a keserű szatíra helyenként bántó ridegségének napfényes meleggel váltakozó feloldását, a meseszálak összevissza csomózott szeszélyét, az ide-oda ingadozó vonalak bizonytalanságát. A színpad nem. Érezte ezt a tisztafejű dramatizáló is. Ezért, nem minden alap nélkül — az „utószó” ígéretére támaszkodva — „jó véghez” hangolta át az egész történetet, nem riadva vissza a karakterek komplikáltságának leegyszerűsítésétől, sőt lényeges átgyúrásától sem. A vállalt feladat sikere érdekében föltétlenül helyesen is járt el. A váltóhamisított fiatal Noszty, akinek pusztulnia kell a hadseregből s aki később cinikus számításból játssza végig a pápai vadász-komédiát a bizalmatlan Tóth Marival, csak hogy megkaparíthassa a gazdag parasztkisasszony hozományát; a gyűlölködő osztrák ezredes, aki kíméletlen bosszút áll a megtévedt fiún, kidobhatja a hadseregből s leleplezi Tóth Mihály előtt; Noszty Pál, a panamista képviselő, aki gyerekei vagyonát elpredálja s egyáltalán nem eszmél rá élete léhaságára, az önmagát terhelő felelősség tudatára, — katasztrofálisan megbontotta volna a színpadi együttesnek Kopereczky és Bubenik figurájával megadott vígjátéki stílusát. Harsányi tehát meglágyította a metszően éles körvonalakat. Nála mindenki „jó fiú” lesz, aki ha botlik is, számot tarthat a kiengesztelő bocsánatra, amire annál nagyobb szükség van, mert a negyedik felvonás veszedelmes bonyodalma után Noszty Feri mégis csak elveszi Tóth Marit. Mondom, minden helyes. Más választása nem igen volt az átdolgozóknak, ha már hozzányúlt a fogas témához.

Közben azonban az a furcsaság történt, hogy Mikszáth egyetlen vitriolos regényéből a színpadon — ártatlan bohózat lett.

De hát csakugyan hiba ez? Mi köze a darabnak a regényhez? Fontos-e, hogy hű maradt hozzá a dramatizáló, vagy eltér tőle? Nem az itt a legfőbb kérdés: sikerült-e függetlenül a regénytől, korok, formák, mulatságos és hatásos színdarabot szőni a Noszty fiú esetéből? Legyen akár vígjáték, akár burleszk, vagy akár „tragikomiko-humoriziko-pásztori mű”, ha ezt az önálló darabot megkaptuk, mit hánytorgatjuk a „nyersanyagot”?

No igen, ha megkaptuk. De... a dolog nem olyan egyszerű. Harsányi részint többet, részint kevesebbet adott. Merőzsen bele-nyúlt a mesébe, kihagyott és hozzászótt, átalakította a jellemeket. Ugyanakkor mégsem bírt szabadulni a regény megkötő erejétől. Az „esetben” sok helyt benne maradt a szálfka. Az alakok fanyarságából néhol izetlenség, vagy limonádés édesség lett. A pezsdülő életet itt-ott hamisan zörgő papiros toldja ki. Az elmetszett regényszálak gyakorta kilógnak a „drámából” s az egész: egyenletlen értékű, folemás munka benyomását kelti.

Pedig a darab olyan kedves, finom, igazi Mikszáth-levegőjű, briliáns első felvonással indul, amelyet csak magyar szerző tud írni, a javából. Ezután minden jót várunk. Ám a második felvonás, bár pompás helyzetekben gazdag s különösen Bubenyik és a „főkötő-őrök” jelenetében revizori mértékkel mérhető, elengedi a cselekmény fővonalát, kikéri a két szerelmes összehozását s megállítja az akciót, ami kissé lelohasztja érdeklődésünket. A harmadik felvonásban átmen-
tett szerelmi kettős üde, hamvas naivságából pedig ezután már csak az operett-naivság olosóbb fajtája marad meg. Végül a negyedik fel-
vonás, visszanyúlva a regénybe, olyan zavaró anyagot markol föl, amelyet az átdolgozó eddig óvatosan került s amely kínos brutalitással vágja agyon az amúgy is hazug szituációt. Ez a felvonás különben is fölösleges. A harmadik felvonás végébe applikált, mesterkölt beavat-
kozásnak köszönheti csak létét...*

Az *Új Nemzedékben* (szept. 19. 212. sz.) *Gáspár Jenő* a színházi beszámolójában megrajzolt Mikszáth-képében az író a »magyar közép-
osztály dekadenciájának költője«-vé vált, aki »szeret minden magyar
vétket virágokkal, mosolygásokkal és hangulatokkal eltakarni». A Noszty fiúban MK a kritikus véleménye szerint »naturalista«. Regényében »szinte szándékosan vág sebeket, hogy a lejtőre jutott
Noszty familia sorsában talán többet mutasson meg, mint egy magyar
dszentri-családot. Ezért dolgozik riktóbb színekkel. De ha szívbe
hasít, ha kegyetlen is, joga van hozzá, mint ahogy a család keretén
belül joga van megmondani a családtagnak mindent, ami fáj s ami
rossz. Ezért nem haragszunk. Nem, mert a mikszáth-kálmáni torz-
tűkőr gömbjéből ezeréves magyar arcunk sír, nevet, mulat, csinál
fintort, könnyelműsködik, lágyul el és verik mellüket vétkes apák a
lejtőre taszított fiaikért. Drága és szent magyar arc, amelyet sajnálni
és egyben szeretni kell.»

A kritikus Harsányi Zsolt érdemének tulajdonítja, hogy Mik-
száth regényének atmoszféráját sikerült átmentenie a színpadra. Sikerült megszólaltatnia »a könnyelmű, a nótás és pezsgős éjszakák

hajnalán szájában keserű áporodottságot érző, elherdált földjei után nagy és hangtalan férfizokogással síró és új földeket száz körömmel is áhító magyart. A négy felvonássá átalakított, dramatizált regénnyel idehozza a felvidéki zöldzsarus kúriák sok kedves hangulatát, széles arcosontú profiok villóznak meg, szláv mélaságú szemek csillannak fel és a trencsényi hegyek felől tót lányok esti dala és méla kolompaszó árad. Huszártisztek sarkantyúja pendül és a régi, drága, könnyelmű, vétkes és mégis szép Nagymagyarország elevenedik meg. Hálásak vagyunk a megértő Mikszáth-interpretálásért és megbocsátjuk neki azt is, hogy megkorrigálja a regényt s annak diszharmonikus durfinálját édes molrra hangolja...»

Az *Újságban* (szept. 19. 212. sz.) *Pünkösti Andor* ismerteti az előadást. Bírálataiban szemmel láthatóan visszatartja magát a nyílt állásfoglalástól. Bíráló mondatait a dicséret és elismerés szavaival édesíti meg. »Harsányi Zsolt nem bánt kegyeletesen a Mikszáth-féle ősforrással, de másrésről nem szüntette meg annak elbeszélő karakterét, nemcsak jelenetek változtak meg, de átformálódtak az alakok is...» Véleménye szerint Harsányi szabadon nyúlt a regényhez: »...Harsányi Zsolt munkája nem egyszerű jelenetkezés, nem a Mikszáth-regény színpadra alkalmazása. Több annál vagy kevesebb. Harsányi Zsolt átolvasta a Mikszáth regényt, egész biztosan átolvasta valamennyit s azután elképzelte, hogy az adott témát Mikszáth milyen módon írta volna meg, ha véletlenül nem regényírónak, de színpadi szerzőnek születik. Az ilyen kísérlet mindig veszedelmes és Harsányi Zsoltot is saját írói kvalitása mentette meg, hogy ne a kis Móric elképzeléseinek sorsára jusson. Mert ez a vígjáték nem Mikszáth-regény, ha fejlődése inkább regényszerű is, hiányzik belőle Mikszáth igen sok kvalitása s hogy ez a veszteség a darab folyamán sehol mint hiány nem nyomul előre, annak a pótló anyagnak az érdeme, amit Harsányi Zsolt a magáéból kölcsönzött.

A hozományvadász dzsentrifú és az Amerikából hazatérő milliomos kisasszony békebeli története pillanatig se dráma. Pedig az első felvonás finom humorral alápointrozott váltóhamisítási bonyodalma s Noszty Feri fájdalmas lemondása tisztí rangjáról erősen feszíti meg a dráma húrját. De a kulcsok lassanként engednek s a húr is egyre lazul. A dráma helyét szélesen hőmpölyögve mindinkább elfoglalja a regény. Mégis Harsányi olyan keményen feszítette fel az első felvonás húrját, hogy még a meglazult húrokon is eljátszhatja a Kék nefelejs melódiáját és teljesen drámai ötlettel fejezheti be a kedves, vidám, derült, ötletes és pillanatig se unalmas játékot...»

Pünkösti Andor a színdarab sikerének egyik legfontosabb összetevőjét a Vígszínház rendezésében és színészei játékában látja. Ezért részletesen elemzi az előadás színészi teljesítményeit.

A folyóiratok beszámolóí:

Az *Életben* (1928. október 17., 21. sz. 432. l.) *L. I.* [Lázár István] a színpadi átdolgozásról megjegyzi, hogy »valami ezúttal a Harsányi Zsolt színpadi átdolgozásában is megmaradt az eredetiből; a Mikszáth-regény élet-teljes, magyar humorából, derűjéből, üde

virágszíneiből. Harsányi Zsolt a gyakorlott színpadi szerző ügyemő-
gével végezte az átdolgozást. Egyszerűen színpadképessé teszi Mik-
száthot; ezért elnagyol, elejt, átalakít sokat. Úgy érezzük: nem állt
át eléggé mindazt, ami igazán szép a Mikszáth-regényben. Jellenezd,
hogy Mikszáth regényének tónusán is, meséjén is változtatott. Mik-
száthnál a Noszty fiú nem ilyen naivul szerelmes, a gazdag Tóth Mari
meghódítása s a szüreti mulatságon való inkoznító találkozás nem
ilyen operettszerű. E részletben Harsányi Zsolt operett-édesmódo-
kínál s nem a Mikszáth nagy lelkének kedvteléseit hozza. Egyenok azt
mondták: Harsányi Zsolt e kissé satirikus regényt bizonyára kivé-
telnek tartotta s ezért akarta másképpen reprezentálni Mikszáthot.
Mi azt hisszük: amit Harsányi változtatott, mindaz nem annyira
a lelkes Mikszáth-értőre, mint inkább a sablonok barátjára emle-
keztet.

A *Nyugatban* (1926. II. köt. 559—560 l.) *Schöpplin Aladár* írt
bírálatot a színházi előadásról. Bevezetőben röviden jellemozte MK
regényből áradó szemléletét és véleményét: »A vármegye a vál-
lottak padjára kerül és kedves formák között eltéltetik együgyűen
erőszakos főispánjával, ravasz és pénzsűkében mindenre képes kép-
viselőjével, feneketlenül léha szolgabírájával, cifra ceremóniájával.
S a vármegye haszontalan uraival naivul szembe van állítva az Amé-
rikában meggazdagodott polgárember, mint a becsület, józanság és
a szigorú erkölcsi ítélet megtestesítője.« Harsányi átdolgozásáról szólva
Schöpplin megállapítja: »Ezt az opét operálta ki belőle dramaturgiá-
sában Harsányi Zsolt: ő egyszerű, a bohózat nivójához közeledő vig-
játékokat akart csinálni s nem tudott volna mit kezdeni a közöletti
erkölcsi keserű kritikájával. Mindazt háttérbe szorította, ami keserű:
a főmotívumot, a Noszty Feri kíméletlen vadászatát Tóth Mari hozó-
mánya után megszelídítette azzal, hogy a fiú szerelmes a lányba;
még mielőtt tudná, kicsoda, s ezzel szimpatikussá tette a fiú igyeke-
zetét a lány után, az öreg Nosztyban is a szeretetreméltóan könnyelmű
embert hangsúlyozta, az intrikus vonások elhagyásával. Kopereozky
báróból is csak a mulatságos elemeket tartotta meg. Maradt tehát
a regényből egy naivul kedves mese, amelynek fonalára fel lehetett
fűzni Mikszáth zsenijének ágyékából eredt érdekes és mulatságos
alakok és helyzetek kedélyesen hullámozó ritmikus táncát...« A kri-
tikus a továbbiakban néhány megjegyzést tett a részletek megoldá-
sáról, majd méltatta a színészek alakítását.

A *Protestáns Szemlében* (1926. november 9. sz. 589—590 l.)
a *Színházi Szemle* rovatban *Vajtkó László* ismerteti a Vigszínház
előadását. Bevezetőben az átdolgozás nehézségeit vázolja megjegyzi;
»a legtöbb átdolgozás úgy hat a színpadon, mint mikor egy rég nem
látott ismerőst megfogyva, elhalványodva, saját árnyékként látunk
viszont. A mikszáthi jó ízt, zamatos teliségét a szavaknak, melyeket
— magyarul mondva — amúgy odasercint a nagy humorista, senki
sem viheti át a színpadra éppen epikus voltánál fogva. Az átdolgozó-
nak már érdeme, ha a főbb mozzanatokot, melyek az aranyszájú
mesemondó ajkán oly természetesen olvadnak epikus egységbe, ki

tudja bontani eredeti mivoltukból s a drámai egységnek rendeli alá. Ez jórészt sikerült Harsányi Zsoltnak. Érezzük ugyan, hogy hiányok vannak, hogy gyorsított filmet látunk, hogy az alakok — sok regényelem eltakarítása miatt — hamarabb találkoznak s értik meg egymást a kelleténél, megrendelésre, négyen-öten is egymás után, de ezen a legagyafúrtaabb átgyúró is bajosan segíthet. Az alakok többé kevésbé módosultak Harsányi Zsolt kezében, ami részben kelletlen következmény, részben az átdolgozó jóindulatából származik: enyhébb tette a regény lehangoló tónusát s az akasztófahumorból inkább a vidámságot hagyta meg. Ami Harsányi tollából került az anyagba, csaknem mindenütt megállja a helyét s hozzájárul a darab sikeréhez. Persze annak, aki a regényt olvasta, egy kis csalódást is jelent ez a négy felvonás, minden talpraesettsége mellett, amivel bizony számolnia kell egy Mikszáth-átdolgozónak.*

A *Színházi Életben* (1926. szept. 27.—okt. 3. 39. sz. 2—4. l.) *Rákosi Jenő* írt ismertetést az átdolgozásról. »Harsányi átformálta igen szerencsés kézzel a regényhőst színpadi hőssé. Letompította a Noszty fiú és története tragikus elemeit és jó kedvvel rakta az akcentusokat élesebben a vígjátéki momentumokra. Hiszen a komikumot a tragikumtól, a tragédiát a komédiától mindig csak egy hajszál választja el...»

A Noszty fiú esete Tóth Marival az, hogy ezek ketten szeretik egymást: a fiú első látásra, a lány éppenséggel látatlanba; csak egy kis nefejejsbokréta kék színén és gyöngéd illatán keresztül s aztán pletyka, érdek, léhaság, szeretet és bolondság összefognak; meg-hempergetik őket a mindennapi élet visszáságaiban, porban és napfényben, míg a cigány rá nem gyújt a „Kék nefejejs” nótára s a két szív ennek a dalnak andalító, illúziókat ébresztő hangjai mellett egymásra nem borul s a közönség a taps és jókedv záporát nem boosátja rájuk, hogy „mossa össze mind a kettőt”. ...Halhatatlan élmény ebben a darabban a Vígszínház művészeinek a játéka. Csupa ötlet, csupa jókedv, csupa típus, csupa jellemzés.*

A folyóirat ugyanabban a számában (6—8. l.) *Ha Mikszáth látta volna...* címmel a darabot népszerűsítő írás jelent meg. Ismeretlen írója könnyed fordulattal hártja el a kritikai megjegyzéseket: »Ne méltóztassék közbevetni, tisztelt kritikus úr, hogy nem követte elég hűségesen a regény menetét s itt-ott változtatott a figurák jellemén. Mert nem ez a lényeges ebben a színdarabban, amely három nap alatt fogalom lett Budapesten. Nem az a lényeges, hogy *Harsányi Zsolt* kevésbé pesszimista, mint *Mikszáth Kálmán* és rózsaszínű szemüvegen látja az embereket. A gézengúz Noszty fiú is kedves papája, az az alapjában véve derék Noszty Pali bizony megszépültek egy keveset Harsányi Zsolt retusáló keze alatt; de talán ez az egyik nagy részese annak a grandiózus sikernek, ami szombat este kirobbant a Vígszínházban. Mit tett volna, ha a nagy palóc végignézhette volna az előadást? Vele is csak az történt volna, ami mindannyiunkkal, kacagott volna és könnyezett volna. Megölelte volna Harsányi Zsoltot és azt mondta volna: — Ezt ugyan jól megosnáltad!...»

A Harsányi Zsolt átdolgozásának vígjátékai bemutatója utóéletéhez tartozik *Ignotus Pálnak A Tollban* (1920. máj. 10. é. az 0.) megjelent egy Csathó Kálmánnal vitázó írás, amelyben körtörténetként említi meg a dramatisztikus hamisítást. Miközben Kálmánban nem a fiatal korában tombolt a saját osztályával szemben való színpadosság, hogy később megértő humorrá higgadjon, hanem legelőször és legemelkedettebb érotizmusában vonta le szinte egész irodalmi munkájának summáját a *Nosztty fia esete Tóth Marival* című regényében, a „magyar panamának” és a vele kapcsolatos „romantikus önbefeléltetésnek” ebben a fojtóan igaz atmoszférájú, gyönyörű rajzában. Az igazmondásért meg is kapta jutalmát az uralkodó osztálytól. Őt, a legdédelgetettebb író, hirtelen kinezték és agyonhallgatták, Andor József támadást is intézett ellene s a legpatriarichálisabban magyaron magyar író remekműve sohol másutt nem talált megfelelő méltánylásra, mint a *Huszadik Században*. Újabb, igaz, barát sok megemelt a Nosztty fiúról: amikor nyilvánosan megkínálták, beverharmagolták, meghappiendezték — a hozományvadász, váltóhamisító fiút „véletlenül hamisító”, könnyelmű és románcoszk operettkellékek kikkorták, a fanyar törzstisztelet még rosszabb ízű, édeskéven nyul törzstisztelet, s az egész nagyszerű és agyonhallgatott regényt Vojnits-díjra emelendőbbé. Ezt a, mondjuk ki, hamisítást maga az Akadémia is elismerte, sőt külön az író Harsányi Zsolt érdeméről ismerteti el a Vojnits-díjról szóló jelentésében. Az Akadémia is, az egész „fenntartás nélküli tegeződő” társadalom is; főként pedig az a fenntartással letepezett vagy még-nem-tegezett polgári társadalom, mely a Vígjáték névterét sok-sok estén át táblázta be a lovagi és alkoholos önbefeléltetésben váltó-hamisító, úrifíú édes-bús giccsének javára.;

b) A Nemzeti Színház 1939-es felújításáról

A Vígjáték 1926-os bemutatója és a Nemzeti Színház felújítása között eltelt közel másfél évtized alatt az áttekinthetetlen sokaságú vidéki bemutatókon, ill. előadásokon kívül két filmváltozata is közzéesség elé került (ezekről l. alább).

A felújítás előtt nyilatkozatában Harsányi Zsolt a kor sovíniszta hangulatához szabta célkitűzésének meghatározását (l. a »nemzeti misszió» visszatérő hangoztatását) és az újabb bírálatok elhárítása céljából ugyancsak sovíniszta jelszavak mezébe öltözteti a regénytől való eltérésének indokait is. Az *Esti Kurir*nak (1939. dec. 20.) adott nyilatkozata a következő:

»A legszebb karácsonyi ajándék, amelyet az ország első színházától kaptam, hogy a közönség elé viszi azt a vígjátékot, amelyet *legkedvesebb tróm* egyik regényéből formáltam színpadra. A szerényebb azt diktálná, hogy mennél hátrább igyekezzem bújni a nagy író neve mögé, én azonban *nem bírok örömmel* és íme, a nyilvánosság előtt is hangot adok neki. De ez az öröm nemcsak az író önző és személyes öröme, hanem a *magyar emberé is*.

Rendkívül fontosnak tartom, hogy az az utánozhatatlanul zamatos és tösgyökeres bang, amely a magyarságnak valóságos csepentett kvintesszenciája, Mikszáth műveiből minél gyakrabban és minél hatékonyabban szóljon az ország közönségéhez. Hogy a Nemzeti Színház is alkalmat ad erre most, azt komoly nemzeti missziónak tekintem. Ehhez kapcsolom egy dramaturgiai megjegyzésemet is.

A darab vígszínházi bemutatójakor akadtak, akik sokallták azt a bátorságot, amellyel a regény egyes részleteit másképpen csoportosítottam, sőt egyes epizódokban meg is változtattam. Ezt azonban, véleményem szerint, menti a dramatizálónak az a kötelessége, hogy egy Mikszáth-művet ne tegyen ki a bukásnak.

A színpadra vitt regénynek csak hatásosnak szabad lennie bizonyos, hogy a színház az irodalom és a nemzeti eszme temploma. De nem sokat használ a hitnek az a templom, ahol üres széksorok előtt folyik a prédikáció. A darab eddigi előadásain a széksorok majdnem kétszázszor tele voltak.

A vígjátéknak ez a múltja és a Nemzeti Színház remek előadása biztosít arról, hogy a széksorok ezentúl is tele lesznek és Mikszáth mélyéges magyarsága nem üres templomnak fog prédikálni.*

A napilapok beszámolóí:

A *Függetlenség*ben (december 24.) *Ujhelyi József* ír az előadásról. Véleménye szerint Harsányi átdolgozásából egy múltba merült világ minden könnyed derűje, a szinte problémátlan élet, a béke elillant varázsa száll felénk Noszty Feriből, az öreg Noszty-ból s a bájos és hódító Tóth Mariból...* A színdarab szereposztásáról is ír néhány futó sort.

A *Kis Újság*ban (december 22.) *Sz. D.* a színdarab meleg fogadtatásáról írva megjegyzi, hogy ez volt az a színpadi oigányozás és a huszárvirtusnak az a dialógusba öntése, amely valósággal megfertőzte az utána következő másfél évtized színpadát és főleg tilmvásznát: persze a Mikszáth—Harsányi nem tehet arról, hogy utánzóitúlnyomórészt rossz utánzatokat játszottak. A Nemzeti Színház előadásáról megjegyzi, hogy halványabbra sikerült, mint a vígszínházi előadás, annak jobb volt az atmoszférája, jobbak voltak a szereplői is.

A *Magyar Nemzet*ben (december 24.) *Galamb Sándor* ír az előadásról. Megjegyzi, hogy a Vígszínházban nagy sikert aratott Harsányi átdolgozása, bár az ügyes átdolgozásban új alakot kapott a történet a maga háború előtti hangulatával a Nemzeti Színház előadásában is megkapja majd a közönséget, amely szívesen megbocsátja, hogy a magyar vidéki középosztály problémáját mélyebben megmarkoló és komolyabb tónusú mese az átdolgozásban andalítóan kedves és édesen játszívá lett...*

A *Magyarság*ban (december 24.) *Sándory Anai* méltatja a felújítást. Harsányi darabja azáltal, hogy a Nemzeti Színház színpadán eleventítették fel, már-már a magyar klasszikusok sorába került. »A

boldog békebeli, országos kaszinós, kodélys, úde élet romliskozomtól áradnak harsogó jókedvvel a színészek szívdbőljövő játékaiból. A Mikszáth korának hamvas derűjén Harsányi Zsolt kozmotikail beavatkozása korszerűen segített...» Az előadás és a színészi játéok múlttalan után kiemeli, hogy a közönség «felhős szemekkel emlékezik a magyar irodalom palóc zsenijére, Mikszáth Kálmánra, aki azzal az örökös frissnek megmaradó darabjával és a Vén gazemberrel böláttálatlan időkre ajándékozta meg a magyar színpadot».

A *Nemzeti Újságban* (december 24.) *Kállay Miklós* múlttjn meleghangúan az előadást és részletesen ír a darab rendezéséről és a színészi játékról.

A *Népszavában* (december 24.) *(Rm.)* ismerteti az előadást. Megjegyzi, hogy a Harsányi átdolgozás az eleven előlata annak, hogy regényből nem lehet jó színdarabot csinálni. «A Noszty fiú esete Tóth Marival nemcsak kerek történetet ad, sok-sok lírával, bohókás helyzettel, muzsikás jelenettel, hanem meggyőző erőjű korrajtot is a tiszakálmáni Magyarországról és társadalmi rajtot a dzsentrí világból. Ennek a kornak kiváló kórnikása és a dzsentrí világnak kitűnő megfigyelője volt Mikszáth Kálmán és Harsányi Zsoltnak nagy érdeme, hogy a Noszty—Tóth-történet dramatiszállásában nem sikkadt el semmi Mikszáthból, az epikumot ügyesen szőtte a jelenetekbe, a felvonásai arányosak, az érdeklődést fokozták, az alakok mikszáthiak maradtak...» Befojezésül néhány kort szentel a színészi munkára.

A *8 Órai Újságban* (december 23.) *Mátrai-Betegh Béla* a következőképpen jellemzi Harsányi átdolgozását: «A színpadi Noszty fiú Mikszáthtól örökölte a trencsényi hegyek moséllő kedvét, az ismerős alakokat, az anekdotákra tördelt, vidám epikát; Harsányitól a hangulatait, amelyek borovicska és cigány mellett egy felvidéki fogadó kerti vendéglőjében langyos nyári estén, magyarrá vált tót kúriákban, dunántúli napfényes szőlőhegyeken egy szerelmes kornaközön elfogják az embert. Trencsén, Krapoc, a „Nagy Szamárt” tarkabromos onál kertjében a petróleumlámpák alatt duhajkodó huszárfőhadnagy (aki Harsányitól kapta a második csillagot), a pápai domboldal a magyar színpadirodalom egyik legbájosabb szerelmi jelenetével; mind-mind régi ismerős. Így fordult, ilyen érzelmes meseszerűséggel, szinte kacsmulában a tizenkilencedik század a huszadikba s míg az ember nézi a finom játékot, a szíve megtelik egy elmúlt, boldog világ csurrandó szöke mézével...»

A *Pestben* (december 23.) *K. A.* részletes ellenvetésekkel bírálja Harsányi átdolgozását: «...A darabot annak idején a kritika nem túlságosan kedvezően fogadta. Főképpen azért, mert az ügyeskozó és biztos színpadi érzékű szerző a Mikszáth regény szatirikus bordában szőtt, érdesszálas alapszövetét nemcsak újrászabta, hanem lényegéből is meglehetősen kiforgatta. A keserűn csúfolódó; éles társadalmi

bírálat — amellyel az egyébként derűsen humorizáló nagy író itt lóha, váltohamisító és hozományvadász dzsentri hősnének kalandos történetét a végső kudarcig nyomon kíséri — szinte szórán szórán elveszett a színpadi átdolgozásban. Mikszáth vitriolos szatiráját Harsányi enyhén értelmes limonádévé édesítette, ami különösen az utolsó felvonás operett-bevégzésében bosszulja meg magát, míg a darab folyamán helyenként önkéntelenül kiütköző karcos ízt egyenesen bántóvá teszi.

Így lesz nála Noszty Feri könnyelmű váltohamisításából snajdgra puolt „huszárcsiny”, az öreg Noszty érdekházaságot sürgető cinizmusából „honszerző” nekibúsulás, Mikszáth karikatúrájából szivárványos-hazug úri romantika. De miért vitázzunk újra az *íróval*, mikor a szerzőt már régen igazolta a *közönségsiker*... A kritikus éles szókimondását néhány udvarias dicsérettel kénytelen befejezni, megemlítve, hogy helyel-közzel sikerül a színpadra varázsolni a mikszáthi légtört.

A *Pester Lloyd*-ban (december 24.) —y [Keresztury Dezső] összeveti a regényt és a Harsányi-átdolgozást és megállapítja, hogy a színpadi forma nagyon megmáskította a Mikszáth alkotta képet: »Der Roman „A Noszty fiú esete Tóth Marival” gehört nicht zu den einheitlich komponierten Werken Koloman Mikszáths, er gehört aber zu jenen Werken, in denen dieser ausserordentlich begabte Chronist und Stimmungsmaler der seligen ungarischen Vorkriegszeit seine Umgebung bereits mit einer herben Ironie und oft schneidender Kritik zu behandeln begonnen hatte. Die in einem dissonanten Akkord ausklingende Geschichte des wechselfälschenden, trotz aller Liebenswürdigkeit verdorbenen Schürzen- und Mitgiftsjägers hat er aber — dem Zeitgeschmack gemäss — in eine nette, jovial-patriarchische Atmosphäre eingehüllt und auf diese Weise die Spitzen und Schärfen der Gesellschaftskritik bedeutend abgestumpft. In jenem Schauspiel nun, das Zsolt Harsányi vor mehr als einem Jahrzehnt nach den Motiven des Mikszáthschen Romans verfertigte, sind auch noch die letzten Spuren dieser Satire verschwunden; von dem grossen Erzähler wurden nur der anekdotische Ton, die humorvoll empfindsame Stimmung, also nur das Anziehende, Belustigende übergenommen...« A cikk végén röviden beszámol a rendezés munkájáról és a színészi játékról.

A *Pesti Hirlap* két ízben is megemlékezik az előadásról. A *Noszty fiú a Nemzeti Színpadán* (december 21.) című cikkében beszámol a darab főpróbájáról és visszapillant a Vigszínházbeli sikerre. A bemutató után *Porzsoi Kálmán* ír kritikát az előadásról (december 24.) Harsányi átdolgozását kongeniálisnak tartja: »...Mikszáth stílusának eredeti zamatját élvezhettük s ezért külön dicséret illeti meg Harsányi Zsoltot, aki a maga teremő írói tehetsége mellett, rendelkezik azzal a ritka képességgel, hogy más magyar íróit is meg tud érteni és becsülni s aki már több munkájával elárulta, hogy mély búvárkodással tudja átérzeni nagyjaink egyéniségét s azt meg is tudja örököteni.« Az előadás rendezésével és a színészi játékkal részletesen foglalkozik.

A *Pesti Újságban* (december 28.) *Vörösvári István* melegen üdvözlöi a színdarab felújítását a Nemzetiben, mert a színpadra vitől igen szerencsés volt. »Harsányi Zsolt nem nyeste meg az átdolgozásában a jellegzetes mikszáthi tulajdonságokat, sőt teljes üdeségükben sikerült átvinnie belőlük mindent a színpadra...« ezzel... Mikszáthot megóvja attól, hogy egy letűnt világhoz tapadjon... « Az ismeretében szól a színészi játékról.

A *Szabadságban* (december 22.) az ismeretlen színbíráló már nem is MK, hanem Harsányi Zsolt alapján a következőket írja magáról a regényről: »Mikszáth ebben az alakjában a humor derűjébe állította be, s ezzel megnyihítette a Noszty fiú veszendő alakját, a felvidéki dzsentri kétségbeesett vergődését az urhatnamság és az örvények szelén járó könnyelműség, mondjuk meg nyíltan, léhaság eseteiben. *Mikszáth javítani akart*, s alakja inkább rokonszenves volt, mint ellenszenves. Az eddigi színházi és filmbemutatókból a kritikai rész volt kiélezve a Noszty fiúból és bizony ezt keserű szájjal nézhették és hallhatták azok, akik így szemtől szembe látták egy társadalmi réteg szomorú és kínos elhanyaglását...« A beszámoló végén röviden szól az előadás szereposztásáról.

Az *Új Magyarországnban* (december 24.) *Dékány András* melegen ünnepli a Nemzeti Színház felújítását, mert »két film- és két színpad-sikere bizonyítja, hogy Noszty Ferivel és Tóth Marival nem lehet és főleg nem szabad vitába szállni!... A darab időtálló értéke abban van, hogy Noszty Feri figurája a magyar vidéki élet állandó típusa, Tóth Mari pedig az az örökifjú hölgy, aki szívének egész melegével tudja befogadni szerelmét, de ugyanakkor tud kemény is lenni, ha lányos büszkeségében érzi magát sértve...« A kritika további részleteiben felsőfokon ír a színdarab jellemábrázolásáról és a Nemzeti Színház előadásáról.

Az *Újságban* (december 24.) *V. E.* erőteljes hangon ír Harsányi átdolgozásának hamisításairól: »A dramatizálás mindig bizonyos önkényt feltételez, — s mivel a két premier között eltelt idő során az ötlet filmváltozata is hozzájárult ahhoz, hogy a közönség emlékezetében elmosódjék a Mikszáth-regénynek, a regény ötletéből készült darab ötletéből készült filmnek tartalma és tendenciája közötti különbség — talán nem haszontalan, ha megkérdézzük: milyen mértékig élt a színpadi szerző ennek az önkénynek a jogával. Azok a figurák, amelyeket a Mikszáth-féle eredeti a vérükig kezd ki, a színpadi változatban bukolikus zengzetek közepette, egytől végig megdicsőülnek. Olykor már szinte úgy tűnik, mintha a regényből a maguk valóságában adaptált töredékek nagy-mértékben feszélyeznék az ügyes színpadi író a romantikus és jóságos történet szabad bonyolításában. A két szempont: Mikszáthé és Harsányié olykor észrevehető dulakodásba bonyolódik, s noha az átdolgozó amolyan irodalmi catch as catch can-modorban harcol, s neha még a történet gerincet is megropogtatja: Mikszáth egy-egy pillanatra mégis felülkerekedik. Nosz-

tyék a regény szerint cinikus pénzvadászok : a vígjáték szerint imá-
dandó, s minden felületes látszat ellenére talpig becsületes emberek.
Milyen könnyezetű az agg atya fátyoloshangú buzdító beszéde csüg-
geleg fiához : „Miért nem akad ebben a családban valaki, aki az
asztalra üt és azt kiáltja, hogy fel a fejfel!” Kinn szól a kolomp.
Ó, a régi Nosztabáza. . . S új bizalom költözik a lelkekbe. Az elkalló-
dott család friss, életerős sarja visszaszerzi ami elveszett, a pénzt,
az ősi birtokot, a nevük csillogását : indul és elcsavarja egy értelmes
kislány fejét, hogy azután pénzt kapjon a lány családjától. S már itt
az alkony : az ifjú megbékélt álomra hajlja fejét, amelyet a nemes-
lelkű atya gyengéden végigsimogat. Íme : a vadregényesen megkapó
színpadi jelenetnek egyetlen hibája, hogy nem mindenben tért el a
Mikszáth regényétől. Amiért egyébként a színdarab más helyeken
busásan kárpótlást nyújt. Az ifjú — aki a regényben még zsarolási
célból szegyenletes hírbe is hozza a leányt — ártatlan fortély révén
keblére szoríthatja Tóth Marit, mindenki örömére. Nem vitatható,
hogy A Noszty-fiú esete Tóth Marival című vígjáték — amelyet tehát
idegen ötlet után szabadon Harsányi Zsolt írt — kellemes, fordulatos
szórakozást jelent a közönségnek . . . † — Végezetül néhány sorban
a színészi játékot jellemzi.

A *Virradat* (december 27.) ismeretlen színireferense szerint a
Harsányi átdolgozás sikerét már a vígszínházi közel kétszázas széria
bizonyítja, ez arra mutat, hogy Harsányi Zsolt átültetése talán még-
sem volt annyira elhibázott, mint ahogyan az egyik-másik kritikus
állította az ősbemutató után. . . Igaz, hogy Mikszáth erős társadalmi
satírjájának élét *Harsányi erősen letompította*, de ezt inkább érdemnek
kell minősítenünk, mint hibának. A ma közönsége — éppen úgy mint
a húszas éveké is — mint elsüllyedt, boldog aranykorszakra tekint
a világháború előtti évtizedekre. Ennek a kornak — Nosztyakénál
nagyobb — hibáit is a megbocsájtás *mindent megszeplő szemüvegén*
át szereti nézni és szívesen veszi, ha ennek a kornak a letagadhatatlan
hibáit rokonszenves dzsentriléhaságnak, huszáros könnyelműségnek,
avagy ősi virtuskodásnak könyvelheti el. . . † Végezetül a színészi
játékról ír.

Folyiratok beszámolóí:

A *Jelenkorban* (1940. jan. 1. 12. l.) *Keresztury Dezso* Racine
Andromaque-jának Nemzeti Színházbeli bemutatójáról írva meg-
jegyzi, hogy karácsony előtt a színház bemutatta Harsányi dramati-
zálását, mert *„elt házakat szeretett volna az igazgatóság : népszerűbb
s könnyebb ételt talált fel hát közönségének. . . † Harsányi a regény
fanyar légkörét édesbűvi levendula illattal szőtte át, satírját vattába
csomagolta, alakjait megnesemesítette : készített belőle egy ügyes,
színpadratermett neo-biedermeyer vígjátékot. . . †*

A *Nyugatban* (1940. január 107—108 l.) *Schöpplin Aladár*
a Nemzeti Színház felújításáról szólva keserűen jegyzi meg, hogy
„a magyar úri közönség nagy tömegeinek ön-szemlélete s a belőle

fakadó igény az irodalommal szemben nem sokat változott egy fél-század alatt. Az a szellem, amely annak idején lelkesen üdvözölte a vidéki dzsentri idealizáló és atyafiságos, ártalmatlan szatírával csipkedő ábrázolását, ma is él még...»

Harsányi Zsolt dramatizálásának egyik késői bírálata látott napvilágot a *Szabad Szóban* (1948. jan. 9. 3. l.) abból az alkalomból, hogy a rádió egyik adásában megszólaltatta a színdarabot:

»Ha kinyitjuk a rádiót — írja az ismeretlen glosszaíró —, igényeink rögtön alább szállnak, de azt mégsem vártuk volna, hogy órákig tartó előadáson át hallgassuk az utóbbi 20 esztendő leggicsebb, legfeudálisabb és leghazugabb darabját, a „Noszty fiút”. Valamikor, ötven esztendővel ezelőtt Mikszáth Kálmán megírta élete egyik legszebb könyvét, amelynek címe: „A Noszty fiú esete Tóth Marival”. A regény csupa üdeség, csupa gazdagság s egyben erőteljes támadás a feudalizmus ellen, a dzsentri ellen. Aztán eltelt néhány évtized. Bekövetkezett az új tatárjárás: a Horthy-korszak, föllépett a kor ünnepelet írója, Harsányi Zsolt. Színdarabbá dolgozta át Mikszáth remekművét, meghamisította a regény mondanivalóját s a feudalizmus elleni regényből biedermeier-játékot faragott, amely a dzsentrit minden bűne alól feloldozza.

Ha az elmúlt 25 év szellemi gazságait, színvonalnélküliségét és aljasságát egyetlen példában tömöríteni akarnók, csak Harsányi féroművére kellene hivatkoznunk. Harsányi Zsolt darabjában a dzsentri fölmagasztosul, mert ez az ügynökszellemű író arcátlanul meghamisította Mikszáthot, kiszolgálta a neobarokk társadalmat. Most aztán kiderült, hogy a demokratikus magyar rádió sem veti meg olykor a reakció szellemi aljasságait. Mikszáth cégére alatt Harsányi Zsoltot ad, a feudalizmus ostorozása helyett a nagybirtokosok, a dzsentrik dicsőítését látjuk. Szerencsétlen ötlet volt e fércmű beiktatása a rádió műsorába.»

III.

• *A Benedek András—Karinthy Ferenc-féle színpadi átdolgozásról*

a) A Miskolci Nemzeti Színház 1950 januári ősbemutatójáról.

A »Noszty fiú esete Tóth Marival« című színmű ősbemutatója 1950. január 31-én a Miskolci Állami Nemzeti Színházban volt. Az előadásra való előkészületekkel, majd a bemutatóval a helyi sajtó foglalkozott.

Az *Északmagyarországh*ban a bemutató előtt több apró hír jelent meg az előkészületekről (január 25. 21. sz., 27. 23. sz., 28. 24. sz.). Az újság január 31-i számában rövid hírből számolt be az aznapi bemutatóról és felsorolta a szereposztást. Az újság február 2-i, 28. számában *Sárközi Andor* írt ismertetést az előadásról. Bevezetőben kiemelte, hogy népi demokráciánk kulturális politikájának eredménye-

ként klasszikus irodalmi hagyományunk megtisztul a reákrakódtott torzításoktól: »Többek között így hazudták ártalmatlan anekdotázó kurtanemessé Mikszáth Kálmánt, az uralkodó osztályt a gúny, a nevetségesség legyverével ostorozó író, akit nagy csevegőnek, utóérhetetlen mosonondónak állítottak be. Mikszáth, akárcsak a társadalmi haladás többi megtagadott, agyonhallgatott, vagy forradalmiságától megfosztott alakjának elégtételt szolgáltat népi demokráciánk...« A kritikák e bevezető után a Karinthy Ferenc és Benedek András által készített színpadi változatról megállapítja, hogy a »nagy igényektől indított, jelentős feladatok megoldására törvő feloldgozás sajnos, a várakozáson alul maradt. Azokra a vágányokra siklott, amelyeket a szerzők, nyilván, el akartak kerülni. A téves vágányokra futott darabot pedig a miskolci előadás teljesen kisiklatta. Vigjáték a darab, amely azonban sokkal inkább (a harmadik felvonásban egyenesen mestertelten), burleszkbe hajlik, ahelyett, hogy a gúny, a nevetségesség tétel erejével ható társadalomkritika lenne... Nem az utálatot, a megvetést, a gyűlöletet kelti fel a feudális arisztokrácia, a rothadt úri világ ellen, amelynek szerepe ekkor még korántsem ért véget, hanem idillikus vonalvezetésével a kispolgári érzékösséget, a múlt rossz maradványait delejezi életre. Ezen a helyzetben mit sem változtat a darab befejező része, amely a hatalom megtartásáért küzdő feudális arisztokrácia s a szákmányszerzős friss mohóságával hatalomra törvő polgárság összeütközését jelképezi. Ez az erőteljesen ábrázolt jelenet nem nő ki szervesen az előzményekből, különösen pedig jóvőbe való utalásával erőltetetten hat. Helyesebb lett volna annak érzékeltetése, hogy fog majd össze, hogy házasodik majd össze a születési arisztokrácia a pénzmágnásokkal, a dolgozó osztályok elnyomására. A darab bővelkedik éles szemmel megfigyelt, kitűnően megrajzolt jellemelekben, színes, fordulatos dialógusokban, de a kedélyesség, az öncélú vigjátéki elemek, az idilli hangulat elmossa, elsöpri a társadalom kritikát...«

Sárközi Andor ismertetésének további részében részletesen elemzi a rendező Vass Károly munkájának erőnyeit és hibáit, majd ehhez hasonlóan bírálja a színészek alakítását is.

A *Miskolci Hírek*ben szintén több előzetes tudósítás jelent meg az előkészületekről (január 25. 21. sz., 28. 24. sz.) majd a lap január 29-i számában *Kedden lesz a Noszty fiú bemutatója* címmel előzetes híradás jelent meg az átdolgozásról, a rendező munkájáról és a szereposztásról. Az újság február 1. (27. sz.) száma rövid beszámolót adott a január 31-én lezajlott bemutatóról, majd a február 2-i (28. sz.) számban *Domján Mihály* írt ismertetőt az előadásról. Bevezetőben megállapítja, hogy »korának páratlanul éles megfigyelője volt Mikszáth, satírfíja félelmetes. Érezzük, hogy az igazságot halljuk. Nem a kedélyesen anekdotázó, derült kedélyű nagy magyar író szólal meg a Noszty fiúban, amint azt a reakció irodalomtörténetírása tanítja, hanem a Különös házasság és az Új Zrínyiász kíméletlen társadalom- és osztálytagozódások kritikusa«. Az átdolgozó munkájáról megállapítja, hogy »avatott írói kézzel alkalmazták színpadra Mikszáth mon-

danivalóit. Igazi, hamisítatlan mikszáthi levegőt teremtettek. A legnagyobb érdemük, hogy a Nosztyak, Koperczkyek és Velkovicsok világa kitejeljesedik, kiszélesedik előttünk egy egész osztály világává. Hibája az átdolgozásnak a hosszadalmasság, a terjengősség és az elmondottak ismételtetése. Az elnyomottak, a kizsákmányoltak igazságai, keservei csak elszürkült körvonalakban bontakoznak ki előttünk. Hibás és erőszakolt a darab befejezése is. . . *

Domján Mihály ismertetése második részében bírálja a rendező munkáját és jellemzi a színészek alakítását.

A miskolci ősbemutatóról a *Magyar Nemzet* (február 3. 29. sz.) *Mátrai-Betegh Béla* tollából közöl részletes beszámolót. A kritikus a riportszerű bevezető után felteszi a kérdést maga és olvasói számára, hogy vajon miként sikerült Karinthy Ferencnek és Benedek Andrásnak a regényt színdarabbá átdolgozni. »Sokat beszéltek már róla Pesten — írja — sokat és mindenfélet összevissza: hogy így átgúrták, úgy átgúrták, az a kedves Noszty Feri most ellenszenves benne s a teletjébe még el se veszi a végén Tóth Marit. Hallatlan!« A kritikus a továbbiakban felidézi a Harsányi Zsolt féle átdolgozás jellemző vonásait: »Harsányi Zsolt a húszas évek kispolgári igényeire szabta át nagy színpadi rutinnal Mikszáth regényét. Kedves nektek a lump huszártiszt Noszty Feri? Hát én még kedvesebbre színezem. Szép ez a kis város, Trencsén, a maga garnizonjával, úri-kispolgári társadalmával és a somlóhegyi szüret a maga idilljével? Megcsinálom nektek az egészket cukorból. Hozzáadnátok ehhez a himpellér Nosztyhoz. . . ezt a kedves, ártatlan leányt, ezt a Tóth Marit? Majd én hozzáadom, Mikszáth ellenére is, s olyan lagzit csapunk, hogy elhallatszík innen Krapeczig, sőt a giccsig. Nem kell Mikszáth világa nektek, hát majd átírom a ti hasonlatosságotokra. Nem kell az igazság, csak a happy end, hát nesztek Noszty, mulassatok. Mikszáth ítél, Harsányi megbocsátott, Mikszáth tussal rajzolt, keményen és reálisan, Harsányi retusált. . . .«

Mátrai-Betegh Béla néhány idézetet közöl a regényből, annak illusztrálására, hogy Mikszáth szólkimondó volt és Harsányi a maga korszerűsítésével Mikszáth célkittűzésének lényegét hamisította meg. Ezzel az átdolgozással állította szembe Benedek András és Kurinthy Ferenc átdolgozását, akik »hűek akartak maradni Mikszáthhoz.« »Ez a hűség az íróhoz — írja — sikerült is a két dramatizálónak a Noszty fiú új színpadi feldolgozásában, ha nem is olyan drámai gyakorlatlaltal, amilyennel a Mikszáthhoz való hűtlenség Harsányinak ment kora parancsára. Vigjátékukban nincs egyetlen olyan cselekmény motívum, amelynek Mikszáth regényében ne volna meg a gyökere. . . .« Az átdolgozás leggyénebb pontjának Tóth Mihály alakjának megformálását tartja: »Ez az ember Mikszáth regénye szerint, nyílt, becsületes demokrata, aki megcsömörlik a saját kapitalizmusától is, leállítja gyárait, s szinte tolsztojánus egyszerűségkeresséssel vonul vissza, igaz, a pénzeszsákjaira. A két átdolgozó ebből a figurából olyasféle tőkést szeretett volna fabrikálni, mint Gorkij Ellenségek című drámájának hőse. Csakhogy a Noszty fiú vigjáték s Tóth Mihály

Mikszáth születte, jellemével sehogyansem jellemezhető a kapitalizmus. A két fiatal átdolgozó, nyilván Gorkij hatására, úgy fejezi be vígjátékát, hogy ez ellen a mikszáthi figura ellen Gorkiji munkások és parasztok vasvilláit s kapáit fordítja. De ami Gorkijnál szocialista-realizmus, az itt — az utolsó pillanatban — hatásvadász formalizmus, ami ott előny, az itt egyszerűen nem igaz... — A kritikus a darab elemzése után röviden jellemzi és bírálja a színészi alakításokat.

A *Kis Újságban* (1950. február 16. 40. sz. 4. l.) *Nagy Tibor* írt ismertetést a miskolci előadásról. Megállapítja, hogy MK a kiegyezéses kor társadalmi felemáságainak legklasszikusabb kipellengérezője éppen a Noszty fiú esete Tóth Marival c. regényében nem tudta egészen feloldani a témát oly élményszerű alaposággal, mint az Új Zrínyiaszban, az Egy követválasztás Magyarországon és a többi idevágó regényében. A Noszty fiúban sok nyitott kérdést s nem kevés ellentmondást hagyott hátra. Nem volt vitás Mikszáth előtt, hogy a tőkés újgazdag Tóth Mihály nem emberségesebb kizsákmányoló, mint aminő elnyomók vagyonosodásának őrei a Nosztyk, a megyei urak és pandúraik. A kritikus szerint MK azt is látta, hogy az ellentét nem a Nosztyk és a Tóth Mihály-féle újgazdagok közt van, de a regényben mégis Tóth Mihály és leánya lett a hős. — A regényből Harsányi Zsolt drámát írt. Átdolgozása némelyképpen szirupos, az elnyomók társadalmi rétegeit jótékonyan kibékítő happy enddel.

Karinthy Ferenc és Bendek Árpád átdolgozásáról megjegyzi a kritikus, hogy az összehasonlás helyett kemény szétválással végződik a darab, akárcsak Mikszáth regényében. Az eredeti ellentmondások azonban megmaradtak némi helyreigazító toldással, foldással. Az amerikai Tóth Mihályról szanatóriumának egy öreg orvosra kideríti, hogy munkásnyúzó és sokkal több munkást kerget a halálba, mint amennyit meg tud gyógyítani. A darab végén mégis az igazság bajnokaként dicődul meg Tóth Mihály, mikor fejszés munkásai élén a díszkardos megyei urakat — kik leányáért jöttek — eltanácsolják házából.

Igaz, az öreg orvos esetlenül újra közbeszól s egyben ez a megjegyzés lenne a darab csattanója, hogy jól vigyázzon, mert akik most mellette vonulnak föl — mármint a fejszés emberek —, holnap már könnyen ellene vonulhatnak... Egzébként még Stromm ezredes is a megyei urak ellen fejszével felvonuló munkások élére állítja a szerzők, noha ez végképp valóságértlen beállítás... A kritikus végül röviden jellemzi a színészi játékot.

b) A Nemzeti Színház 1950 májusi bemutatójáról

Benedek András és Karinthy Ferenc átdolgozásának ölköltűzéséről a színdarab könyvalakban való megjelenése alkalmával Karinthy Ferenc előszava ad tájékoztatást. (A Noszty fiú esete Tóth Marival. Színjáték 3 felvonásban Bp. 1950. Franklin Könyvkiadó N. V. 3—5. l.) Karinthy Ferenc bevezetőben arról ír, hogy Mikszáth Kál-

mánt »a Horthy-Magyarország kedélyes adomázóvá, műveit „szóltu-
koziató irodalomná” akarta szürkíteni.« Majd a következőket írja:
»A Noszty fiú esete Tóth Marival című regényt egyszer már színpadon
írta Harsányi Zsolt. Mi tette szükségessé, hogy újra dramatizáljuk?
A Noszty fiú mondanivalója: az úri Magyarország rothadtsága, az
uralkodó osztály, a Nosztyak és társaik aljassága, megvesztegethetősé-
ge, s e család kudarca nyomán az egész osztály eljövendő bukása.
Harsányi Zsolt átdolgozásában mindennek nyoma sincs. Nemcsak
a regény végét fordította épp visszájára, a mű egész eseményeit
meghamisította a polgári közönség szájaize szerint. Mikszáth lelem,
erkölcstelen, pénzéhes dzsentrijei, akik mint a pókok, szövik be Noszty
Ferenó számára a gazdag Tóth Marit, akik kölcsönt vesznek fel az
eljövendő házasságra s címekkel, pozíciókkal, befolyással úgy kupo-
kednek, mint az öszeresek: Harsányi Zsoltnál kedélyes, jóakarú, jó-
vidám, becsületes emberek. Noszty Feri pl., aki Mikszáthnál „morál
insanity”, teljesen erkölcstelen, pénzéhes, munkakerülő, léha fráter,
aki Mikszáthnál élete első kellemetlen helyzetében szinte gondolkodás-
nélkül hamisítja oda egy váltóra ezredese nevét: ez a lóhúzó, Harsányi
Zsoltnál — a színpadi változathoz írt bevezető szavai s rendezői
utasítása szerint — „kedves romlatlan, szeretetreméltó huszárfő-
hadnagy, aki ártatlanul idézi magára a végzetet... Fiatal, meleg-
hítű, és hangú lélek, tudatlan és járatlan az élet árnyékosabb oldalán,
mint aki megszokta az egyenes és napfényes utat” stb., stb. Hamányi
a váltóhamisítást is kicsenő a történetből, részlegesen elkövetett,
ártatlan csinnyó, sőt trófiává hamisította. Az ő dramája valóban az,
amit az idézett bevezetés ígér: „Gazdag és molybe villágitó életkép
a régi Magyarországból”. Csak éppen Mikszáthhoz és a valódiához
nincs semmi köze.

Az új átdolgozás mindvégig lú kíván lenni Mikszáth Kálmán
regényéhez s a mű alapmondanivalóját igyekszik drámai konfliktussá
fejleszteni. Nincs benne egyetlen olyan alak, nincs a eseménynek
egyetlen olyan szála, amelyet az átdolgozók agyaltak volna ki.
Mikszáthnak nincs szüksége rá, hogy korszerűsítsék. A századvégi
Magyarország hatalmas körképe ez a mű, annak az országunk, amely-
ből „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”, amelyben
Mikszáth szerint: „a paraszt dolgozik és koplal, az úr pedig otthon
dinéken megeszi a termények javát és bőfög”. Mikszáth látta és
tudta, hogy a viszonylagos haladás útja a tőkés ártermelés, a fejlődő
ipar, de meglátta már a kapitalizmus ellentmondásait, regényében
leleplezte a „humanista” Tóth Mihályt is, aki ugyan meggyógyított
a szanatóriumában évente kétszáz embert, de a gyáraiban ugyan-
akkor 300 munkást nyomorít el. S a jövendőt, az igazi szabadság kor-
szakát is sejti már: Kopereczky, az ostoba kis báró, aki épp butasága
révén válik főispánná, így beszél: „De Kopaeskának az az előnye van,
hogy semmije sincs s ha egyszer összetalál beszélni mindenkivel,
akiknek nincs semmijük, kisül, hogy ők a többség. Félek, hogy észre-
veszik egy napon és akkor ők az urak, ők az ország”.

A *Különös házasság* drámai változata után most a *Noszty fiú*
is a magyar nép színpadára kerülhet. Sorra felvonulnak a híres

Nosztyak, Koporeczkyk, Horthok, Leviczkyek, Rágányosok, Poltáryak : az úri Magyarország gyűlöletes és nevetséges alakjai, ezek a felfújt léggömbök és paprikajancsik : egész rémgaléria. Pedig nem a panoptikumból kerültek elő. Hangos szóval figyelmeztetnek magukra és mai társaikra : a nép és a szabadság ellenségeire, fennszóval hívják ki érzelmeinket, szenvedélyünket s arra tüzelnek, hogy harcoljunk ellenük : tettel, szóval, kultúrával.

Ugyan e kötet végén — a 97—103. lapon — olvasható Benedek Andrásnak »Néhány megjegyzés a rendezőnek« című színpadi utasításokat, magyarázatokat tartalmazó utószava.

A napilapok beszámolóí :

A *Frisz Újság* (június 10.) (a—i) szignós kritikusa megjegyzi, hogy a regényben »az önző és korhely, szellemileg tunya réteget t. i. a dzsentrit Mikszáth művészi ereje hiteltkeltően állítja eléink. A három felvonásos és több képre tagolt vígjátékban azonban ez nem bontakozik ki olyan sokrétűen, mint a regényben...« A kritikus röviden ismerteti a színdarab cselekményét, majd néhány jelenetét külön kiemeli. Ismertetésében jellemzi a színészek alakítását is.

A *Független Magyarországnak* (május 30., 22. sz.) *Gyárfás Miklós* írt ismertetést az előadásról. Mikszáth regényéről megállapítja, hogy »a Noszty fiút, egész rohadt pereputtyával úgy hagyta ránk Mikszáth, mint a feudalizmus és abban a dzsentrik megvetést ébresztő emlékéét. A színpadi átdolgozásról a következőket írja : »Benedek András és Karinthy Ferenc átdolgozásának egyik nagy érdeme, hogy Mikszáth Noszty-világát gondosan és kritikával bontotta ki újból a miszínpadunkon. Ami Mikszáthnál az anekdota fénytörésében áll, azt pedig sikerült a történelem fényében megjeleníteni... Mikszáthot nem könnyű színpadra vinni, de lehet, mint ahogy Benedek és Karinthy bizonyítja. Színpadi szemszögből nézve, Mikszáth stílusa előtte jár alakjai mozgóképességének. Ezeknek a hősöknek időre van szükségük, amelyben kényelmesen mozoghatnak, bőséges időre és nagytérű tájra. A Mikszáth-alakok a valóságban történt megfogalmazásuk után az anekdota vidám keresztségén esnek át, a színpadon pedig természetesen drámainak kell lenniök. Másrészt könnyű Mikszáth alakjait színpadi életre kelteni. Könnyű mert minden hőse akcióképes, valóságos ember. Könnyű, mert hősei nem véletlenhősök, tevékenységük a társadalom törvényeiből, mozgó harcaiból következik. Az átdolgozás általában legyőzte a nehézségeket és élt az adott lehetőségekkel. A le nem győzött percek főképpen a darab első jeleneteiben mutatkoznak, míg a megvalósított lehetőségek, csaknem az egész darabban érvényesülnek. A rendezés szem előtt tartotta a társadalmi mondanivalót, jól — Mikszáthosan — hangsúlyozott...« — A kritikában Gyárfás Miklós részletesen elemeli a színészek alakítását is.

A *Kis Újságban* (június 8.) *Gyenes István* ismertetése jelent meg. Röviden bemutatja a mikszáthi mű cselekményét, majd arra utalt.

hogy az író kora a regényben csak a szerelmi történetet akarta meg-
látni: »Ebből a tudatos félreértésből, nagyonis megfontolt félre-
magyarázásból eredt a regény korábbi Harsányi Zsolt-féle szirupos
átdolgozása, ami ellen maga Mikszáth tiltakozik művént át félre-
érthetetlen erővel.« A kritikus állítása alátámasztására néhány mon-
datot idéz a regény különböző helyeiről.

Benedek András és Karinthy Ferenc színdarabjáról igen röviden
ír. Megjegyzi, hogy »az igazi Mikszáthot igyekeznek megmutatni...
cél is érték, bár a feladat legkönnyebb megoldását választották :
a regény döntő és érdekes jeleneteinek egyszerű színpadra vitelét.
Ha mégis a regény atmoszféráját érezzük a színpadon, ez a mikszáthi
szövegnek és alakoknak köszönhető...« Az előadás sikeréhez nagy-
mértékben hozzájárul a rendező munkája és a színészek játéka, akik
»több életet merítettek az előadáshoz a regényből, mint a dramatizált
változatból.« A kritikában röviden jellemzi a fontosabb színészi
alakításokat.

A *Magyar Nemzet*ben (május 31. 124. sz.) a budapesti előadásról
is *Mátrai-Betegh Béla* írt kritikát. Bevezetőben a millenniumi korszak
illúzióiról írt, amelyben élt és alkotott Mikszáth Kálmán, művésze
az író »humorával volt erősebb az erőszaknál s — bármily ellent-
mondóan hangzik — mesével győzött az illúzión. Kitalált történetei,
például ez a Noszty fiú esete Tóth Marival című, igazabbak voltak
a talmi valóságnál, mert a valóság elemzését adták, a látható és tet-
szetős felszín tükrözése helyett a tapintható és elrejtett mélységek
ábrázolását.«

A kritikus véleménye szerint a Nemzeti Színház előadásában
Mikszáth művészi célkitűzései — ellentétben a Harsányi-féle átdolgo-
zással — megtalálhatók. *Mátrai-Betegh Béla* Benedek András és
Karinthy Ferenc színdarabja érdemének tekinti, hogy »szinte szó-
szerint hű Mikszáthhoz, ha talán a regény eredeti hangulatához nem is,
de mondataihoz és mondanivalójához igen. Az átdolgozók szerkesz-
tettek inkább mint írtak, tömörítettek és sűrítettek, s hagyták, hadd
ítéljen az író lelkiismerete szerint egy férges társadalom fölött. Ha
hiányossága van a darabnak az nem az, hogy kiélezte és korszerűsí-
tette ezt az ítéletet, hanem az, hogy tompított rajta. A sűrítés követ-
keztében kimaradtak olyan mikszáthi gondolatok, amelyek nemcsak
hogy jellemezték a kort, hanem a mához is szólnak... De bekerült
az új feldolgozásba — s ez már a dramatizálók javára írandó — ravasz
Bubenyik helyett a nyílt és pozitív Pázmár doktor alakja, belekerült
a főispáni beiktatás nemcsak páratlanul mulatságos, hanem páratlanul
jellemző epizódja s az a színpadilag remekül kiaknázható és ki is akná-
zott, falrengetően komikus és falrengetően aljas jelenet is, amelyben
Noszty Feri egész bectelen pereputtya segédletével rátör egy éjszaka
Tóth Marira, hogy kompromittálja és megkaparintsa végre a hozom-
ányát. S végül belekerült az új színpadi változatba Mikszáth igazság-
tevése : házasság helyett a megszegényítés, amely a színpadon egy
pofonban csattan el. Az öreg Noszty adja a fiának, persze nem a
becstelenségéért, hanem az ügyetlenségéért, amellyel a gazdag szájk-

mányt elszalasztotta...» — A kritika befejezésében Mátrai-Betegh Béla méltatja a rendezés munkáját, a színészek alakítását.

A *Magyar Rádió* (június 23.) névtelen glosszírója a színházi előadás rádió közvetítése alkalmából (Kossuth-Rádió, június 27. 20*5') írt ismertető sorokat: »Micsoda fertő ez az előkelő, úri Noszty család. Ha baj van nyomban arra gondolnak, hogy jól megházasították fiukat és leányukat. A leányt egy bankigazgató veszi el, akit a családi klikk cserében főispánnak választat meg, a fiúnak pedig, Tóth Mihály milliomos pékmeister leányát szemelik ki. Tóthék átlátnak a szitán és ajtót mutatnak a léhűtő kompániának.« A glosszíró túlzó, történelmiellenlő »magyarázattal« fejezi be írását: »A közönség egy része könnyen abba a tévedésbe eshet, hogy az aljas, korrupt Noszty családdal szemben Tóth Mihály családja a tisztességes, dolgos élet példaképe... Korántsem. Tóth Mihály szívesen benne van minden üzletben, nem hiába harárcsolt össze házakat, földeket. A szende Marika — arra a kérdésre, hogy hát mit csinál egész nap — nem tud egyebet választani, mint, hogy kötöget.«

A *Magyar Vasárnapban* (június 4.) *Fendrik István* írt rövid ismertetőt az előadásról. Bevezetőben megjegyzi: »Noszty Feri egyszer már megjelent a színpadon, cigányozott, törte a poharakat és váltót hamisított, majd kievickélt a bajokból és a legvidámabb happy endingre hullott le a függöny. — Mikszáthnál, a regényben, nem egészen így van. Ott Noszty Feri hozományvadász tervéből nagy felsülés lesz és nemcsak ő, hanem az egész rokonsága — ami egyenlő volt akkor az akkori hivatalos Magyarországgal — kemény kritikát kap, de csakúgy pipaszó mellől.«

A kritikus megállapítja, hogy az új dramatizálók, Benedek András és Karinthy Ferenc »rendkívül tetszetős és színpadszerű munkát végeztek, hiteles atmoszférát teremtve, amiben nagy segítségükre volt Varga Mátyás, kitűnő díszleteivel és a jelmezeket tervező Laczkovich Piroska... Gellért Endre rendezői értelmezése — helyesen — a politikai részt hangsúlyozta ki — ez volt Mikszáth igazi eleme. Befejezésül röviden megemlékezik a színészi alakításokról is.

A *Népszavában* (június 7. 130. sz.) *Földes Mihály* írt kritikát az előadásról. Bevezetőben a Harsányi Zsolt féle átdolgozásról ad számot, amely Mikszáth regényét igényes operetté változtatta. Benedek András és Karinthy Ferenc színpadi feldolgozásáról megállapítja, hogy »kiválóan sikerült, a szerzők sehol sem hamisítják meg Mikszáthot. És, noha mások a regény és mások a színpadi hatás közvetlen eszközei, az eszmei tartalom maradéktalan kifejezése révén az igazi Mikszáth igazi alakjai elevenednek meg a színpadon... A regény színpadi feldolgozása eléri a célját, a realizmus eszközeivel mutatja be, hogyan fog össze az egész nemesi Noszty banda Tóth Mari, a máskülönbben lenézett polgárleány milliói ellen... Erénye a darabnak az is, hogy a Nosztyak sehol sem válnak rokonszenvenessé. Nevetünk rajtuk, de nem megbocsátó, hanem a

lenézett, megvetett, bukásra ítélt ellenségnek kijáró vaskos luhota val. Tóth Mihály győz a darabban, de nem teljesen. Nem is győzhet teljesen, Mikszáth regényében sem győz. Nem győzhet, mert miközben harcol a maga egyéni igazáért és családja boldogulásáért — nyó esik az üzemeiben robotolók halálozási arányszámáról és nyomoráról is, amit semmiféle jótékonykodással nem lehet megoldani. — Földes Mihály bírálatában néhány zökkenőről is ír, de ezeket nem fejt ki, csak a színdarab befejezésével kapcsolatban tesz ellenvetést: „a befejezést erőteljesebben kellene megoldani. Az utolsó jelenet kliszé szétfolyik.» Bírálatában Földes Mihály részletesen méltatja a rendező munkáját és elemzi a színészi alakításokat.

A *Szabad Szó* (június 18. 130. sz.) anonim kritikusa röviden ír a Nemzeti Színház előadásáról és megállapítja, hogy ez a drammatizálás mentes azoktól a torzításoktól, amelyek Harsányi Zsolt átdolgozását jellemezték.

A *Szabad Nép* (június 1. 125. sz.) kritikusa ismerteti a regény cselekményének főbb vonalát, majd megjegyzi, hogy „hamisító legyen a talpán, aki ezt a jellemzést félreérti. Ilyen hamisító volt Harsányi Zsolt a Mikszáth regény hajdani színpadi átdolgozója.» A kritikus röviden ismerteti a Harsányi féle átdolgozás jellemző „korrekcióit» majd megjegyzi, hogy a hamisítás oka világos. «Kövés irodalmi műtől szízszen fel olyan fájdalmasan a volt uralkodó osztály, mint az eredeti, a Mikszáth féle Nosztytól, éppen félreérthetetlen tendenciája és rendkívül meggyőző volta miatt. Mikszáth úgy ismeri ezeket az urakat, mint a tenyerét. Egyes műveiben néha kiessé ölnöző Mikszáth kritikája, elkedélyesíti az úri bűnöket, de itt megsemmisítő gúnnyal és megvetéssel mond ítéletet a saját gőgjükben rothadó feudális urak fölött. . . Ezeknél a négylovas hintókon pöffeszkedő semmittevő korhelyeknél még a gazdag polgár Tóth Mihály is különb ember. A feudális nagyurakkal szemben Mikszáth Tóth Mihály pártján áll, de ugyanakkor szóvá teszi a tőkés kizsákmányolás erkölestelenségét és leleplezi Tóth Mihály jótékonyágának képmutató voltát. Én nem is annyira Tóth Mihályt — bár őt is —, hanem elsősorban a lányát, Tóth Mari fiatal, tiszta érzelmeit állítja szembe a megyei urak romlottóságával. » A kritikus Benedek András és Kurinthy Ferenc drammatizálásáról szövege megállapítja, hogy „igen jó, aláhúzza a társadalomkritikát, kiemeli a pozitív, előremutató elemeket — elsősorban Tóth Mari alakját és mindazt, ami a Mikszáth művében lényeges, hűen és színpulszerűen fejezi ki.» Kritikai megjegyzésként megemlíti az átdolgozásnak azt a hibáját, hogy „Noszty Feri leleplezése nem hoz elég nagy fordulatot a cselekményben. Tóth Mihály már az első pillanatokban túl sokat tud Noszty viselt dolgairól.» — A kritikus részletesen méltatja Gellert Endre rendezését és rövidebben említi meg a színészi alakításokat.

A *Világosságban* (június 1. 125. sz.) *Demeter Imre* írt kritikát a Nemzeti Színház előadásáról. Néhány sorral jelzi a darab ill. a regény témáját, majd megállapítja, hogy az elmúlt húsz esztendő során a

Mikszáth regényből készült Harsányi féle színházi előadás ill. film-bemutatók ponyvát, álromantikus szerelmi szirupregényt fabrikáltak az igazi műből, azt magasztalták benne, amit Mikszáth a legélesebben kigúnyolt, erényt kovácsoltak mindabból, amit az író bűnnek tartott, mindazt a mikszáthi derűt és romantika ürügyén. Felhasználták a dzsentri Magyarország dicsőítésére, a nemzetiségek elleni uszításra, a sovíniszta metely terjesztésére. Rádásul pedig hepiendet hazudtak a színmű és a film végére, arcátlanul arra gondolván, hogy Mikszáth már nem fog helyreigazítani, mert halott.* — Demeter Imre e megállapításainak alátámasztására több idézetet közöl a Vigszínház 1926-os bemutatójának és a Nemzeti Színház 1939-es reprizének kritikái fogadtatásából. — Benedek András és Karinthy Ferenc dramatisztizálását szembe állítja a Harsányi féle átdolgozásokkal és megállapítja, hogy színpadra alkalmazásuk mindenek előtt azért jelentős eredmény, mert hű maradt a regényhez, szeretettel és megbecsüléssel nyúlt Mikszáth remekéhez. Az átdolgozók még jobban — de mindig a nagy író útján haladva — kiélezték Mikszáth kemény társadalomkritikáját, nagyszerű szatírját. Megoldották a nehéz feladatot — az egész mű híven tükrözi Mikszáth művét, annak korát és alakjait. A nagy író varázslatos humora szövi át a nagyszerű mesét, ez a humor azonban fegyver a dzsentri Magyarország népelnyomó, aljas világának leleplezésére.* A kritikus a továbbiakban részletesen méltatja Gellért Endre rendezői munkáját és néhány színészi alakítást kiemel.

A folyóiratok ismertetései :

A *Köznevelésben* (1950. június 15. 12. sz. 367. 1.) *Lengyel Dénes* kritikája jelent meg. Benedek András és Karinthy Ferenc dramatisztizálásáról megállapítja, hogy az igazi Mikszáthot adja közönségünk elé. Nagyon sokszor és helyesen átadják a szót a szerzőnek és ilyenkor mutatkozik meg mennyire élő ma is Mikszáth Kálmán humora és nyelve... A színdarab nehéz feladattal birkózik meg, mikor a közép-pontban álló szerelmes párt kell ellenszenves vagy neveléses színben feltüntetnie, mert itt szembekerül a közönség megszokott várákozásával, a hagyománnyal. Ezt a nehéz kérdést a szerzők ügyesen oldották meg, a rendezés azonban nem mindenütt követte őket híven... A jellemek alakításában mind a szerzőknek, mind az előadásnak főereje a mellékszereplőkben van.* A kritikus a továbbiakban néhány részletmegjegyzést tesz a nem eléggé világosan megírt szerepekkel és ebből kifolyólag félreérthető színészi alakításokkal kapcsolatban.

A *Színház és Moziban* (június 4. 22. sz. 4—6. 1.) *Fejér István* írt ismertetést Benedek András és Karinthy Ferenc színpadi átdolgozásáról. Megállapítja, hogy a szerzők nagy érdeme, hogy az igazi Mikszáthot, az író társadalomszemléletét és kritikai realizmusát vitték színpadra... Különösen a lényegét, az urak társadalmának mérhetetlen romlottságát és aljasságát hozták kitűnően a darab előterébe. Ezért váltak a Noszty család tagjai kivétel nélkül ólesen

megrajzolt figurákká, míg a másik tábor, a polgárságot képviselő Tóth családot — Tóthné kivételével — sokkal elmosódottabb körvonalakkal, bizonytalanabban rajzolták meg a szerzők. A kritikus megjegyzi, hogy érthető Mikszáth rokonszenve Tóth Mihály iránt, de — és itt a kritikus csap át túlzásba — számonkéri az átdolgozókat, hogy ezért a szimpátiát nem értékelték kellőképpen ki és nem tették a mások munkáján meggazdagodott kapitalistát olyan ellenszenvessé, mint amilyen valójában volt és amilyennek ma már a közönség (nem kis mértékben a Gorkij és Osztrovszkij darabok alapján) megismerte... Helytelen a kíméletlenség és aljassági verseny pálmáját Nosztyéknak ítélni oda, holott tudomásom szerint a kapitalisták nem voltak lebecsülendő vetélytársak e nemtelen versenyben." A kritikus az előbbihez hasonló megfontolások alapján helyteleníti, hogy az átdolgozók túlságosan pozitív alakként mutatják be Stromm özvegyét és felesleges epizódnak tartják és Répásiné pincébe való „bevonulását”. — Fejér István a továbbiakban elismeréssel szól a rendezésről és részletesen ismerteti a színészek alakítását.

IV

Az 1938-as hangosfilm-változatról

A Filmarchívumban megőrzött — némileg megsemmisült kópia alapján az alábbiakban vázlatosan ismertetjük a film jelenet sorát:

Huszárok énekszóval vonulnak be a kaszárnyába, ottlőkön a nyalka Noszty Ferivel, akit minden leány megbánul, Velkovlev Rozália is integet neki az ablakból. Közben Kozshuba leánykórúban van Velkovicséknál, de Rozália kiüzen neki, hogy nem akar vele beszélni, ez egyben visszautasítás-féle is. A kaszárnyába belopukodik Bubenjik, Noszty Feri inasa és átadja az öreg Noszty táviratát, amelyben értesíti, hogy útban van és hozza a pénzt. Az özvegy maga elé hívja a tisztikart és közli a tisztjeivel, hogy nem tűri, hogy adósságba verjék magukat. Noszty, apja sürgönyével a szobában hirtelen kijelenti, hogy nincs adóssága. Egy hirtelen vágással Feri állomáshelye felé (a filmben Bontóvárra) haladó vasúti kupéban Noszty Pált és leányát látjuk. Az öreg Nosztynak szemrehányást tesz lánya, hogy miért táviratozta Ferinek azt is, hogy pénzt visz, amikor semmi pénze sincs. Váratlanul betoppan a kupéba Kopereczky. Noszty Pál nygásban egy pillanat alatt megszületik az ötlet: a vonat őtközökocsijában összehoronálja leányát a félnék és érzelmeit titkoló Kopereczkyvel. Az eljegyzést a megérkezés után Bontóvárott tartják meg, Noszty Feri megkapja a pénzt Kopereczkytől, elindul, hogy kifizesse adósságát Kozshubának, de a szálloda előtt meglátja az Amerikából hazaérkező Tóth Marit, aki éppen az autó motorját javítja. (Az autó a legújabb, 1938-as gyártmányú amerikai nyitott túrakocsi). Noszty Feri egy pillanat alatt beleszeret az ismeretlen autós-kisasszonyba,

visszamegy a vendéglőbe, a cigányt Tóthék asztalához ktdi, és eldalolja kedvenc nótáját. (Közben a pénzt Bubenikkal elküldi Kozschubának.) A cigányozás után virággal tömeti tele Tóthék autóját. A lázas udvarlás miatt lekési a váltóbevetetés határidejét Kozsehutánál, aki azonnal bemutatja az ezredesnek a váltót. Az fizet, de felkeresi Nosztyt, és azért, mert délelőtt azt jelentette neki, hogy nincs adóssága és a valóságban van, felszólítja, hogy mondjon le rangjáról. — Hirtelen vágással képeket mutat a film a Nosztaházán (Nosztyék elűszott birtokán) megtelepedett Tóthék életéből. Mari a modernül berendezett tehenészetet vezeti. Újabb vágással a film Noszty Pál lakásába vezet, ahol vendégül látják Kopereczkyéket és megbeszéli a haditervet, hogy Feri áruhában megismerkedik a szüretre Badacsonyba utazó Tóth Marival. Feri ellenkezik, mert ő egy bájos ismeretlen szeret. De azért elutazik vadász ruhában a szüretre és ott összetalálkozik a parasztruhába bújt Tóth Marival. Felismeri, hevesen udvarol neki, de még hevesebbé válik udvarlása, amikor Bubenik jelelti neki — aki Tóth Mari ruhájába bújt szobalányától megtudja a valóságot —, hogy a bájos ismeretlen, akit most újra feltalált, nem más mint Tóth Mari. — A következő jelenet Kopereczkyék báljára vezet, ahol Noszty Feri és Tóth Mari, most már nem rangrejtve találkoznak. Mari nem hiszi el, hogy Feri nem a pénzéért udvarol. Feri esküdözik, hogy még a szüretkor sem tudta, kivel táncol. Mari hazarohan, ahol szobalánya bevallja, hogy Bubeniknak felfedte kiletét. Tóth Marit összetöri a szobalány vallomása, de erőt vesz magán és levélben visszautasítja Feri további közeledési szándékát. Noszty Feri nekibúsul és elhatározza, hogy kivándorol. Az öreg Noszty elmegy Feri ezredeséhez, aki megértő és azonnal reaktiválja a fiút. A behívót épp akkor kapja meg, amikor már csomagol, hogy Amerikába utazzék. De a reaktiválást nagy örömmel fogadja. Éppen őszi hadgyakorlatra érkeznek vissza csapattestéhez. Az ezredes — akit nyilván beavattak a fortélyba — parancsba adja Ferinek, hogy csapatával foglalja el a Nosztaházi kúriát. A parancsot teljesíti, kimagyarázza magát Tóth Marinál és amire az ezredes megérkezik együtt jelentik: »Nosztaháza újra a miénk!»

A film kritikai visszhangjának ismertetése előtt idézzük a *Filmújság* című tájékoztatóban megjelent, a mozi-vállalatokat tájékoztató könyvatos közlöny kereskedelmi célzatú ismertetését (1938. január 22. 4. sz. 6. 1.): »A film címe: A Noszty fiú esete Tóth Marival. Rendezte: Székely István. Készült Budapest, 1937., a Hunnia filmgyárban. Tizenhatévenalóli magyarul beszélő film. Hossza: 2300 méter. Forgalomba hozza: Exo filmvállalat. . .

Mikszáth Kálmán remek könyve, amely Harsányi Zsolt átdolgozásában kerül bemutatásra magyar filmre került. A darab annak idején regényformában, [sic!] színdarabformában is komoly sikert aratott s így érthető várakozás előzte meg.« Ezután következik a film egészen rövidre fogott tartalmi ismertetése, majd a következőket írja a tájékoztató szerzője: »A cselekmény nagy vonalakban megegyezik a színdarabéval. Az előzetes filmcenzura miatt bizo-

nyos vonatkozásokban változást szenvedett, anélkül azonban, hogy érintené a darab gondolatmenetét. A rendezés eléggé nagyvonalú, bár egyes részleteiben lazává és könnyűvé válik. Különösen a film közepén lehet érezni, hogy a darab rendezője csak nehezen birkózott meg a szövegkönyvi nehézségekkel. A színészek játéka: Szörényi Éva Tóth Mari szerepében finom. Jávor Pál a mulató, könnyelmű, de mégis csak jólelkű Noszty főhadnagy alakját remekül örökíti meg. A többi szereplők is mind kifogástalanok.

A film minősége: noha a darabtól többet vártunk, a film megölti a kívánt magyar film mértékét, üzleti szempontból mindenesetre.

A napilapok beszámolója:

A *Budapesti Hírlapban* (1938. jan. 21. 16. sz. 8. l.) r. i. beszámolója olvasható. Megemlíti, hogy a forgatókönyv „skiss modernizálta a régi, békebeli napok remek típusait visszahozó Mikszáth-regényt.” Mielőtt megjegyzi, hogy a film német—magyar változatban készült, előnyörv vált a koprodukció, mert „szébb és nagyobb díszletek, több lőd, több statiszta állt rendelkezésére Székely István rendezőnek, mint amennyi általában egy magyar film rendezőjének kijut. Ez meg is látszik a filmen, amely szébb és pazarabb kiállítású, mint ahogy magyar filmen megszoktuk és a nagy díszletek sok mozgási lehetőséget adtak a felvevőgépek és kitűnő mesterének, Eiben Istvánnak. . . .

Az *Esti Kurirban* (január 21. 16. sz. 10. l.) a névtelen kritikus megemlíti, hogy a „magyar filmgyártás közol szász produkcióján” között lámpással is nehezen találni olyat, amellyel összemérhető a film. Harsányi Zsoltnak sikerült is a kitűnő forgatókönyvbe kompromisszum a békebeli, de mindig aktuális történetet, amelynek ize nem a límonádós szerelmi históriák cukrasz-édessége, hanem ahhoz sokszor a szociális problémák keserű zamata is hozzákeverődik. . . . Végül a színészi alakításokat méltatja.

A *Magyar Hírlapban* (január 21. 16. sz. 9. l.) sz. l. álnomev kritikus nagy elismeréssel szól a filmről, dicséri a forgatókönyvet és a rendezés munkáját. Külön kiemeli a „nagyhatású” tömegjeleneteket: „A tömegjelenetek, a szüreti mulató, a huszárfelvonulás. Ebben István pasztelképszerű fotográfiai, sőt Jávor Pál olgányzandó mulatózása (melyekből pedig már éppen eleget kaptunk) annyira tökéletesek, mint a legjobb amerikai filmekben. Ellenben a békeben lejátszódó történetben miért visel az ezredes világháborús kitüntetőket? . . .

A *Mai Napban* (január 21. 16. sz. 7. l.) megjelent névtelen kritika elismeréssel ír a filmről, megjegyzi, hogy „a huszárezred önelve, dalolva lovagol az országúton, Noszty Feri főhadnagy vezeti őket, végigcsinoskodnak a falun, majd bevonulnak a K. u. K. kaszárnnyába. Így kezdődik a film, amelynek ezzel a jelenettel ol kezdte a sorsa. Melyikünknek ne tetszenének a dalias huszárok, ki nem szereti a szívhez szóló, édes-bús magyar dalokat, amelyekre rándulással Mikszáth Kálmán mosolygós békebeli történetét kapjuk, Harsányi Zsolt átdolgozásában. . . .

A *Nemzetben* (január 21. 16. sz. 6. l.) *re-ová*n álneves kritikus véleménye szerint Harsányi Zsolt »filmszerző, mulatságos és fordulatos scenárium«-ot írt. A rendezés munkáját nem tartja kielégítőnek. Különösen a tömegjeleneteket tartja túlméretezetteknek. Hibaként azt is megemlíti, hogy »ezúttal is túlsok huszárfelvétel és mulatójelenet van a filmben, amely túltengő volta miatt a regény fölötté bőséges cselekményt kellett erősen megrövidíteni, ami különösen a film vége felé okoz érezhető zökkenőket, ugrásszerű átmeneteket...«

A *Nemzeti Újságban* (január 21. 16. sz. 11. l.) szerző nélküli ismertetés jelent meg a filmről. Kiemeli, hogy »nagyszerű huszárruhák, teljes illúziót keltő nagy hadgyakorlat vagy például a huszárlaktanya nyüzsgő élete a hölgylovaglók gyakorlatával teszi elevenné a filmet.« A rendezés a kritikus véleménye szerint »hamisítatlan magyar úri levegőt teremtette.

A *Népszavában* (január 21. 16. sz. 10. l.) (*ákos*) álnevű kritikus megjegyzi, hogy a rendezés jó, magán viseli a magyar filmek sajátos jellegét ugyanis »nem a cselekmény lüktető izgalmasága, hanem a mellékszereplők egész sorának sokszor remekbe készült különálló alakítása tartja ébren a néző érdeklődését.« A film és Mikszáth regényének »viszonyáról« szólna ironikusan megjegyzi: »Jó volt még Mikszáth Kálmán, akinek a regényéből faragták át a film meséjét. A keserű korpéből, a lezüllő dzsentrivilág gyilkos bírálatából nem maradt ugyan semmi, de mégis a nagy írónak köszönheti a film azt a újra meg újra jelentkező belső feszültséget, amely a Noszty-fiú filmváltozatát magasan az átlagos magyar filmek fölé emeli...«

A *8 Órai Újság* (január 21., 16. sz. 6. l.) névtelen kritikusa meleg elismeréssel szól a filmről, amely »egy órára elfeledtette a világháborút, a gazdasági válságot, boldog békeévek hangulatát varázsolta az Átrium, Décsi, Kamara nézőterére... Számtalanszor hangzott fel a taps, suhant végig a kacagás és harsogott a nevetés a nézőtérén...«

A *Pesti Hírlapban* (január 21. 16. sz. 14. l.) (*mja*) álnevű kritikus a filmről megjegyzi, hogy »az északalföldi táj és a kalocsai népviselet épp oly jól megférnek benne egymás mellett, mint a korona-adósság és a rádió, a K. u. K. uniformis és az áramvonalas autó. Tér felett és időtlen időkbén lebegünk. Úgy kell hallgatnunk, mint a mesét, hamvas lélekkel, naiv kedéllyel, különben nem gyönyörködhetünk a történet édes fordulataiban, színes romantikájában, ötleteinek tündöklő gazdagságában. A mezei virág, ha elszakítjuk gyökerétől, nem hal meg. Ideig-óráig még szebben, színesebben pompázik a virágvázában, mint kinn a réten. Valahogy így képzeljük Mikszáth Kálmán élethű, őszinte és kissé fanyarrajzú regényének sorsát is ebben az új magyar filmvígjátékban. Harsányi Zsolt happy-endesített pompás darabja, a film élettartamára még színesebben és vonzóbban kelti életre Mikszáth képzeletének rokonszenves alakjait...«

A *Pesti Napló*ban (január 21. 16. sz. 13. l.) *F. J.* álneves kritikus elismeréssel ír a filmről, megemlíti, hogy «talán túlságosan is zavar az elmúlt nagy színpadi siker s a régi szereplők csodálatos játékának emléke...»

Az *Újság*ban (január 21. 16. sz. 10. l.) megjelent névtelen kritika megemlíti, hogy a filmet nem lehet összehasonlítani az amerikai filmekkel, «ha azonban ezektől a szempontoktól eltekintünk és nem akarunk mást, mint másfél óráig kellemesen elszórakozni, ha nevettetni akarunk néhányat, ha fel akarunk melegedni Mikszáth Kálmán humorának napsugaras derűjén, akkor azt kell mondanunk, hogy a Noszty-fiú igazán sikerült film... A magyar újdonság a békebeli vidéki úri élet talán soha vissza nem térő hangulatát varázsolja egy kis időre a néző elé...»

T A R T A L O M

Tizennegyedik fejezet	
A Patkó-legenda keletkezése és szétfoslása	5
Tizenötödik fejezet	
Mikor a leányok a gyertyát eloltják. ■■	21
Tizenhatodik fejezet	
Egy kis kóstoló az önkormányzati tevékenység mezejéről	35
Tizenhetedik fejezet	
Nagy multság a drenki öregeknél	63
Tizennyolcadik fejezet	
Csigabiga nyútsd ki szarvacskádat	90
Tizenkilencedik fejezet	
A szt. Sebestyén-pihenőház és a rekettYESI kúria, valamint lakói	113
Huszdik fejezet	
Noszty Ferenc emelkedőben	127
Huszzonegyedik fejezet	
Az ember néha egy szalmaszálaban botlik meg	133
Huszonkötödik fejezet	
Tóth Mihály fölszippant valamit	150
Huszonharmadik fejezet	
Mit csinál a pók, ha a hálóját összetépi.	160
Huszonnegyedik fejezet	
A botrány	180
Huszonötödik fejezet	
Disputa	195
Huszonhatodik fejezet	
A regény véget ér	210
Utóhang	230
	335

Jegyzetek

Szövegváltozatok	237
Tárgyi magyarázatok	251
Irodalom	
I. A regény fogadtatása	202
A regény utóélete	270
II. A Harsányi Zsolt-féle színpadi átdolgozásról	
a) A Vígsház 1926. szeptemberi bemutatójáról..	201
b) A Nemzeti Színház 1939-es felújításáról.....	314
III. A Benedek András—Karinthy Ferenc-féle színpadi átdolgozásról	
a) A Miskolci Nemzeti Színház 1950 januári ősbemutatójáról	320
b) A Nemzeti Színház 1950 májusi bemutatójáról..	323
IV. Az 1938-as hangosfilm-változatról	330

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

A 20. kötet illusztrációi:

- I. Az első regényfolytatás a *Vasárnapi Újság* 1906. október 21. (42. sz.) 674. lapján.
- II. Mikszáth Kálmán címlapterve. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratára őrzí (Jelzete: Ms. 36/e).

A 21. kötet illusztrációi:

- III. A regény első kiadásának (Bp. 1908. Franklin) címlapja.
- IV. A lengyel fordítás címlapja. Megjelent 1956-ban, 20205 példányban.

